

Ne gre za to, da bi to moč poskušali za vsako ceno zatreti, temveč za to, da se - dokler je pač realna - naučimo živeti z njo.

»Kjer melje laž«: Sklep

«Identiteta se je danes sama znašla v zavračanju; komajda še ima pozitivne temelje.»

Jean Baudrillard (navajam po Robins 1996: 81)

Zviškasto zanikanje problematike izumljanja tradicij in »lažnosti« identitet nas ne sme voditi v past pokroviteljske kritike (ali pilatovskega umivanja rok). Ni namreč problem v tem, da so narodne identitete zgodovinski konstrukti, problem je v tem, da delujejo kot realna družbena sila. Ne gre toliko za to, da detektiramo, »kaj se je v resnici zgodilo«, temveč za to, kaj navadni ljudje menijo, da se je zgodilo (Burke 1992: 302). Le etnografska praksa lahko razkrije, na kakšen način različne stereotipne predstave in izmišljije živijo med ljudmi. V tem smislu nikakor ni mogoče zavreči razsvetljske držice: toda ni več dovolj reči, da je cesar nag, potrebno je spoznati in obelodanяти, da je kot posameznik enak drugim (in krvav pod kožo), kot cesar pa le (začasno) zaseda prazno mesto oblasti.

Kot antropologi in etnologi pač ne moremo spregledati dejstva, da na Slovenskem poteka izumljanje tradicije (kot sta ga opisala Hobsbawm in Ranger v 1983) dobesedno na vsakem koraku, takorekoč v vsaki vasi, ki išče zunanjo podobo lastne preteklosti v trenutku, ko je pretrgala organsko popkovino z lastno historično kontinuiteto. In vprašati se moramo, v kolikšni meri lahko (ali naj) pri teh procesih sodelujejo etnologi kot nekakšni čuva(r)ji izgubljenih tradicij. Kajti bolj ko se oživljanje tradicij približuje predstavam o avtentičnosti (pri »oživljanju« starih šeg in navad, oblačenju v stare »noše«, izvajanju »ljudske« glasbe, itd.), manj skupnega imajo te »avtentične tradicije« s siceršnjim vsakdanjim življenjem ljudi. »Avtentične tradicije« in, da, celo same identitete, postajajo postmoderni simulakrumi namišljene resničnosti.

Postmodernizem naj bi nas osvobodil diktata velikih zgodb, velikih paradigem, ideoloških sistemov in večnih resnic. Toda prav zaradi negotovosti, ki jo sprošča relativizem (tako epistemološki kot moralni), se z velikimi koraki vračajo zapovedi in prepovedi velikih in malih religij (npr. islama, ki ga lahko povežemo s postmodernim relativizmom; prim. Gellner 1992). Vstopili smo »v anksiozno dobo identitete«, ko si poskušamo zapomniti izgubljeni čas, krčiti izgubljena območja in ustvarjati kulturo različnih interesnih skupin ali družbenih gibanj (Bhabha 1996: 59).

Postmoderna identiteta je konstruirana, povzema svoje razmišljenje Douglas Kellner, v gledališkem smislu skozi igranje vlog in ustvarjanje podob. Če se je identiteta v obdobju moderne vrtela okoli poklica, vloge in delovanja ter podedovane pozicije v javni in zasebni sferi, se postmoderna identiteta vrti okoli prostega časa in z njim povezanega videza, podob in konsumpcije (Kellner 1992: 153). To seveda pomeni, da družbenih skupin ne zaznamuje več »primordialna« vezanost na prostor in čas, temveč je »kulturalna dominanta«, če sploh še obstaja, oz. »sociokulturna matrica« (prav tam: 175) nujno razsrediščena, razpršena in globalna, četudi je globalna le na podlagi ustvarjanja različnih lokalnih otkov, v katerih lahko posamezniki participirajo v prenovljenih ali novih kvaziorganskih skupnostih (*Gemeinschaft*). Toda tudi te identitete so bistveno bolj spremenljive od prejšnjih (in, roko na srce, tega procesa stalnega spreminjanja in vzajemnega pripoznavanja identitet starejše generacije - v nasprotju z mlajšimi - sploh ne zaznavajo), obenem pa so tudi večplastne, raznolike, posamezniki jih lahko vedno bolj svobodno izbirajo in zlahka razpolagajo z njimi (prav tam: 154).

Termina identiteta pravzaprav sploh ne moremo uporabljati v ednini, kajti že ljudske (*popular*) identitete obsegajo občutek pripadnosti narodu, regiji, mestu ali vasi, poklicu in, končno, razredu oz. socialnemu sloju (Burke 1992: 305). Ter, kakopak, spolu in posamičnim presekom glede na sodbe okusa in izbire življenjskega sloga. Zato so identitete ne le večplastne, fluidne in dogovorne, temveč jih posameznik tudi izbira (oz. jim daje prednost) glede na situacijo (Burke 1992: 305).

Biti zraven ne pomeni »imeti identiteto«, ampak participirati, torej nastopiti (ne zastopiti, temveč zastopati). Verovati ne pomeni »imeti idejo«, ampak sodelovati v obredju. *Hic Rhodus, hic salta!*

Zahvala: Skupini CZD se zahvaljujem, da sem v naslovih razdelkov lahko uporabil naslove njenih nepozabnih komadov.

Literatura

Alonso, Ana María, 1994, The Politics of Space, Time and Substance: State Formation, Nationalism, and Ethnicity. V: Annual Review of Anthropology 23, str. 379-405.

Althusser, Louis, 1980 (1970), Ideologija in ideološki aparati države. (Opombe k raziskavi.) V: Ideologija in estetski učinek. Zoja Skušek Močnik, ur. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 35-99.

Anderson, Benedict, 1983, Imagined Communities: Reflecions on the Origin and Spread of Nationalism. London in New York: Verso.

Appadurai, Arjun, 1990, Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy. Public Culture 2(2), str. 1-24.

Augé, Marc, 1995 (1992), Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity. London in New York: Verso.

Banks, Marcus, 1996, Ethnicity: Anthropological Constructions. London and New York: Routledge.

Barth, Fredrik (ur.), 1969, Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference. Bergen - Oslo: Universitets Forlaget. London: George Allen & Unwin.

Bhabha, Homi K., 1996, Culture's In-Between. V: Questions of Cultural Identity. Hall, Stuart in Paul du Gay (ur.). London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications, str. 53-60.

Bloch, Maurice, 1989, Ritual, History and Power: Selected Papers in Anthropology. London in Atlantic Highlands, NJ: The Athlone Press, (London School of Economics, Monographs on Social Anthropology, No. 58).

Bourdieu, Pierre, 1977 (1972), Outline of a Theory of Practice. Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.

Bourdieu, Pierre, 1984 (1979), Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. London: Routledge.

Brightman, Robert, 1995, Forget Culture: Replacement, Transcendence, Relexification. V: Cultural Anthropology 10(4), str. 509-546.

Burke, Peter, 1992, We, the People; Popular Culture and Popular Identity in Modern Europe. V: Modernity and Identity. Scott Lash in Jonathan Friedman, ur. Oxford (UK) in Cambridge (USA): Blackwell, str. 293-308.

- Citron, Suzanne, 1991 (1987), *Macionalni mit: Pretres zgodovine Francije*. V: Študije o etnonacionalizmu. Rizman, Rudi (ur.), Ljubljana: Krt, str. 191-220.
- Clifford, James, 1988, *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*. Cambridge, Ma. in London: Harvard University Press.
- Cohen, Anthony P., 1994, *Self Consciousness: An Alternative Anthropology of Identity*. London in New York: Routledge.
- Cutler, Chris, 1985, *File Under Popular*. London: November Books.
- Čepič, Zdenko, 1995, *Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji (1945-1948)*. Maribor: Založba Obzorja.
- Derrida, Jacques, 1994 (1968), *Razlika*. V: *Izbrani spisi*. Ljubljana: Krt, str. 3-27.
- Donald, James, 1996, *The Citizen and the Man About Town*. V: *Questions of Cultural Identity*. Hall, Stuart in Paul du Gay (ur.). London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications, str. 170-190.
- Evans-Pritchard, Edward E., 1993 (1940), *Ljudstvo Nuer: Opis načinov preživljanja in političnih institucij enega izmed nilotskih ljudstev*. Ljubljana: ŠKUC in Filozofska fakulteta (Studia humanitatis).
- Featherstone, Mike, 1992, *Postmodernism and Aestheticization of Everyday Life*. V: *Modernity and Identity*. Scott Lash in Jonathan Friedman, ur. Oxford (UK) in Cambridge (USA): Blackwell, str. 265-290.
- Foucault, Michel, 1991, *Vednost - oblast - subjekt*. (Izbor besedil in ur. Mladen Dolar). Ljubljana: Krt.
- Frith, Simon, 1996, *Music and Identity*. V: *Questions of Cultural Identity*. Hall, Stuart in Paul du Gay (ur.). London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications, str. 108-127.
- Gellner, Ernest, 1983, *Nations and Nationalism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Gellner, Ernest, 1991 (1981), *Nacionalizem*. V: *Študije o etnonacionalizmu*. Rudi Rizman, ur. Ljubljana: Krt. Str. 239-265.
- Gellner, Ernest, 1992, *Postmodernism, Reason and Religion*. London in New York: Routledge.
- Gellner, Ernest, 1995, *On Nations and Nationalism*. V: *MESS. Mediterranean Ethnological Summer School*. Zmago Šmitek in Borut Brumen, ur. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, str. 85-96.
- Grossberg, Lawrence, 1996, *Identity and Cultural Studies: Is That All There Is?* V: *Questions of Cultural Identity*. Hall, Stuart in Paul du Gay (ur.). London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications, str. 87-107.
- Hall, Stuart, 1996, *Introduction: Who Needs Identity?* V: *Questions of Cultural Identity*. Hall, Stuart in Paul du Gay (ur.). London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications, str. 1-17.
- Hobsbawm, Eric in Terence Ranger (ur.), 1983, *The Invention of Tradition*. Cambridge, New York in Melbourne: Cambridge University Press.
- Hoffmann-Axthelm, Dieter, 1992, *Identity and Reality: The End of the Philosophical Immigration Officer*. V: *Modernity and Identity*. Scott Lash in Jonathan Friedman, ur. Oxford (UK) in Cambridge (USA): Blackwell, str. 196-217.
- Just, Roger, 1989, *Triumph of the Ethnos*. V: *History and Ethnicity*. Elizabeth Tonkin, Maryon McDonald in Malcolm Chapman, ur. London in New York: Routledge. ASA Monographs 27, str. 71-88.
- Keesing, Roger M., 1993 (1990), *Ponovno o teorijah kulture*. Antropološki zvezki 3, str. 23-32.

Keil, Charles in Steven Feld, 1994, *Music Grooves: Essays and Dialogues*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Keil, Charles, Angeliki V. Keil in Dick Blau, 1992, *Polka Happiness*. Philadelphia: Temple University Press.

Kellner, Douglas, 1992, *Popular Culture and the Construction of Postmodern Identities. V: Modernity and Identity*. Scott Lash in Jonathan Friedman, ur. Oxford (UK) in Cambridge (USA): Blackwell, str. 141-177.

Lacan, Jacques, 1996 (1964), *Štirje temeljni koncepti psihoanalize*. Ljubljana: Analecta.

Lash, Scott in Jonathan Friedman, (ur.), 1992, *Modernity and Identity*. Oxford (UK) in Cambridge (USA): Blackwell.

Longhurst, Brian, 1995, *Popular Music and Society*. Cambridge: Polity Press.

Liotard, Jean-François, 1988 (1979), *Postmoderno stanje*. Novi Sad: Bratstvo-Jedinstvo.

Marcus, George E., 1992, *Past, Present and Emergent Identities: Requirements for Ethnographies of Late Twentieth-Century Modernity Worldwide. V: Modernity and Identity*. Scott Lash in Jonathan Friedman, ur. Oxford (UK) in Cambridge (USA): Blackwell, str. 309-330.

Marcus, George E. in Michael M. J. Fischer, 1986, *Anthropology as Cultural Critique: An Experimental Moment in the Human Sciences*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Marx, Karl, 1979 (1852), *Osemnajsti brumaire Ludvika Bonaparta*. Karl Marx in Friedrich Engels, *Izbrana dela*, 3. zvezek. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 445-574.

Marx, Karl, 1986 (1867), *Kapital: Kritika politične ekonomije*. Prvi zvezek, prva knjiga: *Produkcijski proces kapitala*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Močnik, Rastko, 1994, *Subject Supposed to Believe and Nation as a Zero Institution*. Tipkopis predavanja iz Poletne etnološke šole v Piranu, septembra 1995.

Nagengast, Carole, 1994, *Violence, Terror, and the Crisis of the State. V: Annual Review of Anthropology 23*, str. 109-136.

Nettl, Bruno in Philip V. Bohlman (ur.), 1991, *Comparative Musicology and Anthropology of Music: Essays in the History of Ethnomusicology*. Chicago in London: The University of Chicago Press.

Rizman, Rudi (ur.), 1991, *Študije o etnonacionalizmu*. Ljubljana: Krt.

Robins, Kevin, 1996, *Interrupting Identities: Turkey/Europe. V: Questions of Cultural Identity*. Stuart Hall in Paul du Gay, ur. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications, str. 61-86.

Šuman, Josip, 1868, *Lega, mera, meje. V: Slovenski štajler: Dežela in ljudstvo*. Spisali rodoljubi. Ljubljana: Slovenska matica.

Tonkin, Elizabeth, Maryon McDonald in Malcolm Chapman (ur.), 1989, *History and Ethnicity*. London in New York: Routledge. ASA Monographs 27.

Turner, Victor W., 1969 (ponatis 1974), *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Harmondsworth: Penguin.

van der Berghe, Pierre L., 1991 (1981), *Biologija nepotizma; etničnost kot sorodstvena selekcija. V: Študije o etnonacionalizmu*. Rizman, Rudi (ur.). Ljubljana: Krt, str. 79-107.

Williams, Robin M., Jr., 1994, *The Sociology of Ethnic Conflicts: Comparative International Perspectives. V: Annual Review of Sociology 20*, str. 49-79.

*Summary***»Unmasking the Mask»: On Local and Global Identifications**

Any identity is based on a multilayered interaction between local and global identifications. The author demonstrates the play of identities through the use of music in the environment of a village in the last decades. Music is a very suitable medium for illustrating and analyzing identifications since it covers both the material and spiritual aspect of life and is a bridge between individual experience and collective imagery. After describing the shaping of the local identity of three generations in the village of Trate and their links to regional and global identification fields, the author analyzes bartered identities, drawing attention to their fluidity and temporariness. Although the main pressures of collective identifications are apparent in the (joint) discourse, the cement of identities is ritual or participation in specific social acts or happenings. Because of that it is difficult to determine what is specifically local as opposed to regional and global: every universal identification draws many of its roots from the local and every local identification is merely a way of expressing a particular global identification field. National identifications are always contextual and «imaginary». This doesn't mean they don't work or that they don't have a great deal of social power, so that we cannot scornfully sweep them under the carpet.

Mojca Ravnik

Pretrgan kulturni razvoj iz roda v rod in težave z identiteto

Pogled v družinske zgodovine nam odkrije, kako pogosto in surovo se je v slovenskih družinah trgala kulturna kontinuiteta, kar je po mnenju avtorice vzrok težavam z identiteto. Za ponazoritev svoje hipoteze je uporabila nekaj izvolečkov iz terenskega gradiva in iz del drugih etnologov. Ugotavlja, da so Slovenci glede identitete edinstven narod zaradi pogostosti in globine prekinitev kulturne kontinuitete, ob odsotnosti trdnega narodovega jedra in lastne države. Rekli bi lahko, da je odsotnost skupne identitete slovenska identiteta. Avtorica si ne prizadeva podati pregled te obsežne tematike, ampak bolj ponazarja metodologijo raziskovanja identitete in kulturne kontinuitete v družinah, z nekaj namigi na rezultate, ki jih lahko z njo pridobimo.

A glance at family histories reveals how often and brutally cultural continuity has been broken in Slovene families. According to the author, this is the reason behind identity troubles. She backs up her hypothesis with excerpts from her field research and the work of other ethnologists, concluding that the Slovenes are a unique nation as far as the frequency and depth of cultural continuity interruptions are concerned, combined as they were with an absence of a firm national core and a state of their own. We could say that Slovene identity is the absence of common identity. Instead of grappling with this vast topic, the author focuses on the methodology of researching family identity and cultural continuity, hinting at the results which can be obtained by it.

1.

Pri pisanju pričujočega članka izhajam iz naslednjih predpostavk:

- identiteta je psihološki¹ in etnološki pojem. Človek jih ima lahko več, so dejavne in trpne, se pravi, da se človek sam istoveti (področje psihologije), identificirajo pa ga

¹ V družboslovnem leksikonu najdemo njen filozofski in socialno psihološki pomen. V filozofiji je istovetnost -popolno ujemanje nečesa s samim seboj- (Družboslovje, 1979, 123), identifikacija ali istovetenje pa je v

tudi drugi (področje etnologije); v tem pisanju z etnološkim gradivom posegam v psihologijo, ker identiteto razumem kot povezanost, pripadnost in istovetenje ljudi samih s predmeti in pojavi, ki sestavljajo njihovo kulturo in način življenja in s človeško skupnostjo, v kateri živijo;

- mnogo lastnosti in značilnosti v vedenju posameznikov in javnosti, ki jih na splošno obravnavamo kot značilno slovenske in veljajo za negativne, zavrite, zapletene in tudi nam samim težko razumljive, izvira iz težav z identiteto;
- mnoge težave z identiteto si lahko razložimo s pogledom v družinske oziroma rod-binske zgodovine, saj je prav neverjetno, kako pogosto in surovo se je v slovenskih družinah trgala kontinuiteta; pretrgana kontinuiteta pa je, po mojem, povezana s pretrgano identiteto.

Želim torej podrobneje razložiti misel, da je pogled v družinske zgodovine ključ do razumevanja vprašanj identitete. Uporabila bom nekaj izvlečkov iz gradiva, ki se mi je nabralo pri raziskavah in ki me je navedlo k temu prepričanju, pa tudi iz del etnologov. Upam, da bo iz njih razvidno, zakaj povezujem kulturno kontinuiteto z istovetnostjo. Nato pa bom poskusila izvleči čim več zaključkov, bolj kot predmet za razgovor in nadaljnje raziskovanje v tej smeri, kot pa zato, da bi uveljavila kaj dokončnega - saj si ne prizadevam podati pregled te obsežne tematike, ampak bolj predlog metodologije za raziskovanje, z nekaj namigi na rezultate, ki jih lahko z njo pridobimo.

2.

V raziskavah se opiram predvsem na pripovedi ljudi. V njihovih zgodbah odsevajo posledice zgodovinskega razvoja, ki je oblikoval slovensko identiteto. Tu imam v mislih njegove značilnosti samo v zadnjih dveh stoletjih: politična razkosanost - v deželah Avstro-Ogrske, pod Benetkami, v Italiji, na Madžarskem, v Avstriji, Jugoslaviji in Sloveniji; gospodarski in socialni pretresi - začetki hitrejša industrializacije in spremljajoče urbanizacije v 2. pol. 19. stol., proletarizacija kmečkega prebivalstva, prekomorsko izseljevanje od konca prejšnjega in v prvih desetletjih tega stoletja, pregnanstvo in begunstvo v času 1. sv. vojne in po njej, izseljevanje v evropske države, zdomstvo; politični prevrati in dve svetovni vojni, socialistična revolucija, razredni prevrat, politično in ekonomsko izseljevanje, državna osamosvojitve. Vendar v članku mislim na to, kar se je dogajalo v prvi polovici tega stoletja. Nastale so nove države in politične meje, deli obmejnih pokrajin so ostali v zamejstvu. Ves čas se je vse zelo hitro spreminjalo. Še preden bi se kar koli lahko ustalilo, je prišlo do novega pretresa.

Prostorsko in vsebinsko pa se zadržujem v okviru etničnega prostora. Po navadi si namreč predstavljamo, da je bila Slovenija znotraj meja zavarovana pred posledicami, ki

socialni psihologiji -spontano in kompleksno prevzemanje vedenja od vzora ali modela, s katerim je posameznik čustveno povezan- (Družboslovje, 1979, 112). Anton Trstenjak pravi: »Kot znamenje časa visi nad človekom 'kriza identičnosti'. Le-ta ima za ozadje sociološka navzkrižja in probleme. Kaj hočemo s krizo identičnosti povedati? Odgovor: Da človek več ne ve, kdo in kaj je.« Opisuje, kaj bi se zgodilo, če bi nekdo, ki je po poklicu učitelj in se identificira z učitelji ali splošno z »učiteljem«, več »izkustveno ne doživljal sebe kot identičnega (če ga npr. ne bi več vabili na strokovne sestanke, seje, izlete itd.). Čutil bi se »kakor odtujen. S krizo identičnosti bi nastopila hkrati tudi alienacija, ki pomeni obenem že krizo individualnosti.« Dalje pravi: »Znajdemo se pred socialno psihološko krizo človeka, ki jo upravičeno postavljamo kot izhodišče v poglavje o človekovem odnosu do družbe. To alienacijo ali odtujitev samemu sebi, o kateri govori že K. Marx, imenuje angleški psihiater R. D. Laing 'razdeljenost samega sebe'. Človek je v sebi razdeljen, ker ima vzore in načela, ki mu jih drugi na priznajo. Še drugače bi rekli: razdeljen je v sebi, ker je v navzkrižju s pričakovanji, ki jih imajo drugi o njem; je postal nekaj drugega, kot pa so drugi pričakovali od njega- (Trstenjak, 1976, 258).

jih občutijo zamejci, izseljenci in zdomci v zvezi z identiteto, v tem članku pa bom poskusila pokazati nasprotno, da so nekateri pojavi, ki jih povežem z identiteto, za Slovence splošni in pereči tako znotraj kot zunaj meja Slovenije in v nekaterih pogledih so znotraj celo hujši kot zunaj nje. Mogoče je občutek identitete z domom, domačim krajem in slovenstvom manj problematičen, bolj globok in enovit pri nekem izseljencu, ki se iz tujine vrne na domačijo svojih prednikov, kot pri nekom, ki živi v Sloveniji, v drugi pokrajini, v drugem socialnem sloju, čigar predniki pa so zapustili dom, ki ga sploh ni več, je v ruševinah ali pa ga naseljujejo neki tuji ljudje. Izseljenstvo imamo zelo v zavesti, manj pa se, po mojem, zavedamo, kako smo bili izseljeni in razseljeni na prostoru, ki ga naseljujemo, se pravi, odtujeni doma.

Pri raziskovanju družine in sorodstva na ljubljanski Galjevici in v vaseh na obrobju slovenskega etničnega ozemlja, od Slovenske Istre do Prekmurja, od Porabja do Benečije sem večkrat naletela na pojave, ki so zelo povezani z identiteto - na stike med različnimi narodi, na prepletanje med kulturami, na izkoreninjenost, selitve iz starih krajev in naseljevanje v novih. Prebivalci Galjevice, ki je nastala kot barakarsko naselje med obema vojnama, so bili priseljenci v Ljubljano iz vseh koncev in krajev, kmečkega in delavskega izvora, tudi primorski begunci so bili vmes. Vsi so se odtrgali od prejšnjega okolja in se v novi soseski združili z neznanimi ljudmi od vsepovsod. Povezovala sta jih stanovanjska stiska in nizek socialni položaj. V vaseh ob robu etničnega ozemlja pa so prebivalci bili vajeni v vsakdanjem življenju stikov z drugimi narodi in kulturami. Nato so meje po prvi in po drugi vojni in po osamosvojitvi prekinile nekdanje vezi, odrezale ljudi od sorodnikov in vaščanov v sosesčini, vzpodbudile izseljevanje, utrdile pri njih zavest, pri drugih pa pospešile asimilacijo.

Glede na to, kaj se je ljudem pripetilo, ali so ostali zunaj meja, ali so bili odrezani od svojcev, ali so se morali odseliti iz domačega kraja, ali je kdo ostal doma ali pa je dom ostal prazen, ali so se domov lahko vrnili ali ne, ali so šli v okolje s tujim jezikom, ali so šli v okolje s tujo tradicijo, s tujim političnim redom, kako jih je prizadel politični in družbeni prevrat, od vseh teh in mnogih drugih okoliščin, ki v večji ali manjši meri spremljajo vsako družinsko zgodovino, je potem odvisna množica variant usod, ki imajo skupni imenovalac v prekinjeni družinski oz. rodbinski kontinuiteti. Da bi to podrobneje razložila, bi morala najprej natančno povedati, da si kot kontinuiteto predstavljam razvoj, ko več zaporednih rodov živi v isti hiši. Iz rodu v rod se utrjuje in širi družinsko imetje. Iz rodu v rod se prenaša družinsko izročilo. Hiša je v naselju, kjer je že več rodov nazaj ista država in sta isti civilna in cerkvena uprava, je isti uradni jezik in isti jezik v šolah. Več rodov nazaj je isto gospodarsko, družbeno in kulturno središče, kamor vas gravitira, v njem se govori domači jezik in sodi v isto državo. Iz rodu v rod posamezniki od rojstva naprej vsrkavajo izročilo, znanje in izkušnje prednikov in si z njimi opremljeni utirajo osebne življenjske poti. Na Slovenskem so se zelo redke družinske in osebne usode odvijale v takem družbenem in kulturnem okolju. Kolikšen delež vseh Slovencev pa je v 20. stoletju sploh imelo stalen, nepretrgan razvoj, da bi več zaporednih rodov živelo v hiši, da bi imeli isto gospodarsko in kulturno središče, isti jezik doma, v šoli, v cerkvi, na upravi in pri delu, da bi se iz rodu v rod kopčili lastnina, znanje in izročilo?

Medtem ko na Galjevici še nisem bila tako pozorna na družinske zgodovine, pa sem pozneje povsod drugod dala prednost temu pristopu. Če sem pogledala družine in rodbine v daljšem časovnem razvoju in ugotovila, kje in kako so živeli v preteklosti, sem povsod, kjer sem raziskovala, odkrivala iz rodu v rod same kulturne prekinitev. Natančneje mislim predvsem na obdobje po 1. svetovni vojni. Naj tu

navedem pripoved primorske družine in odlomke iz etnoloških opisov takratne Murske Sobote in Ljubljane.

Primorska kmečka družina, leta 1934 priseljena v prekmursko vas

Žena z madžarskim priimkom, stanujoča v prekmurski vasi, rojena v vasi nad Kana-lom ob Soči, poročena z Madžarom, je pripovedovala zgodbo svoje družine: Oče je odšel od doma, iz Italije v Jugoslavijo, leta 1930. Dva njegova brata in sestra so odšli v Argentino. Šel je na Kočevsko za gozdnega delavca. Tudi oglje je žgal, tega dela je bil vajen že od doma. Na Kočevskem so že pred njim bili ljudje iz njihovih krajev. Z materjo sta šli za očetom čez eno leto. Ona se je rodila še doma, sestra in brat na Kočevskem, en brat v Prekmurju. Najprej so živeli v Kočarjih, nato v Mozlju. Najeli so hišo nekega Kočevarja. Domačini so jim tam šli na roko. Mama je hodila delat na polje. Na Kočevskem so bili do leta 1934.

Ko so začeli v Prekmurju deliti zemljo, je oče oddal prošnjo, dobil je 5 ha zemlje in leta 1934 so zgradili hišo. Niso je zidali sami. Kolonija je bila sezidana prav za te »koloniste«. Vse parcele so imele približno 5 ha zemlje. Razdelili so veleposestva razlaščenih madžarskih grofov.

V Prekmurju je bilo težje, ker jih domačini niso kdo ve kako dobro sprejeli, predvsem menda zaradi tega, ker so jim očitali, da jim prišleki odjedajo kruh in da bi oni imeli zemljo, ki so jo njim razdelili.

V vasi so bili stari prebivalci Madžari. V bližini so bile madžarske vasi. V njihovi vasi je bila desno od ceste kolonija, levo pa stare hiše.

Bili so brez vsega. Samo hiša je bila, drugega nič, nobenega orodja, nobene živine. Potem je oče dal zemljo delat Madžarom iz stare vasi »na spolovino«, na polovico, kot so rekli. Pol pridelka so oni dobili, pol pa tisti, ki je obdelal zemljo. Mami je brat pošiljal njeno doto s Primorskega in so kupili kravo, pa je poginila, ker se je napasla detelje. Drugič je poslal stric iz Francije, da so kupili prašiče, počasi so spet prišli do krave in tako sta se polagoma napolnila hlev in kašča, vsega je bilo dovolj in začelo se je lepše živeti.

Ob prihodu v Prekmurje je mama rekla: »Kako lepo polje je tu! Smo prišli pa z ene meje na drugo, tega me je strah.« Že v prvi vojni so bili pregnani v Italijo, štiri leta so prebili nekje v okolici Torina. In res, leta 1942 so jih pregnali Madžari v taborišče na Madžarsko, kjer so ostali do leta 1945.

Ko so prišli domov, je bila hiša prazna. V njihove hiše so se naselili ljudje iz teh krajev, Madžari. »Dober dan, pravi tata, mi smo prišli. Dober dan, Vidič báči, je rekel tisti gospodar, spakiral in odšel. Mi pa smo bili spet na tleh, spet smo na slami spali. Potem smo si pa opomogli.«

Priseljenci v Mursko Soboto po letu 1919

Borut Brumen piše, da se je s priključitvijo Prekmurja Jugoslaviji pričel »proces ideološke nacionalne (pre)vzgoje Prekmurcev. V skladu z državno nacionalno ideološko politiko je bila ta nujno potrebna že zaradi tega, ker Prekmurci niso imeli jasno izoblikovane slovenske nacionalne identitete« (Brumen, 1995, 60). Murska Sobota je z novo jugoslovansko oblastjo doživela odhajanje starega in dotok novega prebivalstva. Nova oblast se je z mnogimi ukrepi ljudem takoj zamerila. Med prvimi posegi nove oblasti v Prekmurju leta 1919 je bila »zamenjava pretežno madžarsko usmerjenega uradništva s

slovenskimi uradniki. Ti so se v Soboti zaposlili kot učitelji, uradniki na sreškem načelstvu, železniški uradniki, financarji, orožniki, uslužbenci na sodišču in v drugih upravnih službah. V mesto se je po I. svetovni vojni prostovoljno priselilo tudi nekaj advokatov s Primorske in mladih trgovcev s Štajerske. Razen redkih izjem, predvsem narodno zavednih Slovencev s Primorske, ki so pred italijanskim režimom pobegnili v Slovenijo in od tam naprej v Prekmurje, je večina prišlekov prispela v Soboto res samo po direktivah.« In nato: »Sprejem prišlekov v Murski Soboti s strani domačinov je bil, milo rečeno, hladen« (Brumen, 1995, 69).

S prišleki je nastopil v mestu stanovanjski problem. »Da bi rešila problem stanovanj med stotnijo prišlekov, je nova oblast takoj v začetku naredila popis praznih hiš in stanovanj v mestu ter jih po svojem ključu razdelila med prosilce. Marsikateri Sobočan, ki se je v naslednjih letih vrnil iz ujetništva, pregnanstva ali emigracije domov v Mursko Soboto, je zato svoje stanovanje našel v celoti ali samo delno zasedeno, največkrat s prišleki iz Slovenije. Zato so si morali ti Sobočani poiskati stanovanja pri znancih in sorodnikih, istočasno pa so pričeli na stanovanjsko komisijo v Murski Soboti pisati pritožbe in prošnje za dodelitev svojih ali nadomestnih stanovanj./.../Videli pa bomo, da je bil to račun brez krčmarja, saj je stanovanjska komisija skrbela v prvi vrsti samo za prišleke« (Brumen, 1995, 73).

Prišlo je tudi do preteпов med domačini in prišleki. O vzrokih zanje je nek mož pripovedoval, da »so prišleki imeli v Soboti prednost v vseh pogledih, ne glede na to, da so bili v Prekmurje premeščeni kazensko in je pokrajina imela sloves slovenske Sibiri-je./.../ Še posebej niso marali Primorcev, ki so v gostilnah radi prepevali. Vedno, ko so se srečali, je bil pretep, enkrat celo pred katoliško cerkvijo« (Brumen, 1995, 72).

Priseljenci v Ljubljani, barakarsko naselje

Po koncu prve svetovne vojne se je v Ljubljani zaostrovala stanovanjska stiska. Povzročilo jo je naraščanje prebivalstva. To naraščanje so okrepili begunci in drugi priseljenci, ki so si v Ljubljani iskali stanovanje in zaposlitev. »Svetovna vojna je rast prebivalstva zavrla./.../Pa vendar je bilo ta pojav čutiti predvsem le v mestnem središču, kajti predmestja so tudi med leti 1910 in 1931, ko je bilo moč govoriti o stagnaciji v mestu, še nadalje rasla./.../V Ljubljano so se namreč prav v tem obdobju priseljevali tudi ljudje iz slovenskih okupiranih krajev./.../Velik pomen je imel dotok s Primorskega, zlasti iz Trsta, tudi iz Gorice. Po številčni moči so bili na prvem mestu priseljenci z Gorenjskega« (Kremenšek, 1966, 6-8).

Begunci in drugi priseljenci so bili večidel pripadniki tistih slojev, ki niso imeli sredstev za lastno graditev. Stanovanjski zakon pa je tudi iz leta v leto ožil obseg stanovanjske zaščite, ob koncu dvajsetih let pa jo je celo odpravil. Ljudje so se obračali na mestni magistrat s prošnjami, v katerih prikazujejo svojo stisko. Vanje se često vplete tudi nejevolja do priseljencev in beguncev, ki so daljšali vrste prosilcev. Tako je na primer neka žena, delavka in mati, očitala mestnim oblastnikom, da ustrežejo samo državnim uslužbencem, medtem ko za potrebe delavca nočejo slišati. »Če pride pa kedaj vojna, ali kaj drugega ga bodo pa takoj našli in moral bo iti prvi. Naj bo pa tujec, Rus ali Primorec mu preskrbijo pa takoj stanovanje, barako ali kar že, za domačina pa ni niti najmanjšega prostora« (Ravnik, 1981, 14).

Galjevica se je počasi razvila v naselje, kjer so se ljudje začeli počutiti doma. Uredili so si vrtove pri hišah, tako da so dobile lepši videz. Na ulicah se je odvijalo živahno življenje otrok in odraslih. Moški so balinali na ulici, ženske so se pogovarjale ob

vodnjaku pod vrbo sredi naselja. Po eni strani so ljudje še čutili pečat, ki ga je barakarjem dala okolica, po drugi strani pa so vedeli, da je bila Sibirija še slabša.

3.

Kaj nam povedo ta pričevanja? Na prvem mestu izstopajo težave, spori in napetosti v zvezi s stanovanjem. Ti so obremenjevali tudi sosesdske odnose. Begunci so se potikali po svetu. Ko so končno dobili stanovanje, so našli sosesko, polno očitkov. Na drugi strani pa so se domačini čutili prikrajšane. V Murski Soboti je oblast reševala stanovanjski problem na škodo domačinov. Da je prišlo ob tolikšni napetosti do preteпов med domačini in prišleki, je razumljivo. Begunci so bežali pred zatiralsko italijansko oblastjo in se znašli v novem domu v slovenskem, jugoslovanskem kraju, kjer pa so jih imeli za vsiljivce. Domačini so se čutili izrinjene, še posebej, ker se tudi zaradi drugih krivičnih potez jugoslovanske uprave niso identificirali z državo, ki so ji nenadoma pripadli, in s svojim narodom.

V času stanovanjske stiske v Ljubljani se je zaradi prenehanja stanovanjske zaščite mnogo družin znašlo na cesti, zato ni čudno, da je vsaka dodelitev še tako skromnega bivališča izzvala nezadovoljstvo tistih, ki niso dobili ničesar. Predstavljajmo si, kaj je ta sprememba pomenila za priseljence s kmetov, vajene domače kmečke hiše in vaške soseske, ki je bila prepletena s sorodstvom, če so čez noč postali najemniki, barakarji, kolonisti, vsiljivci, pritepenci. Med domačim krajem in novim je bila meja. Domača hiša je bila v Italiji, tudi drugi sorodniki so odšli po svetu. Predstave o domači vasi in hiši so bledele, še posebej, če se je družina selila iz kraja v kraj in je bil vsak otrok rojen drugje. Komaj so se kje malo vživeli, se povezali s sosedi, že so se spet selili. Končno so pristali nekje, kjer so bili domačinom, milo rečeno, odveč. Prišleki so razumeli domačine, kot je neka istrska priseljenka opisovala stisko velikih kmečkih družin v Prekmurju, ki so pričakovale, da bodo dobile zemljo razlaščenih madžarskih veleposestnikov, pa so jo dobili Primorci. Priseljenci so prišli iz krajev z drugačnim narečjem, doma so bili v bližnjih vaseh in mestu navajeni govoriti še italijansko in furlansko, tu pa je bilo pol vasi madžarske.

Počasi pa so se ustvarile nove vezi in občutek pripadnosti. Zato so spomini tudi polni lepih doživetij, katerih skupna poteza je skromnost in solidarnost. Marsikje so se našli tudi ljudje iz istega kraja ali skupine sorodnikov, ki so se naselili v sosesčini. V vasi v Prekmurju so se ljudje zbrali največkrat pri istrski družini, kjer je bila doma muzika in kjer je je vedno prepevalo. V barakarskem naselju se je občutek pripadnosti in identitete ustvaril v medsebojni pomoči, v socialni izenačenosti, v skupnih težavah, pa tudi v zunanjih označevalcih, poudarkih v prostorski ureditvi, ki so bili tudi družabne točke, kakršne so bile balinišče, vrba in »šterna«, vodnjak sredi naselja.

4.

Mnoga vprašanja slovenske identitete je zelo dobro opisal Anton Trstenjak v knjigi *Misli o slovenskem človeku* (Trstenjak, 1991). Razmišljal je o povezanosti slovenske zgodovinske razmejenosti, majhnosti in obmejnosti, o tem, da smo Slovenci tako maloštevilni, da so nas same meje, da zlepa nimamo nikjer zemljepisnega središča, ki nanj ne bi vplivala bližina meje, o razdeljenosti slovenskega človeka; o tem, da se enotna slovenska narodna zavest sploh ni mogla prav razviti, ampak so se razvijale samo deželne samozavesti, o tem, da so se v starih avstrijskih deželah kljub skupnemu slovenstvu in enotni narodni zavesti oblikovali značaji, ki so bili med seboj zelo različni,

hkrati pa vsak s svoje strani bolj podobni svojim nemškimi ali italijanskimi ali madžarskimi sodeželanom. Njegovo delo, predvsem v prvih poglavjih *Misli o slovenskem človeku*, *Podoba slovenskega človeka* in *Skupni slovenski kulturni prostor*, vsebuje veliko tehtnih misli, čeprav jim sam ni pripisal neizpodbitne znanstvene veljave, saj uvodoma svoje delo predstavlja ne kot razpravo, niti ne kot knjigo o slovenstvu, ampak kot misli (Trstenjak, 1991, 5).

Mislim, da z opazovanjem družinskih zgodovín lahko bistveno dopolnimo ugotovitve o narodovih značilnostih, o katerih pravzaprav Trstenjak govori, z ugotovitvami o posamezniku. Treba je samo vprašati nekaj preprostih vprašanj (kje nekdo živi ali je živel, v kakšni hiši, s čim se preživlja ali se je preživljal, kakšno izobrazbo ima ali je imel, kateri jezik govori ali je govoril doma, v cerkvi, v šoli, na občini, v službi, kdo je bil, ali je njegov sosed, s kom se je družil ali se družil, v kateri državi so živeli ali živijo njegovi sorodniki, v kakšni hiši, kateri jezik so govorili ali govorijo, v katerem jeziku so govorili ali govorijo sorodniki med seboj) za vse posamezne družinske člane in prednike (očeta, mamo, deda, babico, pradedo, prababico, brata, sestro, sina, hčer), da se zavemo globine in hitrosti sprememb iz roda v rod, ki so se jim ljudje morali prilagoditi, po drugi strani pa nam tudi odkrije globino prepada med generacijami. Prekinitve so zarezale tam, kjer se gradi identiteta posameznika.

Starši, na primer, so živeli v različnih krajih, z drugačnimi družbenimi odnosi, sosensko, z drugačnim jezikom v šoli, v cerkvi, v javnosti, pri delu. Bratje in sestre živijo v različnih državah, stari starši in vnuki na drugih celinah, strici govorijo drug jezik kot nečaki, bratranci v drugem kolenu ne govorijo istega jezika; stari starši so bili kmetje, vnuki so otroci proletarcev. Čisto mogoče je, da so bili stari starši Primorci v Mariboru, starši Štajerci v Kopru, otroci pa se imajo za Istrane.

Kulturne prekinitve v družinskem razvoju pomenijo, da njeni člani nimajo istih identitet. To lahko pomeni, da starši želijo, da bi otroci imeli tako kot oni, otroci pa je ne morejo imeti, saj živijo v drugačnem svetu. Videli smo, da je generacija, ki je zapustila dom in odšla drugam, ohranila svojo identiteto, da jim je pomenila vrednoto in oporo. Marsikateri starši si ne predstavljajo, da otroci ne sprejmejo tega, kar je njim samim v življenju toliko pomenilo (naj gre za nacionalno, pokrajinsko, krajevno, politično, razredno identiteto). V sporu med starši in otroki gre za to, da so otroci brez identitete ali pa iščejo drugo, svojo in upati je, da jo najdejo. Različni ljudje se različno znajdejo, nekdo trpi zaradi izgube, ki je nekoga drugega osvobodila.²

Kulturne prekinitve lahko tudi pomenijo, da ima človek v odsotnosti trdne identitete po njej vse večjo potrebo, zato se hvaležno oprime nove, nadomestne, ponujene od politike ali medijev. Sem sodi danes, po mojem, neko posiljeno slovenstvo, ki so ga mediji polni, ne glede na to, ali Slovence idealizirajo ali pa dajejo v nič. Glede na moč radia in TV ni čudno, da so ljudje že kar prepričani, da smo ali pridni in pošteni ali pa, da se ne znamo zabavati, da ne znamo uživati, da smo zavistni ipd. Vsiljevanje identitete pa lahko povzroči tudi, da se po drugi strani mnogi ljudje, če samo slišijo govoriti o slovenstvu, odvrnejo z odporom. Mislim, da je tudi regionalizem v marsičem upor neki vsiljeni identiteti (iz središča).

² Trstenjak pravi: »Človek je zmeraj nanovo postavljen pred nalogo, da identificira okoli sebe pojave in odnose, ki jih še prej ni bilo, ki jih je ustvaril sam ali pa jih je sprejel od starejših rodov iz preteklosti. Človek raste iz tradicije, hkrati pa v prihodnost, ki tudi identičnost tradicije zabrisuje in postavlja pod večkratno vprašanje. Tako se izkaže, da je kriza identičnosti pač usoda odprtega bitja, se pravi bitja, čigar bistvo se iz enonumnosti odpira v večumnost, ki nikoli ni do konca opredeljeno« (Trstenjak, 1985, 187).

Če opazujemo javno in privatno življenje s tega stališča, bomo videli, kako pogoste so napetosti in spori, pa tudi osebne težave zaradi identitete. Zabaven zgled, za primer razhajanja, celo odboja med sloji in generacijami, je po mojem narodnozabavna glasba - po eni strani polne dvorane poslušalcev in razprodane plošče in kasete, po drugi strani odpor. Kadar vidim posnetke narodnozabavnih prireditev na TV, se mi zdi, da se prav čuti, kako zelo ljudje hlepijo po povezanosti in pripadnosti, pa četudi samo v takšni zabavi, da torej ne gre za tako dobro glasbo kot za globoko potrebo po (nadomestni) identiteti. Starši in otroci se v glasbenem okusu lahko razhajajo do neznosnosti.

Slovenci so glede identitete edinstven narod. Marsikdo bi najbrž ugovarjal, češ, tudi drugi narodi so doživljali podobne stvari - da so jih državne meje del pustile zunaj, da so se izseljevali, da so bežali. Res je absolutno število izseljenih Italijanov, Špancev, Ircev, Poljakov itd. višje, a vse to so stari veliki narodi, ki so imeli svoje države in nedvomno nacionalno identiteto in nikjer tudi ni delež razkosanega in izkoreninjenega prebivalstva tako na škodo celote. Malo je narodov, ki bi se s Slovenci lahko primerjali po pogostosti in globini prekinitvev kulturnega razvoja, ob pomanjkanju trdnega narodovega jedra. Rekli bi lahko, da je slovenska identiteta odsotnost skupne identitete.³

Literatura

- Borut Brumen, 1995, Na robu zgodovine in spomina, Murska Sobota.
 Isti, 1997, Epistole v : Naši razgledi 13, str. 5.
 Družboslovje. Leksikon Cankarjeve založbe, 1979, Ljubljana.
 Filozofija. Leksikon Cankarjeve založbe, 1995, Ljubljana.
 Slavko Kremenšek, 1966, Uvod v etnološko proučevanje Ljubljane novejšje dobe, Ljubljana.
 Mojca Ravnik, 1981, Galjevica, Ljubljana.
 Anton Trstenjak, 1976, Problemi psihologije, Ljubljana.
 Isti, 1985, Človek bitje prihodnosti. Okvirna antropologija, Ljubljana.
 Isti, 1991, Misli o slovenskem človeku, Ljubljana.

Summary

Identity Problems and Interrupted Cultural Development

In her paper the author defines identity as the closeness, belonging and oneness people feel towards the objects and phenomena which represent their culture and way of life as well as the community in which they live. According to the author, many features and characteristics of individual and group behavior, which we generally consider as typically Slovene, labeling them as

³ Uporaba pridevnika multikulturen, -a je v Sloveniji, po mojem, če ga uporabljamo za poudarjanje posebnosti nekega kraja, pokrajine ali skupine, na primer -multikulturena Istra-, zelo vprašljiv. Pri nas bi res ne mogli najti otočka v morju splošne multikulturenosti, se pravi, da se povsod prepletajo, mešajo ali spopadajo, skratka, obstajajo, sestavine različnih kultur. Z etnološkega stališča se tudi ni mogoče strinjati o tem, da naj bi pri nas obstajalo neko osrednje, kulturno homogeno nacionalno jedro z enovito nacionalno identiteto, v katerem ali ob katerem so ostale identitete hibridne (Brumen, 1997, 5). Morda to predpostavlja ali lahko tudi izrablja neka politična ideologija, z etnološkega stališča pa je, glede na splošno premešanost in odsotnost kontinuitete, ta dihotomija iz trte zvita, oziroma -hibridnost- kot odgovor na medijski ali politični diskurz sama ostaja znotraj njega.

negative, inhibited, complex, which even we have trouble understanding, grow out of identity problems caused by the interrupted cultural continuity in family histories. An uninterrupted cultural development would unfold as follows: several successive generations live in the same house; family property builds up and grows from generation to generation; family tradition is being transmitted from generation to generation; the house is in a settlement which has been for generations in the same state, under the same civil and religious authority, with the same official and school language; for several generations the village has gravitated towards the same economic, social and cultural center, which is Slovene-speaking and belongs to the same state. This is the social and cultural environment in which one generation succeeds another. From birth on, every individual absorbs the tradition, knowledge and experience of his ancestors, and armed with them, paves his way into life. This is the type of family and personal fate which is extremely rare in Slovenia. A glance at family histories reveals how often and brutally cultural continuity has been broken in Slovene families, which is the reason for broken identity.

To back up her hypothesis, the author uses several excerpts from her field research and from the work of other ethnologists: about a peasant family from the coastal region who in 1934 resettled in a Prekmurje village, about people moving to Murska Sobota following the year 1919, about immigrants in Ljubljana and the slum for homeless people during the housing shortage between World War I and World War II. She describes the events in the first half of the 20th century, when new states were established and new political boundaries were drawn, leaving some border regions under foreign jurisdiction. Geographically and thematically, she stays within the confines of the Slovene ethnic territory. We usually think that Slovenes within Slovenia proper have been spared the identity problems besetting Slovene immigrants and minority members. In her paper the author attempts to prove the contrary: that some identity-related phenomena are equally frequent and painful for both Slovenes within Slovenia and outside Slovenia; in some respects, they are even worse within it. We are very much conscious of immigration, but are much less aware of the resettlement and displacement in our own living space, of our alienation at home. The author concludes that the Slovenes are a unique nation as far as their identity is concerned: few nations had to endure so frequent and deep interruptions of cultural continuity, combined as they were with an absence of a firm national core and a state of their own. We could say that Slovene identity is the absence of common identity. Instead of grappling with this vast topic, the author focuses on the methodology of researching family identity and cultural continuity, hinting at the results which can be obtained by it.

Taras Kermauner
Identiteta in drugost v slovenski dramatiki

Za avtorja je bistven odnos do drugosti, razčlenjuje ga s pomočjo hiperkompleksnega modela, sestavljenega iz štirih (sub)modelov: 1. Identiteta (Id); 2. Dvojček (Dč) oz. bratomornost (Bm); 3. Dvojniki (Dv) oz. liberalna družba (LD); 4. Odrešenijsko krščanska Cerkev (OKC). Na mnogih primerih iz slovenske dramatike avtor pokaže, da vsi modeli razen zadnjega nujno privedejo ali v Bm in sveto vojno ali v avtizem-narcizem in blodnjo, torej v avtodestrukcijo in v praznino nič. Le OKC (sub)model je zmožen dojeti in sprejeti drugost kot drugost ter s tem omogoča svet, ki se ne izgublja ali regredira k nič.

The author focuses on the attitude towards otherness which he analyzes by using a hypercomplex model made up of four submodels: 1. Identity (Id); 2. Twin (Tw) or fratricide (Fc); 3. Double (Do) or the liberal society (LS); the Christian Church as savior (CCS). Drawing on examples from numerous Slovene dramas, the author demonstrates that all the models except the last one inevitably lead to either Fc or a holy war, or to autism-narcissism and delusions, that is to self-destruction and the vacuum of nothingness. Only the CCS submodel can grasp and accept otherness as such and thus pave the way for a world which does not wander away or regress to nothingness.

Kaj naj bi bila -slovenska identiteta?

Zadošča odgovor, da je v širšem pomenu besede SID (slovenska identiteta) vse, kar govori slovensko. Pravilo ima izjeme; slovensko se – lahko – naučijo tudi tujci; ni jih veliko, nikoli jih ne bo veliko, pa vendar. Torej je potrebno dodati kot zadosten razlog, da bi nekaj bilo SID, še zavest o slovenstvu kot Id (identiteti). Območje, ki ga kot strokovnjak raziskujem, je še ožje. SD (slovenska dramatika) temelji na samoumevno predpostavljani SID. Ni neslovencev, ki bi pisali SD; izjeme so kar se da redke, če sploh so. Primer Franza Penna, ki ga Koblar v *Slovenski dramatiki* kljub vsemu upošteva, čeprav ga kritizira; Penn je napisal dramo v nemščini, ki pa ima za predmet simbolične

Slovence, Japode; glej *Der Untergang Metullums*; ni še niti prevedena v slovenščino. Drugo svojo dramo je baje prevedel v – nedobro – slovenščino sam, glej *Ilja Gregorič, kmetski kralj*, čeprav ta – avtorjev lastni – podatek Koblar spodbija, češ, da ni dovolj obvladal slovenščine. Danes štejemo med slovenske pisateljice Almo Karlinovo, čeprav je pisala v nemščini. A to so robni primeri.

SD je že v naslovu, po okviru, ki predmet omejuje, slovenska; torej v zavestni razliki z nemško, hrvaško in drugimi dramatikami. A tudi to ne zadošča za ustrezen odgovor na v začetku zastavljeno vprašanje. Predmet je treba še ožiti. Znotraj SD, prvič, izolirati in preučevati drame, ki imajo kot eksplicitno temo SID, nato pa, drugič, analitično odkrivati, kaj sploh je Id v posameznih SD. Do definicije ali vsaj konkretnjšega opisa, kaj naj bi bila SID, je mogoče priti na osnovi analize empiričnih likov, razmerij, tez, dogodkov in dogajanj v posameznih SD. Za to pa je pogoj, da razlikujemo Id od tistega, kar ni Id; sicer postane Id abstraktno nerazločljiva splošnost. Neki je Drugost kot takšna. Ne le drugost v narodnem pomenu: Srbi, Nemci, srbska, nemška dramatika in/ali zavest. Šele taka razločujoča analiza more ugotoviti, ali je pojem SID sploh vrednota; v čem je vrednota, če je vrednota; v čem ni; SID je treba diferencirati glede na drugost.

V kratki razpravi se je treba omejiti. Za primer analize bom vzel dve znameniti drami iz stare SD, Jurčičevega *Tugomerja* in Levstikovega *Tugomerja*; razen kadar bom izrecno omenil, ju bom jemal kot identični. V marsičem sta si – temeljno – različni; sta pa tako rekoč istovetni glede na temo SID. Dramatika sicer nista razmišljala znotraj pojma Id; filozofija na Slovenskem tedaj še ni bila razvita, o nemški klasični filozofiji, ki je ta pojem tematizirala, so vedeli v drugi polovici 19. stoletja slovenski intelektualci malo, saj je bila tedaj celo v njeni domovini, v Nemčiji, brez ugleda; nastopalo je novokantovstvo, Hegla pa je obnavljal Marx in njegova šola, ki na Slovenskem še ni imela odmeva. Za problem pričujoče razprave zadošča, da potegnem enačaj med slovenstvom, kakor ga razumeta Jurčič in Levstik, in Id. Oba namreč izhajata iz osnovne in skoraj absolutne vrednote slovenstva-slovanstva; razlika med obojima – ne le njima – ni bila povsem jasna, a za naš problem tudi to ni odločilno. *Tugomer* tematizira SID nasproti okupatorjem, tujcem, sovražnikom, Nemcem, tj. Frankom ali Germanom. Kar je slovensko, je pozitivno, kar nemško – alias tujsko – negativno. Gre za radikalni – pri Levstiku – gentilizem, pri Jurčiču nacionalizem.

Na tem mestu ne morem razvijati svoje metode in aksiologije; a ker na nji moja analiza temelji, jo moram uporabljati. Le na kratko nekaj karakteristik; več bo rečeno ob singularnih analizah. Moj hiperkompleksni model je sestavljen iz štirih (sub)modelov: 1. Id (entiteta), 2. Bm (bratomornost) oz. Dč (dvojčki), 3. LD (liberalna družba) oz. Dv (dvojniki), 4. OKC (odrešenjsko krščanska Cerkev). Če gledamo Id s stališča višjih etap – (sub)modelov, je Id avtizem ali narcis, bodisi individualni ali kolektivni. A tudi agresivni Psk (posameznik) in še bolj agresivna socialna grupa, tako razred, fevdalni razred, ki se celo omejuje zoper vse druge, meščanski, ki je načelno sicer univerzalen in obsega vse ljudstvo, a de facto prehaja kot buržoazija v izkoriščevalskega, proletarski, ki je načelno še bolj univerzalen, a de facto v revoluciji celo fizično ubija druge, tako fevdalnega kot meščanskega, itn. Še bolj značilna za kolektivni Id je nacija, a že PS (plemenska skupnost); tudi najrazličnejše Cerkve, ki najdejo svojo Id v – tudi svetih – vojnah zoper druge Cerkve. Nemajhen del SD tematizira sveto vojno med protestanti in katoličani, recimo Jeločnikova drama o Baragi *Eno samó je potrebno*, Krekova *Turški križ*, Aškerčeva dramska pesnitev *Primož Trubar* itn. NOBD (dramatika narodnoosvobodilnega boja) in SPED (dramatika slovenske politične emigracije) tematizirata sveto

vojno med Partijo in KC (katoliško Cerkvijo). Cankar boj-vojno med meščani in proletarci, *Za narodov blagor*, *Kralj na Betajnovi*, *Hlapci*.

Če smo zmožni ugotoviti strukturalno razliko med *Tugomerjem(a)* na eni in Cankarjevo dramatiko na drugi strani, razumemo, kaj je Id in kaj Drugost. Kdor v *Tugomerjih* ni do kraja zaveden, vojaško bojevit, torej militarističen in ideološko fanatičen Slovenec, je izdajavec; tak je Jurčičev Tugomer; ali pa je zločinsko neodgovoren zaradi lahkovernosti, ker kot humanist verjame Nemcem in KC, ki je z Nemci identična; tak je začetni Levstikov Tugomer. Ista struktura velja za nemško stran. Nemci kot agresivni skušajo Slovence razkrojiti odnotraj, jim vzeti Id; prek KC, misijonarjev, trgovcev, vohunov, Zovolja, Gripa. Enako v Kristanovi *Ljubislavi*, kjer se Nemcem posreči fascinirati slovensko svečenico s krščansko mistiko, Ljubislava postane šibka točka SId, zaradi nje so Slovenci – ne le vojaško – poraženi. NOBD je v tem strukturalna kopija *Tugomerjev*. Kdor ni absolutno na strani NOB ali/in Partije, je izdajavec, okupatorjev pomagač, zločinec; objektivna – historično psihološka – logika ga vodi v to zlo. Drugost je zlo kot takšno.

Cankar razmišlja – doživlja, rekonstruira svet – drugače; odpre se drugosti. S tem se približa EK (evangeljskemu krščanstvu), ki je po definiciji vera za druge kot druge, ne poganska, ki je vera za naše; EK Bog je veliki, absolutni Drugi, EK ljubezen je LdDr (ljubezen do drugega). Cankar pokaže najprej, kako notranje razcepljeni – neidentični – človek, ščuka, prek moralnih dilem in samovzgoje postane notranje enoten in Id, iz novinarja, ki služi meščanstvu, vodja revolucionarnega ljudstva, *Za narodov blagor*; to je linija Levstikovega *Tugomerja*, v naslednji drami, v *Kralju*, pa mu glavni lik, Maks, kot Id razpada. Zoper zlo – Kantorja, buržuja, kapitalista – se sicer bori, a ne na razvidno revolucionaren način. Delavce organizira, predvsem kulturno prosvetno, čeprav tudi politično, a sam ni delavec; poistoveča se z delavci, kot se kasneje marksisti-komunisti, recimo Matjaž Jeriša v Borovi *Težki uri*, a ne do kraja. Maks ohrani v sebi poleg borca tudi pesnika, filozofa, skeptika, nemoč akcije, človeka hrepenenja; ker v akciji ni dovolj odločen, ga Kantor prehití in ubije. Komunisti se učijo na tem zanje negativnem zgledu; Kantorja prehitijo in ubijejo sami; enako Špelca v Miheličeve *Svetu brez sovraštva* in drugi idealistični likvidatorji iz NOBD gestapovce, esesovce in domače izdajavce. Maks je v sebi dvojen že razredno; je sin sproletariziranega trgovca, starega Krnca, ki ga je spravil Kantor na kant. Je študent, ki sicer še ne ve, da je opredeljen po EK, a v duhu EK čuti ter ravna; noče – ne more – ubijati.

Pred Cankarjem je dilema: ali lik (Maksa) znova poenotiti v Id, to naredi s figuro Dolinarja v *Jakobu Rudi*, ta figura je prav zato blede, ideološka, prazna, zunanja, ali tematizirati prav notranjo razdvojenost, tj. drugost; to stori s figuro Jermana v *Hlapcih*. Jerman se v koncu 4. dejanja – v znameniti gostilniški sceni – notranje »zlomi«, kar pomeni: spozna, da vodi – vztrajanje pri – Id v Bm, v model Dč. Ve – genialno sluti –, kaj je Dč: mimetična odslikava tistega, zoper kar ali katerega se nekdo bori. Borec, posebno če se radikalizira v vojaka, se poisti s sovražnikom, torej nazadnje s Kantorjem, z Župnikom, z Grozdom in Grudnom. Te identifikacije Cankar sam še ne izvede; pač pa to izvede SPD (povojna SD): Snój v *Gabrijelu in Mihaelu*, Jovanović v *Antigoni*, že Smole v svoji *Antigoni*, ko poisti brata Polinejka in Eteokla. Dvojčka se medsebojno likvidirata, kar je prastara tema, znana iz Ajshilove *Sedmerice zoper Tebe*.

Cankar, ki je v *Hlapcih* že zelo blizu EK, spozna, da je treba iz Id izstopiti. Cankar v dramah slovenstva kot SId sploh ne obravnava oz. ga odklanja vnaprej kot hejslovansko demagogijo, kot ideologijo buržoazije, *Blagor*. Niti v eni svoji drami Cankar ne kaže na kritičen način tujcev, Nemcev, kot jih Meško v drami *Na smrt obsojeni* ali Finžgar

Francoze v *Naši krvi* ali Bevk Italijane v *Kajnu*. Cankar odkloni gentilizem in nacionalizem, preide na višjo raven: v tretji (sub)model, k Dv. To tematizira v *Pohujšanju v dolini šentflorjanski*. Peter je Id le navzven, kot cinik in gospodar, v razmerju do šentflorjancev; v sebi pa je razdvojen. Odkriva celo, da je Narcis; v 2. dejanju. Iz dileme se reši tako, da se vrne na pot, s popotništvom, ki je anarhični kaotizem, umetniško razbojništvo, a se vendar usmerja k zvezdam, k Tr (transcendenci) in s tem omogoča prehod k mistiki *Lepe Vide*, ki je nerazločljiv spoj med neobudizmom, bojevitim komunizmom in EK, torej nekaj načelno utopičnega, neuporabljivega, a kar se da fascinantnega. Ta spoj je Id le v limiti; precej bolj je to mistika čustvenega kaosa.

Nadaljnjo fazo uprizarja Grum, tako v *Trudnih zastorih* kot še bolj v *Dogodku v mestu Goga*. Model Dč povsem prehaja v model Dv, kar pomeni iz Bm – NOBD, SPED – v blodnjo. Dogaja se, kar se dogaja v prehodu LD v PM (postmoderno), v fazo kibernetično informacijske ludistične družbe simulacije in virtualnosti. Larsen v *Zastorih* ne deluje več, ne socialno ne zasebno. Le imaginira, se izgublja v fantazmagorijah. Kar je pri Cankarju v *Pohujšanju* še simbol, Jacinta, je v *Zastorih* že prived, sanja, Amara. Cankarjeva Vida še motivira za utopično pesniško akcijo, Amara ne več. Larsen ni več Dioniz, ki odide na optimistično pot; Larsenu se zmeša. V Gogi so vsi nemočni, avtisti, onanisti, gleduhi, blodijo v privedih, ali pa so celo pokojni, Naddavkar. Polna sta le dva: žrtev, Hana, ki se reši tako, da skuša postati ubijavka, po tej poti bo prešla v likvidatorsko špelco, *Svet*, in rabelj posiljevalec komi Prelih, ki je simbol nasilja, realiteta, ki ni nič drugega kot banaliteta. Grum ugotavlja, da je vsaka Id zgolj re-animalizacija, pozverjenje, rebarbarizacija. S tem regres iz modela Dv v model Dč oz. celo v prvi model, v Id. Grum ne najde poti.

Pot najde dramatika, pisana v duhu EK, recimo Majcnova. Majcen ve, kje je rešitev: v samovzgoji živalskega človeka v SAPO (svobodno avtonomno posamezno osebo), ki je odprta Bogu kot Tr. Majcen ve, da je družba (Db) premalo; Db kot LD vodi le v dogovornost interesentov, ti kot kapitalisti prakticirajo prikriti model Dč, kot tekmeči se začasno obnašajo po pravilih, dokler niso preveč ogroženi, tedaj pa ali regresirajo v Id ali prav tako v Dč; LD je le prehodna oblika, če je ne napolnjujejo SAPO, ki so strukturirane v duhu EK. Recimo kaplan Sergej, *Brez sveče*, ki se odpove celo KC, če – ko – se ta odloči za institucionalnost in ne za LdDr. Sergej se do kraja preda drugemu, ki – ker – je ta drugi nemočen, nebogljn, ker potrebuje osebno zaščito. Db kot institucionalizirana varnost – socialno varstvo – ne zadošča, da bi novorojenček, čigar mati se je utopila, oče pa ga ne prizna, preživel oz. postal božji človek. – Enako ravna Majcen v drami *Bogar Meho in Marija*, v kateri obrne Meho hrbet pozunanjeni KC, ki jo zanima le (ob)last in cerkveno obredje, in družbi, preide na rob družbe-vasi, kjer čaka le še na mistično srečanje z Marijo Materjo božjo, v trenutku smrti, ki je odrešenje. Tudi Meho najde rešitev v popolni – mistični – odsvojitvi od sebe kot živalske Id: v Bogu, ki je absolutni Drugi.

Drame, ki zastopajo SId, ne pridejo do problematike EK tipa. Ostajajo na platformi SId zoper tuje–sovražnike–druge; recimo Debevčeva drama *Liberalizem ali večni Žid*, v kateri je absolutna Id – bog – KC, medtem ko so Židje, liberalci, krivoverci, svobodomisleci, sovražniki Cerkev od Kajna prek Husa do današnjih, drugost kot taka, zato in s tem le različne podobe hudiča, kakor se je pojavil že v vrtu Eden (kače). Debevec doda tej katoliški Id v drami *Junaške Blejke* SId; enako Meško v *Materi*. Zato znotraj te dramatike – takšnih dram – sploh ne more nastati dialog; dialog je tu le zunanji, le tehnično sredstvo za navajanje razlogov, s katerimi dramatik ideološko spodbija drug(ačn)e. To so v bistvu vojaške in vojne drame; *Blejke* razkrinkujejo Francoze kot jakobince in hudiče, Blejke branijo blejsko Marijo z orožjem.

Enako ravnajo v *Turškem križu* prebivalci Selške doline, ki se vojaško upro Turkom, muslimanom in pod vodstvom svetnice-heroine ljudskega tipa, Uršule, ki jo direktno ne le navdihuje ampak vodi Marija Mati božja, zmagajo. Enako je strukturirana SPED, recimo Jeločnikova drama *Vstajenje kralja Matjaža*, v kateri domobranski Junak pobije – zakolje – v svetem aktu Pravice komunistično Rdečo zver: na čelu skupine junakov, tj. pobitih domobrancev, vdre čez mejo v Jugoslavijo in v vojaškem obračunu zmaga ter reši slovensko ljudstvo iz krempljev trinoga, obenem pa ustanovi slovensko ND (nacionalno državo) s središčem pri Gospe Sveti. Doseže absolutno Id kot sintezo Nature, magije, KC, Domobranstva, Zemlje, Izročila, pravljice, folklore, vojske. *Vstajenje* je še bolj maksimalno dosežena (S)Id kot Zupanova NOBD(rama) *Rojstvo v nevihti* ali Miheličeve *Svet*.

Iz analiziranega je razvidno, da je Id ustrezna le kot naravno izhodišče, da pa se, če postane cilj, spremeni v regresivno fazo. Dokler se dvojčka v Bm medsebojno ne pobijata – a se pobijata tako dolgo, dokler eden ali drugi ne zmaga oz. dokler je vsak od njiju prepričan, da bo zmagal –, traja državljanska vojna, SPED in NOBD, ali vojna v družini, glej Golievo dramo *Bratomor na Metavi*, tudi Gecljevo *Sovrašstvo mej bratoma*, dramo, ki sodi v ČD (čitalniško dramatiko). Bm ni rešitev. Enako ni rešitev regres od Bm-Dč v Id. Model Dč je sestavljen iz dveh Id, tj. dveh bratov, od katerih si je vsak samozadosten, prepričan, da ima absolutno prav – domobranec, partizan – in zato likvidira drugega, ker je njegova moralno narodno socialna dolžnost, da iztreblja mrčes, golazen, zveri; ti trije epitetonii so v SD trajni. Id ne more niti konstruirati – si zamisliti – drugega, zato vodi v avtizem. Ko – če – pa dojame-vidi drugega, ji je ta ekskluzivni sovražnik, pred katerim se mora kot pred – Rdečo, Črno – zverjo braniti. Brani se s sveto vojno, katere cilj je totalna likvidacija zveri; zver namreč ne odneha preganjati Dobrega, dokler še diha. Id prizna drugega (drugost) torej le kot zlo, ki ga je treba uničiti, se pravi vrniti – ideal(izira)no – Id. Krog brez izhoda, krog, ki terja nenehen regres k Id in progres v medsebojno iztrebljanje.

Poganske vere ostajajo v okviru teh dveh prvih faz-submodelov; njihovi bogovi so zato maliki, ker so Id, ker branijo vsak svojo NSS (našo sveto stvar). EK Bog je v temelju različen od poganskih bogov ravno zato, ker je Bog LdDr; ker je v sebi dvojen, celo trojen; ni le Bog, ampak tudi Bogočlovek in to po bistvu, od samega začetka, načelno. Kot Bogočlovek je povsem konkreten, singularen, historičen; je Jezus iz Betlehema ali Nazareta, iz Judeje, rojen leta nič po krščanskem štetju; ima – je – telo itn. A smrten ni le kot človek; tudi kot Bog – kar je za pogane, celo za muslimane nedopustno, pohujšanje in svetotajstvo kot takšno. A ravno v tej drugosti, v razliki med Bogom kot Id in Bogom kot Bogočlovekom, ki pripada tudi temu svetu, naravi, smrti, je bistvo EK.

Če hočejo biti člani nekega naroda obenem tudi verniki v EK Boga, ne morejo pripadati niti konfesiji, ki je zgolj NSS, niti lastnemu narodu, ki je, kot ga je opredelila Hribarjeva že pred desetletjem, Nedeljivo sveto naRODno telo. Vendar ne zadošča, da pretvorijo model Dč v model Dv. S tem drugega priznajo, ga ponotranjijo, a ga naredijo za svoj privid-blodnjo, kot sem demonstriral na primeru Grumove dramatike; enako bi lahko navajal še vrsto slovenskih dram, recimo Zajčevega *Potohodca*. Človek, ki živi v sebi kot drugi, a ne veruje v EK Boga, je izpostavljen duševni bolezni; notranje se alienira v vrsto figur-prividov, se tako dezidentificira, da postane ali le vloga, kar se dogodi v PM, glej Jesihovo dramo *Grenki sadeži pravice*, ali se mu zmeša, *Zastori*, tudi Božičeva *Španska kraljica*, ali pa regredira v Dč-Bm; kot regredira Šeligova dramatika od drame *Kdor skak, tisti hlap*, ki je model Dv, k drami *Sveta sarmatska kri*, ki je uprizoritev Dč in Id. Ali pa se sam v sebi izgubi, ker se poisti

z golo praznino—odsotnostjo—ničem; glej lik Zaratuštre v Svetinovi drami *Tako je umrl Zaratuštra*.

Narodna—nacionalna—rodovna Id – SID – ostaja samoumevna, nedotaknjena, pozitivna le tako dolgo, dokler bojeviti narod oz. njegovi singularni predstavniki—udje ne odkrijejo, da je sovražnik, zoper katerega se borijo, njihova zrcalna slika, njihov alter ego; ko to odkrijejo, se jim ali zmeša ali oslepijo ali se sesujejo v sebi, kot se Dan in Reka v Zajčevi drami *Otroka reke*. Vztrajanje pri samoumevni nacionalni Id – pri SID – terja zato nenehno vojno: državljansko navznoter in nacionalno navzven; terja stanje, v katerem se vsaka od Id počuti ogroženo, a je agresivna »le« zato, da bi uničila napadalca. Mora se torej ideologizirati, hujskati, militarizirati, kar traja tako dolgo, dokler se fizično ne izčrpa, ni poražena, kot Sloveni v v koncu Levstikovega *Tugomerja*, kot komunisti v koncu Šeligove *Ane*, dokler vizionarji ne odkrijejo, da je bila njihova vizija SSL (samoslepilo); Jančarjev *Disident Arnož*. Tedaj nastopi moralni maček, izguba vere, samozavesti, totalen socialen in nacionalen polom. NOBD ga projicira v Nemce in domobrance, lika Harza in Mirtiča v *Rojstvu*, SPED v partizane in komuniste; enako kot kapitalist Mirtič naredi samomor partizanski polkovnik Igor v Vombergarjevem *Napadu*.

LD oz. prenos Dč v Dv ni napačen; je progres k EK, a le v primeru, da človek odkrije EK Boga kot Tr in kot absolutnega Drugega, ki ni le privid, ki je nezvedljiv na fantazmo. Liberalci so prepričani, da je bog fantazma, kar je logično, če ne verujejo vanj kot v Tr. Fantazma pa je le poganski bog kot Id, kot malik. Šele predpostavka, da obstaja Bog kot Drugost zunaj tega sveta, omogoča prehod od modela Dč k četrtemu modelu, k OKC. OKC ni banalna realiteta; je konstrukt uma in cilj vere, ki ga EK verniki uresničujejo, ko se odrekajo tako Bm (Dč) kot modelu Dv, ki je le notranje podvojena in samospodbijana, avtodestruirajoča se Id, tj. LD, ki funkcionira brez Boga, le na osnovi interesov, tj. narave, in dogovora, tj. dvojništva.

Vero v EK Boga kot absolutnega Drugega uprizarja posebno Mrak; glej *Herodesa Magnusa, Proces*. Ta Bog rekonstruira vse parametre modelov, ki so družbeni; vse namreč preusmeri glede nase. Človeku da – more dati – edino On smisel in smer, ko človeka izvoli za svojega sodelavca v ON (odreševanju ničā) ali OD (odreševanju drugega). Majcnov poročnik Juvančič, *Kasija*, moralno in osebno propade, ker drugega, Kasijo, zlorabi, prevari, zapusti. Sergej, *Brez sveče*, ravna nasprotno; zato se odreši. Ne odreši se sam; odreši ga drugi – otrok, ki se mu je zavezal. Odreši ga Bog, ki deluje skozi otroka. Le Bog kot iz uničenja vstali Kristus omogoči vero; glej Mrakovega *Evangelista Janeza*. Drugi so le začasni reševalci človeka, če ni v njih in za njimi Bog, kot to razločno izpove Eliot v drami *Umor v katedrali* oz. v kantati *Skala* (o EK cerkvi).

Noben narod se ne more sklicevati na to, da je Bog z njim, ne z drugim, ne s tistim, s katerim je moj-naš narod v vojni. Vsak narod se sklicuje na to, da je bog z njim; a to je le poganski bog, ki je Id in s tem blodnja kot Dv. Bog ne more biti z narodom, ker Bog ni ustvaril ne narodov ne Db. Narodi in Db oz. PS so nastali iz obeh ljudi, ki ju je edina ustvaril Bog; od Adama in Eve naprej so se ljudje razmnoževali. Narodi-PS so že posamezne-osebne Id, ki med sabo ali konkurirajo ali se pobijajo; kot je Kajn Abela ali sta se Eteokles in Polinejkes. Brž ko postavijo narodi za glavno vrednoto Narojenost, Kri, svoja sveta Tla-Zemljo, se odpovedujejo EK Bogu. EK Bog se je odločal, kot Jezus, za rimskega stotnika, za tujca torej, za cipo, za Marijo Magdaleno, in ne za pravičnikespodobneže-farizeje, ki so izpolnjevali obrede. Prvi, ki je prišel z Jezusom v nebesa, je bil razbojnik, ne pa apostol; največji apostol je bil bivši pobijavec kristjanov Pavel. Cerkev je ustanovljena na grešnem Petru, ki je Kristusa trikrat izdal. Majcen vse to uprizarja v *Ženinu na Mlaki*, v drami radikalnega dezidentificiranja.

EK je univerzalno; OKC ni nacionalna Cerkev. Je v narodih, ker je v naravi, narodi so naravni, tudi kulturni, a ta kultura nastaja iz predelave narave, ne iz Tr. Iz Tr kot Bog je človekova duša-vest; tudi um, a vezan na vero v Boga; ne pa um, ki je logos-kozmos nasproti kaosu. Naj Svetinov Zaratuštra še tako umuje, kar skonstruira, so le prividi, so le njegovi dvojniki, ki se nazadnje razpršijo v opoldanski pripeki puščavskega sonca, nič. Astrolog Uraš v Svetinovi drami *Vrtovi in globica* umuje, a ne more preprečiti svetovnega potopa. Kot ne morejo najbolj umni Evropejci v Svetinovi drami *Biljard na Capriju* preprečiti evropske katastrofe, ki je sledila natančno iz njihovih racionalnih vizij, iz Leninove itn. Ti umi so ali jalovi ali – kriminalne – blodnje. So zgolj Id.

Kakor so tudi vere, ki jim manjka ARF (avtorefleksija) slepe; in so zgolj Id. Gentilizem-nacionalizem je vera, ki ne doseže Boga; gentilizem je iracionalen, teži v fašizem. Um marksizma je bloden; zato tudi on, čeprav izhaja iz razumskega razsvetljenstva, nazadnje preide v krvavo zločinsko blodnjo absolutne revolucije, iztrebljanja najprej drugih, nato še lastnih; glej Šeligovi drami *Ana* in *Volčji čas ljubezni*.

Levstik je genialno slutil, kaj je – bo – posledica njegovega ekskluzivnega gentilizma, SId: radikalni perolom slovenstva. Na koncu *Tugomerja* ne ostane nihče živ; le stara blazna Vrza prerokuje slovensko Maščevanje nad tujci– drugimi–Nemci. A kdo ga bo izvršil, če so vsi Sloveni pobiti? Levstik niha med radikalnim SU (sovrštvom – ubijanjem) – do – drugega in nihilizmom, tj. spoznanjem, da vodi radikalno SU v samoiztrebitev. Stodvajset let kasneje ponovi – ugotovi – Svetina isto, ko uprizori svetovni potres v koncu drame *Šeherezada*. SU nekaj časa deluje, je narava modela DČ, potem pa se konča v popolni praznoti oz. celo v zmagi drugih, v *Tugomerjevem* primeru Nemcev. Jurčič, ki ni bil nihilist, je končal svojega *Tugomerja* z napovedjo NOB drže; Čeligojeva žena Zorislava ostane s peščico Slovencev živa, umakne se v gore, kjer deluje hajduško oz. čaka na priložnost, ko se bo vrnila iz gozdov in napadla okupatorje ter jih premagala. Isto strukturo ima tudi SPED, saj junak v *Vstajenju* prav tako nastopi iz »gozda«, tj. iz emigracije, iz skritega mesta in vdre v okupatorski prostor. Jurčič sicer goji vero v ta prihodnji NOB, enako kot Klemenčič v koncu drame *Zeta carja Lazarja*, pa Kreft v *Kreaturah*, pa Cankar v *Blagru* itn., a analiza, ki sem jo že podal, kaže, v kaj se NOB spremeni: v model DČ.

Rezultat DČ, kot kaže Snój, je katastrofalen, saj ne pripelje le do tega, da se dvojčka medsebojno pobijeta, Jelko in Elko, ampak na koncu ostane le praznina-nič, kot v koncu *Zaratuštre* ali *Otrok reke*, sprhnjeni ljudje, v prah spremenjena brat in sestra, ki sta se izdala. Snój kaže, v *Gabrijelu in Mihaelu*, da na koncu, po koncu bratov, vendarle ostane nekdo: tujec, lumpenist, zločinski poulični fašistični komunist Turk. Snój variira Levstika, le da tujca, Nemce, ponotranji v domačega tujca, v lumpenkomunista Turka. Na koncu so kot domača Id le še grobovi, nazadnje pa še teh ni; le blato, le tisti človeški Drek, iz katerega prerokuje Sfinga v Jovanovičevi *Antigoni*. Turk je drugo ime za človeško blato.

Ta svet je iz blata; Bog je celo človeka ustvaril iz blata-ila. Kar je v blatu-ilu božjega, je vdihnil vanj sam Bog. Če človek ne najde stika z božjim kot s Tr in ostane zgolj v družbi in/ali narodu, ravna kot sodnik Bertram v Strniševem *Samorogu* oz. radikalno kot klavca, ki delata iz ljudi klobase, Pajot in Falac v Strniševih *Ljudožercih*. To je radikalnost sveta-družbe, če ostaja zgolj pri Id; SId je še posebno nazorna različica poganske Id. Strniša pokaže, da se odrešijo le tisti, ki niso zgolj od tega sveta, kot pravi v *Žabah*: Uršula iz *Samoroga*, Prior in Komtur iz *Ljudožercev*. Le ti lahko vzdržijo pred zapeljivostjo blodenj, ki nastopajo v maskah vizij in oznanjajo možnost-nujnost idealne Id za NSS. Strniša pokaže, kaj je nazadnje NSS in Id: klobasa iz človeškega mesa.

Kako naivna in slepilna je odločitev za narodno Id, se vidi iz dveh dram ameriških Slovencev, iz Kristanove *Za nov svet* in Molkove *Z vero v vstajenje*. Obe utemeljita slovenski narod celo na univerzalnosti humanizma, na zahodni – ameriški – viziji boja za (od)rešitev vseh narodov, posebej pa še slovenskega izpod despotije fašizma, a se njuna avtorja pri tem ravno zaradi odsotnosti vere v Tr Boga nujno vežeta na Partijo, čeprav sta do vojne socialdemokrata, sploh ne komunista. To je usoda evropske in svetovne levice, ki ji humanistična osnova ne omogoči kritične distance do realitete. Drami omenjenih ameriških Slovencev sta še bolj naivni od NOBD, kot so jo pisali v domovini. Terjati, da naj živi človek zgolj v drugem in za drugega, pomeni terjati od človeka, da postane svetnik; to je drža Claudelove Violaine v *Marijinem oznanenju*. SPED je v nekaterih dramah naredila velik korak k tej drži, recimo Jeločnik pod Claudelovim vplivom v drami *Simfonija iz novega sveta*, lik absolutno požrtvovalne Bolničarke (Sestre). Vendar ostaja tudi Bolničarka znotraj slovenstva kot kolektivne Id. Ne pomaga, če drame spremenijo le topos in se dogajajo recimo v Parizu, kot *Zastori*, ali v Tebah, kot v *Antigoni*. Jovanovičeva *Antigona* se dogaja sicer v Bosni, vendar je model za možen slovenski razvoj. V *Uganki korajže* naredi Jovanović izjemno zanimivo primerjavo Bosanke, verjetno Hrvatice, ki je barbarska žival, in Slovenke, ki je izgubljena v LD-PM, saj kot igralka ne čuti več realitete, posnema primarno-ruralno Bosanko, a kot preveč občutljiva ne prenese njene radikalno posurovele realitete in se umakne v duševno bolezen. Če pa bi Slovenko renacionaliziral ali regentiliziral, bi jo identificiral z bosansko Marijo in bi še Slovence potegnili–uprizoril, kako se sami potegnejo – v vseobčo Bm oz. kaos-vojno, ki vodi le v nič. Zanimivo je, da ni nobene slovenske drame zadnjega desetletja, ki bi obnavljala *Vstajenje*, *Rojstvo* ali Jurčičevega *Tugomerja*. Očitno so (bili) slovenski dramatikoli toliko zreli, da vsaj v dramah niso regentilizirali; da so ostali le v politiki pristaši ideologije narodenosti kot radikalne SD.

Vendar jim to ne pomaga. Ni dovolj, da so se ognili re-fašizaciji v dramatikoli. Ni dovolj niti to, da so pristali na LD, kot recimo Partljič. LD je simpatična le v komedijah, ko je – moralno itn. – spodbijana, a obenem ohranjena. Brž ko dramatik pogleda z resne plati, opazi, da je LD postala PM, tj. da se je radikalno derealizirala; da je ena sama blodnja (Dv). Za to blodnjo pa se skriva individualno in kolektivno socialno morivstvo, glej dramo Matjaža Zupančiča *Izganjalci hudiča*, ali samomorivstvo, glej dramo istega avtorja *Slastni mrlič*, ki je na liniji Smoletovih *Zlatih čeveljčkov*. ARF prehaja v AD (avtodestrukcijo). Kar je Smole podal že v klasični dramati analize slovenstva kot Id: v *Krstu pri Savici*. Le da je v tej dramati, nastali pred tremi desetletji, slovenstvo kot ND še stvar umne zvite politike, v Ruplovih groteskah *Mrzli viharji*, *jezne domačije* in *Kar je res, je res* pa postane banaliteta kot takšna, provincialno brodenje po blatu, ki se v prividu – seveda kritično – kaže kot bleščava imidžev. Kozmopolitizem preide v izgubo Id in s tem v praznino nič. Nacionalizem- gentilizem preide v Bm-Dč, s tem v AD, s tem prav tako v praznino nič. Ne ena ne druga pot ne pripelje do rešitve-odrešenja. LD je prazna. Rod je sicer poln, a poln krvi, ki nazadnje, ker je telo smrtno ranjeno, odteče; v kanal. Nazadnje se tudi žile izpraznijo, le da pred tem človek, čigar telo tvorijo, naveliko pobija v imenu NSS, ki je zanj – za enega in drugega brata – RPP (Resnica, Pravica, Poštenje). Le EK perspektiva omogoča svet, ki ne regredira k nič, iz katerega je svet ustvaril Bog.

*Summary***Identity and Otherness in Slovene Drama**

An analysis of Levstik's and Jurčič's "Tugomer" shows that in both dramas a Slovene identity is the highest value; everything that is other (foreign, German, etc.) is judged as an evil which should be exterminated in a holy war. The same structure is characteristic of a number of Slovene dramas, regardless of the world view and political convictions of their authors, be they Krek, Debevc, Meško or Golia, Kristan and Molek, Mihelič and Bor or Jeločnik and Vombergar. For Cankar the Id is problematical and he tries to shake it off, but finds a solution in a completely utopian synthesis of neo-Buddhism, militant communism and mystical Christianity. In dramas by Grum, Božič, Zajc, Svetina, Jovanović all the way to M. Zupančič, the author senses a transition from the fratricide Twin model to the Double model: in contrast to the Id, which can only see otherness as a (deadly) enemy, otherness is admitted but turns into a misconception, an illusion; man loses contact with an increasingly unreal world and both sink into the emptiness of nothingness. In such a situation a full Id often turns out to be a (self-delusive) solution; it can lead to different regressive forms of Id, especially nationalism and gentilism which renew the model of fratricide twins. Both models lead to the same result: to (self-)murder, therefore to self-destruction and the emptiness of nothingness. The solution is a society of free autonomous individual persons (FAIP), who are structured in the spirit of the CCS, e.g. in the spirit of faith in God, who is the transcendental absolute Other. The author sees such a level in Majcen's, Mrak's and Strniša's dramas; through an analysis of their characters he highlights the CCS model as the only way out of (self-)murdering nothingness.

Jože Pogačnik
Prispevek k pojmu literarne identitete
(Cankarjevi Hlapci v slovenski in hrvaški kritiki)

Razprava poskuša definirati usebino in pomen pojma identiteta na področju književne znanosti. Za osnovo raziskave je vzeta Cankarjeva drama Hlapci (1910). V prvem delu preučevanja gre za določitev idejno-estetskih sestavin drame, ki so v slovenski in hrvaški literarni ter gledališki kritiki doživele diametralno različno recepcijo. Vzpostavitev vrednostnega sistema v obeh literarnih prostorih je ugotovila vrsto zanimivih recepcijskih konstant, ki izvirajo iz drugačnih literarnozvrstnih orientacij. Podrobna primerjava nasprotij je razkrila zanimivo gradivo in navrgla trdne osnove za razpravo o tako imenovani literarni identiteti. Slovenska in hrvaška recepcija omenjene drame sta predusem autobiografija obeh narodov in obeh nacionalnih književnosti, v nobenem primeru pa ne govorita o kakršni koli estetski vrednosti drame, ki je predmet simptomatične kolizije v času Moderne.

The paper attempts to define the contents and meaning of the concept of identity in literary science. The basis for the research is Cankar's drama, "The Servants" (1910). The first part deals with the definition of the play's ideological and esthetic components, which received diametrically opposed responses from Slovene and Croat book and drama critics. An analysis of the value system in both literary environments reveals a number of interesting response constants - arising from a different orientation as far as literary genres are concerned. A detailed comparison of these contrasts unearths interesting material and gives a firm basis for discussing literary identity. The Slovene and Croat response to Cankar's drama reflects the autobiography of both nations and their national literature, not dwelling at all on the esthetic value of the drama, which is the object of a symptomatic collision at the time of the Moderna literary movement.

I

Beseda *identiteta* je v današnjem času na mnogih področjih, med katerimi je tudi literarna znanost, beseda, ki s svojimi pojmovnimi konotacijami vzbuja pozornost in izziva probleme. Gre za besedo, ki se latinsko glasi *identitas/identitatis* (francosko

identitê, špansko *identidad*, italijansko *identità* in nemško *Identität*), njena slovenska istoznačnica pa naj bi bila *istovetnost*, pri čemer je treba poudariti, da se slovenski pojem le redko uporablja. Identiteta je lahko, sodeč po javni rabi, telesna, osebna, skupinska, kulturna, etnična, nacionalna, teritorialna in mogoče še kakšna; očitno gre torej za pojem, ki je protejske narave, zato ga pa tudi ni mogoče enoumno in jasno definirati. Od različnih konceptualnih opredelitev identitete sta za literarno znanost najbrž odločilni dve izhodišči. Prvo takšno izhodišče je, da identiteto tvorijo štiri kontinuitete (bivalna ali teritorialna, biološko-genetična, jezikovna v smislu komunikacijske skupnosti in politična). Drugo in nadvse pomembno izhodišče pa je vsebovano v spoznanju, da se skupnosti z identiteto »prepoznavajo skozi druge in hkrati imajo mnenja o drugih in do njih zavzemajo distanco« (Južnič, *Identiteta*, 175).

Literarna znanost, ki obravnava pojem že uporablja, pa se praviloma znajde v zadregi, ko bi bilo treba opredeliti njegove vsebinske razsežnosti. V konkretnih razpravljanih se pogosto pojavljajo kot identitetne lastnosti pojavi, ki jih imajo tudi drugi narodi, ali pa se mednje prištevajo različne folklorne usedline, v katerih ni mogoče prepoznati sodobne zasnove. Prav tako ni mogoče o teh vprašanih govoriti preveč abstraktno; trditev, da je za slovenskega človeka značilna poštenost, je seveda daleč od resnice, saj je poprečni Slovenec toliko pošten ali nepošten kot kateri koli drugi človek. Določanje identitete naj bi se načeloma izogibalo idealizacij ali tez o posebni izvoljenosti nekega naroda. Tudi identitetne lastnosti so namreč tako kot vse drugo v življenju, štrna različnih posebnosti, ki se pojavljajo na skali med nizkim in visokim. Ugotavljanje takih lastnosti ni moralno vrednotenje; gre za čim bolj objektivno spoznavanje tistega, kar dejansko je, ne pa za pripovedovanje o tistem, kar naj bi bilo.

Naslednji prispevek izhaja iz predpostavke, da je do pojma identitete mogoče priti tudi z orisom recepcije enega besednometnostnega dela v dveh nacionalnih in književnih sestavah. Literarno delo je v tem primeru sestav spoznavnih, etičnih in estetskih razsežnosti, katere se v različnih kulturoloških enotah uresničujejo na različne načine. Literarno delo pa je določena konstanta, ki ima nešteto razsežnosti, te razsežnosti se v različnih okoljih različno uresničujejo, uresničevanje pa je praviloma odvisno od nacionalno-literarne identitete. Če gre pri tem uresničevanju za diametralno popolnoma različni recepciji, je najbrž pravilno pričakovati, da bodo razlike izvirale iz razlik v identiteti, s tem pa bo mogoče, vsaj približno, tudi reči nekaj o naravi identitet, ki prihajajo v poštev. Za takšno analizo je zelo poučen zgled Cankarjeve drame *Hlapci*.

Cankar je v številnih osebnih razlagah redkokdaj tako natančno zadel globino in razsežnost svojega slovstvenega dela, kakor je to storil v primeru *Hlapcev* (knjižna objava 1910, gledališka uprizoritev 1919). Iz gradiva vemo, da je imel ta tekst za svoje najboljše delo. Ustvarjal ga je - po lastnih besedah - v življenjskem miru, ob njem je bil notranje urejen, zato naj bi bila drama zgrajena »od kamna« in trdna »kot železo«. Pet dejanj je sestavil tako, da sta prvi dve zasnovani satirično, v tretjem je strukturiranost tragična, v sklepu pa se razodeva v estetiki manj znan pojem - resnost. Osrednji pomen *Hlapcev* za lastno ustvarjalnost, kakor ga je čutil Cankar med nastajanjem drame, veje tudi iz poudarka: »Črtati pa se tudi ne bo smela niti beseda, ker je vsaka važna«. Ob pomembnosti ubeseditve je z enako natančnostjo predvidel tudi sprejem dela pri slovstvenem in gledališkem občinstvu. Zapisal je: »Drama bo napravila večji kraval nego 'Za narodov blagor'. Naredil sem veren portret naših sedanjih nadvse umazanih političnih razmer. Če pride na oder, bodo tulili; in priti mora!« (Moravec, *Zbrano delo*, 138-41).

Cankarjevo oceno *Hlapcev* sta večidel sprejeli tudi kasnejša literarna kritika in literarna zgodovina. A. Slodnjak je prepričan, da v drami ni niti ene »mrtve besede« (Slodnjak.

Obrazi, 235). F. Zadavec pa celo trdi, da gre za delo, v katerem je »slovenski dramatski dialog nekajkrat dosegel svoj umetniški vrh« (Pogačnik-Zadavec, *Zgodovina*, 353). V sodobni recepciji Cankarjevega dela so *Hlapci* eden od osrednjih tekstov slovenske književnosti; ni pretirano reči, da gre za pomemben izraz narodne posebnosti in njene zmogljivosti na področju besedne umetnosti.

Do takšnega mitičnega pomena pa so *Hlapci* prišli šele v novejšem času. Ob njihovem nastanku in prvih uprizoritvah so bili namreč odmevi v javnosti zelo različni. Čeprav so dramo problematizirali v vseh njenih razsežnostih, ji je vsaj slovenska kritika priznavala določeno umetniško vrednost. Čisto drugačna je bila ocena v hrvaški literarni in gledališki kritiki; šlo je za skoraj enoumno in jasno negativno oceno. Primerjava stališč, do katerih je prišlo v slovenski in hrvaški recepciji drame, je primerjava dveh kulturološko in slovstveno različnih identitet. O takih vprašanjih bo tekla beseda v naslednjem prispevku.

II

O satiričnih in tragičnih dimenzijah Cankarjevih *Hlapcev* je literarna zgodovina že veliko razpravljala (Kos, *Cankarjev Jerman ... in Ideja volje do moči ...* ter Pirjevec, *Hlapci*). Podrobno je razloženo hlapčevstvo kot sociološki in filozofski pojem (gre za življenje brez hrepenenja v višino, za neosveščeno vegetacijsko zadovoljnost, v kateri ni smisla za dramatično ali celo tragično), enako dobro pa so pojasnjene tudi osnove strankarskih konceptov, ki z ideološko izključnostjo uničujejo človekov notranji svet. V današnjem času pa je za bralca bolj pomembna razčlemba tistega, kar se skriva za pojmom resnosti. V tem okviru se bosta pojavila dva modela zgodovine, o katerih je sodobni intelektualec prisiljen razmišljati v vseh podrobnostih.

Substitucijo učitelja z intelektualcem je posredno napravil že sam Cankar. Na začetku III. dejanja je opisana Jermanova soba, ki da je polna knjižnih polic, pisalna miza pa je založena s knjigami in papirji. Iz prizora o »čiščenju« šolske knjižnice posredno vemo, da je bilo dopolnjevanje knjižnega fonda posebna skrb istega človeka. Razen navezanosti na knjigo, ki je izvir estetskega ugodja ali miselnega spoznanja, se Jerman ukvarja z samostojnim raziskovanjem slovenske zgodovine (reformacije). Njegova intelektualna fiziognomija je očitno izoblikovana in toliko izrazita, da jo celo Župnik oceni kot »izgledno«.

Jerman ima ob krušni učiteljski službi in ob osebnem intelektualnem zadovoljstvu s študijem še čisto poseben angažman. Izpove ga že v III. dejanju (v pogovoru z Župnikom): »Pokazali ste mi, kaj je moj posel - iz hlapcev napraviti ljudi; pa če le enemu odvezem roke in pamet, bo dovolj plačila«. Odvezati roke in pamet pomeni spodbuditi voljo do individualnega delovanja in prebuditi zmožnost lastnega razmišljanja. Ta dejavnost je očitno zadolžitev na daljši rok, presega moči enega človeka in najbrž tudi rodu. Od hlapcev napraviti ljudi je postopna dejavnost, njen izid pa v začetku ni niti malo problematičen; omenjena dejavnost po neki notranji logiki vodi k uspešnemu sklepu, ko bodo na svetu samo prebujeni in osveščeni ljudje.

Jermanovo humanistično poslanstvo se do podrobnosti razkrije v govoru na shodu. V tem govoru je celotna učiteljeva dejavnost označena kot resna, hkrati pa je - prav tako na začetku - zagotovljeno, da neposredno ne zadeva niti ob cerkvene niti ob posvetne postave, ki vladajo ljudem v konkretnem času in prostoru. Jermanova dejavnost torej zavestno hoče ostati zunaj konkretnih pravnih ter moralnih norm in noče biti nasilna, kar pomeni, da je zunaj neposrednih družbenih vezi in razmerij. V nadaljevanju govora

se razkriva, da gre govorniku za področje takoimenovanih duhovnih vrednot, ki se seveda uresničujejo v resnični družbi, so pa kljub vsemu nad njo, ker so po svojem bistvu nad časom in prostorom ter potemtakem nekako večne. Zoper neumnost, hlapčevanje in oblastništvo Jerman postavlja pamet, razsvetljenost in svobodo. Te lastnosti so - kakor pravi - od Boga, vsajene so v slehernega človeka, toda iz različnih razlogov so prekrite s plastmi, ki jim ne dajo na svetlobo («Da so pod suknjo ljudje, po božji podobi ustvarjeni»). Želja za razumsko razsvetljenostjo in družbeno svobodo je «vložena v človeka, ljudje so nauka željni» in «duše so žejne, same bi šle k studentu», treba jim je samo pomagati, da spregledajo. Uresničitev takšnih namer bi ljudem sicer pokazala, «da katekizem ni vse učenosti začetek in konec, da je čas porušiti plotove, ki so jih postavili človeku duhovni in posvetni jerobi», vse to pa ima še vedno zgolj in samo duhovne (sublimirane) razsežnosti.

Jermanova akcija, ki je po svojem bistvu humanistična revolucija, izvira iz znamenitega načela v *Hlapcih* («Narod si bo pisal sodbo sam; ne frak mu je ne bo in ne talar!»). Jerman od ljudstva torej želi napraviti svobodni subjekt zgodovinske akcije. Jermanova dejavnost izhaja iz spoznanja, da v sedanji zgodovinski eksistenci narod to še ni (ljudje so, kakor vemo, *smrdljiva drhal* ali *hlapci*, ki jim usodo krojita frak in talar), utemeljena pa je v spoznanju, da je za časa reformacije tudi slovenski narod že bil subjekt, ki si je sam pisal svojo zgodovino, in počiva na veri, da je takšen položaj mogoče spet doseči.

Jerman vidi za uresničitev ciljev svoje humanistične revolucije vsaj troje načinov. V pogovoru s Kalandrom, ko pripravljata shod, Jerman izreče tudi stavek: «Da bi naposled taka živa beseda pred njimi vsemi in na očitnem kraju več zalegla, nego samotni pogovor in več nego pisana knjiga?» Stavek navaja omenjene načine, ki segajo od osebnega pogovora (prepričevanja) do vnaprej pripravljenih in organiziranih oblik, kakor so načrtovani shod in društva, ki so znana pod imenom izobraževalna. Obstaja torej množica ljudi, ki živijo s svojo nerazvito folklorno zavestjo in se zato ne morejo razviti v svobodni subjekt svobodne dejavnosti. Te latentne potenciale naj bi prebudil učitelj, to je razumnik, kateri zaradi svojega duhovnega sestava *vidi* bistvo in deluje v skladu z bistvom. Z izobraževalnimi društvi in s prirejanjem shodov naj bi ljudje spoznali to bistvo in si pridobili željeno kritično zavest.

Človečnost (humaniteta) je bila vsaj od Herderja osrednje načelo zahodnoevropske kulture. Ideja čiste človečnosti, ki jo je vpeljal že renesansni *uomo universale*, je bila zasnovana na veri v človeško osebnost, ki da je izvir vseh moči in lastnosti za obvladavanje individualne usode in graditev sveta po lastnih potrebah. Družbena posledica te misli je razvidna iz gesla o splošni osvoboditvi človeškega individua z napredkom, kar naj bi na koncu privedlo v svobodno in razumno družbo ljudi. Lepota in vrednost te kulture sta notranji, zasnovani sta v pojmu duše, zato ni presenetljivo, da Jerman računa predvsem s posameznikovo notranjostjo in da se leksem *duša* pojavlja na ključnih mestih v samem tekstu *Hlapcev*: jezikovni etimon je tu vsekakor izraz duhovne posebnosti. Iz Jermanovega govora na shodu je jasno, da ne želi, ker tega tudi ne more, odvzeti posamezniku breme bivanja, veliko pa mu je do tega, da posamezniku nihče ne bo več predpisoval, kaj sme in kako naj dela; za to je - po njegovem - edino odločilen zakon, ki ga sleherni nosi v lastni notranjosti. Z idejo duše so povezane netelesne (abstraktne) sposobnosti, dejavnosti in lastnosti, sestavine duševnega življenja so podlaga osebnosti in usmerjevalci individualnega obnašanja. Jerman noče biti odvisen ne od fraka in ne od talarja, s svojo humanistično vsebino protestira zoper grozeče popredmetenje. Njegovo nagnjenje k ljubezni (Anka, Lojzka) in vzpostavljanje medčloveških razmerij na osnovi prijateljstva (s prijatelji titulira tudi udeležence shoda) opozarjata na

to, da se intimiteta v vsakdanji resničnosti potrjuje le skozi ljubezen in prijateljstvo, vse drugo jo odvaaja od njenega osrednjega smisla, ki je - dviganje k idealu.

Po H. Marcuseju ima humaniteta kot središčni pojem takšne »afirmativne« kulture še močno potrebo, da se vživlja v zgodovino; historicizem te vrste v sleherni zgodovinski dobi najdeva neko sebi sorodno ali tujo tendenco človeškega duha (Marcuse, *Kultur*). Jerman je ustrezno tendenco našel v reformaciji. S svojo humanistično dejavnostjo je predvsem četrtemu stanu, a ne samo njemu, odprl razsežnosti svobode in izpolnitve, te razsežnosti pa so bile *per definitionem* v skladu s tradicijo nekako sublimirane. Jermanovo pojmovanje zgodovine je po svojih bistvenih posebnostih torej antropološko-genetično. Humanistična revolucija, ki ji je posvečen prvi del drame, je namreč naletela na resne ovire, konkretni dogoki pa so izločili celo njenega nosilca Jermana.

Jermanov koncept je, kakor vemo, izključen v *Hlapcih* iz igre, praznino naj bi izpolnil Kalandar, ki ga sam Jerman spozna kot dejanskega nosilca prihodnje zgodovine. Do takšnega sklepa pride zaradi nekih lastnosti njegove psihe, ki jo dosedanje interpretacije označujejo kot ambivalentnost. Takšna ambivalentnost je za Jermana značilna že kar od začetka drame. Njegova karakterološka označba se je razkrila že v prvem prizoru *Hlapcev* (v pogovoru z Anko). Stilno znamenje, ki izraža Jermanovo ljubezensko razpoloženje, so stilizmi takele vrste: *dobil še nisi, pa si že izgubil; večer, še predno je bil dan*. Ista razpoloženjska ambivalentnost se razkriva tudi kasneje: *bolnik ve, da je na smrt bolan, pa vendar kliče zdravnika; slabič sem, glej, otrok, jokav sanjač ... pa bi se rad za junaka postavljaj; za mučenca nimam veselja, za junaka ne daru; ni rojen za junaški posel, pa ga mora opravljati; da me je upihnila burja, dokler sem gorel*.

V Jermanu hkrati živita vera v lastno moralno ter biološko moč in prepuščenost radikalni nemoči, ki se ob koncu želi odpovedati celo življenju.

Iz bivanjskega položaja, ki je utemeljenost in neutemeljenost hkrati, izvira najprej strogost v boju s socialnim okoljem in institucionalizirano družbo. V tej strogosti je osrednji pojem razsvetljeni posameznik, ki je na evropski kulturni ravni in zato toliko bolj vidi občo zaostalost. Pojavlja se značilni individualizem s pojmom izbrane elite in s pojmom neizobražene pa kulturno zaostale množice. Iz istega položaja izvirajo tudi depresivna in negativna razpoloženjska stanja, ki jih Cankarjev junak izreka s pojmi trpljenje, naveličanost in gnus. Takšna razpoloženja so vedno izraz ljudi, ki se ne morejo odreči življenju (dejavnosti), so pa v to iz kakršnega koli razloga prisiljeni. Jerman torej z entuziazmom in voljo živi sredi gibanja v družbenem in družabnem naporu, hkrati pa je prizadet z dvomom in skepsjo. Humanistični (eshatološki) ideal ga navdaja z občutkom socializiranosti in integriranosti, kadar spoznava, da dejavnost izpolnjuje njegova moralna upanja, kadar pa prihaja z njim v nasprotje, niha med občutjem osamelosti in odvečnosti. Jermanovo obnašanje je preplašeno in zmedeno, njegove oscilacije so oscilacije izobraženca, ki temelje na pomanjkanju trdnosti in enoumnosti zavesti. Jermanova zavest se ne more pomiriti s političnim pragmatizmom, v čemer je njegovo bistveno nasprotje do Kalandra.

V primerjavi z Jermanom je Kalandru v *Hlapcih* - količinsko vzeto - posvečena manjša pozornost, vendar je ta lik kljub temu portretno in idejno enoumen ter plastičen. Načeloma nastopa kot človek, ki ga v vsakdanu označujemo kot stvarnega. Pomenljiva je že izbira poklica; na kovača se vežejo mnoge slovstvene predstave in reminiscence, predvsem asociacije jeklenih mišic in proizvajanja predmetov iz železa s pomočjo ognja. Od karakternih lastnosti so posebej naglašene moška trdnost, široka dobrodušnost, stvarna preudarnost, prvinska resnicoljubnost in topla človečnost. Kalandar je Jermanu

zvest tovariš v izobraževalnem društvu in je intimno tesno zrastle s politično-socialno smerjo, ki je podlaga društveni dejavnosti. Učitelju pripada vloga »vodnika«, Kalander skrbi za organizacijo in se - kar je važno - zavestno podreja Jermanovim zahtevam. To je celo presenetljivo, saj je Kalander celovita osebnost; njegov jezikovni izraz razodeva individualnost, ki zanesljivo obvladuje življenjske položaje.

Kalandrova vloga v *Hlapcih* pride dvakrat izrazito do izraza. Prvič je to na koncu IV. dejanja (po neuspelem shodu), v katerem je bes naščuvane množice zaustavil Župnik («visok in širok med durmi v ozadju»), epizodo pa je sklenil Kalander, ko »stopi pred duri in prime stol v roko« ter pravi: »Jaz sem Kalander, kovač; kdo bi rad še kaj vedel?« Cankar v režijski opombi opozarja, da so se ljudje pred stolom in kovačem, kar pomeni, pred močjo, umaknili. Jerman zavestno izstopa iz akcije, manifestativno in programsko pa to akcijo izroča v Kalandrove roke. Te roke so stališče: so velike in silne, roke so simbol dela in tako predstavljajo razred, ki je utemeljen v delu, proletariat. Razen tega so Kalandrove roke znamenje moči. Pojem moči se veže s pojmom mladosti, ki je po svojem bistvu odprtost; zato Kalandra lahko razumemo kot odprtost za moč. Mladost pa ima v slovenski književnosti še drugačen pomen, ki ga je odprla že romantika; na ta pojem se veže sposobnost iluzije, kar pomeni, življenjskega gledanja, v katerem še ni »sadu spoznanja (po Fr. Prešernu), temveč je samo pogled, brez v-pogleda. Ker je Jerman obremenjen in izločen iz dejavnosti prav zaradi »sadu spoznanja«, je na mestu tudi razlaga, ki v Kalandru vidi človeka z lastnostmi, ki so popolno nasprotje Jermanovih; le-ta pa je na kraju označen kot človek, ki so mu pleča odpovala (nima moči) ter je star in zaspan (ni mlad in spočit).

Opozoriti je treba še na stilizem, ki prav tako vodi v osredje problema, o katerem je beseda. Kalander se Jermanu vedno obrača z vzdevkom *gospod*, kot gospod je Jerman navzoč v celotni drami (tako ga titulirajo ob Kalandru še Anka, Krčmar, Nadučitelj in Župnik). To razmerje se podere šele v sklepnih Kalandrovih besedah, ko se *gospod* spremeni v *prijatelja*, kar ima vsekakor idejne razsežnosti in teoretični pomen. Jerman je izstopil iz dejavnosti, svojo nalogo je izročil v Kalandrove roke in jo je načelno utemeljil. Kalander v tem dejanju ne vidi nič nenormalnega (na primer odpadništvo), meni, da je Jerman svojo vlogo odigral do konca, zato ga ne sodi in mu ponuja za prihodnost celo prijateljstvo. Jermanova odpoved torej socialnopolitični dejavnosti ne zanika pomena, upravičenosti in zanesljivosti Kalandrovega bivanja. To bivanje ni podvrženo dvomu in se tudi ne dotika boja samega. Gibanje je preprosto za Jermana izgubilo poprejšnji pomen, kar je individualni problem, ki se dogodi zunaj pomenskega polja revolucije in je za samo zgodovinsko akcijo neškodljiv. Jerman je bil osamljen, dokler je bil v akciji, in je osamljen, ko jo zapušča. Tisti, ki so se združili z njim, so se vezali na akcijo prek Kalandra, kateri je tako kot oni čutil svojo socialno prikrajšanost, in ga je v družbo pripeljal resnični interes, ki je izviral iz dejanskega socialnega položaja. Jerman je taki družbi le nekaj časa lahko vodnik, ni pa ji nujno potreben zaveznik.

III

Sodobna literarna zgodovina ve, da je umetniško delo izvir posebnega delovanja, medtem ko recepcija pripada samo bralcu (Jauss, *Estetika*, 349-76). Delovanje je torej pogojeno v tekstu, recepcija pa je odvisna od adresata, kateri umetniško delo konkretizira in s tem ustvarja literarno tradicijo. Cankarjevi *Hlapci* imajo, tako kot literarna dela sploh, določeno idejno-estetsko strukturo, ki je polidimenzionalna in polifunkcionalna. Od razsežnosti njenih pomenov je odvisna vsakokratna recepcija, ki pa nikoli

ne zajame celote, ker je apriorno lahko zgolj parcialna. Umetniško delo ostaja takšno kot je kljub temu, da povzroča določeno recepcijo; ta recepcija ima torej svoj izvir, njena izhodišča pa so rezultat bralca, ki živi v določenem času in prostoru. Ta bralec (adresat) je samostojna osebnost s samostojno percepcijo sveta in z individualno zavestjo življenja. Cankarjevi *Hlapci* so zgled zelo različnih receptivnih izhodišč, do katerih je prišlo med slovenskim in hrvaškim adresatom. Redukcija teh izhodišč na bistveno omogoča razpravo o takoiimenovani literarni identiteti, katera je v konkretnem primeru ne samo različna, temveč že kar diametralno nasprotna.

Ko so *Hlapci* izšli (1910) in ko so bili prvič uprizorjeni (1919 v Trstu, Zagrebu in Ljubljani), se je kritika ob njih znašla v dokaj neugodnem položaju. Recepcija drame se je namreč dogajala izrazito v znamenju strankarskih izhodišč. Pisanje posameznikov je razodevalo miselne načine takratne družbe; klerikalni, liberalni in socialnodemokratski sprejem so bili pogojeni v nasprotujočih si interesih takratnih ideoloških skupin in družbenih razredov. *Hlapci* niso prehajali v slovstveno komunikacijo z družbo in v življenjsko prakso po neposredni poti. Kritika je Cankarjevo dramo registrirala z ideoloških stališč, ki so bila opora omenjenim trem strankam, v skladu z njimi pa je tudi projektirala svoje razmerje in svojo oceno. Estetska resničnost, ki jo vsebujejo *Hlapci*, je dosegala prejemnika po posredni poti, na cilj je prihajala filtrirana v strankarskem razdelilniku, ki je vnaprej določil način recepcije. Tak način razdeljevanja je bil razlog za klerikalni bes, bil je podlaga liberalnih priznanj skoz stisnjene zobe in hkrati tudi izvir socialnodemokratske hvale. Vsi trije načini recepcije so imeli skupno izhodišče: *Hlapce* so jemali kot izraz sodobnega socialno-političnega in zgodovinskega trenutka in v njih iskali predvsem tiste sestavine, ki naj bi bile v skladu s takšnim gledanjem.

Kljub očitkom, ki jih je mogoče in celo treba izreči na račun kritiške recepcije *Hlapcev*, je prav v nji najti nekaj tehtnih spodbud za znanstveni premislek. V estetiki recepcije zares še vedno velja staro hermenevtično načelo *quidquid recipitur, recipitur ad modum recipientis*, prejemnik pa vendarle ni vezan samo z vezmi strankine ideologije, temveč ob slovstvenem delu čuti predvsem kot posameznik, ki je spojen s človeško skupnostjo. Ta prvobitna vez je predstavnik različnih strank, ki so pisali po ideoloških izhodiščih različne kritike, združila okoli nekaterih osrednjih vprašanj. Ta vprašanja so zapazili pretežno vsi kritiki iz 1910. in 1919. leta, so torej enotna usedlina ali skupno mesto vseh mogočih protislovij.

Skupna mesta v različnih prijemih kritiške recepcije Cankarjevih *Hlapcev* je treba razdeliti v dve vsebinsko in problemsko sklenjeni območji. Vse kritike so spoznale tisto, do česar je bilo tudi Cankarju veliko: relevantnost drame za aktualen prostor in čas. Sintagme kakor: *politične razmere najnovejše dobe; drama iz sedanjih dni; dejanje se vrši v naših časih; slika našega časa in naših razmer* so na gosto posejane ter razkrivajo, da je recepcija *Hlapcev* zadela eno od pglavitnih konstitutivnih in idejnih načel dela. Na tej podlagi je zrasla najprej prva problemska skupina spoznanj. Kritikom je bilo jasno, da je Cankar največjo pozornost posvetil liku učitelja Jermana, vendar le-tega poklicno pripadnost praviloma jemljejo zgolj metaforično (*je učiteljstvo čisto slučajno predmet te socialne drame*), učitelj je potemtakem dekodiran kot tisto, kar pomeni slovenska beseda razumnik (izobraženec, inteligent). To substitucijo je izvedla sodobna kritika, sprejela pa jo je tudi kasnejša slovstvena publicistika; J. Kos je v tem pogledu najbolj določen, ko pravi, da »vendar ne more biti dvoma, da je Jerman tisto, čemur se ponavadi pravi intelektualec. V preprostem okolju, kjer mu je usojeno živeti, je celo zelo izrazit predstavnik intelektualstva.« (Kos, *Cankarjev Jerman*, 145). Z zamenjavo pojmov pa so se v *Hlapcih* odprli razsežni in pomembni vsebinski kompleksi. Eden od

kritikov je zelo natančno izrazil procese, o katerih je beseda; zapisal je namreč, da »učitelj ne bodi uradnik, ne bodi stroj, ampak vodnik k življenju«. (Moravec, *Zbrana dela*, 170). V okviru tega vprašanja (učitelj, ki bodi vodnik) in na podlagi Cankarjeve drame je kritika postavila dva problema, in sicer: vprašanje razredne neosveščenosti slovenskega učiteljstva (pripadnost meščanskemu ali delavskemu razredu) ter vprašanje posebnih nalog učiteljstva (razumništva) v sodobni družbi (posebej še v tako imenovanem četrtem stanju).

Druga problemska skupina je po svoji notranji vrednosti najprej zgodovinski projekt in nato filozofski koncept. Kritiška recepcija je zaslutila, da so realne osebe ... tipični reprezentanti struj in lastnosti. V *Hlapcih* so videli socialno dramo, tekst pa so razčlenjevali s političnimi naočniki. Največ pozornosti so posvetili Jermanovi nazorski določenosti; skrito ali očitno so priznali njegovo zvezo s socialnodemokratskim gibanjem (*pisatelj Cankar je namreč napravil socialnemu demokratu Cankarju koncesijo*). O Jermanovem obratu niso vedeli povedati skoraj nič, zato pa so bili toliko bolj izrecni v oceni Kalandra. V zvezi z njim se pojavljajo takele sintagme: *upanje, da bo proletariat regeneriral slovenski narod; kovač Kalander (je) neupogljiv; kovač, ki reprezentira proletariat in bodočnost*. Kritiška recepcija je torej že registrirala tisto, kar je Izidor Cankar strnil v označbo: Jerman je - nasproti Župniku, ki je reprezentant klerikalizma - reprezentant socializma (Cankar, *Zbrani spisi*, XI). Na tej osnovi naj bi se našla Jerman in Kalander, v konkretni praksi in ob konkretnem vprašanju pa sta se razdelila: Jermanova vera v večanje količine človečnosti in v zmago kritične demokratičnosti je razpadla v nič, ostala pa je Kalandrova razredna opredeljenost, ki vidi v ekonomskem in socialnem problemu vprašanje vseh vprašanj.

Hrvaški kritični odmevi so bili ob izidi Cankarjeve drame v knjigi redki, vendar se v njihovem kontekstu pojavljajo značilni toni. Večina kritikov omenja aktualno vsebino, edino F. Ilešič, ljubljanski dopisnik, katerega poročilo je sicer izšlo v *Letopisu Matice srbske*, ki je v tistem času imel določen vpliv na hrvaške bralce, je omenjal socialnodemokratsko ozadje *Hlapcev*, Jermana pa interpretiral kot izraz nihilizma. Vsebinska in idejna naravnost kritik je bila kompilacija slovenskih stališč, izvirne pa so bile misli o slovenski družbeni resničnosti. Med njimi so najbolj opazne takele: *politika je zajela ves interes Slovencev, zato trpi umetnost, delo, ki je za okoliščine in razvoj, v katerih je danes slovenski narod v socialno-političnem pogledu, popolnoma aktualno; slovenski narod ..., ki je vendarle poln različnih nesrečnih šeg*. Kritik v zagrebški reviji *Savremenik* je ob usodi drame pri cenzuri in na odru kar trikrat s posebnim stilističnim poudarkom dal na znanje, da ob vsem tem slovenska javnost molči. Ob takšni naravnosti poročila seveda izjava, da so *Hlapci* »kruto aktualni, izdelani globoko iz življenja« zveni z določeno tendenco in najavlja negativne odmeve, v katerih sta postala sporna tako avtor kot njegova drama (Moravec, *Zbrano delo*, 171).

O Cankarju in njegovem delu se je med književniki moralo veliko razpravljati, to razpravljanje pa je bilo zelo kritično in tudi negativno. O tem je premisleka vreden odlomek iz pisma A. G. Matoša, ki ga je pisal (22. avgusta 1907) M. Ogrizoviću: »Primerjajo me, tako slišim, s Cankarjem. Nedavno sem (v srbskem prevodu) bral *Vinjete* tudi jaz; iskreno Ti povem, da nobene ne bi počastil s svojim podpisom« (Kapetanić, *Sabrana djela*, 55). Matoš je bral izbor iz Cankarjeve zbirke, ki ga je pripravil in prevedel Miloš Ivković (objavljeno v Beogradu leta 1907). Del navedene ocene gre sicer lahko na rovaš slabega prevoda, bistveno in v ospredju pa je vendarle izredno poudarjeno negativno vrednotenje Cankarja. Takšne premise so postale poglavitve v ocenah uprizoritve Cankarjeve drame v zagrebškem gledališču.

Po uprizoritvi se je prvi oglasil znameniti hrvaški novelist in kritik Branimir Livadić. Kot kulturni in strpen človek je poskušal najti v *Hlapcih* kaj pozitivnega; poudaril je v drami »nekaj specifično slovenskega« (gre za družbenopolitično resničnost, ki je ozadje drame), nacionalno specifično je našel v »hrepenenjski milobi«, katera tudi Cankarjevemu delu daje nekaj poetičnosti, kljub temu pa je sklenil, da je moč slovenskega avtorja v novelistiki. Šlo je torej za zavrnitev drame, ki je v ostalih ocenah postala prevladujoča. Zavrnitev se je nanašala na prevod drame, na njeno igralsko predstavitev, zlasti pa na njene idejno-estetske sestavine. Za zgled nekaj mest: »Drama sama, ne glede na grobo tendencioznost, ni ne umetniško zamišljena ne napisana«. Ali: »Als Drama kann das Stück überhaupt weder betrachtet noch gewertet werden«. In še: ... je bila predvajana Cankarjeva sramota, ki se imenuje mesarski Hlapci. Tega dne na zagrebškem odru ni bilo ne njega in ne umetnosti«. Recepcija se je torej opirala na dve premisi, in sicer: a) »najbolj slovensko gledališko delo« (Z. Kveder) in b) »Hlapci niso ne satira in ne tragedija, oni sploh niso drama« (J. Ivakić). Tako misel o nacionalni tipičnosti kot misel o umetniško nedomišljeni drami je kazala na dejstvo, da Cankarjevo delo v hrvaški kulturni in literarni atmosferi ostaja tujek (Batušić, *Živa beseda* in *Bibliografija*).

IV

Slovenska in hrvaška recepcija Cankarjeve drame *Hlapci* razkriva diametralno nasprotno sodbe. Vrednotenje in ocena nihata med popolno afirmacijo in decidirano negacijo. Tega dejstva, ki enako velja za dramo kot literarni tekst in za dramo kot gledališko prezentacijo, seveda ne smemo tolmačiti, z ene strani, kot estetsko utemeljeno oceno in, z druge strani, kot posledico pomanjkanja umetnostnega okusa ali celo namerne animozitete. Vprašanje je globlje, pojasniti ga je mogoče s precizno analizo literarne idejno-estetske strukture hrvaške in slovenske Moderne. Obe strukturi sta seveda povezani z ustrežno družbenozgodovinsko usmerjenostjo in s karakterološkimi posebnostmi tako naroda kot posameznika, ki svojo posebnost vnaša in prilagaja skupinskim značilnostim. Teorija književnozgodovinskih raziskav danes še priznava, da gre v koliziji, katera je bila opisana, za »avtobiografijo nacije, za urejanje nacionalnega duha in za sredstvo oblikovanja nacionalne zavesti, hkrati pa tudi za sredstvo polemike med nacijami« (Pederin, *Povijest*, 105). Različni recepciji na slovenski in hrvaški strani, ki so jo doživeli Cankarjevi *Hlapci*, sta torej posledica različnih literarnih identitet ustreznih književnosti v času Moderne. To pa je problem, ki zahteva posebno interdisciplinarno obravnavo.

Razločke nad slovensko in hrvaško Moderno je zelo zgodaj in zelo bistro zapazil že O. Župančič. 4. aprila 1900 je v pismu Aškercu v zvezi s prevajanjem zapisal: »Čas je že, da napravimo line v svet, saj smo bili prekleto dolgo vpasani s kitajskim zidom. Pogledajte *Život* in druge hrvaške liste: glede *Wiener Rundschau* - v nji je včasih več prevodov nego originalnih stvari - samo mi naj se branimo z vsemi štirimi vsega tujega, samo mi hočemo ohraniti svoje ozko omejeno obzorje. To nam ne reši individualnosti. V zvezi moramo biti z vsem svetovnim gibanjem, sicer odletimo iz kola in gledamo od strani ves napredek in razvoj«. Župančič opozarja na slovensko književno ksenofobijo, ki jo nerazumne glave spravljajo v funkcijo ohranjanja nacionalne identitete (individualnosti), pri tem pa se ne zavedajo, da je avtohtona besedna umetnost navadna revščina. Prava umetnost je vedno tudi nasledek tujih pobud, katere si je treba pametno izbrati in izvorno prilagoditi.

Župančič pa je opazil še eno, prav tako izredno aktualno posebnost. V istem pismu nadaljuje takole: »Včasih, v onih lepih časih narodnega prebujenja, se je hvalilo pri nas

vse, kar je bilo sploh slovensko. Sedaj se hvali tu, kar je liberalno, tam, kar je konservativno. Take omejenosti se moramo že vendar enkrat otresti! Če treba, zasadi nož v lastno meso in izreži rano! Gre za pretežno ideološko (strankarsko) vrednotenje literature, s katerim se ne razvija pojem estetsko lepega, marveč prenašajo politična načela na literarno področje, kjer seveda nimajo kaj početi (Mahnič, *Zbrano delo*, 48-9).

Pri prvi opombi na račun slovenske Moderne je Župančič že opozoril na kontekst ustreznega literarnega obdobja na Hrvaškem in ga nekako postavil za zgled. Omenil je skupni časopis Društva hrvaških umetnikov in Slovenskega umetniškega društva, ki je pod naslovom *Život* izhajal kot mesečnik v letih 1900 do 1901. V njem je bil pomemben ideolog tudi eden od Cankarjevih kritikov, in sicer B. Livadić (*Hrvatska književnost i siromaštvo, O najnovijoj hrvatskoj književnosti*), ki je začrtal najbolj vidno usmeritev književnosti Moderne (splošno-človeško, nacionalno-univerzalno, iskreno, resnično, uresničevanje lepote). V tem obdobju hrvaške književnosti je prihajalo, kakor bi rekel L. Kolakowski, do intenzivnega konflikta heterogenih predpostavk. Hrvaška Moderna se je namreč razvijala okrog treh središč, od katerih je vsako imelo različna izhodišča in profiliran prostor delovanja. Gre za praški (-napredni-), dunajsko-zagrebski (-artistični-) in karlovško-zagrebski (-nadaški-, po časopisu *Nada*) krog. Z neposredno družbeno problematiko je bila najbolj povezana praška skupina, ki je izvirala iz socialno-etičnih pobud T. G. Masaryka. Seveda sta bila oba druga kroga prav tako utemeljena v resničnosti časa in prostora, v obeh pa je poudarjeno vlogo in eksplicitno utemeljitev našla umetnost. Na področju besedne umetnosti je šlo predvsem za težnjo, da se konstituira nacionalno ustvarjalnost (*Hic nata est Ars Croata*). To hotenje je bilo toliko bolj aktualno, ker so se enako glasno javljali glasovi, ki so branili jugoslovanski integralni nacionalizem. V njegovem repertoarju (Vidovdan, Kosovo, Kraljevič Marko, Meštrović, Rački, Marjanović in podobno), ki ga je bil inavguriral J. J. Strossmayer, se je vse bolj občutila neproduktivnost ideje kot take; ideja je namreč pustila hipoteko nedefiniranih razmerij do inovacij v univerzalizmu in do nacije, ki je, kot formo objektivnega duha in konkretnih okoliščin zgodovinskega bivanja, ustvarila svojo kulturo.

Kljub takšnim notranjim nasprotjem so vse aktivne smeri naglašale in branile ustvarjalno svobodo, avtonomijo umetnosti in njen univerzalen pomen. Samo hrvaška ali samo jugoslovanska usmerjenost bi umetniško ustvarjalnost privedli v izolacijo in mrtvilo. Nad politično-literarni pragmatizem se je dvignil kozmopolitizem, ki je zavrl pohod idealističnega moralizma in didakticizma, v cerkvenih krogih pa neosholastična načela zamenjal z neotomizmom. Kritika uveljavlja teorijo in prakso estetskega kriterija; v ospredje književne refleksije stopajo pojmi, kakor so estetska vrednost, umetnostna kompetenca, večšina oblikovnih tehnik in podobno. To so takoimenovana evropska umetnostna merila, ki jih je, vsaj v svojem najboljšem delu, afirmirala hrvaška Moderna. Vzdušje se je spremenilo tako močno, da je celo predstavnik poprejšnje (realistične) dobe K. Š. Dalski že leta 1898 ugotovil konec obdobja, v katerem je bilo »mogoče misliti, da je umetniško delo izvrstno, če z neposrednim vplivom in neposredno ljudsko besedo koristi naporom za ohranitev naše narodnosti«. Manifestativnega pomena je bilo vabilo, da se poveže »z velikim zunanjim svetom«, enako spodbuden pa je bil tudi nasvet mladim, da ohranijo »svobodo svojega prepričanja, svoje misli in svojega okusa«. To so bila seveda zelo skrajnostna stališča, ki so ustvarila rez v literarni kritiki in v literarni zgodovini. M. Dežman Ivanov je iz perspektive takšne radikalnosti celo zapisal, da je hrvaška književnost književnost, ki ima »dela, nima pa književnosti«. Najdlje pa je šel A. G. Matoš (leta 1909 v sestavku *Narodna kultura*), v katerem je tudi naslednje mesto: »Nacionalne kulture so tako po rojstvu kot po izviru plod tujega vpliva. Tisto, kar

je v narodu največ vredno, je plod tujih cepičev ..., kakšen smisel naj bi imela nacionalna kultura, ki bi jo lahko sprejemal samo en narod. Vrednosti, ki imajo ceno samo v eni rasi, so inferiorne vrednosti ... Moč nacionalne kulture ni v sposobnosti zavračanja, eliminacije, temveč v sposobnosti sprejemanja, absorbiranja čim večjega števila tujih kulturnih elementov ...».

Problem, ki ga Matoš imenuje »tuji cepiči«, je s tem dobil svojo vsebino in se oblikoval v odgovor. Vse, kar se dogaja v hrvaški Moderni, je rezultat kulturnih in književnih pobud, ki so zahodnoevropskega izvira. Vodilne osebnosti gibanja so bile, vsaj na kratko, v neposredni zvezi z živimi središči v Pragi, na Dunaju, v Münchnu, Krakovu ali v Parizu. Časopisni prispevki in korespondenca pričajo, da se poglobitno jedro obnaša kot odprta struktura, ki želi doživljati in oživljati zahodnoevropski prostor v kulturnem in književnem smislu. V hrvaškem kulturnem prostoru je prišlo do duhovnega prežemanja: hrvaška kulturna situacija je bila osnova za recepcijo določenih idej in ustvarjalcev. Ta situacija pa je bila, tako v posameznostih kot v celoti, določena z zahodnoevropsko primerljivostjo in označena z besednoumetnostno kompetenco.

V skladu z opisanimi razsežnostmi je tudi žanrska podoba hrvaške književnosti ustrezno senzibilizirana in močno modernizirana. V liriki gre za skrajno oblikovno izdelanost posameznih stihov in temu nadrejenih celot. V pripovedni prozi je v ospredju novela, ki je urbanizirana po vsebini in v govoru. Najbolj zanimivo področje, zanimivo zaradi primerjave s Cankarjem, pa je seveda dramatika, ki je prav tako zastavljena izrazito modernistično. Najboljši dramski teksti so vezani na tematiko zgodovinskega propadanja (I. Vojnović, *Dubrovačka trilogija*), za naturalistično koncipirane razkole, ki jih prinaša urbanizacija (S. Tucić, *Povratak*), in za folklorno erotiko ali svetovljansko mondeno življenje (Šicel, *Književnost Moderne*; Frangeš, *Geschichte in Croatica XXII*).

Hrvaška objektivacija, da je slovensko književno ustvarjanje označeno s posebno lirično milobo, je imela svoje oporišče tudi v ustvarjalnosti Moderne. Znano je, da je celo Cankar začel z *Erotiko* (1899), drugi predstavniki tega obdobja pa so načeloma izraziti liriki (O. Župančič, J. Murn, D. Kette, V. Jeraj, A. Merhar, C. Golar, Radivoj Peterlin Petruška, A. Gradnik, V. Mole in še nekateri). Po ugotovitvah literarne zgodovine je tudi pripovedna proza označena s problemi, ki so vzrok, da je ta proza v strukturalnem smislu nekaj posebnega. Po ugotovitvah D. Pirjevca, ki se nanašajo predvsem na roman, je ta zvrst predvsem ideologija, junak je pasiven, njegova dejavnost je avtodestruktivna, socialnozgodovinsko pa praviloma vodi v katastrofo. Cankarjevo pripovedno prozo so sodobniki zavračali, ker je namesto trdnih junakov obravnavala slabiče, omahljivce in ljudi hrepenenja. Avtor je odgovarjal, da gre pri tem za namerno dejavnost; ljudem da kaže zrcalo zato, da bi se zavedli svoje resnice in na podlagi tega ravnali drugače. Cankarjeva praksa kljub vsemu ni sprejela upodabljanja ideje volje do moči, ki so jo sodobniki od njega pričakovali, ker so potrebovali potrditev nacionalne suverenosti. V avtorju *Hlapcev* ne gre za plasti, ki bi govorile o tem, kaj naj *bi bilo*, njega zanima zgolj in samo, *kar je*. Zato pri Cankarju ni pravega dogajanja, junaki so pretežno pasivne figure, ki se gibljejo zunaj resničnega socialnozgodovinskega sveta. Iz tega je mogoče razumeti tudi, zakaj je, na primer, omenjena drama v določenem času postala slovenski mit. To se je zgodilo v položaju, ko je Cankarjeva proza izgubila svojo resničnost ali, bolje povedano, ko se je njena resnica skrila. Ko književno delo izgubi moč resnice, se spremeni v vrednoto, ki je splošne in abstraktne narave. To se je zgodilo po Cankarjevi smrti v slovenski književnosti tudi s *Hlapci* (Virk, *Dušan Pirjevec in slovenski roman*).

Kolizija med hrvaško literarno in gledališko kritiko ter Cankarjevimi *Hlapci* je rezultat konvergence med besedilom in njegovim sprejemanjem. Negativno recepcijo je povzročil

adresat, ki idejno-estetske strukture slovenske drame ni mogel konkretizirati in zato tudi ne vključiti v svojo tradicijo. Ker je umetniško delo področje svobodnih dialoških sporazumevanj, iz katerih nastajajo različni smisli, je za *Hlapce* mogoče ugotoviti, da se dialog ni mogel vzpostaviti. Cankarjeva drama za hrvaškega kritika ni imela lastnosti, s katerimi bi prišlo do avtomatičnega in zavestnega prisvajanja in prevajanja v drugačen izkušnjski krog. Estetske norme *Hlapcev* so bile nasprotne ustreznim idejno-estetskim normam hrvaške Moderne, zato je prišlo do negativne selekcije, ki je bila za dramo v vseh ozirih porazna. Tudi neka nacionalna književnost je celota, ki ima pri sprejemanju zunanjih pobud svojo izkušnjo; predformativna hrvaška estetska izkušnja je motivirala in oblikovala odklon od ustrezne slovenske literarne prakse. Geneza hrvaške Moderne, ki je pomagala v njeni vzpostavitvi, je izoblikovala izviren kulturni krog in neko posebno literarno vzdušje. Oboje je bilo razlog za odgovor in vrednotenje, v katerih se je razkrilo, da obe literaturi globinsko izhajata iz dokaj različnih stališč. Iz sodobne znanosti o književnosti (J. M. Lotman) pa vemo, da gre pri tem za dva modela sveta, stik obeh modelov pa je proces, v katerem se nekaj zares dogaja šele, ko adresat (recipient) določeno delo sprejme kot nekaj podobnega tistemu, kar je, vsaj fragmentarno, v sebi že imel.

Epizoda s Cankarjevimi *Hlapci* v hrvaški teaterski in literarni družbi je torej nadvsem poučen zgled za bistvene razločke, ki so pogojeni v genetični in duhovni strukturi narodov. Na podlagi samo opisane epizode seveda ni mogoče delati nekkih velikih sklepov in konceptov; za kaj takega bi bilo treba preučiti več gradiva in daljša časovna obdobja. Raziskava, s katero je bilo razčlenjeno za slovensko zavest veliko literarno delo in njegova recepcija v tujem okolju, pa je vendarle razodela, kako je tudi s takšno analizo mogoče priti do nekkih oprijemaljših, ki so dovolj pomembna za tisto, kar imenujemo identiteto. V pojmovanju Cankarjeve drame v domačem in v tujem prostoru nikakor ni mogoče prezreti določnic, ki konstituirajo narod kot tak, preko tega pa vplivajo na status in sestavo književne (umetnostne) ustvarjalnosti. Razčlenbe takšne vrste pa so redke, zato bo treba še čakati na rabo besede *identiteta*, ki bi imela notranjo vsebinsko oporo, ne pa bila zgolj modna puhlica. Zaradi številnih evropskih in svetovnih integracij, v katere vstopa tudi Slovenija, pa bi bilo dobro, ko bi takšno oporo imeli že sedaj, saj čakanje utegne biti za obstoj slovenstva usodno.

Literatura

Batušić, Slavko: Živa beseda Ivana Cankarja na zagrebškem odru. *Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja II*, Ljubljana 1966.

– Bibliografija kritik in poročil o uprizoritvah Cankarjevih del v Hrvatskem narodnem gledališču v Zagrebu. *Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja IV*, Ljubljana 1968.

Cankar, Izidor: Uvod. *Zbrani spisi Ivana Cankarja XIV*, Ljubljana 1932.

Frangić, Ivo: *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb - Ljubljana 1987.

– *Geschichte der kroatischen Literatur*, Köln - Weimar - Wien 1995.

Jauss, Hans Robert: *Estetika recepcije*, Beograd 1978.

Kapetanić, Davor: *Sabrana djela Antuna G. Matoša XX*, Zagreb 1973.

Kos, Janko: Cankarjev Jerman in problem nekonformizma. *Sodobnost XVI*, Ljubljana 1968.

– Ideja volje do moči v Cankarjevih dramskih delih. *Sodobnost XVI*, Ljubljana 1968.

- Mahnič, Joža: *Zbrano delo Otona Župančiča XI*, Ljubljana 1989.
 Marcuse, Herbert: *Kultur und Gesellschaft I*, Frankfurt/Main 1971.
 Moravec, Dušan: *Zbrano delo Ivana Cankarja V*, Ljubljana 1969.
 Pederin, Ivan: Povijest i književna povijest kao autobiografija nacije. *Encyclopaedia moderna XVI*, Zagreb 1996.
 Pirjevec, Dušan: *Hlapci, heroji, ljudje*, Ljubljana 1968.
 Pogačnik, Jože: *Parametri in paralele*, Ljubljana 1978.
 Pogačnik, Jože - Zadavec, Franc: *Zgodovina slovenskega slovstva*, Maribor 1973.
 Slodnjak, Anton: *Obrazi in dela slovenskega slovstva*, Ljubljana 1975.
 Stamać, Ante (ur.): *Croatica XXII*, Zagreb 1991.
 Šicel, Miroslav: Književnost Moderne, *Povijest hrvatske književnosti V*, Zagreb 1978.
 Virk, Tomo: Dušan Pirjevec in slovenski roman, *Literatura IX*, Ljubljana 1997.

Zusammenfassung

Beitrag zum Begriff der literarischen Identität

(Cankars *Hlapci* in der slowenischen und der kroatischen Kritik)

Die Studie behandelt Cankars Drama *Hlapci* (Buchausgabe 1910 und Theateraufführung 1919) und dessen Aufnahme von der slowenischen und der kroatischen Literatur- und Theaterkritik. Die slowenische Rezeption dieses Werkes war zwar parteipolitisch gefarbt, in den wesentlichen Zügen jedoch überaus positiv. In späterer Zeit fand dieses Drama im slowenischen literarischen Bewußtsein immer größere Anerkennung und heute hat es als eines der zentralen Texte der slowenischen Literatur einen geradezu mythischen Wert. Auf kroatischer Seite verlief die Rezeption in umgekehrter Weise. In den wohlwollendsten Aufzeichnungen, wovon es allerdings nur wenige gibt, betrachtete man das Drama als slowenisches gesellschaftliches *specificum*, im Ganzen und in den Einzelheiten erkannte man ihm aber keinen künstlerischen Wert zu. Dieser diametrale Standpunkt in der Rezeption ist das Problem, mit dem sich die vorliegende Studie befaßt.

Die Abhandlung ist in drei Abschnitte gegliedert. Der erste Teil thematisiert die Rolle des Intellektuellen in der Gesellschaft, also die Rolle eines Menschen, der die Verhältnisse mit Büchern und Kultur zu verändern sucht. Dieses Konzept wird im Drama aufgehoben, für gesellschaftliche Veränderungen bringt Cankar ganz andere Gründe vor. Den zweiten Teil der Studie bildet eine Analyse und Systematisierung slowenischer und kroatischer Resonanzen in der Literaturkritik. Die slowenischen Reaktionen sind zur Zeit der Buchveröffentlichung und der Uraufführung ausgesprochen ideologisch, denn das Drama wird von klerikalen, liberalen oder sozialdemokratischen Positionen beurteilt. Die parteiliche Differenzierung aktualisiert zwar einzelne und verschiedene Dimensionen, auf gar keinen Fall wird aber das Drama als künstlerischer Text negiert. Der kroatische Kultur- und Literaturkreis betrachtet hingegen das Drama lediglich als lokale und nationale (slowenische) Besonderheit und steht ihm als ideell-ästhetischem System durchaus ablehnend gegenüber. Obwohl die beiden Rezeptionen typologisch einander völlig entgegengesetzt sind, bedeutet dies nicht, daß eine Bewertung, wie auch immer sie geartet sein mag, schon *a priori* entweder richtig oder falsch ist. Die Studie schließt mit dem Gedanken ab, daß es sich bei der dargelegten Kollision um eine Autobiographie beider Nationen und eine literarische Polemik zwischen der kroatischen und der slowenischen Literatur handelt. Die unterschiedlichen Rezeptionen auf beiden Seiten wären demnach die Folge verschiedener literarischer Identitäten in der kroatischen und der slowenischen Literatur in der Epoche der Moderne.

*Summary***A Contribution to the Concept of Literary Identity**

(Cankar's 'The Servants' in Slovene and Croat Reviews)

The study deals with 'The Servants', a drama by Ivan Cankar, published in 1910 and staged in 1919, and its reverberations among Slovene and Croat book and theater reviewers. Although it was colored by the reviewers' political views, the Slovene response was mainly overwhelmingly positive; over the years the drama has grown in stature in Slovene literary consciousness and is enthroned today as one of the major works of Slovene literature. The Croat reaction was quite the opposite. The most benevolent reviews, only a few of them, see the drama as a typically Slovene social situation, denying it any artistic value either in parts or as a whole. The study deals with these diametrically opposed reactions.

The study has three distinct parts. The first part covers the role of the intellectual in society, the role of a man who wants to change things through books and culture. In the drama such a concept fails; Cankar concludes social changes should be brought about by other means. The second part analyzes and systematizes Slovene and Croat critical reactions. When the drama was published and was first staged, the Slovene response was definitely ideological; the drama's value was appraised from a clerical, liberal and social democratic point of view. Reviewers with different party affiliations discuss specific and general issues raised in the drama, while never denying its artistic worth. Croat cultural and literary opinion-makers see in the drama only a local Slovene situation, denying it any creative or esthetic value. While both responses are diametrically opposed, this does not mean any one of them is a priori right or wrong. The author concludes his study with the thought that this collision was rooted in the autobiography of both nations and the polemics between Croat and Slovene men of letters. The different reactions on both sides were therefore the consequence of the differences in Croat and Slovene literary identity during the period of the Moderna.

Monika Kropelj

K vprašanju slovenskih in hrvaških značilnosti v ljudskem pripovedništvu Primorja in Istre

Ob primerjavi slovenskega in hrvaškega pripovednega izročila Istre in Primorja raziskuje avtorica v članku mentaliteto obeh narodnostnih skupin. Razlike oz. sorodnosti ene in druge skupine spoznava predvsem na osnovi treh dejavnikov, ki vplivajo na ljudsko pripovedništvo: 1. Človekov zavedni in nezavedni spomin, t.i. »alter ego«, 2. duh kraja - »genius loci« in 3. kulturnozgodovinske razmere.

By comparing the Slovene and Croat narrative tradition of Primorje (the Slovene coastal region) and Istria, the author researches the mentality of both national groups, establishing the differences and similarities between the two groups mainly on the basis of three factors which have influenced folk narratives: 1. Man's conscious and unconscious memory, the so-called "alter ego"; 2. the spirit of a place - the "genius loci" and 3. cultural and historical circumstances.

Z vzorčno primerjavo slovenskih in hrvaških pripovedi iz Istre in Primorja sem skušala analizirati predvsem razlike in sorodnosti v mentaliteti obeh narodov. Ljudske pripovedi namreč pripoveduje vsak pripovedovalec tako kot mu jih narekuje njegov življenjski stil. Jemlje jih iz svoje zavesti in podzavesti, ki se je izoblikovala v njegovi lastni sedanosti, v njegovem kulturnem okolju, v njegovem družbenem razredu, in jih vnaša v že podedovane okvire zgodbe. V pripovedih torej odsevajo na eni strani podedovani miti in legende, v njih lahko zaslutimo odseve starodobnih družbenih institucij. Na drugi strani pa so pripovedi vedno prepletene s prizori in podobami iz pripovedovalčevega vsakdanjega življenja oz. njegovega gospodarskega in kulturnega okolja.

V članek sem pritegnila 29 pravljic in povedk iz slovenskega Primorja in 23 pravljic in povedk iz hrvaške Istre. Tako slovenska kot hrvaška besedila so bila zapisana v drugi polovici 19. stoletja in v petdesetih oz. šestdesetih letih 20. stoletja, tako da je zagotovljena čim večja časovna usklajenost, s tem pa tudi sorodnost kulturnega okolja, v

katerem so bile pripovedi ujete na papir. Petnajst slovenskih besedil je zapisal Lovro Žvab iz Dutovelj in so se ohranile v Štrekljevi zapuščini* (odslej ŠZ), eno povedko je objavil Metod Turnšek v knjigi »Od morja do Triglava« (Trst 1954), trinajst pa jih je posnel Milko Matičetov in jih hrani Inštitut za slovensko narodopisje. V hrvaški Istri je zapisal šest od obravnavanih besedil Jakob Volčič še v prejšnjem stoletju, ostalih sedemnajst pa so zbrali pri Inštitutu za etnologijo i folkloristiku v Zagrebu, objavila jih je Maja Bošković - Stulli leta 1959 v knjigi »Istarske narodne priče« (Zagreb) in leta 1986 v delu »Zakopano zlato. Hrvatske usmene pripovijetke, predaje i legende iz Istre«, Pula - Rijeka, (odslej Zakopano zlato). Pregledala sem vse gradivo, vendar sem se, da ne bi presegla dovoljene dolžine, morala omejiti na teh dvainpetdeset pripovedi, ki sem jih izbrala predvsem po dveh kriterijih - po sorodnosti motivike in po značilnosti oz. tipičnosti pripovedi za eno in drugo izročilo. Besedila so oštevilčena in s tekočimi številkami v raziskavi tudi označena.

V obravnavanih pripovedih so v ospredju teme, kot so uganka bivanja in prehajanja tostranstva v onstranstvo z vsemi bitji in pojavi, ki jih je zaznaval človek prek svojih vizij in prividov, vse do lastnih poskusov prodreti v svet onkraj izkustveno zaznavnega s pomočjo čarovništva in magije. Pravljice, ki temeljijo več ali manj na podedovanih arhetipih in vsebinskih vzorcih, so kljub temu zanimive z vidika prepoznavanja značilnosti posameznih narodov, kajti kot je znano sestojijo ljudske pripovedi iz variabilnih in nevariabilnih sestavin in v tem primeru so zanimivi predvsem variabilni elementi.

Kratek pregled raziskovanja regionalnih in nacionalnih razlik v ljudskem pripovedništvu

Na osnovi morfoloških sorodnosti različnih besedil in jezikov je mogoče spoznati nekatere vidike ljudske kulture ter zasledovati razvojno pot človekove kulture. Georges Dumézil je npr. s pomočjo analize besedil raziskoval indoevropske mite; Vladimir J. Propp pa je analiziral morfološko zgradbo pravljic in na ta način skušal razkrivati njihove korenine. Vprašanje, ki se zastavlja, pa je, kako prepoznati in definirati identiteto in mentaliteto nekega naroda preko ljudskega pripovednega izročila. A. von Löwis of Menar je ob primerjavi nemških in ruskih pravljicnih junakov skušal pokazati, v kolikšni meri se kažejo narodnostne značilnosti v pripovedništvu enega in drugega naroda.¹ Podoben je E. Tegethoffov poskus v delu »Demoni v nemških in francoskih pravljicah«.²

Ustrezne metodološke prijeme pri spoznavanju identitete nekega naroda prek ljudskih pripovedi so iskali že številni raziskovalci. Lutz Röhrich npr. je bil mnenja, da je etnične posebnosti povedk mogoče spoznavati, če se isti motiv monografsko zasleduje na širšem geografskem območju.³ Tako je prišla do zanimivih rezultatov Maja Bošković-Stulli ob primeru pravljice o Carju Trajanu in njegovih oslovskih ušesih.⁴ Kurt Ranke je opozoril, da se nekateri pripovedni tipi vendarle ustavijo na določeni etnični meji, od koder se ne širijo naprej. Ta pojav je razlagal s psihomentalnimi razlikami med narodi. Če se vendarle zgodi, da jih sprejmejo, se namreč

* Hrani Inštitut za slovensko narodopisje, ZRC SAZU.

¹ Der Held in dt. und russ. Märchen. Jena 1912.

² Démonen im dt. und frz. Märchen. Schweizerisches Archiv für Volkskunde 24/1923, 137-166.

³ L. Röhrich, Märchen und Wirklichkeit. Wiesbaden 1956, 138.

⁴ M. Bošković - Stulli, Narodna predaja o vladarevoj tajni. Zagreb 1967. Ista: Regionalne i nacionalne razlike među narodnim pripovijetkama, v: Usmena književnost kao umjetnost riječi, Zagreb 1975, 182-204.

povsem spremenijo in nastajajo novi lokalni oz. regionalni oikotipi.⁵ Češki raziskovalec Jaromir Jech je bil mnenja, da predstavljajo pripovedi različnih lokalnih skupin nacionalno karakteristiko povedk enega naroda.⁶ Oldrich Sirovatka je dalje ugotavljal, da je problematika nacionalne specifičnosti ljudskih pripovedi tako zapletena, da ni mogoče uporabiti enotnih metodoloških principov, zato tudi na tem področju še nimamo trdnih rezultatov.⁷ Tudi Radoslav Katičič je bil mnenja, da doslej še ni bil izdelan ustrezen strokovni aparat, ki bi omogočil pravilen odgovor na vprašanje odnosa regionalnih, nacionalnih in internacionalnih značilnosti pripovedi.⁸ Tako Sirovatka kot Katičič opozarjata na bistveno pomanjkanje raziskav tovrstnih vprašanj ter na njihovo metodološko in pojmovno neuskkljenost in nepopolnost. Nedvomno je, da obstajajo precejšnje razlike v pripovednem izročilu posameznih pokrajin, kajti kljub etnični enotnosti imata tako pokrajina, kot lokalna zgodovina z vsemi dogajanjem na gospodarskem, kulturnem in družbenem področju tako močno vlogo, da sledovi ne morejo ostati nezapaženi. Zato moramo pripovedi raziskovati ne le intertekstualno pač pa tudi kontekstualno. Zgodovinar Jacques Le Goff je poudarjal, da bi morali bolje določiti zgodovinsko funkcijo pravljic in povedk v povezavi z družbenimi in ideološkimi strukturami določenih družb.⁹ Če ljudske pripovedi raziskujemo glede na dane okoliščine, v katerih so nastajale in živele, nam lahko služijo kot vir za razumevanje mentalitete določenega družbenega razreda v določenem času in okolju. Tako je npr. tudi italijanski zgodovinar Carlo Ginzburg ugotovil, da je zgodovina mentalitet ljudstev preteklih obdobj razpoznavana pretežno po mitoloških virih in besedilih.¹⁰

Človek je vedno - v preteklosti še bolj kot danes - iskal pojasnilo svojega bivanja, skušal je spoznati svojo prihodnost, osmisliti svoje cilje. Pravljice in povedke s svojim slikovitim jezikom, ki spominja na jezik sanj, govorijo o skrivnosti človeštva in istočasno kot produkt človekovega mišljenja odsevajo njegovo duševnost. To še toliko bolj, ker nastajajo na osnovi zavednega in nezavednega dožemanja. Tudi človeška družba nastaja in se oblikuje po določenih simbolnih sistemih, ki so lahko zavedni ali nezavedni. Gre za določene arhetipe v načinu mišljenja, ki jim lahko s strukturalistično metodo sledimo tako v družbenih in ideoloških institucijah, kot v pripovednem izročilu. Človek je namreč, kot je zapisal sloviti nemški antropozof Ernst Cassirer »animal symbolicum« (simbolično živo bitje) bolj kot pa »animal rationale« (razumsko živo bitje). Šele tako lahko razumemo njegovo specifično različnost od drugih živih bitij in novo pot, ki se mu s pomočjo simbolov - torej po specifični različnosti njegovega mišljenja - odpre, namreč pot do civilizacije. Ernst Cassirer ugotavlja dalje: »Namesto, da bi upravljal s stvarmi samimi, človek na neki način ves čas razpravlja sam s seboj. Tako se je zavil v lingvistične oblike in artistične podobe, v mitične simbole ali religiozne rituale, da stvari

⁵ K. Ranke, Grenzsituationen des volkstümlichen Erzählgutes, v: Europa et Hungaria. Congressus ethnographicus in Hungaria, 16-20. X. 1963. Budapest 1965, 291-300.

⁶ J. Jech, Tschechische Volksmärchen. Berlin 1961

⁷ O. Sirovatka, Zur Erforschung der nationalen Eigenarten des Märchens. Methodologische Bemerkungen auf Grund des Verhältnisses der tschechischen und slowakischen Märchenüberlieferung, v: IV. International Congress for Folk-Narrative Research in Athens, Laografica, XXII, 1965, Athena 1965, 517-526.

⁸ R. Katičič, »Filološki pregled« I-II. Beograd 1963.

⁹ J. Le Goff, Für ein anderes Mittelalter. Zeit Arbeit und Kultur in Europa des 5.-15. Jahrhunderts. Frankfurt am Main / Berlin / Wien 1985, 164.

¹⁰ C. Ginzburg, Sir i crvi. Kozmos jednog mlinara iz 16. stoljeća. Zagreb 1989. (Original: Il formaggio e i vermi, Torino 1976).

in pojave vidi le skozi ta medij. Celó v praktičnem svetu človek ne živi v svetu dejstev ali v skladu s svojimi potrebami ali željami, živi sredi imaginativnih čustev, upanj, strahov, iluzij, deziluzij, v svojih fantazijah in sanjah.¹¹ Kot je dejal že Epictet: »Kar človeka moti ali vznemirja, niso stvari pač pa njegova mnenja in predstave o stvareh.« Ruski filolog - semiotik V. V. Ivanov je poskušal določiti abecedo človeških misli skozi jezik in je prvi sistematično primerjal posamezne lingvistične skupine. Iskal je kombinatorične tehnike za izražanje misli.

Ljudske pripovedi nas soočajo z antropološkimi strukturami imaginativnega, kot jih je poimenoval G. Durand¹². Izraz je po njem prevzel tudi Claude Lecouteux¹³, ki je predstavil shemo nezavednega jaza, t. im. »alter ego kompleks«¹⁴.

Ljudske verske predstave, ki se odražajo v pripovedništvu, so odsev človeške psihe, strahov, sanj in želja ljudi v določenem času in prostoru. Pravzaprav so odsev človekovih zavednih in nezavednih spominov. Ker pa človek ni le rezultat genskih zasnov, ampak vedno tudi družbenih, civilizacijskih, zgodovinskih in geografskih razmer, moramo ločevati tri dejavnike, ki imajo nedvomno pomembno vlogo pri oblikovanju psiho-socialne identitete določene etnične skupine, in ki se odražajo tudi v njenem pripovednem izročilu:

1. človekov zavedni in nezavedni spomin, oz. »alter ego« - drugi jaz,
2. »genius loci« - duh kraja,
3. kulturnozgodovinske razmere.

V raziskavi sem se osredotočila predvsem na te tri dejavnike.

Slovenske in hrvaške pripovedi - vsebina in sestavine

V slovenskem Primorju in v hrvaški Istri so se kot posledica geografskih, gospodarskih, političnih in družbenih posebnosti izoblikovale svojske poteze ljudske kulture, ki se seveda odražajo tudi v pripovednem izročilu. Kulturnozgodovinski, antropološki in lokalni dejavniki so nedvomno pustili globoke sledi v pripovednem izročilu obeh narodnostnih skupin.

V obravnavanih besedilih so me zanimala predvsem vprašanja verskih predstav in razlage sveta oz. kozmosa, kajti iz ljudskih pripovedi lahko v prvi vrsti spoznavamo, kako je človek dojemal in si razlagal stvarstvo, svoje mesto v njem, smisel svojega življenja, torej predvsem uganko svojega lastnega bivanja.

Če primerjamo najprej vsebino slovenskih in hrvaških pripovedi, ugotovimo, da posegajo **slovenske** pripovedi, zapisane v 19. stoletju s svojo vsebino zelo pogosto na področje transcendentnega. Ukvarjajo se z vprašanji, kaj se zgodi z dušo umrlega, kako rešiti dušo velikega grešnika, dalje pripovedujejo o uresničitvi velikih sanj ljudi tistega časa - namreč o dvigovanju zakladov - kar je bilo pogosto povezano s črnošolstvom in čarovništvom - to pa je zopet področje, ki je burilo domišljijo tedanjih ljudi. Pomembno vlogo v slovenskem ljudskem pripovedništvu je imel vrag in druga njemu sorodna bitja. Tudi o posameznikih ali družbah, ki so se povezovali s hudobo, da bi dosegli svoje cilje

¹¹ E. Cassirer, *The Philosophy of Symbolic Forms II.: Mythical Thought*. New Haven and London 1965 (1. izdaja: 1955).

¹² G. Durand, *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*. Paris 1969.

¹³ C. Lecouteux, *Die Volkserzählung als Bewahrerin früherer Glaubensvorstellungen*; v: *Fabula* Bd. 37, 3-4, Berlin New York 1996, 194.

¹⁴ *Ibidem*, 203.

oz. bogastvo, pogosto pripovedujejo zgodbe tistega časa. Dalje so si pripovedovali ljudje mite in bajke, v katerih so nastopale zgodovinske osebe in bajeslovna bitja. Novelistične zgodbe, pravljice in živalske pravljice imajo fabulativno vsebino osnovano na podedovanih motivih oz. pripovednih tipih, kot so: AaTh 812 Vragova uganka (št. 12), AaTh 653 Štirje bratje (št. 20), AaTh 1641 Doktor Vseved (št. 21), AaTh 1654 Razbojniki v mrtvaški kapelici (št. 19), AaTh 475 Človek kurjač peklenskega kotla AaTh 561 Čudežna svetilka (št. 25), AaTh 1525 Prebrisani tat (št. 26), AaTh 1353 Kjer hudič ne more, babo pošlje (št. 2). Pri tem je zanimivo opazovati, kako je tradicionalna pripoved predelana, osiromašena in prilagojena novemu času, ko je že postajala anahronizem. Tudi živalska pravljica AaTh 3 + 4 Bolni nese zdravega (št. 23) je značilna za slovenski kulturni prostor. Nekatere anekdote pripovedujejo o doživetjih z volkovi: »Od vuku« (št. 18). Šaljive zgodbe kot npr. »Hlapec in dekla« (št. 24) pa kljub komični vsebini, dokumentirajo čas, v katerem so bile pripovedovane. Po navadi govore o kmečkem delu in socialnih razlikah med hlapci in deklami na eni strani ter gospodarjevo družino na drugi strani. Pogosta tema so tudi konfliktni situacije med možem in ženo ali pa so se ljudje v njih pošalili na račun župnikov in predanih vernikov, kot npr. v anekdoti »Kaku so v Kobaridu cerkev zidali« (št. 29).

V **hrvaški** Istri prevladujejo med pripovedmi iz 19. stoletja motivi, kjer se pojavljajo čarovniki in čarovnice, pogosto še z bajeslovno patino in pod imenom Kresniki. Priljubljena tema so tudi legende, predvsem tiste, ki pripovedujejo o Kristusovih in Petrovih popotovanjih po svetu, npr. povedka »Brš, bršinko!« (33), kot so na Hrvaškem klicali osle. V osla je namreč spremenil Kristus moža, ki se je hotel polastiti njegovega denarja. V šestdeseta leta 20. stoletja so se ohranile povedke, kjer se pojavljajo različna bajeslovna bitja. Tudi v hrvaških povedkah nastopajo zgodovinske osebe in junaki pogosto v mitoloških vlogah, včasih pa tudi v zgodbah z zgodovinsko in aitiološko tematiko, medtem ko motivi iskanja zakladov niso tako pogosti kot v slovenskem pripovedništvu minulega stoletja. Še v dvajsetem stoletju so razširjene variante pravljic in povedk pripovednih tipov, kot so: AaTh 475 Človek kurjač peklenskega kotla in AaTh 561 Čudežna svetilka (št. 30), AaTh 365 Lenora (št. 31), AaTh 756B Veliki grešnik spokorjen (št. 32), AaTh 930 Prerokba (št. 35), AaTh 922 Človek brez skrbi (št. 36), AaTh 1654 Razbojniki v mrtvaški kapelici (št. 39), AaTh 1525 Prebrisani tat (št. 38) in šaljivke AaTh 1691 Ne jej preveč požrešno (št. 40), kjer neumni fant - Ive Šunjić nehote povzroča s svojo neumnostjo več obscenih situacij. Tako kot na Slovenskem so razmeroma pogoste šaljivke na račun preveč neumnih duhovnikov in vernikov, kot npr. v šaljivki AaTh 1326 »Lovranci šire crkvu« (št. 41), kjer se posmehujejo - podobno kot v slovenski varianti Kobaridcem (št. 29) - naivnim Lovrancem. Na račun cerkovnikovega kot tudi duhovnikovega nepoštenja se pošali anekdota 42 »Ne čuje se nič«, AaTh 1777. Živalskih pravljic in basni kot so npr. o lisici in petelinu AaTh 61 (št. 43), o volku in psu, o živalih v razbojniškem brlogu¹⁵ ipd. je v hrvaškem pripovedništvu kar nekaj.

Jezik, simbolika in metaforična govorica ljudskih pripovedi so pogosto lahko ključ za razumevanje načina razmišljanja tako enih, kot drugih nosilcev ljudskega pripovedništva. Če si ogledamo simbolično izražanje v slovenskem in hrvaškem pripovednem izročilu, je na prvem mestu prav vprašanje smrti in življenja v onstranstvu. V slovenskih pripovedih je pogosta alegorična prisposoba o duši takoj po rojstvu krščene in umrlega otroka, ki s svojo pokoro reši duše razbojniških bratov pred večnim pogubljenjem (št. 1). Otrok bi

¹⁵ Zakopano zlato, št. 87, 86.

moral napolniti tri sodčke z vodo, ki teče navkreber, kar simbolično predstavlja nekaj nemogočega. Toda bratje se ob pogledu na nedolžno dušo skesajo svojih grehov in napolnijo sodčke s svojimi solzami. V hrvaški varianti (št. 34) so solze alegorično označene kot voda, ki ni niti od neba niti od zemlje, z njimi napolnita stekleničko strica deklice rojene opolnoči, krščene ob zori in umrle pred sončnim zahodom. V tej varianti se je morala duša prej še pokoriti in sicer sedem let in sedem dni v blatu kjer vozijo vozovi, nato se je morala prati prav toliko časa ob potoku, kjer je tekla živa voda, nazadnje pa se je morala še sedem let in sedem dni sušiti na visoki gori, kjer je pihala močna burja. Rešilno moč duše mrtvega otroka lahko zasledimo tudi v primeru 31 »Djevojka i mrtvac«, v varianti pripovednega tipa AaTh 365 Lenora. V tej zgodbi reši preganjano dekle duša mrtvega otroka, ki leži v kapelici na pokopališču, kamor pride mrtvi vojak po svojo zaročenko. Dete je namreč dve noči odgovarjalo na mrtvečeve klice - »Hoj, zbogom, mir s tabo!« - kar nedvomno odseva krščanski vpliv. Krščanski in poganski elementi se v tej zgodbi ves čas prepletajo med seboj. Tako npr. je dekletu uspelo pobegniti pred mrtvim ženinom tako, da je zbežalo prek njive, ki jo je prvi oral še neskopljeni bik, kar kaže na poganke apotropijske verse predstave. Zanimiva je povezava motiva rešitelja v zibelki¹⁶ z reševanjem duš v vicah v povedki 14 »Kako duše v vicah trpijo«. Duša grešnika, ki se žge v ognju, bo rešena, ko bo ptiček prinesel seme, iz tega semena bo zraslo drevo in iz drevesa bodo naredili zibko, kjer se bo zibal otrok, ki bo duhovnik in rešitelj. Tudi tukaj so krščanski vplivi le delno prekrili stara verovanja in simboliko.

Čarovništvo in magija bi pomagala rešiti kapitana in osvoboditi graščakovo dušo, obenem pa dvigniti zaklad, kot pripoveduje povedka 15 »Kapitan proda dušo hudobi«. O rešitvi duše vragu prodanega otroka kot tudi duše strašnega razbojnika,¹⁷ pripoveduje hrvaška pravljica AaTh 756 B »Beniš razbojnik« (št. 32). Znani motiv spokorjenega grešnika, ki je preostanek svojega življenja prebil klečeč ob suhi palici, dokler ni ozelenela in pognala sadov, je v tej varianti prirejen. Beniš kleči ob lobanjah svojih žrtev, okoli katerih je potem, ko je zemljo namakal s solzami, začelo zeleneti.

Čarovnice, čarovniki, črnošolci, Kresniki in More, nočni shodi, odkrivanje zakladov, povezovanje z vragom ali drugimi bajnimi bitji kot je npr. Blagonič ipd., se pojavljajo tako v hrvaških kot v slovenskih variantah, le da so v slovenskih pripovedih pogostejši motivi, kjer nastopajo črnošolci, ali pa se sklepajo pogodbe z vragom in se dvigujejo zakladi, v hrvaških zopet prevladujejo Kresniki, More, zakladi so opisani po tradicionalni podobi, kot npr.: »Zmija čuva blago, »Kamena koza«, »Zlato se pokazuje«. ¹⁸ V Slovenski povedki »Zaklad na Proseku« (št. 3) npr. je »mlad italijanski duhoven« s »štolo« od svoje nove maše držal orodje, s katerim je skušal odkopati zaklad, dokler ni iz zemlje zaslišal glas vojaka, ki ga je postavil na stražo vojskovodja, ko je zakopal svoj denar, in ga je moral zdaj vojak čuvati, dokler ne pretečejo določena leta. Zaklad lahko varuje tudi pes, kot v primeru 4, kjer sta črnošolca peljala gostilničarja prav v jamo, od koder bi si lahko vzel denar, toda, ko se je ozrl nazaj, da bi si kraj zapomnil, je izginilo vse: ključ, grm in še črnošolca. Podobno je izginil izpred oči vsakogar, ki ga je že enkrat videl, tudi

¹⁶ Der Erlöser in der Wiege. Več o tem gl.: Enzyklopädie des Märchens, Bd. 4, Berlin - New York 1984, 214 (Lutz Röhrich).

¹⁷ Več o tem gl.: N. P. Andrejev, Die Legende vom Räuber Madej, FFC 69, Helsinki 1927; I. Grafenauer, Spokorjeni grešnik, SAZU, 2. razred, dela 19, Ljubljana 1965; M. Matičetov, Peto Abano, Schweizerische Archiv für Volkskunde 61, Basel 1965, 1/2, 58.

¹⁸ Omenjene pripovedi so objavljene v: M. Bošković-Stulli, Zakopano zlato. Pula, Rijeka 1986, št. 138, 139, 140.

vodnjak z zakladom v primeru 5. V Dutovljah naj bi dvigovali zaklad s »Salomomovimi bukvami« in »krompirjevimi bukvami« s tem so po vsej verjetnosti mišljene »Kolomonove bukve« oz. »Kolomonov žegen«. Pri tem naj bi naredili okoli sebe po zemlji in po zraku ris (št. 8). Bogastvo pa je k hiši lahko prinašal tudi Blagonič (št. 7), ki naj bi se izvalil iz jajca črnega petelina, sedem let rejenega pod mernikom. Vendar pa je bilo treba Blagoniča skrivati in dobro rediti, sicer se je maščeval in zapustil kmetijo. Kako so odkopavali lonec cekinov v jami Fruot pod Mrkanjo pečjo, je opisano v zgodbi »Zakopano zluoto« (št. 49). Toda potepuhoma ni uspelo priti do cilja, kajti eden od njiju je pretrgal molk in nenadoma sta se znašla sredi globokega gozda na čisto drugem kraju. Nezaupljivost do tujega in neznanega se kaže v pripovedi 13 »Frajmavrarji« (Prostozidarji). Preprosto ljudstvo si je predstavljalo, da so predstavniki te družbe zapisali svojo dušo hudiču in zato naj bi bili zelo bogati, poleg tega naj ne bi delali ničesar, kar nas uči krščanska vera.

Dušo svojega otroka je moral obljubiti vragu tudi mož, ki po dolgoletni odsotnosti sploh ni vedel, da ga ima (št. 32). Ko se je namreč želel odžejati pri vodnjaku, mu je vrag tako dolgo držal glavo pod vodo, dokler ni obljubil tistega, česar ne ve, da ima doma. Vendar pa se je fant izšolan za duhovnika uspel rešiti s tem, da se je podal v pekel in tam dobil knjigo, kjer je bilo zapisano njegovo ime.

Uganke, prikrivanje imena ter razne druge skrivnosti so navadno povezane z izročilom o vragih in skrivnostnih gospodih. Zlasti v slovenskih pripovedih pogosto nastopa bajno bitje, škrat ali parkelj, ki je pripravljen izročiti bogastvo revnemu kmetu tudi zastonj, če mu ta le pravilno odgovori na zastavljeno vprašanje. Največkrat mora kmet odgovoriti, kako je skrivnostnemu bitju ime (št. 12) ali pa koliko je staro (št. 27). Uganke imajo v ljudskem izročilu podobno simboliko kot ključ, odpirajo vrata do bogastva in uspeha.

Z vragom pa naj bi bile povezane tudi čaravnice, ki so delale točo in so se ljudje pred njimi branili tako, da so streljali v oblake in pri tem so si domišljali, da so kakšno tudi sestrelili z neba (št. 9). Župnikova kuharica je v slovenskem ljudskem izročilu pogosto označena kot čaravnica (št. 11). Povedka o čaravnici z lesenim rebrom¹⁹ se pojavlja tako v hrvaški (št. 51) kot v slovenski (št. 6) varianti. V hrvaški varianti so čarovniška dejanja domišljajsko stopnjevana in so zato še bolj okrutna kot v slovenski, kjer so čaravnice eno od sovrstnic raztrgale in se »lučale« z njenimi kostmi, saj naj bi čaravnice v primeru iz hrvaške Istre ob vsakem shodu raztrgale in požrle človeka. Ker gospodinji ni uspelo, da bi pripeljala hlapca za večerjo, so pojedle pač njo. Poleg tega se hrvaška zgodba tudi konča s smrtjo gospodinje - čaravnice. Umre namreč, ko jo imenujejo »bezgovo rebro«.

Ne navadne izkušnje s čaravnicami je imel fant v povedki 10. Zaradi šale, ki jo je izrekel, ga je bil hudič zanesel v »Grofovo lozo« blizu Senožec v robidovje, od koder se ni mogel izvleči dva dni.

Bajna bitja kot so Kresniki²⁰ so v hrvaški Istri pa tudi na Slovenskem na prelomu stoletja privzela vlogo čarovnika oz. osebe z nadnaravnimi sposobnostmi. Tako se v zgodbi »Bijeli i crni pas« (št. 52) »krsnik« spremeni v belega psa in se preganja s »štrigunom«, ki je privzel podobo črnega psa. S tem, da premaga zlobnega čarovnika, Krsnik

¹⁹ Več o tem gl.: L. Schmidt, Pelops und die Haselhexe. Laos I Stockholm 1951, 67-78; M. Matičetov, La costola di legno, Alpes Orientales, Ljubljana 1956, 79-83.

²⁰ Več o tem gl.: M. Bošković-Stulli, Kresnik-Krsnik, ein Wesen aus der kroatischen und slovenischen Volk-süberlieferung, v: Fabula Bd. 3, Berlin 1960, 275-298; N. Mikhailov, Kr(e)snik, eine Figur der Slowenischen version der urslawischen Hauptmythos, v: Ricerche slavistiche. Roma 1997.

navadno reši ljudi, ki jim štrigun želi škodovati. V tem primeru svate, ki jih je nameraval coprnik začarati.

Tudi Mora naj bi bila po slovenskih in hrvaških ljudskih predstavah (št. 50) ženska, ki naj bi imela podobno kot Kresnik določene nadnaravne sposobnosti, ki pa jih obrača v škodo ljudi. Ponoči jih prihaja tlačiti ali sesat.²¹ Seveda so si ljudje v obrambo pred njimi izmislili vse mogoče metode, od zagovorov, apotropijskih znamenj, do čaranja. S tem so poskušali Moro odvrniti od žrtve ali jo identificirati.

Spomin na kugo, ki je morila tudi v Dvigradu in okolici, je ohranjen v povedki 47 »Dva Grada«. Kuga je tukaj predstavljena kot smrt in sicer kot velika, toda lahka ženska. Tako lahka je bila, da jo je lahko mali pastirček prenesel nad jamo Angel.

Delno zgodovinsko, delno bajeslovno vsebino imajo pripovedi, kot so: »Buoh an kralj Matjaž« (št. 16), »Átula flažèlon dèon« - Atila šiba božja (št. 17), »Erazem Predjamski« (št. 28), »Rođenje i smrt Atile« (št. 44), »Kraljević Marko« (št. 45), »Grotta svetoga Stipana« (št. 46) in »Orač rijeke Mirne« (št. 48). Tako npr. hrvaška povedka o Atili²² ohranja tradicionalno bajeslovno jedro. Prerok kralju napove usodo njegovih hčera in s tem tudi Atilovo rojstvo. Kljub temu, da skuša kralj preprečiti kruto usodo svojih hčera tako, da jih zapre v stolpe in osami, mu ne uspe preprečiti njihove usode. Atila je sin žene in psa, torej mitološko bitje. Toda prav na tej točki se začne zgodovinsko pričevanje: porušil naj bi celo Istro, ubil pa naj bi ga pastir iz okolice Poreča s tem, da ga je s palico udaril po glavi. Nehote se ob tem spomnimo na arhetip boja med Davidom in Goljatom iz Stare zaveze. Slovenska povedka o Atili je vsebinsko enaka hrvaški, vendar pa veliko bogatejša in doživeto podana. Tako jezik, kot živa pripoved ne more zatajiti svoj rezijanski izvir. Sledovi o izročilu, da je bil Atila pol človek, pol pes²³, so torej ohranjeni tudi tukaj.

Določeno sorodnost kažeta pripovedi št. 16 in 45. Obema povedkama, tako slovenski o Kralju Matjažu²⁴ in hrvaški o Kraljeviću Marku²⁵ je skupno to, da nastopata junaka, ki naj bi bila sicer zgodovinski osebi, v bajeslovni vlogi. Kralj Matjaž, slovenska varianta srednjeevropskega ljudskega junaka, se upre Bogu, misleč, da mu Bog krade njegovo bogastvo, v tem primeru sol,²⁶ čeprav sam, preden mu je dekla osolila hrano, za to živilo sploh ni vedel. Sledil je boj, toda Bog je le mignil z očmi in tako strašno je zagrmelo, da so Matjaževi vojaki prosili, naj jih bregovi zakrijejo. Od tedaj spi Matjaž pod zemljo; ko se mu bo brada trikrat ovila okoli mize, se bo začela vojska proti Božjim sovražnikom. Bajka iz hrvaške Istre pripoveduje o značilnem južnoslovanskem ljudskem junaku - Kraljeviću Marku. Toda mitološko jedro zgodbe je zelo sorodno slovenski varianti o Kralju Matjažu. Tudi tukaj naj bi staroverni junak latentno bival v jami - v neki pustinji, v jazbini, ves zaraščen z mahom. Od tam bo prišel šele na sodni dan. Kadar ga gredo ljudje pozdravit, vzamejo s seboj črtalo in lemež, da jim ne bi strl roke ali ogrizel lica.

²¹ Slovenski primeri so objavljeni v: M. Turnšek, »Od morja do Triglava«. Trst 1954, 124-125.

²² Več o tem gl.: Attila e gli Unni, Mostra itinerante (catalogo), Roma 1995; M. Matičetov, Attila fra Italiani, Croati e Sloveni?, Ce fastu 1948 (n. 5-6)-1949 (n. 1-6), 116-121.

²³ Več o tem gl.: Z. Šmitek, Primerjalni vidiki slovenskega ljudskega izročila o Atili. Traditiones 23, Ljubljana 1994, 187-201.

²⁴ Več o tem gl.: Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu, SAZU, 2. razred, Dela 4, Ljubljana 1951; M. Matičetov, Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih raziskovanj, SAZU, 2. razred, Razprave 4, Ljubljana 1958, 103-156.

²⁵ Radmila Pešić, Nada Milošević-Dordević, Narodna Književnost, Beograd 1984, Marko Kraljević, 149-152.

²⁶ Več o simboličnem pomenu soli gl.: Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, Bd. 7, Berlin und Leipzig 1935/1936, Salz, 897-915.

Aitiološko ysebino ima hrvaška povedka o nastanku struge reke Mirne (št. 48), ki naj bi jo izoral Velikan. Eno nogo naj bi držal na bregu od Beletić, drugo pa na brigi portolanjskih. Nazadnje je vrigel ralo v reko in rekel, da ko pride ven, da bo dobro. Simbolika rala je tokrat ob hrvaških primerih že tretjič ponovljena.

Povedka 46 »Grotta svetoga Stipana« ima arhetipsko jedro v motivu Devinega skoka.²⁷ Nedolžno dekle obtoženo razuzdanosti, se odloči, da bo skočila z roba jame sv. Štefana v globino. Svetniku se je prej priporočila, naj ji pomaga: če je kriva, naj se ubije, če pa je nedolžna, naj tam, kjer bodo pristale njene noge, nastane izvir zdravilne vode. Ostala je živa in pritekkel je zdravilni vrelec.

Še najbolj zgodovinska je povedka »Erazem Predjamski« (št. 28), kjer je opisano potovanje Erazma Predjamskega po podzemnih rovih kraških jam vse od Vipave do Predjame.

Slovenske in hrvaške pripovedi - primerjava struktur domišljjskega sveta

Ob tej primerjavi pripovednega repertoarja slovenskega in hrvaškega Primorja lahko odkrijemo kar nekaj sorodnosti pa tudi zanimivih razlik v predstavnem svetu ene in druge narodnostne skupine, oz. v njihovih strukturah domišljjskega sveta²⁸. Če upoštevamo zgoraj omenjene tri dejavnike (»alter ego«, »genius loci«, kulturnozgodovinske razmere), ki igrajo odločilno vlogo pri oblikovanju psiho-socialne identitete določene etnične skupine, in ki se odražajo tudi v pripovednem izročilu, lahko opazimo, da je največ podobnosti mogoče zaslediti v pripovednih sestavinah, ki izvirajo iz t. im. »drugega jaza«, medtem ko »genius loci« daje pripovedim lokalni značaj. Kulturnozgodovinske sestavine pripovednega izročila pa odsevajo zgodovinske in družbene razmere.

Pripovedni tipi kot so - Čudežna svetilka (AaTh561) (št. 25, št.30) in Človek kurjač peklenskega kotla (AaTh 475) (št. 25, št. 30), Spokorjeni grešnik (AaTh 756B) (št. 32)²⁹, Lenora (AaTh 365) (št. 31)³⁰, Prebrisani tat (AaTh 1525) (št. 26, št. 38), Razbojniki v mrtvaški kapeli (AaTh 1654) (št. 19, št. 39) - se pojavljajo tako v slovenskem kot hrvaškem primorju in so torej obema narodoma zelo blizu.

Glede živalskih pravljic lahko ugotovimo, da so pri Slovencih priljubljene predvsem zgodbe, kjer nastopata kot glavna junaka volk in lisica, medtem ko je pri Hrvatih več basni in pravljicnih motivov.

Simbolika prehajanja v onstranstvo in onstranstva samega je v določenih primerih sorodna obema narodnostnima skupinama, zlasti to lahko trdimo za predstave o odrešujoči sposobnosti otroške duše. Precej sorodnosti je mogoče zaslediti tudi v alegoričnih ponazoritvah pokore za težke grehe. Medtem ko je motiv rešitelja v zibelki morda bolj pogost v slovenskem pripovednem izročilu. Kresniki in More se pojavljajo v pripovednem repertoarju tako ene kot druge narodnostne skupine. Sicer pa so to pripovedi, ki s svojo simboliko že segajo v motiviko mitov in bajeslovja, kjer se tako slovensko primorsko izročilo kot hrvaško istrsko pripovedništvo precej ujemata.

Genius loci daje - kot smo že omenili - pripovednemu izročilu značilen lokalni značaj, tako npr. je krajevno določen zaklad na Proseku, v Dutovljah ali pa v jami Fruot.

²⁷ Jungfernsprung. Več o tem gl.: Enzyklopädie des Märchens, Bd. 7, Berlin - New York 1992, 780-782 (Hans-Jörg Uther).

²⁸ Antropološke strukture imaginativnega - po: G. Durand, Les structures anthropologiques de l'imaginaire. Paris 1969

²⁹ Med obravnavanimi besedili sicer ni slovenskega primera, vendar obstajajo primeri v Štrekljevi zapuščini.

³⁰ Prav tako.

Fant, ki so ga čarovnice začarale, se je znašel v Grofovi lozi blizu Senožeč. Erazem Predjamski je zgodovinsko izpričan v Predjamskem gradu, Dvigrad pa je zapuščen kraj in ljudje so s svojimi pripovedmi skušali po svoje razložiti njegovo usodo.

S tem pa smo že pri kulturnozgodovinskih dejavnikih, ki odsevajo kulturne gospodarske in družbene povezave in gravitacije. Tako npr. se je spomin na Atilo ohranil pri obeh narodih. Kralj Matjaž povezuje Slovence s srednjeevropskim kulturnim področjem, Kraljevič Marko nasprotno približuje Hrvatke južnoslovanskemu izročilu. Slovence po drugi strani veže pripovedništvo na ozemlje, ki je danes sicer pod Italijo, etnično pa je vendar še pretežno slovensko.

Drobni detajli vsakdanjega življenja, ki jih najdemo tako v slovenskih kot hrvaških pravljicah in povedkah, pričarajo podobo predstavnega sveta ljudi, ki so jih pripovedovali.³¹ Kot v celotni pripovedi je v teh podrobnostih pri slovenskih primerih čutiti morda večjo nagnjenost k realizmu, težnjo po tem, da bi se pripovedovano približalo stvarnim možnostim. V izbiri okoliščin dogajanja se kaže samozavest slovenskega pripovedovalca. V hrvaškem pripovednem izročilu pa je večji poudarek na verovanju v pomoč iz onstranstva, v njih je tudi več sestavin pravljicne okrutnosti.

Priloga - obravnavano gradivo

1. L. Žvab, Duša reši brate razbojnike. Tupelče. ŠZ 7/57, 2
2. L. Žvab, Kjer hudič ne more, babo pošlje. Tupelče. ŠZ 7/57,3. AaTh 1353.
3. L. Žvab, Zaklad na Proseku. Dutovlje. ŠZ 7/57, 4
4. L. Žvab, Kako sta črnošolca plačala večerjo. Dutovlje. ŠZ 7/57,5
5. L. Žvab, Zaklad v vodnjaku. Dutovlje. ŠZ 7/57,6
6. L. Žvab, Ljubica čarovnica. Dutovlje. ŠZ 7/57,7. AaTh 613* (N 452)
7. L. Žvab, Blagonič. Povedal Rudež v Tupelčah. ŠZ 7/57,8
8. L. Žvab, Krompirjeve bukve. Dutovlje. ŠZ 7/57,9.
9. L. Žvab, Tonderveter. Tupelče. Povedal Rudež. ŠZ 7/216,2.
10. L. Žvab, Čarovnica kaznuje mladeniča. Tupelče. Povedal Rudež. ŠZ 7/216,3.
11. L. Žvab, Kako hudič gospodovo kuharico jaše. Tupelče. Rudež. ŠZ 7/216,4.
12. L. Žvab, Kako je meni ime? Tupelče. Rudež. ŠZ 7/216,5. AaTh 812.
13. L. Žvab, Frajmavrarji. Tupelče. Rudež. ŠZ 7/216,6.
14. L. Žvab, Kako duše v vicah trpijo. Tupelče. Rudež. ŠZ 7/216,7
15. L. Žvab, Kapitan proda dušo hudobi. Tupelče. ŠZ 7/216,22.
16. M. Turnšek, Buoh an kralj Matjaž. Od morja do Triglava II, Trst 1954, str. 135-136.
17. M. Matičetov, Átula flaželon děon. Povedala: Tina Wajtawa, Pordenone, Rezija, 29. 6. 1967, ISN, trak R-14/171. Anton von Mailly, Leggende del Friuli e delle Alpi Giulie; Edizione critica a cura di Milko Matičetov; Gorizia 1993 (4. dopolnjena izdaja), str. 240-242.
18. M. Matičetov, Od vuku (O volkovih). Pripovedovalec: Bepo Malnar. Bavci (Babiči) pri Marezigah v Istri. Julij 1950. Pionir 7, 1963: Pri slovenskih pravljicarjih, str. 203.
19. Matičetov, Trije godci. Pripovedovalec: Bepo Malnar. Bavci (Babiči) pri Marezigah v Istri. Julij 1950. Pionir 7, 1963: Pri slovenskih pravljicarjih, str. 203. AaTh 1654.
20. M. Matičetov, Štirje bratje. Pripovedovalec: Bepo Malnar, Bavci (Babiči) pri Marezigah v Istri, 23. 7. 1950. AaTh 653.

³¹ Več o tem gl: M. Kropelj, Pravljica in stvarnost., Ljubljana 1995, 163-168.

21. Matičetov, Od Urha. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina, 24. 8. 1958. Trak 9/I. AaTh 1641.
22. M. Matičetov, Oreški ženin in colska nevesta. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina, 24. 8. 1958. Trak 9/I.
23. M. Matičetov, Ta bolan ta zdravga nese. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina, 25. 8. 1959. Trak 9/I. AaTh 3+4.
24. M. Matičetov, Hlapec in dekla. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina, 25. 8. 1959. Trak 9/I.
25. M. Matičetov, Lahtrinca. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina, 25. 8. 1958. Trak 9/I. AaTh 475+561.
26. M. Matičetov, Kunštni sin. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina 25. 8. 1958. Trak 9/I. AaTh 1525+1737.
27. M. Matičetov. Denar za -revo potrebo-. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina, 26. 8. 1958. Trak 9/II. AaTh 1541+1383 (oz. 1424).
28. M. Matičetov, Erazem Predjamski. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina, 26. 8. 1958. Trak 9/II.
29. M. Matičetov, Kaku so v Kobaridu cerkev zidali. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina, 27. 8. 1958. Trak 9/II.
30. M. Bošković-Stulli, Čarobna svjetiljka. Lindar, 1953. Povedal Poldin Stefanuti, 57 let. Istarske narodne priče, št. 16; Zakopano zlato, št. 13. AaTh 475+561.
31. M. Bošković-Stulli, Djevojka i mrtvac. Žminj, 1953. Povedala Marija Erman, 68 let. Istarske narodne priče, št. 11; Zakopano zlato, št. 19. AaTh 365.
32. M. Bošković-Stulli, Beniš razbojnik. Baderna. 1952. Povedal Martin Pastorčić, 77 let. Istarske narodne priče, št. 29; Zakopano zlato, št. 24. AaTh 756B.
33. J. Volčić, Brš, bršinko!, Istra. Rkp. ONŽO, sign. MH 17, št. 4. Novice 1860, št. 21, str. 166. AaTh 753*
34. M. Bošković-Stulli, Bočica suza. Žminj, 1953. Povedala Marija Erman, 68 let. Istarske narodne priče, št. 39; Zakopano zlato, št. 37.
35. J. Volčić, Vile rojenice. Istra. Novice 1860, št. 25, str. 196; Zakopano zlato, št. 39. AaTh 930.
36. M. Bošković-Stulli, Mlinar bez brige. Vidulin, 1953, Povedal Martin Hrelja, 71 let. Istarske nar. priče, št. 42; Zakopano zlato, št. 45. AaTh 922.
37. J. Volčić, Mudra divojka. Zakopano zlato, št. 43. AaTh 921, 875 II.
38. M. Bošković-Stulli, Kradljivac. Martinski. 1952, Povedal Josip Načinović, 58 let, v mladosti mornar, nato grobar. Istarske narodne priče, št. 53; Zakopano zlato, št. 49. AaTh 1525 A.
39. M. Bošković-Stulli, Mrtvi na noge! Lindar. 1953. Povedala Nina Belušić, 69 let. Istarske narodne priče, št. 62; Zakopano zlato, št. 54. AaTh 1654.
40. M. Bošković-Stulli, Ive Šunjić. Lindar, 1953. Povedal Miho Zidarić, 60 let. Istarske narodne priče, št. 49; Zakopano zlato, št. 61. AaTh 1691.
41. Ivo Jardas, Lovranci šire crkvu. Tumpići, 1954. Povedal Tone Bončić. Zakopano zlato št. 69, AaTh 1326.
42. M. Bošković - Stulli, »Ne čuje se nič«, Sv. Matej (Cere), 1953, povedala: Foška Vrh. Zakopano zlato, št. 78. AaTh 1777 A*.
43. J. Volčić, Lisica i peteh. Istra. Novice 1873, št. 9, str. 67; Zakopano zlato, št. 91. AaTh 61.
44. Nikola Bonifačić Rožin, Rodenje i smrt Atile. Poreč, 1953. Povedal: Martin Mišan. Objavljeno: Zakopano zlato, št. 94.
45. J. Volčić, Kraljević Marko u jazbini. ONŽO, sign. MH 59 c - III, št. 41. Zakopano zlato, št. 102.
46. I. Jardas, Grota svetoga Stipana. Krasica, 1952. Povedal: Anton Grdoš. Zakopano zlato, št. 109.
47. M. Bošković-Stulli, Dva Grada. Žminj, 1953. Povedal: Slobodan Kranjčić. Istarske narodne priče, št. 78; Zakopano zlato, št. 115
48. Nikola Bonifačić Rožin, Orač rijeke Mirne. Beletičevo Brijego, 1953. Povedala: Marija Paulišić. Istarske narodne priče, št. 104; Zakopano zlato, št. 132.
49. Jakov Mikac, Zakopano zlato. Sovinjak. Mikac, str. 275; Zakopano zlato, št. 134.
50. N. Bonifačić Rožin, Mora hroma. Rovinjsko Selo, 1952. Povedala: Eda Ružić. Istarske narodne priče, št. 136; Zakopano zlato, št. 158.
51. J. Volčić, Bazgovo rebro. Zakopano zlato, št. 164. AaTh 613* (N452).
52. N. Bonifačić Rožin, Bijeli i crni pas. Rovinj, 1952. Povedal: Ivan Poropat. Istarske narodne priče, št. 167; Zakopano zlato, št. 169.

*Summary***On the Issue of Slovene and Croat Traits in the Folk Narratives of Primorje and Istria**

Traditional narrative types and motives are adopted by particular social or national groups only if they match their conscious or unconscious perception; therefore resemblances and discrepancies in narrative types can mirror similarities or differences in the mentality of both nations. Narrative types such as *The Magic Lamp* - AaTh 561 and *The Man as Heater of Hell's Kettle* - AaTh 475, *The Repentant Sinner* - AaTh 756B, *Lenora* - AaTh 365, *The Master Thief* - AaTh 1525, *The Robbers in the Death Chamber* - AaTh 1654 appear both in the Slovene and Croat coastal region and are close to both nations.

In some cases the structure of the imaginary world - such as the symbolics of passage to the next world and the next world itself - are very much alike in both national groups, especially as far as the rescuing power of a child's soul is concerned. The allegorical illustrations of repentance for major sins are also quite alike; the motive of the rescuer in the cradle may be more frequent in Slovene narrative tradition, just as the motive of the man who sells or writes off his soul to the Devil out of greed. The tale of the witch with a wooden rib is common to both Slovenes and Croats, just as *Kresnik* (a being who represents the sun and is strongest on Midsummer Night) and *Mora* (a being who chokes people at night and hurts animals). The symbolism of these tales already draws on motives from myths and mythology, in which Slovene coastal tradition is pretty much in tune with Croat Istrian narratives.

The "genius loci" gives the narrative a distinctive local quality: for example, a treasure is specifically located in Prosek, in Dutovlje or in the Fruot cave; the bewitched boy finds himself in Grofova loza near Senožeče. There is historical evidence that Erazem Predjamski actually lived in the Predjama Castle; Dvigrad was an abandoned city whose fate people tried to explain in their tales.

Cultural and historical factors reflect cultural, economic and social ties and affiliation. For instance, the memory of Attila has been preserved in both nations. King Matjaž links the Slovenes to the Central European cultural sphere, while Prince Marko brings the Croats closer to Southern Slavic tradition. On the other hand, the Slovenes are linked through folk narratives to a territory which is today under Italy, but has remained to a great extent ethnically Slovene.

Small details from everyday life can be found in both Slovene and Croat tales and stories, revealing the imaginary world of their narrators. In both these details and the story as a whole, the Slovene tales show a greater tendency towards realism and a striving to bring the plot closer to actual possibilities. The Slovene narrator's self-confidence is evident in his staging of the story. In Croat narrative tradition there is more fairy-tale cruelty and a stronger belief in help from the other world.

Teodor Domej
Rož, Podjuna, Zilja, ... moja domovina, narod moj trpin?¹

Po uvodni opredelitvi funkcije identitete in z njo povezanih dilem se prispevek ukvarja z narodnoidentitetnimi vprašanji Slovencev na Koroškem. Gradivo za raziskavo nudijo tako objavljena pričevanja preprostih ljudi kot tudi besedila slovensko piščočih besednih umetnikov.

After defining the function of identity and the dilemmas related to it, the author deals with the national identity concerns of Carinthian Slovenes. Research material is provided both by the published testimonies of ordinary people and the work of Slovene men of letters.

Humanistični mislec Erazem Rotterdamski (1469-1536) je v svoji ironični »Hvalnici norosti«² hudomušno zapisal: »Konec koncev je sreča v veliki meri odvisna od tega, da v svoji notranjosti rečemo sebi da. Filavtija (Samoljubje) poskrbi za to, da se nihče ne sramuje svoje postave, svojih nagnjenj, svojega pokolenja, svojega položaja, svojega načina življenja in svoje domovine. To gre tako daleč, da Irec ne bi hotel zamenjati niti z Italijanom, ne Tračan z Atencem in ne Skit s prebivalci Otokov blaženih. Kako enkratno je uredila narava, ki je pri toliki raznolikosti povsod poskrbela za izravnavo! Kjer je človeku dala manj talentov, jih je po navadi Filavtija nekaj dodala.«² Zanimive besede človeka, ki je živel na prelomu srednjega v novi vek, ko še niso poznali ved, ki se danes imenujejo psihologija, sociologija ali politologija, in ljudje niso živeli po meri nacionalizma.

Govoriti ali pisati dandanes o identitetnih vprašanjih Slovencev na Koroškem pomeni upoštevati vsaj v miselnem ozadju vse oblike, v katerih so se manifestirala narodna gibanja v srednjeevropskem prostoru. Gre za opis odnosov znotraj skupine, ki se ima za

¹ Odlomek pesmi Janka Mikule »Rož, Podjuna, Zilja«. Tam brez vprašaja.

² Erasmus von Rotterdam, Das Lob der Torheit (Stuttgart 1996) 27 (prevod T. D.).

narodno manjšino (ali jezikovno, kulturno, etnično skupnost), za njen odnos do avstrijskega naroda, do Slovencev v Republiki Sloveniji in do sosednjih narodnih skupnosti. Tega ne zmore kratek prispevek, niti ena posamezna znanstvena veda, kajti zadeva je preveč občutljiva, težka in zapletena. Ker o tem takorekoč vsi nekaj vedo intuitivno, je nešteto možnosti za nesporazume in zamere. Kot zgodovinar bi moral raziskati, kdaj se je začel pri slovenskem prebivalstvu na Koroškem proces oblikovanja naroda, na kateri podlagi in v kakšnih (gospodarskih, političnih, etničnih, jezikovnih, kulturnih, zgodovinskih itd.) razmerah. Imeti bi moral pred očmi, katere so bile glavne prvine slovenskega narodnega programa in zakaj je bilo tako. Slovenci (in drugi narodi prav tako) so se oblikovali v narod v dolgotrajnem procesu, ki so ga spremljali raznovrstni spopadi in sporazumi navznoter in navzven. Vsi narodi so se rojevali v konfliktnem vzdušju in konflikt jih je spremljal na nadaljnji razvojni poti. Še tako sinhrono zasnovana raziskava ne more mimo tega, da ne bi ugotovila mnogo današnjih in bivših nesočasnosti. Tudi kot jezikoslovec ne bi ostal brez dela, ker so jeziki in njihove zvrsti vpeti v družbeno stvarnost. Podobno razvejano je področje etnologije, sploh če se spopada z analizo vsakdanjega življenja nekoč in danes. In z naštevanjem bi lahko še dolgo nadaljeval. Zato se bom omejil v tem članku skoraj povsem na zapažanja in pripombe k funkciji narodne identitete in kako se to izraža v pričevanjih preprostih ljudi in v nekaterih literarnih zapisih. Skušal se bom dotakniti tudi nekaterih dilem, ki so po mojem mnenju neločljivo povezane z bistvom identitete.

Narodi so nastali na določeni socioekonomski razvojni stopnji družbe na podlagi ideologiziranih razpoznavnih znakov. V srednjeevropskem prostoru je bil jezik izbran za glavni kriterij narodnosti. Ta razpoznavni znak narode povezuje s prednarodnim obdobjem, zaradi česar pri interpretaciji dejanskih in navideznih odmikov od tega vzorca prihaja do miselnih kratkih stikov. Ključnega pomena pri vsakem 'narodovanju'³ je narodna ideologija. Kritičen pogled v evropsko zgodovino nas prepriča o tem, da na tej celini ni veliko prostora za etos pluralizma. Z razsvetljenstvom, še močneje pa z romantiko, je stopilo v ospredje prepričanje, da je za državo idealno, če je jezikovno enotna. Vzorec se je zgodaj uveljavil v Srednji Evropi, s tem pa tudi na Koroškem, o čemer priča že slovenski slovničar Ožbalt Gutschmann (1725-1790), ki je kritiziral dele koroške elite, ker si je očitno želela izriniti slovenščino iz dežele.⁴ V devetnajstem stoletju so znanilci in glasniki narodnih gibanj razvili, kot sestavni del romantike, versko pobožen odnos do jezika in kulture. Narodne ideologije so črpale v verski metaforiki in odnos do jezika je postal bistven sestavni del morale posameznika. Med Slovence je to prvino vnesel zlasti Anton Slomšek⁵ in ravno zaradi tega še danes uživa med Slovenci posvetni ugled. V obdobju sekularizacije je narodna zavest pri nekaterih nadomestila metafizično prepričanje.

V poznem devetnajstem stoletju so se usodno povezali naravoslovje in narodne ideologije. Potem ko sta Charles Darwin in Johann Gregor Mendel utemeljila načelo in zakonitosti pokolenja, razvoja, dedovanja, mešanja itd., je nacionalizem hvaležno segel po odkritjih biologije in jih prenesel na raven razvoja človeka in človeške družbe. Narod

³ Pojem je nastal v začetnem obdobju množičnega slovenskega narodnega gibanja. V publicistiki se prvič pojavi leta 1862. Glej: Teodor Domej, Slovenci v 19. stoletju v luči svojih lastnih oznak. V: Slovenci in država (= SAZU Razred za zgodovinske in družbene vede, Razprave 17, Ljubljana 1995) 88.

⁴ Oswald Gutschmann, Windische Sprachlehre (Klagenfurt 1777) Vorrede.

⁵ Važen mejnik je Slomškova binkoštna pridiga leta 1838 v 'Možburzi' (Moosburg) na Koroškem 'Dolžnost svoj jezik spoštovati'. Prvič objavljena v: Drobince za Novo leto 1849 (V'celovci) 3 - 11.

naj bi imel ali vsaj dobil biološko individualnost. Ta nedokazljiva in namišljena prvina je dobila močan ideološki naboj. Nastopil je čas teoretikov evgenike in pot v rasizem je bila kratka. Ni bilo prostora za drugačnost, poudarjanje etnične distance je stalo v ospredju. Pretesni stiki med jeziki, kulturami in narodi so veljali za nevarne. Čim bolj jasne, varne in zaprte meje so pomirjevale. Glasniki narodne ideologije so imeli medkulturne stike za ranljivo mesto države in narodne skupnosti. Bali so se erozije narodne identitete. Mnogi zgodovinarji, jezikoslovci in etnologi so stopili v prve vrste znanilcev razlikovanja in kmalu tudi zapostavljanja na osnovi drugačnega jezika in kulture. Nacionalizem in rasizem sta vse tisto, kar je bilo spoznano kot tuje, skušala najprej izničiti, potem pa iztrebiti. V sožitju s teorijo, da je najboljša oblika jezikovnega ustroja družbe in države enojezičnost, je bilo v mnogih državah in regijah prostora samo za en jezik. Drugim je bila vnaprej določena obrobnost, grozila jim je odstranitev. Etnocid je, odkar se je v zgodovini pojavil, sestavni del nacionalizma. V mili in takorekoč neoporečni obliki se to kaže v asimilacijski politiki, najbolj okrutna oblika pa je fizično uničenje ljudi, ki govorijo drug jezik, gojijo »tujo« kultura, verujejo v drugega boga, imajo drugačno barvo kože ali so raso drugega pokolenja, kot to zahteva državna doktrina. Njene žrtve niso le nemočne skupine (za časa nacizma so bili Židje, v Nemčiji, Avstriji in v nekaterih predelih vzhodne Evrope del gospodarske in izobraženske elite, obsojeni na smrt, ti kruti ukrepi so naleteli na odobravanje znatnih delov prebivalstva). Ta model je še danes produktiven, celo v Evropi: na Cipru žica ločuje Grke od Turkov, na tleh bivše Jugoslavije se nadaljuje etnično čiščenje.

Danes, ko živimo v času globalizacije, še ni splahnela rušilna moč nacionalizma. Njen spretni pojav v gospodarstvu, takorekoč njegova druga plat, je nova etnizacija družbenih konfliktov. Prezir in nestrpnost do sodržavljanov, ki so po jeziku in kulturi drugačni od večinskega prebivalstva, ter sovraštvo do tujcev marsikje hromi in utesnjuje demokratične družbe. Nekateri vplivni politični misleci celo trdijo, da bodo odločilni konflikti imeli žarišča prav na mejah velikih kultur.⁶ Tako je na mesto genetično utemeljenega rasizma stopilo kulturno utemeljeno zapostavljanje razlikovanje.

Narodna identiteta in njene funkcije

Stane Južnič razlaga identiteto kot »občutenje in sidrišče človekovega obstajanja, ... pripadanja, ... ukoreninjenosti».⁷

Pojem sam je razmeroma star. Korenini v kristološkem sporu, ki razdvaja vzhodno in zahodno krščanstvo, potemtakem je tesno povezan s krščansko dogmatiko.⁸ Besedo najprej najdemo v besedišču srednjeveške latinščine in je novotvorba na osnovi latinskega zaimka »idem« v pomenu »isti«. Ima torej opravka z verskimi resnicami, ki so pomemben predpogoj za pravovernost na svetu in večno zveličanje. Sorodne prvine srečamo tudi pri posvetnih različicah verovanj: tudi tam najdemo miselno zgradbo prepričanja in ideologij, obveznost njegovih vsebin, pozitivne in negativne sankcije pa spremljajo odnos do njih. Poljudno rečeno je identiteta tisto, kar dela človeka enakega ali vsaj močno podobnega drugim ljudem in jih povezuje v večje ali manjše skupine. Zato raziskujoči pogled na identiteto preveč ali celo popolnoma zatemni pogled na tiste

⁶ Tako naprimer Samuel P. Huntington, *Der Kampf der Kulturen. The Clash of Civilizations. Die Neugestaltung der Weltpolitik im 21. Jahrhundert* (München, Wien 1997).

⁷ Stane Južnič, *Identiteta* (Ljubljana 1993) 5.

⁸ Več o tem pri Južniču, 9-11.

človekove značilnosti, ki pravzaprav šele naredijo razpoznavnega posameznika. Za gibanja, ki postavljajo na prvo mesto dobrobit kolektiva, to ni problem. »Narodna reč je sveta reč, povzdignjena nad vse, celo nad osebne ozire,« je zapisal Fran Levstik leta 1863⁹ - kot mnogi drugi pred in za njim.

Vendar nazaj k (večplastno sestavljeni) identiteti, ali bolje rečeno k identitetam, ker jih ima človek več (npr. spolno, socialno, starostno, kulturno, narodno itd.). Identiteto si človek pridobi in izgradi v družbenem življenju. Prirojene identitete ni, res pa je, da se začne oblikovati zelo zgodaj v družinskem krogu, nato je podvržena mnogim spremembam. Njene značilnosti so spremenljivost, pestrost, inovativnost, labilnost, minljivost. Identiteta je rezultat komunikacije, procesov sporazumevanja, dinamike in konfliktov, ki nastajajo na podlagi sobivanja v družbi. Človekova identiteta je skupek in celota, sestavljena iz mnogih delov čustvenega in razumskega sveta. Obsega verovanja in mite, to je predstave o preteklosti in prihodnosti, predsodke ali občutke, komu naj zaupaš, s kom naj si solidaren in lojalen, kdo se pravilno odzove na tvoje jezikovne in nejezikovne signale, kdo s tabo navija za iste športnike itd. Tudi odnos do jezika (v večjezičnih okoljih odnos do različnih jezikov) je sestavni del človekove identitete. Pri tem se izkaže, da je težko govoriti o nerefektiranem ali nevtralnem odnosu do jezika, ker jezikovnih sredstev ne uporabljamo le v funkciji golega sporočanja stvarne vsebine. Veda o komunikacijskih procesih pravi, da ima vsako sporočilo več ravni, ker vsebuje poleg stvarne vsebine tudi izpoved o samem sebi, apel na sobesednika ali naslovnika in odnos do njega.¹⁰

Vsaka identiteta teži k prisili, hkrati pa daje bolj ali manj varno zatočišče. Vsem, ki v predpisane vsebine verujejo, pomeni pomirjenje in uteho, daje jim občutek varnosti, služi jim kot podlaga, da se imajo za boljše, večvredne, edino pravilno misleče itd., seveda le, če ne gre za identitete z negativnimi konotacijami. Kot je že rekel Erazem Rotterdamski: »Najprej moramo sebi reči DA.« V naglo spreminjajočem se svetu pa je vse manj ljudi, ki varno mirujejo v sebi, ena osnovnih značilnosti identitete pa je spremenljivost. Kot se je treba za versko prepričanje boriti in sta dvom in skušnjava naseljena v človeku samem, nosijo tudi posvetne identitete v sebi kal vprašanj, ki zbuja negotovost.

Kje pri posamezniku najdemo ali zasledimo narodno identiteto, s katerimi merili jo merimo, ocenjujemo, ugotavljamo? Ali gre za moralnoetične komponente in značilnosti človeka, ki so neločljive od ostalih na vrednostni lestvici, ali se morda odtegujejo tem merilom? Ali vedno in povsod vladajo ista merila? Vprašanj je mnogo in odgovorov nanje tudi, če samo pomislimo na poplavo literature o tem vsebinskem sklopu. Zakaj danes tolikšna konjunktura za razprave in razmišljanja o tej vrsti identitete? Menda zato, ker se krhajo tradicionalne politične strukture in duhovni orientacijski vzorci in nastajajo nove socialne in politične tvorbe.¹¹ Vendar, ali človek kot posameznik in zgodovinsko bitje ne živi vedno v pogojih stalnega spreminjanja? Identitetna vprašanja in izzivi ga spremljajo skozi celo življenje, takorekoč od prvega trenutka samozavedanja do zadnjega. Vendar so v teku življenja v igri različni predeli njegove zavesti. Brez dvoma je narodna identiteta kategorija, ki je dobila določen pomen v življenju Srednjeevropčevca šele v devetnajstem stoletju. Zgodovinsko gledano je narodna zavest presešla, nadgradila ali celo nadomestila vaško, dolinsko, plemensko, etnično, deželno pa tudi državno

⁹ Citirano po: Fran Levstik, Besede Slovincem (Ljubljana 1940) 19.

¹⁰ Glej Friedemann Schulz von Thun, Miteinander reden 1. Störungen und Klärungen. Allgemeine Psychologie der Kommunikation (Reinbek bei Hamburg 1997, rororo Sachbuch 17489).

¹¹ Helmut Berding, Vorwort. V: Nationales Bewußtsein und kollektive Identität (Frankfurt am Main 1996) 9.

zavest. Razbila je stare solidarnosti in ustvarila nov pogled na svet. Za današnja obravnavanja te teme mnogo pridobimo, če priznamo, da narodna identiteta ni nekaj prirojene ali samoraslega, temveč nekaj v konkretnem družbenem prostoru in času razvitega in pridobljenega.

Narodna identiteta lahko gradi na jeziku in na vsem tistem, kar se imenuje kultura, temelji lahko na etničnem in rasnem pokolenju, verskem prepričanju, državljanstvu in drugih naključjih. Obveznih sestavnih delov pravzaprav nima, razen enega: skupina mora deliti prepričanje o povezanosti in posebnosti, bistvena je tudi komponenta trajanja z dimenzijami preteklosti, sedanjosti in prihodnosti. Identiteta je tudi (in predvsem) tisto, kar si želimo, da bi bili. Ne imenujemo se po lastnostih, ki jih imamo, temveč po tistih, ki jih hočemo imeti. Narodna identiteta je prepletanje izključevanja in vključevanja. Kdo je naš, kdo ni naš, kdo je ravno še naš, kdo bi še lahko bil naš itd. Odstopanja od izbranega vzorca vedenja povzročajo negativne sankcije. Zato je identitetno delo pogosto duševno garaštvo, nenehno spraševanje po tem, kdo še deli moje občutke in prepričanja in enake vedenjske vzorce. Biti stalno odvisen od tega, da je čim več ljudi uglasenih na mojo valovno dolžino, obremenjuje. Najbolj varne, zadovoljne in srečne se ljudje s stalnimi identitetnimi problemi počutijo le, ko so del množice čimbolj enako mislečih. Na stičišču različnih jezikov, kultur, narodov in verskih skupnosti je identitetnih delavcev praviloma več kot v družbah, po sestavi bolj istovrstnih. Zato je tudi identitetnega stresa v heterogenih družbah več, predvsem tam, kjer cilj identitetne vzgoje ni strpnost in medsebojno razumevanje, temveč poenotenje ali navidezna enoličnost. Razglabljanja o identiteti so večinoma apel, da mora nekaj postati drugače. Kdo vse predpisuje vzorce vedenja? Starši, vrstniki, življenjski partnerji, učitelji, vzgojitelji, delodajalci, predstojniki, skratka vsi, s katerimi imamo trajnejše vezi in odnose. Posredovanje identitete pa je tudi družbeno organizirano. Majhen, a učinkovit del prebivalstva osmisli svoje življenje s stalnim prizadevanjem za narodno identiteto. Taki -identitetni delavci-, glasniki vsega, kakšno naj bi bilo primerno in pravilno obnašanje, so prisotni v vseh družbah. Identitetno delo je sestavni del vzgoje v formalnih in neformalnih skupinah. Začne se že v najzgodnejši otroški dobi in traja pravzaprav vse dotlej, da zgubi človek samozavedanje. Ena prvenstvenih nalog javne vzgoje, šolstva in izobraževanja je posredovanje identitete. Temu služi dobršen del znanstvenega raziskovanja, literarno in umetnostno ustvarjanje, sredstva javnega obveščanja, politične stranke, cerkve, razna društva. Nihče se jim ne more izmakniti. Ker živimo globoko v času globalizacije, je tudi identitetno delo doživelo globalizacijo.

Identiteta, kolikor je definirana in predpisana, lebdi v družbah kot neke vrste nikoli doseženi in nedosegljivi cilj. Vendar ali je poenotenje sploh smiselno in pravilen cilj in naj je zaželen? Ali ni več življenjske kakovosti v družbah, ki prenašajo različnost in jo tudi skušajo ohranjati? Ali ni več sproščenosti tam, kjer različnost ni breme, temveč samoumevnost, ki jo je treba spoštovati, in bogastvo, ki ga je vredno ohraniti? Ameriški publicist Leon Wieseltier je imenoval pojem identitete *evfemizem* za konformnost, torej željo, da bi nas v prvi vrsti prepoznavali po skupnih znakih in lastnostih.¹² Zgodovinske in osebne skušnje nas učijo, da je izbor teh razpoznavnih znakov dokaj poljuben in naključen. Pogosto se sami opredeljujemo po drugačnih kriterijih kot tisti, ki nas ocenjujejo in razlikujejo po svojih merilih. Tako se nam razkrije identitetno delo kot izolacija samih sebe in drugih.

¹² Leon Wieseltier, *Against Identity: Wider das Identitätsgetue*. V: *Die Zeit*, 17. 2. 1995, 64 sl.

Izpovedi o narodni identiteti so po navadi izrečene in pisane v velelniku (npr. Fran Levstik: »Trd bodi, neizpros, mož jeklen, kadar braniti je časti in pravde narodu in jeziku svojemu!«), lahko pa tudi v drugih glagolskih oblikah (npr. Anton Trstenjak: »Slovenci pa smo in ostanemo pri svoji poštenosti: Slovenec je pošten; kdor ni pošten, ni Slovenec.«)¹³ Nadeti si morejo tudi stilne prvine osmrtnice, pohvalnega govora, literarnega ali znanstvenega besedila, političnega komentarja itd. Iz mnogih zvrsti lahko vejejo apeli na identitetno raven človeka. Klasično literarno delo takega kova je »Miklova Zala«. Koroška slovenska literatura ima v »Miklovi Zali« uspešnico, ki je polna nacionalne mitologije. Jakob Sket (1852-1912), ki je ljudsko izročilo o dekletu in ženi iz Svaten pri Šentjakobu v Rožu oblikoval v povest, je na samem začetku masovnega slovenskega narodnega gibanja (povest je izšla leta 1884 kot 34. zvezek Slovenskih večernic Mohorjeve družbe) v zbirki spretno uporabil vse psihološke trike, da bi ustvaril delo z zaželenim sporočilom. Dosledno je upošteval pravila, kakšna mora biti dejansko krščanska in narodna junakinja v pogojih hude usode in težkih preizkušenj. Turki na sam dan poroke ugrabijo lepo kmečko dekle in jo odvedejo v Carigrad v sužnost. Skušnjam tujine Zala ne podleže, ostane zvesta veri, jeziku in ženinu, s pomočjo drugega istorodnega ugrabljenca se ji posreči uiti iz ujetništva. Domov pride v zadnjem trenutku in moralno oporečni Judinji Almiri, ki ji je uspelo očarati Zalinega ženina Mirka, v zadnjem hipu prekriža načrte. Pozitivni in negativni junaki ustrezajo vsem merilom. V povesti najdemo ves panoptikum predsodkov o tujcih in asimilantih, posebljenih v vojaki janičarjih. Sporočilo je otipljivo: nikoli ne zaupaj drugorodnim, najbolj nevarni pa so janičarji, »poturčenci«. Ali je zato »Miklova Zala« do solz ganila generacije bralcev mohorjanskih večernic in obiskovalcev odrskih uprizoritev koroških gledaliških skupin?

»Tužni Korotan«

Med vsemi slovenskimi pokrajinami je ravno Koroška postala sinonim za težek, takorekoč neizgleden narodnostni boj s predvidljivim koncem. Stalno besedno zvezo »tužni Korotan« je iznašla slovenska politična retorika v visokem devetnajstem stoletju. »Ave Wilson, Sloveni Carantani morituri Te salutant,« je posvetilo, ki ga beremo na knjigi iz leta 1919.¹⁴ Seveda so imele te pesimistične ocene realno oporo v odnosu do številčno, gospodarsko, kulturno in politično velikih sosedov, Nemcev in Italijanov. Gledano iz psihohigienskega zornega kota pa je poljudna verzija koroške slovenske zgodovine preobtežena s trpljenjem.

Na Koroškem se jezik vsakdana in narodno-politična zavest nista združila v neločljivo enoto. Pri večini slovensko govorečih ljudeh se nikoli nista pokrivala. Po letu 1848, v najtesnejši zvezi z narodnostnim bojem, je nastalo v nemškokoroškem političnem jeziku nasprotje Slowenen : Windische. V slovenščini čisto enakovrednega sopovednega para nimamo. Pomagamo si lahko le z zasilnim prevodom Slovenec : nemčur. Nemčur ni tajil slovenskega pokolenja, niti ne moremo trditi, da bi se ga sramoval. Kar ga je pa strogo ločevalo od »Slovenca« v političnem pomenu besede, je bilo njegovo odklonilno stališče do vsestranskega razvoja visoke narodne kulture v slovenščini. Odklanjal je slovenski knjižni jezik, bil proti slovenskemu pouku v šoli, mislil je, da se mora norčevati iz vseh poskusov, emancipirati slovenski jezik od nemškega. Edino

¹³ Anton Trstenjak, Slovenska poštenost. V: Dom in svet, Zbornik MCMXCV, VIII (Maribor 1995) 242.

¹⁴ Moravski, Slovenski Korotan (v Celovcu 1919).

zveličavna se mu je zdelala nemščina. Opredeljeval se je za nemškoliberalno politiko, ostro pa nasprotoval slovenskemu narodnemu gibanju, ki je na Koroškem bilo pod močnim vplivom katoliško konservativne skupine. Sicer so bile tudi drugod na Slovenskem politične skupine s podobnim mišljenjem in delovanjem, tako močne kot na Koroškem pa nikjer niso bile. čim se je uveljavila splošna, enaka in neposredna volilna pravica, je bila ta skupina (ki se je zdaj delila na nemškoliberalno kmečko in socialdemokratsko stranko) številčno močnejša kot tista, ki se je opredeljevala za slovensko narodno gibanje.

Ideološki konglomerat nemčurja je zrasel iz najmanj dveh korenin. Ena je bila še iz prednacionalnega obdobja. Modernizacijski sunek, ki ga je spročila tehniška revolucija, je zahteval večji gospodarski prostor, ki ga je bilo treba tudi jezikovno obvladati. Kolikor so si preprosti slovenski ljudje na Koroškem sploh želeli osnovno šolo, so od nje pričakovali in zahtevali, da otroke nauči nemščine. Od znanja nemščine so pričakovali boljše možnosti za preživetje in gospodarsko napredovanje. Jezike so videli večidel kot sredstvo sporazumevanja, in s pogledom na velikost nemškega jezikovnega prostora in njegovo gospodarsko moč se je zdelala ta ocena smiselna. Temu se je pridružila uradna jezikovna politika, ki je načrtno podpirala širitev nemščine. Ne le zgodovina šolstva na Slovenskem, tudi zgodovina šolstva drugih delov habsburških dežel priča o tem. Ko so se sredi 19. stoletja na političnem prizorišču pojavila narodna gibanja, ne stara (nacionalna) ne nova nemškonacionalna elita nista hoteli deliti politične in gospodarske oblasti z najmlajšo konkurenco - voditelji mladega slovenskega narodnega gibanja. Nemškoliberalno gibanje je na Koroškem razvilo ideologijo in strukture, ki so skušale izničiti vsak njegov dosežek. Njihova ideologija je postala takorekoč uradno predpisana smernica. Spretno je gradila na starih izkušnjah in prepričanjih in dodajala nove prvine o manjvrednosti slovenščine. Slovenskemu narodnemu gibanju se ni uspelo rešiti iz tega začaranega kroga. Slovenski apel na takoimenovano narodno čast je pogosto šel v prazno, ostal je dokaj neučinkovit. Čeprav so imeli do konca Avstro-Ogrske Slovenci na Koroškem na podlagi temeljnega državnega zakona status enakopravnega naroda, so živeli dejansko v manjšinskem položaju. Na osnovi senžermenske pogodbe (2. septembra 1919) in plebiscitne odločitve (10. oktobra 1920) so postali Slovenci na Koroškem tudi formalnopravno manjšina.

Slovensko prebivalstvo Koroške je od leta 1920 naprej z državno mejo ločeno od večine Slovencev. Vsaka država pa je skušala poenotiti mišljenje, zahtevala je lojalnost in jo pri manjšinah budno nadzorovala. Napredovanje na področju jezikovnega poenotenja je bilo važno merilo za uspeh manjšinske politike. Že za časa Avstro-Ogrske, posebej pa še v plebiscitnem boju, je nemškonacionalni politični tabor v boju proti slovenskemu narodnemu gibanju uspešno stavil na karto razlik med Slovenci tostran in onstran Karavank. V medvojnem obdobju je iz tega razvil teorijo o vindišarstvu,¹⁵ ki je odrekala veljavo vsem tistim kriterijem, na katerih je bila zgrajena slovenska narodna ideologija. V času nacionalnega socializma so dosegli raznarodovalni ukrepi svoj višek.¹⁶

¹⁵ Andreas Moritsch, *Das Windische - eine nationale Hilfsideologie (Vindišarstvo - pomožna nacionalna ideologija)*. V: Andreas Moritsch (izd.), *Problemfelder der Geschichte und Geschichtsschreibung der Kärntner Slovenen / Problemska polja zgodovine in zgodovinopisja koroških Slovencev (=Unbegrenzte Geschichte - Zgodovina brez meja, Zgodovinska serija Oddelka za zgodovino vzhodne in jugovzhodne Evrope na Univerzi v Celovcu in Doma prosvete Sodalitas v Tinjah/Tainach, 1. zvezek, Klagenfurt/Celovec 1995) 15-31.*

¹⁶ Avguštín Malle in Valentin Sima (ur.), *Narodu in državi sovražni. Pregon koroških Slovencev 1942 / Volks- und staatsfeindlich. Die Vertreibung von Kärntner Slowenen 1942 (Celovec, Klagenfurt 1992).*

Razplet po letu 1945 (z mejnim konfliktom med Avstrijo in Jugoslavijo in drugimi spremnimi pojavi hladne vojne) ni dosti prispeval k razgradnji nacionalističnega in protimanjšinskega vzdušja. Danes imajo narodnostni konflikti na vasi, v občini, v župniji itd. banalno, a vendar trdovratno jedro - negativne klišeje in predsodke do jezika manjšine. Mnogi se trudijo, da bi onesmyslili posredovanje slovenščine v družinskem krogu ali njeno učenje v otroškem vrtcu in šolah. »Slovenščina - četudi kot jezik enako dragocena kot drugi - je nepomemben jezik majcenega naroda.«¹⁷ Le žolčni prepiri za gostilniški mizami, občasne strankarskopolitične polemike na občinskih sejah, prepiri na roditeljskih sestankih in pisma bralcev v časopisih razkrijejo prezir in sovraštvo, ki ga gojijo nekateri sodeželani do slovenščine. S temi manifestacijami predsodkov pa je tako kot z ledeno goro: le majhen del gleda iz vode, večji je pod gladino. Avstrijske raziskave javnega mnenja so pokazale, da je odklanjanje drugače govorečih močno razširjen pojav. Na vprašanje, koga raje ne bi imeli za soseda, je kar 30% vprašanih odgovorilo, da ne bi radi živeli poleg Slovencev.¹⁸

Sprememba družbenopolitičnega sistema in osamosvojitve Republike Slovenije, za Slovence v Sloveniji velik korak, za Slovence na Koroškem še nima povsem razpoznavnih posledic. Nekajletno obdobje je še prekratko, da bi se lahko spremenila kolektivna zavest večinskega in manjšinskega prebivalstva v deželi. Zato pa je postala terminološka stiska nekoliko večja. Kaj danes na Koroškem pomeni pojem »Slovenec«? Predvsem beseda ni enopomenska. Ne označuje le stare razlike do nemško govorečih sodeželanov, prav v zadnjih letih postaja vsebinsko labilna. Ponazoriti hočem to z nedavnim konkretnim primerom, ki se ga spominjam z dokajšnjo mero nelagodja. Ob neki radijski oddaji (5. 4. 1997) iz gimnazije za Slovence v Celovcu je pred mikrofonom stal dijak, ki je na vprašanje, kako se znajde v slovenščini, odgovoril takole: »Nimam težav, ker sem Slovenec.« Odgovor je bil na videz preprost in razumljiv. Vedeti pa moramo, da ga je dal dijak, ki je doma v republiki Sloveniji. Prav zato je bila njegova izpoved večplastna. Hote ali nehote je namreč dal odgovoru naslednji globinski pomen: »Dobro obvladam slovenščino, ker sem doma v Sloveniji. Sošolci, ki so doma na Koroškem, imajo težave s slovenščino. Jaz sem Slovenec, oni niso, so namreč Avstrijci.« Enak odgovor iz ust povprečnega koroškega dijaka bi bil - upoštevajoč raven jezikovne kompetence v slovenščini - nekoliko neverjmljiv, vsaj poudarjanje vzročnosti oziroma pogojnosti bi bilo skrajno pretirano. Na drug način večplastno bi se lahko izrazil tudi koroški dijak. »Saj ni čudno, da tako dobro znaš slovensko, ko si pa iz Slovenije.« Pojmi slovenski jezik, Slovenec in Slovenija se vedno bolj prekrivajo. Ob odgovorih spoznamo, da imajo avstrijski državljani s slovenščino kot prvim jezikom v tej paradigmi vedno manj prostora. Še nedolgo tega je bil v formalnih in neformalnih govornih položajih na razpolago tudi pojem »Jugoslovan«, v omalovaževalni obliki in kot psovka pa še »Jugo«. Tedaj je bil pojem Slovenec bolj nevtralen, saj je brez nadaljnega še družil Slovence na Koroškem s Slovenci v tedanji SR Sloveniji ali drugod po svetu.

¹⁷ Kleine Zeitung, 5. 8. 1997, 22.

¹⁸ Na prvem mestu negativne lestvice so bili Romi in Sinti (Cigani) z 49%, sledili so jim Srbi (43%), Turki (41%), Poljaki in Romuni (34%), Judi in Hrvati (31%). Na lestvici najdemo pa tudi Nemce (8%). Citirano po: Ernst Bruckmüller, Entfernte Verwandte. Stereotypen, Klischees und Vorurteile in der Beurteilung der Slowenen seitens der (Ost-) Österreicher, V: Franc Rozman (ur.), Sosed v ogledalu soseda od 1848 do danes. Prvo zasedanje slovensko-avstrijske komisije zgodovinarjev, Bled 9.-12. 11. 1993 (Ljubljana 1995), 35.

Pričevanja

V zadnjih letih je na Koroškem izšlo pet knjig pod skupnim naslovom »Tako smo živeli. Življenjepisi koroških Slovencev«.¹⁹ Knjige povečini vsebujejo spomine malih ljudi. Urednica zbirke, etnologinja Marija Makarovič, je pisce opozorila s posebnim vprašanjem na vsebinski razdelek o slovenstvu (Jaz - Slovenec). Prosila jih je, da napišejo ali povejo »vse, kar je povezano z gornjim vprašanjem: o svojih težavah, bojih, razočaranjih, upanju in tudi morebitnem ponosu, da (so) Slovenec, Slovenka.«²⁰ Iz napisanega, vsaj iz objavljenih besedil, najbolj govori molk oziroma redkobesednost. Svojevrstna zgovornost molka mogoče koga utegne presenetiti, potrjuje pa slutnjo, da skoraj nihče ne govori ali piše o svoji identiteti sam od sebe, rad in prostovoljno. Kot da bi čutil, da to spada v intimno področje vsakega posameznika.

Ljudje, ki so se spominjali svojega življenja in dogodivščin v njem, so živeli v dokaj različnih časih. Če upoštevamo le državne okvire, so bili mnogi rojeni za časa Avstro-Ogrske, doživeli kratko obdobje jugoslovanske uprave po prvi svetovni vojni, prestali prvo avstrijsko republiko, preživeli obdobje Hitlerjeve Velike Nemčije z vojno vred, zrela in pozna leta pa preživeli v drugi avstrijski republici. Življenje v teh desetletjih se je močno spreminjalo. Mnogi so z eno nogo stali - kar se tiče odnosov v družini, med spoloma, med družbenimi sloji, v vaški in cerkveni skupnosti, z mnogimi šegami in verovanji takorekoč mentalitetno še v srednjem veku, znajti so se morali v vrtincu modernizacije. Izkazovali so torej lojalnost zdaj eni, zdaj drugi oblasti, prisegali različnim državam in režimom, peli različne državne himne, služili v različnih vojskah. Spreminjali so se časi in z njimi so se spreminjali ljudje. Znajti so se morali v številnih predpisanih, pogosto nasprotujočih si »identitetah«, številnih okoliščinah in življenjskih izzivih. Brez prilagodljivosti bi bilo vprašljivo v časih celo njihovo telesno preživetje. Tudi tisti, ki so na videz ostali enaki, so dejansko postali drugačni v odnosu do svojega okolja. Kdor je bil po svojem obnašanju in zadržanju mogoče še včeraj primeren, je postal danes v očeh svojega okolja že velik čudak, če je vztrajal pri navadah, ki si jih je prisvojil v zgodnji mladosti.

Opazno se je spreminjalo tudi jezikovno okolje. Rodili so se še v pretežno enojezični slovenski vaški kmečki in delavski družbi in se z nemščino srečali večinoma šele v šoli. Ko so se na stara leta obračali nazaj, je v njihovih družinah in ožjem sorodstvu, sploh pa v soseščini pri mnogih začela prevladovati nemščina ali pa je slovenščina že povsem izzvenela. »Pri nas nismo znali nemško, govorili smo samo slovensko. Če je kdo prišel in govoril nemško, sta se edino starša lahko pogovarjala, ker mi otroci nismo znali nemško. Tu je nekaj bilo vse slovensko. Zdaj pa v nobeni hiši ne govorijo več slovensko. Pa so še slovenske družine tukaj. Toda v šoli govorijo otroci nemško, starši delajo z Nemci, in tako tudi med seboj govorijo nemško.«²¹ Tako je orisala jezikovne spremembe stara kmetica iz okolice Hodiš. V največjem delu takoimenovanega narodnostno mešanega ozemlja Koroške najdemo podoben položaj. Prehod od enega jezika na drugega pa je več kot zgolj zamenjava jezikovnega koda. Mnogi Slovenci na Koroškem, zlasti seveda tisti, za katere je slovenska narodna kultura posebna vrednota, asimilacijo občutijo z veliko duševno bolečino, s potrtostjo, globoko resignacijo, začudenjem, nemočnim

¹⁹ Tako smo živeli. Življenjepisi koroških Slovencev 1 (Celovec, Tinje 1993), 2 (Celovec 1994), 3 (Celovec 1995), 4 (Celovec 1996), 5 (Celovec 1997).

²⁰ Tako smo živeli 1, 193.

²¹ Tako smo živeli 5, 54.

razočaranjem in ogorčenjem. Pogosto je prav družina prostor, kjer se ta prehod dogaja, zato prihaja do motenj v odnosih, do osebnih in družinskih tragedij. »Snaha, ki je Nemka in živi v tej hiši, je taka, da ji niste kos. Ne da se povedati... Še moj sin ima strah pred njo, tako da se z menoj nemško pogovarja, z vnukinjo se pa sploh ne smem igrati ali slovensko pogovarjati, da je ja ne bi poslovenil... To je groza,« je izpovedal neimenovani Korošec.²² Druga, skoraj sto let stara slovenska ženska, je razočarana zapisala: »Zdaj na mojem domu vsi nemško govorijo. Nič ne rečem. To bi morali sami vedeti, kaj je prav.«²³ Malo je sicer takih pričevanj o nacionalno pogojenih ponižanjih v najožjem družinskem krogu, vendar pa verjetno niso redka. Navidez pragmatičen in oportunističen odnos do izbire jezika povzroča slabo vest: »Moj mož je bil Nemec, ati tudi, me ni nič motilo. Med vojsko smo bolj nemško govorili, tudi z otroki, ker so rekli, da se bodo lažje učili v šoli. Mi še očitajo otroci, da zato manj znajo slovensko.«²⁴ Ob teh primerih se vidi, da je jezik mnogo več kot sredstvo za izmenjavo suhih informacij.

Te besede iz ust preprostih ljudi povedo, da imajo pričevalci do slovenščine zelo čustven odnos, da pa z njo pogosto povezujejo boj, trpljenje, krivice, samoodpovedovanje, žrtve, zapostavljanje, slabše pogoje za uspešno uveljavljanje v družbi, vse, kar lahko poimenujemo s strokovnim izrazom diskriminacija ali odkrite in prikrite oblike nasilja. »Moraš bolj tiho biti, moraš vse požreti,« je označil eden od pričevalcev svoj položaj kot Slovenec.²⁵ Mnogi niso imeli sreče, da bi slovenstvo doživljali kot obogatitev življenjske kakovosti. Neredko je širše okolje povezovalo s slovenščino zaostalost, nazadnjaštvo ali vsaj obrobnost. Sami so videli v slovenstvu vir ogroženosti, trpljenja in nezasluženih krivic. Še danes pojejo o sebi kot Slovencih na Koroškem kot narodu trpinu (v ponarodeli pesmi Janka Mikule, »tajni himni koroških Slovencev«: »Rož, Podjuna, Zilja, venec treh dolin, moja domovina, narod moj trpin«). Kdo drug kot mazohist to zares želi sebi in svojim bližnjim? Ta podoba o slovenstvu je mnogim zlezla pod kožo. In res je mnogo takega mazohizma tudi v uradnem dizajnu slovenstva na Koroškem, še precej več kot ga je v takorekoč uradni samopodobi slovenstva, ki tudi ni brez naslajanja nad tisočletno težko zgodovino. Sicer pa je slovenska literatura od Franceta Prešerna in Simona Jenka, Ivana Cankarja in Edvarda Kocbeka itd. polna teh motivov. Koroški slovenski pesniki Fran Eller, Anton Kuchling in Milka Hartmann ubirajo podobne strune in tudi Janko Messner ter občasno celo Florjan Lipuš črpata v teh motivih.

Žalitve, obsojanja in očitke na račun slovenstva je slišal marsikdo na Koroškem. Spodbuda za ohranjanje jezika in razvoj kulture to ni, vendar tudi v tem okolju so si nekateri uspeli udobno urediti svoj mali svet: »Naravo uživam na polju in v gozdu, za mesto pa nisem, ker sem tukaj gor zrastel. To je tako kot z vero. Z njo odraščaš in se je tudi naprej držiš. Sicer pa sem zvest sam sebi in svojemu prepričanju, in najbolj vesel sem, ker smo slovenska družina in se imamo lepo.«²⁶ Ali drug primer: »Ponosna sem, da živim na tako lepem koščku zemlje in da slovensko že od malega govorim. Vesela pa sem tudi, da smo domačo slovensko besedo v naši družini ohranili in jo posredovali tudi našim otrokom.«²⁷

²² Tako smo živeli 5, 63 sl.

²³ Tako smo živeli 1, 18.

²⁴ Tako smo živeli 1, 96.

²⁵ Tako smo živeli 1, 44.

²⁶ Tako smo živeli 2, 98.

²⁷ Tako smo živeli 2, 122.

Težave in trpljenje zaradi narodne pripadnosti so mnogi skušali osmisliti versko, kot pogoj za pošmrtno večno življenje. »Vse težave smo prenesli v zavesti, da kogar Bog ljubi, ga tepe,« si je bivanje na svetu razložil neki kmet. Izjavil je, da »kot Slovenec hoče tudi umreti in se v večnosti srečati s somišljeniki.« Pravzaprav nedolžna in ganljiva želja človeka, ki mu je življenje na tem področju življenja očitno pripravilo marsikatero ponižanje in razočaranje.²⁸

Podobno tematiko hitro najdemo v koroškem besednem ustvarjanju. Pesnik Anton Kuchling slovenstvu posveča širok razpon svojih čustev (npr. v pesmi »Trpljenje in veselje«):

*»Pustite mi to veselje,
pustite mi to trpljenje,
da ljubim svoj narod. /.../
Pustite mi to veselje,
da ljubim svoj narod,
da zanj, ki trpeti več noče,
trpim.«²⁹*

Največjemu užitku podaja roko največja bolečina. Tako v odnosu do naroda zazvenijo vsi registri čustvovanja, ki ga je zmožno človeško bitje.

Če pričevanja ljudi, ki jih lahko štejejo med takoimenovane zavedne Slovence, primerjamo z izjavami tistih, ki jim je bila slovenščina prvi jezik, narodno politično pa so se odločili za neslovensko opcijo, vidimo presenetljivo podobno sliko zavesti, le da so posledice naseljene na naprotnih pólh. Prvi se na vso moč oklepajo slovenske skupnosti, drugi se ji s podobno vnemo odpovedujejo. Globinska izpoved pa je malodane enaka: slovenščina je v koroškem okolju breme. Eni so ga pripravljene predano nositi, drugi ga nosijo nejevoljno, tretji pa se ga želijo čimprej otresti.

»Za mojo babico, ki je v devetdesetih letih življenja govorila le slovensko in ji je vsak nemški stavek pomenil telesni napor, je njeno lastno narečje še danes 'hrda špraha',« tako se glasi eden od opisov odnosa do slovenščine na Koroškem.³⁰ Ta izpoved je dokaj reprezentativna, saj najde potrdilo v presenetljivo hitrem umikanju slovenščine. Družbena modernizacija, povezana z nemiščino, je porušila in malodane že povsem prekrila nosilne stebre slovenskih narečij v vaškem okolju na Koroškem. Ne le družbeno-gospodarske spremembe, tudi manjvrednostni občutek slovensko govorečih ljudi je spremenil jezikovno podobo še do druge svetovne vojne domala enojezičnega vaškega vsakdana. Med večjim delom starejšega domačega prebivalstva je slovenščina sicer uporabljana, a neljubljena. Po sili ali po stari navadi (vsaj od časa do časa, če tako ravno nanese) jo govori še marsikdo, čeprav jo imajo nekateri za »tako potrebno kot golšo«. Dietmar Larcher, ki se je ukvarjal z asimilacijskimi procesi na Koroškem in njihovimi posledicami, je tolmačil kolektivni spomin kot usudno težke preteklosti. Spomin na skrajno materialno revščino v preteklosti mu je ključ za razumevanje »prastrahu« kot bojzani pred povratkom v pravkar premagano civilizacijsko stopnjo.³¹ Cena identitete, pridobljene z mitom o prastrahu, je zelo visoka. Njen sestavni del je trajno izrivanje lastnega etničnega in jezikovnega izvira.³²

²⁸ Tako smo živeli 1, 88.

²⁹ Anton Kuchling, Drava, povej, kje dom je moj (V Celovcu 1973) 27 sl.

³⁰ Wolfgang Petritsch, Melancholischer Gleichklang. V: Der Standard, Album, 25. 4. 1997, 5.

³¹ Dietmar Larcher, Soziogenese der Urangst. V: Zweisprachigkeit und Identität (=Disertacije in razprave 6, Klagenfurt/Celovec 1988) 54.

³² Larcher, 56.

Kako naprej?

Na Koroškem torej dobimo zelo pestro podobo odnosov do slovenskega jezika. Od patetičnih zaobljub, vedno in povsod braniti čast slovenskega jezika in kulture vse do zatajevanja materinščine. Vse to je stvarnost in vsakdan. Obe skrajnosti ne prispevata dosti k ohranjanju slovenščine. Bolj kot v donečih besedah se kaže odnos do jezika v življenju družin, v vaškem in ostalem družbenem okolju. V poklicnem življenju je postala slovenščina za večino ljudi, če niso ravno kmetje ali pa še niso našli zaposlitve v slovenskih organizacijah, že precej izjemna stvar. Slovenščina je postala jezik manjšine že skoraj v vseh vaseh in občinah jugovzhodne avstrijske Koroške. Če temne šrafure na jezikovnih zemljevidih označujejo visok delež slovenskega prebivalstva, potem od ljudskega štetja do ljudskega štetja opazamo, da postajajo zemljevidi vse bolj bledi in celo prazni. Današnja razširjenost slovenščine med otroki napoveduje nadaljnje dramatično ožjenje prostora, kjer je slovenščina danes še opazna. Demografska ogroženost slovenske manjšine je velika³³ in jezikoslovec ima na Koroškem dosti priložnosti opazovati podiranje jezikovnega sistema ter umiranje in smrt manjšinskega jezika.

Kje se danes napaja narodna identiteta? Lahko vprašanje, težek odgovor. Tradicionalna etnologija išče v ljudski kulturi, kulturi vsakdana in praznika, predvsem dediščino, ki nas povezuje s predniki. Na pesmi, verovanja, šege, oblačila, stavbe, orodje, razlage sveta itd. gleda z zornega kota trajanja. V času hitrih sprememb, ki velike dele prebivalstva bega, naj bi vsa ta na zemljo (regijo) in njeno (več ali manj) avtohtono prebivalstvo vezana materialna in duhovna kultura dajala oporo. Tudi politološke definicije naroda temeljijo predvsem na preteklosti, že manj na sodobnih strukturah, najbolj jim pa manjka dimenzija prihodnosti, čeprav skušnja uči, da ideologije - in mednje moramo vključiti tudi narodno - predvsem skušajo ubesediti cilje. Narodno ideologijo lahko beremo in razumemo kot projekt razvoja in preživetja. Vsa njena inovativna in rušilna moč izhaja iz odgovorov na vprašanje, kakšni naj so, predvsem pa kakšni naj bodo odnosi do drugih narodov in znotraj skupine, ki se ima za narod.

Nisem prepričan, da črpa današnja slovenska mladina na Koroškem svojo identiteto iz narodnih pesmi in plesov, dvomim, da se močno navdušuje nad primerki avtohtone spontane arhitekture (na primer nad kozolci, mlini in kaščami), narodnimi nošami, in sprašujem se, ali dobro pozna Karantanijo in knežji kamen z ustoličevalnim obredom vred, kaj šele Ožbalta Gutsmana, Urbana Jarnika, Matijo Majarja - Ziljskega, Antona Janežiča, Andreja Einspielerja, Milko Hartmanovo, Florjana Lipuša itd. Ali jo še zanima, kakšno obliko so imele grablje in vile, kako so živeli na vasi, katera imena so izbirali za krave, kaj so sejali in sadili, kako so kosili, sušili, želi, mlatili, kaj in kako so kuhali, kakšne obleke so nosili, kako so praznovali in žalovali? Koliko pozna, predvsem pa, kako ocenjuje oboroženi konflikt za meje med Avstrijo in Jugoslavijo po koncu prve svetovne vojne, kako gleda na dogajanja v času nacizma in po letu 1945, za katero verzijo zgodovine se odloča? Nočem, da bi imel kdo to naštevanje za omalovaževanje, ker se zavedam, da je zanimanje za vse te segmente preteklosti legitimna vsebina znanstvenega in ljubiteljskega zanimanja. Mladega človeka po navadi bolj kot te vsebine in vprašanja narodnega preživetja zaposluje osebna sreča in skrbi za delovno mesto. Uživa ob glasbi, filmih in literarnih delih, ki jih ne išče samo v narodni zakladnici. Oblikujejo ga ameriške televizijske serije, računalniške igre, modne frizure, oblačila

³³ Primerjaj Albert F. Reiterer, *Kärntner Slowenen: Minderheit oder Elite? Neuere Tendenzen der ethnischen Arbeitsteilung*. V slovenščini: *Koroški Slovenci danes* (=Disertacije in razprave 39, Celovec 1996).

itd., razvoj na področju tehnologije in medicine, če ostanemo samo na ravni civilizacijskih pridobitev. Tudi pri nemško govorečem vrstniku ni nič drugače. Ali nas mora zato skrbeti?

Civilizacijske spremembe so spremenile način vsakdanjega in prazničnega življenja. Razvoj zahteva od človeka, da se ne spozna le v domačem kraju, področju in državi. Bolj kot kdajkoli doslej je njegova socialna varnost odvisna od integracije v kontinentalne in svetovne procese. Merilo postaja uspešnost gospodarskega razvoja, ki se izraža v brutosocialnem produktu države, kupni moči njenih državljanov, merodajna postaja pravna ureditev in politični sistem. Vse to je podlaga za vključevanje v kontinentalne in svetovne gospodarske, politične in vojaške skupnosti. Pojem narodne neodvisnosti doživlja velikanske spremembe. Razen tega mlado in staro doživlja vsestranska prevrednotenja narodove preteklosti. Katere vojne so merodajne, katere zmage in kateri porazi vredni, da se jih spominjamo? Katera so temeljna dela narodne literature? Dogodkovna zgodovina, predvsem pa interpretacija preteklosti se močno spreminja pod vplivom političnih ideologij, podobno je pri literaturi. Mnogo tega, kar je bilo včeraj v središču, mora biti danes skrito in zamolčano, postalo je del narodne starinarne in ropotarnice.

Ob takem kontekstu se samoumevno zastavlja vprašanje o razvoju narodne identitete, posebej še, ko gre za majhno skupnost, ki živi v manjšinskem položaju. Pogoji hitrega tehnološkega in gospodarskega razvoja v svetu, politične spremembe v Sloveniji nedvomno vplivajo na položaj in razvoj slovenske manjšine na Koroškem. Tranzicija ni pojav, ki bi bil omejen na bivše države realnega socializma. Najbolj odločilno za Slovence na Koroškem pa je, ali ima avstrijska družba jezikovno in kulturno raznolikost za bolečo in motečo disonanco ali za zaželeno harmonično večglasje in obogatitev. To je tisto okolje, ki oblikuje in vzgaja mlado in staro.

V pesmi »Ob koncu stoletja« je poljska pesnica Wisława Szymborska tako preprosto zapisala: »Preveč se je zgodilo, kar se ne bi smelo zgoditi, in to, kar bi se zgoditi moralo, je izostalo.«⁵⁴ Ta povzetek velja tudi za področje narodnega vprašanja na Koroškem. Iskati je treba nove nosilne podlage, kajti vprašljivo je, koliko lahko manjšina gradi predvsem na tradiciji. Ne more in ne sme črpati samo v negativnih skušnjah preteklosti (in sedanosti). Kdor v manjšinski kulturi ne uspe najti pozitivnih komponent življenjske kakovosti, se prej ali slej notranje in na zunaj poslovi od nje.

Summary

Rož, Podjuna, Zilja, ... My Homeland, My Long-Suffering People?

The author at first defines the concept of identity. According to him, identity is what makes a person alike or at least very similar to other people, incorporating him or her into smaller or bigger groups. There is no such thing as inborn identity: people gain it and keep building it in their social life. Identity is the result of communication, dynamics and conflicts arising from living together in society. Since man as an individual is a social and historical being and lives in constantly changing conditions, the major characteristics of identity are changeability, diversity, innovation, lability and impermanence. Identity is also (and mostly) what we would like to be. Although it is amorphous, it leans towards coercion. It hovers in society as a never reached and unreachable aim. It

⁵⁴ Wisława Szymborska, *Sto wierszy - Sto pociech / Hundert Gedichte - Hundert Freuden*. Ausgewählt, übertragen und mit einem Nachwort von Karl Dedecius (Kraków 1997) 324 (prevod T. D.).

prescribes patterns of behavior, intertwining prohibitions with bonding. A special segment of man's identity is the feeling of national belonging, which developed at a certain point in history. In Central Europe it was in the nineteenth century, when linguistic and ethnic differences were charged with a strong ideological impact. This is why identity issues can give rise to many a dilemma.

Ever since the start of the nationalist era, Slovenes have lived in Carinthia as a minority. Drawing on the testimonies of ordinary people and on some examples from Carinthian Slovene literature, the author attempts to picture the prevailing self-image of Slovene-speaking people - with a special emphasis on nationality and language. It turns out that the life experiences of Slovene-speaking people are mostly so full of anxiety and pain that they associate this language with social marginality. Two groups most frequently testify: the first one has an emphatic attitude towards Slovene, the second one rejects it. Although their emotional attitude towards Slovene is quite different, the statements of both groups, when analyzed in depth, share a common message. Because of their life experiences, convictions and inhibitions instilled into them both by family and public education and everyday life, both groups lack a relaxed attitude towards their first language, their Slovene mother tongue. It turns out that tradition can be a burden and an insufficient basis for the preservation of Slovene and the community of its speakers in Carinthia.

Marija Kozar-Mukič

Kdo smo?

(O identiteti Slovencev med Muro in Rabo)

Poimenovanje prebivalcev pokrajine med Muro in Rabo se je - v latinščini, nemščini, madžarščini in slovenščini - v raznih zgodovinskih obdobjih in kontekstih spreminjalo: Districtus Transmuranus, Bezirk der Winden, Tótság, Vendvidék, Slovenska okroglina, Slovenska krajina. Sami se imenujejo »Slóven, Slovenec, Slovenge, Slovenje«.

In different historical periods and different contexts the region between the rivers Mura and Raba was called differently; in Latin District Transmuranus, in German Bezirk der Winden, in Hungarian Tótság, Vendvidék, in Slovene Slovenska okroglina, Slovenska krajina. The natives call themselves "Slóven, Slovenec, Slovenge, Slovenje".

Poimenovanje prebivalcev pokrajine med Muro in Rabo se je v raznih zgodovinskih obdobjih in okoliščinah spreminjalo. Mejniki teh obdobjev so letnice 1867, 1919, 1941-1945 in 1989. Največji med temi je leto 1919. Do tega leta so živeli skupaj v županiji Vas in Zala madžarske države – v pokrajini, ki so jo v latinščini, nemščini, madžarščini in slovenščini imenovali: *Districtus Transmuranus, Bezirk der Winden, Tótság, Vendvidék, Slovenska okroglina, Slovenska krajina*. Po trianonski mirovni pogodbi (1920) je devet slovenskih vasi v okolici Monoštra (Szentgotthárd) ostalo na Madžarskem, druge vasi Slovenske krajine so bile priključene h Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Pokrajina med državno mejo in Muro je dobila ime *Prekmurje*, med državno mejo in Rabo pa *Porabje* (po 1945).

Poimenovanja do l. 1867

Prvo znano poimenovanje je zapisano v listini iz leta 1221, kjer je ime Slovenske vasi (danes del Monoštra) omenjeno kot *«villa Sclavorum»*.¹ Leta 1539 je med študenti na

¹ Urkundenbuch des Burgenlandes...Bd. I.Graz-Köln 1955, 83.

luteranski univerzi v Wittenbergu omenjen neki »Panonec« Gašpar iz Monoštra. V istem stoletju (1587) se pojavi prvič različica izraza »Vend« v latinskem naslovu Slovenskega obrednika - »Agenda Vandalica.«² V naslovu protestantske vizitacije iz leta 1627 so označene župnije med Muro in Rabo s pridevnikom »Schlavo-vendorum.«³

Pisatelji med Muro in Rabo so v 18. stoletju uporabljali v naslovih in besedilu svojih del za svoj jezik in narod izraze »slovenski, Sloven«. Franc Temlin je svoj Mali katekizem l. 1715 prevedel »na szlovenski jezik«. Leta 1725 je izšel »Abecedarium szlowenszko«. Mihael Sever je svoj prevod »Réd zvelicsanszta« l. 1747 posvetil »lűblenomi szlovenskomi narodi«. Štefan Kűzmič je prevedel »Nouvi zűkon ali testamentom...zdaj oprvics z grcskoga na sztűri szlovenszki jezik« in ga je l. 1771 posvetil »našim med Murom in Rabom prebivajoučim Szlovenom.«⁴

Műtyűs Rűth je v prvem madžarskem časopisu (A Magyar Hűrmondű) l. 1780 poročal o prebivalcih med Muro in Rabo. Pokrajino imenuje »Tűtsűgű«, njene prebivalce pa »Bűmhűtzek.« Omenja, da jim pravijo latinsko »Vandalusok«, »čűprav s starimi Vandali niso v večjem sorodstvu kakor Madžari z Zamorci.«⁵

Istvűn Sűndor je l. 1796 pisal o naselitvi, etnični pripadnosti in poimenovanju Slovencev na Madžarskem. Ugotovil je, da ogrski Slovenci pripadajo istemu jeziku in narodnosti kot Slovenci onstran Mure. Zanikal pa je, da so Vandali, ki so pred Slovenci živel med Muro in Rabo, bili Slovani:

»Pred prihodom Madžarov so nekoč živel Slovenci (Tűtok) tudi ob Blatnem jezeru, ki so jih Madžari porinili delno v županijo Vas in Zala, delno v deželo Štajersko in Kranjsko. Imenovali so jih 'Bűmhűtze, wenden, windische.«⁶

V Bitnitz-Košič-Čaplovičevih poročilih z začetka 19. stoletja je definirana pokrajina in ljudstvo med Muro in Rabo z izrazi, s katerimi jih omenjajo drugi in katere uporabljajo sami zase. Bitnitz pravi, da so drugi imenovali ta narod »Vandal, Vinid, Vened«. Sami teh izrazov zase nikoli niso uporabljali, v svoji materinščini se imenujejo Slovenci (»szlovenekű«). Madžari so jih imenovali: Tűt, Bűmhűcz. Košič je zapisal v svojem uvodu, da Madžari imenujejo prebivalce med Muro in Rabo »Vandalus«, toda nepravilno. Njihov pravilnejši naziv je »Vendus-Tűt«, oziroma, kakor oni sami sebe imenujejo »Szlovencki«. Ime »Bűmhűcz« se nanaša le na del prebivalcev te pokrajine. In sicer v Števanovcih in delu župnije Dolenci, ker ti pogosto uporabljajo črki ő in ű. Čaplovič v nemškem prevodu o Slovencih in Hrvatih prevzema izraze od Bitnitza in Košiča.⁷

² Franc Sebjanič, Protestantsko gibanje panonskih Slovencev, Murska Sobota 1977, 14-15.

³ Ivan Zelko, Gradivo za zgodovino reformacije v Prekmurju, ČZN 1, 1973.

⁴ Franc Temlin, Mali Katechismus, tou je tou krűtki nűvuk vűre kűrschűnszke dűvno nigda, po D. Luther Martonni z szvűtoga pűszma vkűp zebűrűni ino za droune Deczű volo szpűszani. Zdai pak na szlovenszki jezik prelouseni. Stűmpano v-Saxonii v-meszti Halla imenűvanom po Zeitler Andrasi. Anno 1715.

Abecedarium szlowenszko, za drobno detzo, vűn szpűscheno. V-leti MDCCXXV.

Mihael Sever, Rűd zvelicsűnszta. Stűmpano v-Halli Saxonszkoj, v-leti 1747.

Števan Kűzmič, Nouvi zűkon ali testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa zdaj oprvics z grcskoga na sztűri szlovenszki jezik obrnyeni po Stevan Kűzmicűi surdűnszkom. F. v Halli Saűonskoj MDCCLXXI.

⁵ A Magyar Hűrmondű 1780. 35. levűl (pismo).

Bűmhűtze je iz slov. bomec. Izraz izvira iz »bogme« in označuje tistega, ki ima navado »bohmečiti«, prim. I. Mauűec v Novak, Slovensko Porabje, Lj., 1945, 19.

⁶ Istvűn, Sűndor, Sokfűle IV.k. Gyűr 1796.

⁷ Bitnitz, Lajos, A Vas űs Sala Vűrmegeyű Tűtokrűl. (O Slovencih v županiji Vas in Zala.), Tudoműnyos gyűjteműny, 1819, 3. zv., 62.

[Kossics Jűzsef], A Magyar Orszűgi Vendűs-Tűtokrűl. (O vendűskűh Totih na Madžarskem), Kedveskedű 1824, ŕt. 19-42.

Izviru in poimenovanju ljudstva med Muro in Rabo je Jožef Košič namenil posebno razpravo, v kateri sprejme teorijo o vandalskem izviru. Košičeve trditve je Lajos Bitnitz zavrnil s tem, da so Vandali bili Germani, in da se njegovi učenci s Spodnjega Štajerskega dobro razumejo s tukajšnjimi Slovenci.⁸

Košič v svojem učbeniku madžarskega jezika (1833) prvič in zadnjič uporablja izraz »*vandalszki*» v svoji materinščini. V isti knjigi pa je zapisal tudi izraze »*Szloven, szlovenski*«. V naslovu knjige o lepem vedenju (ok. 1848) sta zapisana izraza »*Szloven i Szlovenka med Mürov i Rábov*«. V rokopisni zgodovini svoje ožje domovine pa tudi imenuje svoje rojake Slovence.⁹

Puconski evangeličanski učitelj Štefan Lülük je v svojem rokopisnem dvojezičnem učbeniku (1833) pisal tudi o prebivalstvu med Muro in Rabo. Pokrajino imenuje »*Szlovenszka kraina*«. V slovenskem delu poglavja »*Z-Historie*« imenuje Slovence »*Szloveni*«, v madžarščini pa »*Vandalusok*«.¹⁰

Anton Trstenjak je dvakrat prepotoval vse Prekmurje in poleti 1883 obiskal tudi porabske vasi. V svojem rokopisu »*Slovenci na Ogrskem*« pravi, da »*sami se imenujejo Slovenje, jednina Sloven*«. Vse izraze prevzema od Košiča.¹¹

Poimenovanja po l. 1867

V času boja za neodvisnost leta 1848–49 so katoliški duhovniki in njihovi verniki med Muro in Rabo podpirali katoliške Habsburžane, evangeličani pa madžarskega Lajosa Kossutha. Evangeličanski duhovnik Jánoš Kardoš (1801–1875) je videl zagotovilo za obstoj evangeličanske manjšine znotraj katoliške slovenske manjšine na Ogrskem v tem, da je podpiral pomadžarjevalne težnje v času dualizma (1867). Tedaj je začela prevladovati teza, da živijo med Rabo in Muro »*Vendski Slovenci*«, katerih »*stari slovenski*« jezik ni enak jeziku kranjskih Slovencev. Evangeličanski duhovniki in verniki med Muro in Rabo, ki so bili Kardoševi privrženci, so bili na koncu 19. stoletja prepričani, da svojo evangeličansko vero lahko obdržijo le, če na željo Madžarov postanejo »*Vendi, Vendski Slovenci*« ali se asimilirajo.¹²

[Kossics József], A magyarországi Vendus-Tótokról. (O vendüskih Totih na Madžarskem.) (obj. Csaplovics, János), Tudományos Gyűjtemény, 1828. zv. 5. 3–50.

Csaplovics, János, Die Wenden in Ungern. Neues Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur u. Kunst, 1829. št. 32., 34., 38., 39., 41.

Csaplovics, János, Croaten und Wenden in Ungern. Presburg 1829.

⁸ Kossits, Jozsef, Vannak-e Magyar országbán Vandalusok. (Ali so na Madžarskem Vandali). Tudományos Gyűjtemény 1827, zv. 6., 71–79.

Bitnitz, Lajos, Hazánkban nincsenek Vandalusok. (V naši domovini ni Vandalov.) Tudományos Gyűjtemény 1828, zv. 9., 70–79.

⁹ Kossics, József, Kratki navuk vogrskzoga jezika za zacsetnike, vödáni od goszpona Szalay Imrea. Na vandalszka vüszta prenesseni po Kossics Józsefi, gornyo-szinicskom plebánosi. Sztrskom plemenite 'Seleznoga varmegyéva obszine vözostampani. V-Grádczi, 1833.

[Kossics József], Zobrizani Szloven i Szlovenka med Mürov i Rábov. Körmend (ok. 1848)

Jožef Košič, Sztarine žseleznih ino Szalaszkih Szlovenov. (Obj. Josip Gruden) CZN 11, 1914, 93–154.

¹⁰ prim. Kozar-Mukič, Marija: Etnološko gradivo Štefana Lülüka. (Prispevek k zgodovini slovenske etnologije.) Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije 1. Ljubljana 1982, 75–96. Vandal us - vpliv latinščine.

¹¹ Anton Trstenjak, Slovenci na Ogrskem, (NUK v Ljubljani, Rokopisni oddelek, stari fond 193)

¹² Vilko Novak, Izbor prekmurskega slovstva, Ljubljana 1976, 97–98.

Angyal, Endre: A vend kérdés. (Vendsko vprašanje.) Dunántúli Tudományos Gyűjtemény. Budapest 1972, 269–291.

Lukács, István (ur.), A vend kérdés. (Vendsko vprašanje.) Budapest 1996.

Marija Kozar, Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem. Monošter-Szombathely 1996, 170.

Posledica z dualizmom sklenjene osamosvojitve Madžarske l. 1867 je bila sistematična madžarizacija. Uradni jezik je postal madžarski. Slovenščino med Muro in Rabo sta ohranjala le Cerkev in družina.

Košičev opis severnega dela pokrajine med Muro in Rabo v prvi polovici 19. stoletja je v drugi polovici istega stoletja z opisom južnega dela iste pokrajine dopolnil Ferenc Gönczi. Kakor so avtorji v prvi polovici 19. stoletja prevzemali izraze za prebivalce in pokrajino od Jožefa Košiča, tako prevzemajo izraze avtorji v drugi polovici 19. stoletja (ob Košiču še) od Ferenc Gönczija. Gönczi je označil narodno pripadnost prebivalcev med Muro in Rabo takole: »*Vendi so iste narodnosti s štajerskimi Slovenci.*» Omenja »*slovensko kneževino*« ob Blatnem jezeru in da so »*ostanki tega ljudstva Vendi v zalski in železni županiji.*«¹³

Bálint Bellosics, Elek Sinkovich in János Jankó po Košiču in Göncziju označujejo poimenovanje in narodni značaj prebivalcev v pokrajini med Muro in Rabo: »*z jezikom štajerskih Slovencev se najbolj ujema jezik zahodnih prebivalcev...ogrsko-slovenski jezik...bohnyecz...Vendi – pravilneje Slovenci...*«¹⁴ Gönczi je ob koncu 19. stoletja ugotavljal, da prebivalci med Muro in Rabo niso imeli ne slovanske, ne madžarske narodne zavesti.

Poimenovanja po l. 1920

Po trianonski mirovni pogodbi se je povečalo zanimanje Slovencev in Madžarov (predvsem politikov) za pokrajino med Muro in Rabo, za »*prekmurske*« in »*rabske*« Slovence. Avtorji iz Slovenije iščejo v svojih spisih praslovanske in slovenske elemente v ljudski kulturi te pokrajine. Nekateri Madžari pa poskušajo dokazati neslovenski (npr. keltski) izvir prebivalstva in njihovega jezika. Slavist in etnolog iz Prekmurja Vilko Novak je od 30. let naprej do danes največ pisal o jeziku in izviru prebivalcev med Muro in Rabo. Že l. 1931 je ugotovil: »*Prebivalci teh krajev imenujejo sami sebe – kakor običajno povesod v Slovenski krajini – s praobliko narodnega imena: Sloven, Slovenje, enako kakor še Beneški Slovenci.*«¹⁵

Njegovi, med prvimi zapisani stavki o porabskih Slovencih, veljajo še danes: »*Zadovoljen bom, če izve nekaj Slovencev za ta pozabljeni kot naše zemlje, zakaj premnogokrat sem se imel priliko prepričati, da naši ljudje za rabske Slovence sploh ne vedo...Še je čas, da nas le ne prehitijo!*«¹⁶

Vilko Novak je v številnih spisih obravnaval tudi t.im. »*vendsko teorijo*«, katere glavni zagovornik je bil Aleksander Mikola, fizik in matematik prekmurskega rodu. Mikola je v francoščini, nemščini in madžarščini napisanih brošurah dokazoval, da v pokrajini med Muro in Rabo živi poseben narod »*Vendi*«, ki so ostanki Keltov.¹⁷ Mikola je od novembra

¹³ Gönczi, Ferenc, A zalamegyei vendek. (Slovenci v županiji Zala) Muraköz 1887, št. 1-28.

isti, A zalamegyei vendek. (Slovenci v županiji Zala). Kaposvár 1914.

¹⁴ Bellosics, Bálint, A zala- és vasmegeyi vendek. (Slovenci v županiji Zala in Vas.). Az Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képekben. zv. 13., Bécs 1896, 251-262.

Sinkovich, Elek, Vendek. (Prekmurski Slovenci.), Magyarországi vármegyék és városai. 3. (zv.), Vasvármegye. Bp. 1898, 388-392.

János Jankó, Vend ház. Magyarországi közigazgatási és közművelődési állapota. Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye 5, Budapest 1898, 817-825.

¹⁵ Vilko Novak, Rabski Slovenci, Slovenija, Ljubljana 1933, št. 6, 3.

¹⁶ isti, Pri rabskih Slovencih. Slovenec 16, okt. 1931

¹⁷ Mikola, Sándor, A vendség múltja és jelene. [Budapest 1928]

1920 do novembra 1922 izdajal v Budimpešti mesečnik za »Vende« z naslovom »Domovina«, toda s podnaslovom »mesečne novine za slovenski narod«.

Poimenovanja po I. 1941

Pokrajina med Muro in Rabo je bila v času druge svetovne vojne priključena k Madžarski, kar je okrepilo »vendsko teorijo«. Ponovno so izdali brošuro Aleksandra Mikole o »Vendskem vprašanju.«¹⁸

Prvi poklicni jezikoslovec iz pokrajine med Muro in Rabo, Avgust Pavel je l. 1942 v svoji rokopisni slovnici svoje materinščine jasno zapisal: »Vendski« jezik spada v skupino južnoslovanskih jezikov. Pravzaprav je le osamosvojeno, večje narečje slovenskega jezika, od katerega se razlikuje le v naglaševanju, intonaciji, palatalizaciji soglasnikov in - brez resnejše jezikovne obnove - v očitnem siromaštvu modernega besedja.«¹⁹

Istega leta je madžarski jezikoslovec István Kniezsa zapisal podobno stališče: »Nemci sicer imenujejo Slované Wind, njihov jezik pa windisch (odtod madžarsko ime Vend za zahodnoogrške Slovence), to ime se pojavi v obliki Venedi, Veneti, Venedae itd. kot ime Slovenov že v klasični davnini. Ker se Slovani sami nikoli in nikjer niso imenovali s tem imenom - slovansko lastno narodno ime je Slovene... - je gotovo, da to ime prvotno ni označevalo Slovanov, in imamo opraviti le s prenosom imena... Domnevati moramo tedaj, da je tudi Winden prvotno bilo tako neslovansko ljudstvo označujoče ime, ki so ga Germani prenesli na novo slovansko prebivalstvo, priseljeno na ozemlje davnega ljudstva Venetov...verjetno je, da so Germani s tem imenom imenovali Ilire...«²⁰

Večina priznanih madžarskih znanstvenikov je imenovala in imenuje prebivalce med Muro in Rabo za »domače Slovence, Slovence« (hazai Sloven).

Poimenovanje po I. 1945

Določitev državne meje Madžarske s sosednjimi državami je po drugi svetovni vojni sovpadla s popisom narodnostnega prebivalstva. Slovenci v okolici Monoštra so se bali izselitve, so hoteli ostati v svojem rojstnem kraju, zaradi tega so ob ljudskem štetju l. 1949 izjavili, da so madžarske narodnosti s slovenskim maternim jezikom. Ta dvojna identiteta izhaja tudi iz tega, da ti Slovenci ne razumejo, kaj je razlika med kategorijama - materinščina in narodnost.²¹

Za porabske Slovence v 60. letih je bila značilna dvojna mobilnost: lokalna mobilnost in preslojevanje (iz kmetov so postali delavci). Glavni vzrok odseljevanja je bila možnost zaposlitve. Prvi slovenski priseljenci so si v Monoštru zgradili hiše v isti ulici, v ulici Gáborja Bethlena, ki so jo Monoštrčani poimenovali »vendska ulica«. Priseljenci so prinesli s sabo iz rojstne vasi le nekaj pohištva, posode in oblek. Materni jezik uporabljajo le starši in morebitni stari starši med seboj, v družini, na ulici s sosedi, sorodniki in znanci. Mlajša generacija (od 20-30 let) kvečjemu razume porabsko slovensko narečje. Šoloobvezni otroci govorijo izključno madžarsko. Slovenskega pouka se jih udeležuje le malo. Njihovo znanje slovenskega jezika komaj doseže stopnjo razumevanja.

¹⁸ isti, A vendség múltja és jelene. [Budapest 1942]

¹⁹ Pavel Ágoston válogatott tanulmányai és cikkei. (Izbrane študije in članki A. Pavla) Szombathely 1976, 68.

²⁰ Kniezsa, István, A szlávok őstörténete. A magyarság és a szlávok. (Prazgodovina Slovanov. Madžari in Slovani.) Budapest 1942, 16.

²¹ prim. Stipkovits Ferenc, Szlovének a Rábamentén.-Porabski Slovenci. Celldömölk 1994.

Za priseljence je značilno prehodno stanje. Zapustili so že kulturo, v kateri so prej živeli, toda tudi v novo kulturo se še niso integrirali. Radi bi bili pripadniki obeh skupin, toda pravzaprav ne spadajo k nobeni. To povzroča manjvrednostni kompleks in negotovost pri Slovencih, ki živijo v mestih in drugih krajih zunaj Porabja.

Prilagajanje Slovencev se dogaja postopoma. Končni rezultat prilagoditve je asimilacija, to pa ne pomeni v vsakem primeru odpoved svoji identiteti. Značilen pojav je dvojna narodnostna zavest. Za starše je pomembna ohranitev njihove narodnosti, toda za otroke ne naredijo nič, niti materinščine jih ne naučijo. Kljub temu, da imajo slabo vest - v interesu kariere svojih otrok - , hočejo drugo generacijo obvarovati pred psihičnimi problemi, ki jih povzroča položaj, da ne spadajo več k svoji skupnosti, pa tudi ne k večinskemu narodu. Zaradi tega izključujejo rabo materinščine v družinskem krogu. V nekaterih družinah starši govorijo s svojimi otroki slovensko, toda ti odgovarjajo madžarsko. Posledica tega je, da so ti otroci »Pol Slovenci«. Redka je prava dvojezičnost, zvestoba do maternega jezika, zavestno ohranjanje tradicije.

Poznavanje slovenščine ima na Madžarskem nizko stopnjo družbene vrednosti oziroma ima omejene možnosti praktične uporabe.²²

Znamenja diglosije so v Porabju bila vedno in so še danes navzoča. Med starejšo generacijo je jezik vsakdanje komunikacije domače porabsko narečje. Med starejšo in mlajšo generacijo manj slovensko narečje, več madžarsčina. Peščica porabskih izobražencev uporablja v medsebojnem sporazumevanju tudi knjižno slovenščino. Pri mladih in otrocih se slovenščina skoraj v vseh govornih položajih umika madžarsčini.

V uradnem sporočanju porabski Slovenci v svojem kraju lahko uporabljajo materinščino, saj so na samoupravah zaposleni domačini. Zunaj domačega kraja pa lahko uporabljajo samo madžarski jezik. V javnem sporočanju, namenjenem porabskim Slovencem (časopis Porabje, radijske in televizijske oddaje za Slovence na Madžarskem, publikacije Zveze Slovencev in Državne slovenske samouprave ipd.) sta navzoča tako narečje kot knjižni jezik.²³

Govoriti dva jezika, poznati dve kulturi ni lahka naloga. Za to je človeka treba usposabljanje že od malih nog. Možnosti za tako usposabljanje v Porabju ni bilo. Tudi nekateri redki posamezniki, ki jim je to uspelo, so se morali zelo potruditi in so imeli nešteto težav. Človek pa težav ne mara in se odloči za lažji, udobnejši način življenja. Danes je v Porabju udobneje živeti z znanjem madžarsčine in nemščine. Po letu 1990 je veliko ljudi postalo brezposelnih. Manjše število ljudi se priložnostno lahko zaposli v sosednji Avstriji. Zaradi tega starši raje vpisujejo svoje otroke k pouku nemščine kot slovenščine. Saj se bo otrok z nemščino lahko preživljal, s slovenščino pa kvečjemu sodeloval pri kakšni kulturni skupini, hodil na izlete po Sloveniji. S tem pa se ne bo mogel preživljati. Na uporabo materinščine, na narodno zavest torej odločilno vpliva gospodarski položaj. Dokler porabski Slovenci ne bodo imeli tudi neposrednih gospodarskih vezi s Slovenijo, bo njihova narodna zavest ostala na nizki ravni.

Poimenovanje po l. 1989

Po demokratičnih spremembah l. 1989 se na Madžarskem v javnosti vedno bolj pogosto uporablja spet izraz »Vend«. Ne samo v publicistiki, ampak tudi v »znanstvenih

²² prim. Himök Katalin - M. Kozár Mária, Szlovének a városokban - Szentgotthárd, (Slovenci v mestih Monošter.), A III. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségtudató Konferencia előadásai 2. Bp. -Becsaba 1986, 487-493.

²³ Prim. Jože Zadavec, »...pritrkavam, s krvavimi dlanmi plat zvona bijem«. Družina št. 6. Lj. 1997, str. 16.

razpravah, knjigah. Za »vendsko teorijo« se ne zanimajo samo madžarski, ampak tudi nekateri slovenski avtorji.²⁴

Sami prebivalci te pokrajine nikoli niso dvomili o tem, da so Slovenci. Če so jih spraševali v njihovi materinščini, so vedno odgovorili in odgovarjajo še danes, da so Slovenci. V svojem jeziku uporabljajo zase in za svojo pokrajino izraze: *Sloven, Slovence, Slovenska okroglina, Slovenska krajina*. V madžarščini, na vprašanje Madžarov, se večinoma izjavijo za *Vende*. Tega izraza so se navadili zlasti med drugo svetovno vojno, ko so v šoli bili kaznovani, če so govorili »vendsko«. V njihovi materinščini izraza »Vend, Tót« ne obstajata. »Vendi« se imenujejo le na madžarsko vprašanje. V njihovem imenu in namesto njih so drugi preučevali to vprašanje. Sami niso nikoli čutili potrebe po tem, da bi dokazovali ali dvomili o tem, kaj so. Govorijo »slovenski«, pravijo, da so »Slovenge«.

Madžari imenujejo Slovence v okolici Monoštra še danes *Vende*, njihovo pokrajino pa *Vendvidék* (Vendska pokrajina). Vendsko teorijo je spet oživila »Vendska zveza«, ki je bila l. 1992 - na pobudo Madžarov in pomadžarjenih Slovencev - ustanovljena na Verici, kjer deluje tudi slovenska manjšinska samouprava. Tako imenovano »vendsko vprašanje« torej ni znanstveno, temveč politično vprašanje. Madžarske znanstvene publikacije ne dvomijo o tem, da so »Vendi« Slovenci, izraze »Vend, Vendvidék« uporabljajo kot zgodovinski oznaki.

Oživitev »vendске teorije« ljudi - ki tako ali tako niso dovolj zavedni - samo zavede. Pri naslednjem ljudskem štetju se ne bodo izjavljali ne za Slovence, ne za *Vende*, ampak za Madžare. To bi bil samoobrambni refleks ljudi, ki hočejo ostati v svojem rojstnem kraju. Saj spomini na nasilne izselitve v 50. letih in na vojno 90. let v sosednji bivši Jugoslaviji zbuja v njih strah in se odločajo raje za asimilacijo.

Ugotovitev Metke Fujs velja za porabske Slovence dvojno. Ljudi v pokrajini med Muro in Rabo imajo tako Madžari kot Slovenci, tako matični narod kot večinski narod za »folklorno zanimivost neke na začetku noči«.²⁵

Summary

Who Are We?

On the Identity of Slovenes between the Mura and Raba

The name of the residents of the region between the Mura and the Raba was different in different historical periods and in different contexts. The landmark years between these periods are 1867, 1919, 1941-1945 and 1989. The major one is 1919. Till that year Slovenes lived together in the districts of Vas and Zala in the state of Hungary - in a region named respectively in Latin, German, Hungarian and Slovene: *Districtus Transmuranus, Bezirk der Winden, Tótság, Vendvidék, Slovenska okroglina, Slovenska krajina*. Following the Trianon Peace Treaty of 1920, nine Slovene villages in the vicinity of Monošter (Szentgotthárd) stayed in Hungary, while the rest of the villages in the Slovene region were allotted to the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The region between the state border and the Mura was named Prekmurje, the one between the state border and the Raba Porabje.

²⁴ Gl. Zsiga, Tibor, *Muravidéktől Trianonig. (Od Pomurja do Trianona)* Lendva 1996

npr. Matej Bor, Jožko Savli, Ivan Tomažič. gl. Novak Vilko, *Madžari o Venetih*, Arheo 1990, 10, 107-110.

²⁵ Metka Fujs, *Prekmurje do Trianona. Slovenci in država*. SAZU-Razprave. Ljubljana 1995, 111.(separat)

Following the Trianon Peace Treaty, there was a growing interest on the part of Slovenes and Hungarians (especially politicians) for the region between the Mura and the Raba. Authors from Slovenia search for ancient Slavic and Slovene elements in the local folk culture. There are some Hungarian attempts to prove the non-Slovene (such as Celtic) roots of the population and their language.

The inhabitants of this region have never doubted they were Slovene. If asked in their mother tongue, they have always answered they are Slovenes. To name themselves and their region they use the terms: Sloven, Slovence, Slovenska okroglina, Slovenska krajina. If asked in Hungarian by Hungarians, they declare themselves to be Vends.

Peter Rustja
»Na začetku ni bilo nič«

Slovenska identiteta in Trst v časopisnih člankih v drugi polovici 19. stoletja

Avtor članka osvetli nekatere pojave, ki so vplivali na razvoj mentalitete in identitete Slovencev v Trstu v drugi polovici 19. stoletja.

The author focuses on some events which influenced the development of Slovene mentality and identity in Trieste in the second half of the 19th century.

Navajam dobesedni izpis iz Edinosti 1876, (nadaljevanje glej v opombi 1).

»V začetku ni bilo nič. »Ilirski Primorjan« si je prvi upal v Trst se prikazati v slovenske obleki. »Ilirski Primorjan« je bil čez leto prekrščen v »Primorca«. »Primorcu« se je pridružil »Slovenski Primorec« nasproti pa se mu je postavil »Tržaški Ljudomil«. »Tržaški Ljudomil« je v boji s »Primorcem« propadel in poginol še jako mlad. »Slovenski Primorec« ni smel dolgo živeti zaradi sorodstva s »Primorcem«. »Primorec« se je krepko držal, imel je dobrega vrednika in dosti naročnikov, pa je vendar pri vsej svojej bogatiji umrl, ne še prav star. Za Primorcem se je zasvetila »Jadranska Zarja«. »Jadranska Zarja« je podpiral »Jurij s pušo«. »Jadranska Zarja« pa, kakor zarja sploh, ni dolgo sijala. »Jurij s pušo« se je tudi utrudil in je zaspal. »Petelinček« je imel nadomestiti »Jurija s pušo« ali zakikirikal je pa ni bilo o njem več ni spluha ni duha. »Pod Lipo« so se potem okoličani nekaj časa zbirali, pa bilo jim je dolgočasno in so jo popustili in tudi »Lipa« je vsahnila. Od toliko raznih ljudi, živali in rastlin tedaj okoličanom ni ostalo nič, kakor je bilo v začetku.

Z »ničem« pa okoličani si niso mogli dosti pomagati in so se zato združili v »Edinost«. »Edinost« je bila brez otrok in je zato hotela ptujega otroka vzeti za svojega, pa se jej ni posrečilo. Nazadnje je »Edinost« vendar le rodila zdravo dete, kateremu so dali po materi ime. Da bo pa dete »Edinost« srečniše od svojih prednikov raslo, da srečno dorase in doseže visoko starost, zato skrbimo mi vsi z obilno podporo, z marljivim branjem in naročevanjem.«¹

¹ Zgodovina slovenskih časopisov v Trstu (Šaljiva genealogija in kronologija), Edinost 1876, št. 2, str. 4.

Tako je tržaška Edinost v svoji drugi številki predstavila na šaljiv način genealogijo in kronologijo slovenskega časopisja v Trstu pred letom 1876.

Časopisje je v drugi polovici devetnajstega stoletja predstavljalo ne samo za tržaške Slovence najmodernejše sredstvo javnega obveščanja, za katerega so se navduševali tudi številni posamezniki, ki so se preizkušali tako v založništvu kot v pisanju.

Poleg informativnega in razvedrilnega značaja je imelo takratno časopisje tudi izrazito formativno funkcijo, kar je opazno zlasti v člankih, ki so bili bolj ali manj odkrito namenjeni izoblikovanju identitete bralcev. Poleg politične kronike so to funkcijo odigrali tudi članki, ki so opisovali družbeno življenje in nenazadnje tisti, ki so se dotikali preteklosti.

Zanimivo sintezo vseh teh ravni lahko zasledimo v seriji člankov z naslovom »Ustna izročala o mestu Trstu«,² ki jih je Edinost objavljala od 8.2.1879 do 23.3.1879.

Avtor na začetku ugotavlja, da je tržaško prebivalstvo v zadnjih 150 letih naraslo od prvotnih 6 na 150 tisoč prebivalcev, in to zlasti zaradi neprestanega priseljevanja tujcev. Številčnost le teh je tudi spremenila življenje starih meščanov. Poleg tega na samem začetku ugotavlja, da je na identiteto mesta učinkovalo tudi spreminjanje delovnega procesa.

»Napravljanje soli je popolnem jenjalo i s tem vlastitost tržaškega solinarja. Ribji lov in poljedelstvo sta iz mesta izginola in s tem gotovo tudi stara ustna izročila one vrste meščanov. Nagel in velikanski napredek v trgovini in oberti so prouzročili v prvi vrsti prišlici, koji se pa niso dosti menili za običaje in navadna opravila domačinov. Danes nij več pravih potomcev starodavnega ljudstva, le tu pa tam je še kaka izjema pomešana in poizgubljena mej mnogobrojno množico tujih naseljencev. Iz tega je razvidno, da meščanom uže nad sto let manjka ugodne podlage, da bi mogli hraniti in širiti stara ustna izročila.«³

Poleg tega pa Loser zapiše, da »kmečko prebivalstvo se bistveno nij spremenilo, pa ker je uže od nekđaj bilo različno po jeziku in običajih, in se nij brigalo mnogo za to, kar se v mestu godi, zato se tudi pri njem niso mogle ohraniti krajne tradicije.« Ta odstavek je moral biti urednikom in bralcem »Edinosti« posebno všeč, saj je potrjeval zgodovinsko prisotnost drugojezičnih (t.j. slovenskih) kmetov v tržaški okolici, za katere pa člankar ugotavlja, da tudi oni niso znali ohraniti okoliških specialnih tradicij, ker »ljudstvo, vedno zatirano in pritiskano, navezano je bilo bolj na skrb, da si pridobiva in zagotavlja vsakdanji kruh. Nij tedaj čudo, da je to ljudstvo ostalo brez spominkov na minolo dobo mej poetičnimi elementi in na dotične spomina vredne zgodbe.«⁴

Tudi tistih malo ustnih tradicij, ki zadevajo mesto Trst, ni bilo nikoli zbranih in objavljenih. Avtor pripomni, da je prav zaradi tega izbral nekaj takovrstnega gradiva. Zanimiva je tudi razporeditev slednjega. Zgodbe o Trstu je razvrstil na štiri poglavja, in sicer:

- 1) izročila o fizičnem zemljepisji
- 2) izročila o prvi najdalni zgodovini
- 3) izročila o sredoveškeji zgodovini
- 4) izročila o krščanskeji veri

² V podnaslovu lahko preberemo, da je prispevke »načrtal J. dr. Loser, prevel A.V. - Gre torej za prevod, kar pa vseeno ne zmanjšuje zanimivosti samega prispevka.

³ »Ustna izročala o mestu Trstu«, Edinost 8. 2. 1879.

⁴ Prav tam.

Posebno zanimiva so izročila o zgodovini mesta. Loser najprej poda pripoved o ustanovitvi Trsta⁵:

»Prve gotove vesti v Trstu ne segajo nad sto let pred Kristom; lepa častna starost vsekako. Ali, naši kronisti niso bili s tem zadovoljni. Oni so vedeli izmisliti ali ohraniti neko izročilo, po katerem bi bilo mesto mesto Trst ustanovljeno nad 2000 let prej in sicer po nekem Noetovem pravnuku. To izročilo, po katerem bi bil Trst enako star z Babilonijo in stareji od vsakega drugega evropskega mesta, gotovo je brez vsake podlage, ali nij brez pomena. V času dolgih in krutih bojev, ki so jih Tržačani proti Benečanom bili za svoj obstoj v 13. in 14. veku in nadaljajočih bojih še po prostovoljnem pristopu k Avstriji l. 1382, iskali so Tržačani vsake viste razlogov, da dokažejo imenitnost svojega mesta, ne le, da Trst ne sme in ne more se podvrči Benedkam, ampak tudi, da je Trst imenitnejši od Benetek.«⁶

Zanimiva pripoved iz teh časov pa je tudi zgodba o ustanovitvi Ljubljane s strani starodavnih tržaških prebivalcev:

»Po neki legendi, katero so baje našli 1514 l. v bivšem samostanu sv. Mučenikov (ss. Martiri) v Trstu, ustanovili so mesto Ljubljano Tržačani, in sicer tako le. Ko so Rimljani si prisvojili Benedke zvedeli so baje za neko istrsko neodvisno mesto po imenu »Monte Muliano« (tako se je namreč po omenjeni kroniki imenovalo mesto Terst). Precej pošiljejo Rimljani v »Monte Muliano« svoje poslanike terjat danje (tribut). Prebivalci so se neki zbrali v posvetovanje in so poslanikom dali ta le ponosen odgovor: »Monte Muliano« je veliko stareji od Rima, tedaj nij pristojno, niti pošteno, da se oče poniža pred sinom in da postane njemu podložen. Tukaj se niso še nikoli plačevale danje niti mogočnim Trojancem, še manj ga hočemo plačevati Rimljanom.«

Osupli se vrnejo poslaniki v Rim in kmalu potem je rimski senat prebivalcem »Monte Muliano« napovedal vojno. Ti oborožijo 15.000 mož, gredo proti Sestiani blizu Timava in tam iz nekega gozda planivši natolčejo in premagajo rimsko vojsko ter priplenijo mnogo blaga in ujetnikov. Strmeč nad odlično hrabrostjo tako malega mesta pošlje rimski senat zoper nje močnejšo vojsko. Prebivalci »Monte Muliano«, uvidevši nezmožnost daljšega upiranja, in ne hoteči pod tujo vlado živeti, pobrali so svoje blago, kolikor jim je v naglici bilo mogoče, pobegli so in pribežali na sedanje Kranjsko in tam ustanovili mesto Ljubljano. V tem času se je rimska vojska z veliko opaznostjo približala k »Monte Muliano«, čudeč se, da so vsa vrata odprta. Po dolgem oprezovanju se je neki rimski vitez predrznil vstopiti pod mestno zidovje in tam na dvoboj zvati vse prebivalce. Ko pa ne dobi odgovora, stopi skoz odprta vrata v mesto, in ko najde vse prazno in ne žive duše v njem, spleza na zidovje ter pozove svojo vojsko, naj vstopi. To zvedevši rimski senat, ukaže nazaj poklicati modre ubegle obečajoč jim mnogo svobodnosti in prednosti. In res, nekateri sprejemši pogodbo, vrnilo so se; drugi so pa rajši ostali v Ljubljani. Ta legenda kaže na prvo pobitje Rimljanov pri Timavu po Istranih, kakor nam poroča Livij; vidna je pa tudi sorodnost prebivalcev stare Emone (Ljubljane) z starimi Tržačani.«⁷

Z razliko od že tedaj razširjenih stališč o rimskem izvoru, skupni preteklosti in sploh italijanskem značaju Trsta se v omenjenih legendah poudarja razlika in razdalja Trsta do Rima in Benetek ter celo nakaže sorodnost med Trstom in Ljubljano. Kot ugotavlja Antony D. Smith v svoji knjigi o etničnem izvoru nacij, ni potrebno, da je takovrstna zgodovinska dokumentacija pristna in realna, potrebna je zgodba, ki bralca poteši in

⁵ »Ustna izročala o mestu Trstu«, Edinost 22. 2. 1879.

⁶ Prav tam.

⁷ Prav tam.

vzgaja.⁸ Takovrstni miti so bili kot nalašč za poudarjanje razlike celo samega mestnega središča do italijanskega sveta.

To razliko so Slovenci iz tržaškega podeželja najučinkovitejše poudarjali z rabo okoliške noše. Iz pisanja »Edinosti« in »Slovanskega sveta«⁹ je razvidno, da so nošo člankarji omenjenih časopisov enačili kot del nacionalne in politične zavesti okoličana, odmik od noše pa so enačili s korakom v smeri nacionalne mlačnosti, če že ne celo odpadništva. V članku »Kaj je zdaj Slovincem početi, ko je okolica raztrgana«¹⁰ člankar Edinosti ponuja nekaj rešitev, in sicer kako poudariti prisotnost Slovincem v mestu. Najprej bi bilo treba ohraniti mandrijansko nošo ali pa se oblačiti v kranjsko nošo. Razloge za to lahko preberemo tudi v članku »Narodna noša Tržaških Slovincem«, ki je izšel leta 1893 v »Slovanskem svetu«:

»Ni treba praviti, kako zanikajo naši nasprotniki obstoj slovenskega prebivalstva v Trstu in v njegovi okolici. A najjasnejši dokaz za njih krivične in neutemeljene laži je uprav - okoličanska narodna noša. Da, Tržaška okoličanska noša smelo svedoči, da je okolica slovenska, in dokler ne zgine ta neprecenljiva priča, dotlej bodemo lahko očitati našim nasprotnikom podlo obrekovanje. Prava, pravcata istina je, da se po vseh pristnih okoličanih pretaka slovenska kri, da so vsi njih pradedje nosili lastno okoličansko nošo, ki jih je ostentativno ločila od meščanov. Ko je stopal brhki okoličan v popolnem narodnem kroju po našem Tržaškem mestu, tedaj mu nihče ni mogel natvezovati druge narodnosti, vsakdor je vedel, da je ta pristni okoličan 'slovenskega duha, slovenskega srca'. Žalibog, da je malone povsem izginila častna ta obleka, ki je tako krepko svedočila slovensko narodnost, in ki je bila in je trn v očeh mestnih gospodov.«¹¹

Spreminjanje tržaške okoliške noše člankar vzporeja z vdiranjem tržaških mestnih navad tudi v tradicionalno slovensko vaško okolje.

»Pred par desetletij videl si stopati mnogo jednako oblečenih okoličanov, bodisi v zimski ali poletni obleki. Sedaj je le še majhno število možakov, ki se ne sramujejo svojih kratkih hlač, in kateri se ne brigajo, ako slišijo zbudljive in zasmehovalne besede. Po smrti teh izgine možka okoličanska noša povsem, in 'pozni vnuki' je bodo poznali le iz pravljic in podob.«¹² Manj zaskrbljujoč pa je bil za člankarja položaj ženske narodne noše, saj se je »ženska okoličanska noša se je ohranila še v svoji krasoti, dasi, žal, se nam ta krasota ponuja le ob izrednih prilikah in redkih obrokih. Tudi naše okoličanke se ozirajo in ravnaajo čimdalje bolj po meščankah ter jih skušajo posnemati, kolikor možno.«¹³

Spreminjanje oziroma prilagajanje navad slovenskih okoličanov na Tržaškem se ni omejilo seveda le na posnemanje mestne mode. Še posebno je člankarje »Edinosti« razburjalo uvajanje italijanskega petja v vaško okolje:

»Kolikor bolj se okolica mestu približuje, toliko bolj propada 'staro okoličansko pošteno vedenje'. Surovo razuzdano italijansko petje v okolici 'napreduje', propada pa naše narodno, 'nekdanji ponos' okoličanov. Tega in razne druge 'italijanske kulture' poslužujejo se večjideli okoličani moškega spola. Zadnje čase je opaževati pa i mej ženstvom, enakih stvari. Evo vam dokaza. V nedeljo 2. t.m. so imeli Barkovljani svojo

⁸ Antony D. Smith, *Le origini etniche delle nazioni* (naslov izvirnika *The ethnic origins of nations*), Bologna 1992, str. 73.

⁹ Slednji je izhajal v Trstu od leta 1890 do leta 1895.

¹⁰ »Kaj je zdaj Slovincem početi, ko je okolica raztrgana«, *Edinost*, 10. 6. 1876.

¹¹ »Narodna noša Tržaških Slovincem«, *Slovanski svet* 1893, str. 173-174

¹² Prav tam.

¹³ Prav tam.

navadno puštno plesno zabavo. Mej plesom pa, i po plesu, pokazala so Barkovljanska dekleta svojo naobraženost - 'krščansko sramežljivost'. Začela so namreč skupaj zbrana peti (bolje dreti se) i to menda zato, ker je fantov za petje primanjkovalo! Sramotno je to i žalibog, da je v okolici uže do tega prišlo. Enako delajo le v Trstu poznane 'šešolote'. In ko bi tudi ono petje narodno bilo, ne mogel bi ga hvaliti noben omikan človek. Nekatere Barkovljanske može je kar sramota obšla videti vedenje Barkovljanskih deklet.¹⁴

Tudi vaške veselice in šagre so bile zaradi tega na zatožni klopi «Edinosti»:

«Stran tedaj z javnimi plesi ali šagrami! Od njih prihajaja milemu našemu narodu zgolj škoda, na njih se naša mladina kviri; tu pri nas v Trstu so ti plesovi ognjišče, na kojem se žge kadilo - tujim navadam in tujemu jeziku; na teh plesiščih se 'klafajo' nesramne laške pesni ter kviri se čisti slovenski posluh - sploh od teh plesov prihaja našemu narodu zgolj škoda; agitujmo tedaj in tirjajmo, da se odpravijo! Zajedno pa naj bode naše delovanje in skrb obrnjena v to, da se ti plesovi nadomestijo z drugimi koristnejšimi veselicami, ki naj bi se morale prirejati v prostorih vaške čitalnice ali bralnega društva. Našemu narodu pomanjkuje daljše praktične omike, ki se dobiva iz knjig in časopisov; za majhen mesečni znesek lahko podaje tako bralno društvo svojim udom dosti duševne hrane. Sploh bi bila bralna društva narodu prave učilnice in vzgojiteljice - delujmo tedaj na to, da se jih kolikor mogoče ustanovi!»¹⁵

Omenjeni članki plastično predstavljajo nekatere pojave, ki so prispevali k spremenjanju slovenskega tržaškega prebivalstva v prejšnjem stoletju. Postopen prodor italijanskih kulturnih zgledov in modelov se v časopisju zrcali tako v obliki poročil ali pa komentarjev, ki so nastajali izpod peresa tudi priličnih sodelavcev, ki so hoteli preko svojega časopisa posredovati ostalim bralcem svoje gledanje na položaj Slovencev v Trstu, kar je še posebno zanimivo pri diahroni analizi razvoja identitete oz. mentalitete, saj gre po eni strani za direktno pričevanje posameznika, ki je pa s tem skušal vplivati tudi na širšo družbo.

Riassunto

«All'inizio non c'era niente»

L'identità slovena e Trieste nella stampa slovena triestina della seconda metà del 19. secolo

Oltre alla funzione informativa e di svago è possibile notare nella stampa slovena edita a Trieste nella seconda metà del 19. secolo anche una parte formativo-didattica, specie negli articoli destinati alla formazione dell'identità dei lettori. In questa categoria non rientrano solamente gli articoli di attualità, ma pure articoli riguardanti il passato.

Un'interessante sintesi di ciò si può riscontrare all'interno di una serie di articoli dal titolo «Ustna izročala o mestu Trstu» (Tradizioni orali riguardanti la città di Trieste) scritti da J. Loser e pubblicati dall'Edinost tra il 8.2.1879 ed il 23.3.1879. Nell'introduzione l'autore constata che la popolazione triestina aumentò negli ultimi 150 anni da 6.000 a 150.000, grazie all'afflusso di immigrati. Anche a causa di ciò si modificò nel tempo anche il modo di vivere. Alla modificazione dell'identità cittadina contribuì, secondo l'autore degli articoli, pure il cambiamento del processo di produzione. Con la scomparsa di determinate professioni, per esempio il lavoro nelle saline,

¹⁴ «Tržaška okolica», Edinost 11. 2. 1885.

¹⁵ «Ples», Edinost 10.8.1887.

scomparirono anche gran parte delle tradizioni orali legate a quel mondo. La rapida crescita del commercio e dell'artigianato erano in gran parte attribuibili ai nuovi arrivati, che però, secondo l'autore, non si curavano delle tradizioni locali.

Loser negli articoli presenta alcune leggende riguardanti l'origine della città, dalle quali emergono alcune interessanti considerazioni. I racconti sull'origine nobile ed antica della città di Trieste risalgono al periodo delle guerre con i Veneziani. Non meno interessante è il racconto della fondazione di Ljubljana per opera degli antichi abitanti di Trieste, dal quale è possibile dedurre che tra gli abitanti di Ljubljana e di Trieste ci sono più affinità che tra i Triestini ed i Romani, ai quali gli antichi abitanti di Trieste (allora definita Monte Muliano) non volevano pagare i tributi e perciò decisero di fondare un'altra città.

Dagli articoli dell'Edinost e dello Slovanski svet emerge anche un'interessante analisi riguardo l'uso dei costumi nazionali da parte degli Sloveni del territorio. L'uso dei costumi nazionali veniva visto come un'atto di dimostrazione del grado di coscienza nazionale degli abitanti del territorio e, viceversa, l'uso di vestiti «cittadini» veniva inteso quasi come una manifesta intenzione ad assimilarsi. L'uso del costume nazionale era infatti un tratto inconfondibile e visibile dell'identità del proprietario ovunque, quindi anche in città. La numerosa presenza degli Sloveni in città sarebbe stata così più visibile e sarebbe stato quindi più difficile negare la consistenza numerica degli Sloveni sia in città che nel territorio.

Dagli articoli dell'Edinost è possibile avvertire non solo la preoccupazione riguardo l'introduzione dell'abbigliamento «cittadino», ma anche della popolarità delle canzoni in dialetto triestino tra gli Sloveni del Carso specie durante i balli e le sagre paesane che diventavano da luoghi di aggregazione nazionale a pericolosi focolai per l'assimilazione.

Dragutin Murko
**Ob stoletnici ustanovitve Slovenskega omizja,
prvega društva sarajevskih Slovencev**

Avtor obravnava stike med Slovenijo in BiH, posebno bivanje in delovanje Slovencev v BiH od najstarejših obdobj njene zgodovine do danes. Oriše nastanek in dejavnost uradniško-posesniškega društva Slovencev v Sarajevu Slovensko omizje in njegovega naslednika Slovenskega kluba, oba iz časov avstroogrške monarhije, ter omeni še mnogo poznejše sarajevsko Slovensko delavsko kulturno društvo Ivan Cankar.

The author deals with the contacts between Slovenia and Bosnia and Herzegovina, focusing on the life and work of Slovenes in Bosnia and Herzegovina from the earliest times up to the present. He describes the activities of the Slovene Circle, an association of Sarajevo Slovene civil servants and property-owners and of its successor, the Slovene Club, both founded under Austria-Hungary, also mentioning the much more recent Ivan Cankar Slovene Workers' Cultural Society in Sarajevo.

Z avstroogrsko okupacijo Bosne in Hercegovine leta 1878 so nastali pogoji za množičnejše priseljevanje strokovnih delavcev iz dežel monarhije, saj je znano, da jih Turčija na področju BiH ni imela.

Prvi strokovnjaki v BiH v tem obdobju so bili vojaške osebe. Zato se že v prvih dneh okupacije civilne oblasti obračajo na vojaško poveljstvo^{8,9} z zahtevo, da demobilizira osebe s pedagoško, rudarsko, gozdarsko, gradbeniško in podobno izobrazbo/strokovnostjo, da bi jih lahko vključile v delo v nanovo ustanovljenih osnovnih šolah, rudnikih, gozdnih deloviščih, gradbiščih in podobno.

Med temi demobiliziranimi vojaškimi osebami je bilo veliko tudi Slovencev, saj je med približno 360.000 pripadniki »okupacijskih sil« monarhije, ki so sodelovale pri okupaciji BiH, bilo tudi okoli 20.000 Slovencev¹². Glavni pogoj za demobilizacijo pa je bilo poleg strokovnosti tudi poznavanje jezikov narodov BiH¹⁴, tako da bi mogli te odpuščene vojake tudi takoj poučevati za samostojno opravljanje teh del⁶, tj. za relativno hitro osamosvojitvev, s tem pa tudi za kar najbolj mogoče osvobajanje iz odvisnosti od veliko dražjih tujih kadrov. Toda nanovo ustanovljena Zemaljska (deželna) vlada za

BiH je spoznala, da ne število demobilizirancev ne njihova strokovnost nista zadovoljiva za načrtovane prosvetne in gospodarske akcije v okupiranih pokrajinah; zato je razpisovala javne natečaje, celo z direktnimi pozivi bodisi prek nekaterih ustanov na Dunaju bodisi prek nekaterih podjetij, da napotijo v BiH izkušene rudarje, gozdarske in gradbeniške delavce⁶ (pa tudi učitelje) in da jim ponudijo veliko boljše pogoje kakor na delovnih mestih, -ki jih zasedajo sedaj-. Na odziv ni bilo treba dolgo čakati: hitro so prihajali odgovori in ponudbe, pa tudi skupinica delavcev! Tako so kmalu prišli rudarji iz Idrije, Hrastnika in od drugod; le-te so najprej razporedili na področja, kjer so šele potekala raziskovalna dela za odkrivanje gospodarnih rudnih ležišč, pozneje pa na delo v novo odprti rudniki in premogovnikih.

Potrebno je omeniti tudi prihod v BiH precejšnjega števila Slovencev, ki so dobili zaposlitev pri deželni vladi in različnih njenih organih, okrožjih in ustanovah (bolnice, ambulante, železnica, pošta in podobno). Na ta način se je število Slovencev stalno povečevalo, potekala pa je tudi kolonizacija kmečkega prebivalstva¹¹.

Sledovi bivanja prebivalcev slovenskega govornega področja dokazujejo njihovo navzočnost v Bosni že v najstarejših obdobjih njene zgodovine. To so bili lahko tako trgovci, pridigarji, križarji ali samotni vitezi kakor tudi posamezni »popotniki«.

Zanesljivejše podatke o teh »Slovenih« najdemo, če preučujemo srednjeveške rudarje *Sase*, o katerih nekateri avtorji trdijo, da so bili deloma celo tudi Slovenci, ki so »s trebuhom za kruhom« iz svojih rudarskih krajev na področju Štajerske (Pohorje) in predalpskih predelov prišli naravnost v Bosno^{1,2} ali pa skupaj s šlezijskimi in severnočeškimi rudarji prek Sedmograške in Srbije.

Zveze Bosne in Slovenije so se vzdrževale tudi prek bosanskih velikašev in banov, ki so pošiljali svoje hčere na evropske »dvore«, da bi se tam (kakor tudi sinovi) priučili evropski, zahodni kulturi. Te hčere so se ponavadi tudi poročale s kraljevskimi sinovi, pri katerih starših so bile na šolanju! Značilen je primer celjskih grofov, posebno Hermana I., ki je vzel za ženo Katarino, hčer Stjepana II. Kotromanića³, ki je pa tudi za svojo osebno stražo pripeljal vojake iz Bosne in je najemniško vojsko oskrbel z Bosanci! Njegov sin Herman II. je hčer Barbaro poročil s kraljem, kasneje »cesarjem rimsko-nemškega cesarstva« Sigismundom^{4,8} (kateremu je dvakrat »rešil življenje!«), in je na ta način postal sorodnik obeh vladarjev. Ker je Herman II. pogosto posredoval v sporih Sigismunda z bosanskim kraljem Tvrtkom II., pa tudi z njegovimi velikaši, mu je kralj Tvrtko 2. septembra 1427 »v prestolnem mestu Bobovcu« izdal listino, v kateri ga razglašajo za dediča bosanske krone in dežele Bosne za primer, če (Tvrtko) ne bi zapustil zakonitih potomcev! Toda do uresničitve te »oporoke« ni prišlo zaradi nasprotovanja bosanskega plemstva pa tudi zaradi splošnih vojaško-političnih razmer.

100 let po turški osvojitvi Bosne potuje skoz to deželo z avstrijskim odposlanstvom Slovenec Benedikt Kuripečič⁹ (leta 1530) in med potovanjem piše dnevnik, katerega pozneje objavi v knjigi. V njej opisuje ne le potek tega potovanja, temveč tudi razmere v deželah, skoz katere je šel. Tudi drugi potopisec, Turek Evlija Čelebi⁵, nam v svojem Potopisu (*sejhatnami*) daje nekatere informacije, tokrat o Koroški (*Dudaškoj*), kjer je sodeloval pri vpadih turških čet.

Dejstvo je, da so Slovenci živeli v Bosni tudi pod turško oblastjo⁹. Mnogi so prišli sem kot ujetniki (od katerih jih je veliko prešlo tudi k muslimanski veri in imamo zato veliko priimkov značilno slovenskega izvora!), toda posebno v sredini 19. stoletja prihajajo v Bosno kot strokovnjaki za posamezne dejavnosti, ranocelniki in celo industrijalci.

Posebno je pomemben prispevek kranjskih gozdnih delavcev⁸, ki so poleg sodelovanja pri sečnji gozdov na gozdnih deloviščih izdelovali tudi »duge« (döge) - lesene letve za

sode, z zažiganjem dreves pa so iz drevesnega pepela proizvajali pepeliko, to nujno potrebno surovino za izdelovanje stekla in steklenih predmetov. Znano pa je, da so bile najbolj cenjene steklarne na Pohorju.

Ti gozdni delavci so prinesli v Bosno tudi svoje znane sekire, tehniko gradnje »kranjskih kolib« ter so celo uvažali svoje konje, da bi olajšali prevoz obsekanega drevja (hlodov)⁷.

Slovenec Gerdonč (Gerdontsch) je ob rečici Kovačici v Sarajevu že leta 1870 postavil eno prvih pivovarn, ki je bila najmodernejša^{10,18}.

O številu Slovencev v BiH v posameznih obdobjih ni zanesljivih podatkov, ker je leto tudi nenehno raslo in upadalo. Prvi rezultati popisa prebivalstva iz leta 1879 ne omenjajo slovenskega življa. V izsledkih poznejših popisov najdemo edinole informacije o priseljencih iz posameznih delov monarhije - Cislitvanije in Translitvanije. Šele iz rezultatov ljudskega popisa BiH iz leta 1910 izvemo, da je bilo v tej »pokrajini« skupno 3.10 % Slovencev (oziroma »državljanov, katerih materin jezik je slovenski«); od teh jih je v Sarajevu živelo 789^{13,16} (okoli 400 jih je bilo zaposlenih v državni upravi, medtem ko so bili ostali obrtniki, trgovci, gostilničarji-hotelirji, učitelji in podobno). Od Slovencev, zaposlenih v državni upravi, jih je največ delalo v Sarajevu, v deželni vladi in v njenih institucijah. Najdemo jih še pri železnici, v rudnikih, v gozdarskih in lesnopredelovalnih podjetjih, v šolstvu, zdravstvu, gradbeništvu in drugje. Četudi v Sarajevu industrija ni bila posebno razvita, je vendar nekaj naših sonarodnjakov našlo zaposlitev tudi v njej.

Zaradi skupnega jezika, kulture ter šeg in navad so se Slovenci v Sarajevu kakor tudi sicer v drugih bosanskih in hercegovskih mestih, kjer jih je živelo in delalo malo večje število, začeli že od priselitve družiti in zbirati¹⁴. Najpogosteje se je to dogajalo po kantinah podjetij, v katerih so bili zaposleni, ali po gostilnah, kajti stanovanjske razmere jim tega niso dovoljevale. Po stanovanjih so se najpogosteje zbirali samo najbližji sorodniki.

Taka »stihijska« sestajanja in zbiranja po kantinah in gostilnah so trajala nekako do začetka 90. let prejšnjega stoletja. Tedaj so nekateri za to zainteresirani člani te male slovenske skupnosti v Sarajevu začeli opazovati/spoznavati? raznarodovanje nekaterih sonarodnjakov - pozabljanje materinega jezika, izjavljanje, da so Hrvati, kroatiziranje, germaniziranje ipd., in to zaradi skupne vere, splošnih pogojev ali iz določenih interesov.

Ker je že od samega začetka avstroogrške okupacije v sarajevskih šolah predavalo kakih deset učiteljev in profesorjev Slovencev¹⁵, so se le-ti, skupaj z nekaj visokih vladnih uradnikov in gospodarstvenikov, lotili akcije za ustanovitev slovenskega združenja; to naj bi med sarajevskimi Slovenci, posebno med mladino, delovalo za ohranitev jezika, kulture ter šeg in navad, prinešenih iz domačih krajev, ter bi se s tem upiralo različnim težnjam za asimilacijo. Eden od pobudnikov teh prizadevanj, profesor Velike gimnazije v Sarajevu, Jakob Žnidaršič, pripoveduje v svojih spominih¹⁷, kako je ob neki priliki obiskal Slovenca patra Verhovca, ki je bil že precej pozabil slovenski jezik, ter je z obžalovanjem ugotovil, »da to ni edini primer! Taki in podobni primeri raznarodovanja so največ prispevali k zamisli o potrebi organiziranja (oblikovanja?) slovenskega združenja v Sarajevu. Zato so se leta 1897 lotili priprav, že ob polovici istega leta pa je prišlo tudi do ustanovitve društva Slovencev v Sarajevu, pod imenom **Slovensko omizje**^{14,16}, v gostilni sarajevskega Slovenca Vidmarja, v tedanji Mustajbegovi ulici (danes Ul. Valtera Perića št. 10). Ker to društvo prvih nekaj let ni vodilo društvenih knjig niti ni bilo registrirano pri državnih oblasteh, imamo edine informacije o tem dogodku iz referata, ki ga je imel 16. oktobra 1939 v Slovenskem klubu Janko Urlep. Iz tega referata izvemo, da so bili pobudniki ustanovitve Omizja profesorji Velike

gimnazije v Sarajevu Jakob Žnidaršič in Emilijan Lilek ter Matija Valpotic, Anton Peterlin, Ivan Dolžan in še nekateri drugi. Omizja so skoraj petnajst let uspešno delovala za zbiranje in druženje Slovencev, za njihovo kulturno in prosvetno dviganje ter za ohranitev slovenskega jezika in kulture, v teh od matice oddaljenih krajih, vse dokler se niso 5. novembra 1910 preoblikovala v **Slovenski klub**¹⁸. Med ostalimi dejavnostmi, ki so bile na programu slovenskih Omizij, je nujno omeniti prirejanje javnih predavanj (predavali so večinoma Slovenci - profesorji na sarajevskih šolah, z Žnidaršičem in Lilekom na čelu), družabne večere in obvezne veselice vsako prvo soboto v mesecu. Na njih je nastopal tudi dramski odsek Omizja s kakšnim skečem in bolj veselo igro ter pevski zbor s slovenskimi pesmimi, sklenili pa so take prireditve z obveznim plesom. Ta srečanja niso potekala samo v gostilni Vidmar, temveč tudi v hotelu Evropa, v Društvenem domu ipd. To navado druženja je prevzel tudi kasneje nastali Slovenski klub. Omizja so za svoje člane organizirala tudi izlete v naravo, v okolico Sarajeva, pa tudi bolj daleč!

Prvi regularni zapisnik društva Slovensko omizje je ohranjen za zbor z dne 24. novembra 1908. leta; tu je podana tudi informacija o delu Omizja v preteklem letu, o čemer je poročal Anton Mikuš. Tega leta je Omizje zbiralo 43 članov, pretežno enako kakor v prejšnjem obdobju - uradnike in drobne gospodarstvenike.

Zanimanja delavcev za članstvo v Omizju še vedno ni, verjetno zaradi splošne sestave članstva in visoke članarine.

Leta 1908¹⁹ je bilo na omenjenem zboru izvoljeno novo vodstvo Omizja z direktorjem Velike gimnazije, profesorjem Martinom Bedjaničem kot predsednikom, Premorjem kot podpredsednikom, dr. Preindlom kot tajnikom in Jožetom Steindlom kot blagajnikom. Kot odborniki so navedeni ing. Koblar, A. Mikuš (oba zaposlena pri železnici), Lah in J. Knaflič. Omizje tudi to leto še nadalje zbira zelo majhno število sarajevskih Slovencev, vsega 43 članov! Kot članske prostore še naprej uporablja iste prostore v palači Napredka (v okviru hrvatskega društva Napredak; njegove prostore uporabljajo tudi odseki Omizja za svoje vaje in skušnje). Ker ti prostori niso bili primerni za zbiranje in druženje članstva, so razmišljali o graditvi lastnega Slovenskega doma ali vsaj skupnega društvenega doma z društvom Česka beseda, ki bi v tem primeru nosil nevtralno ime Slavenski dom (Slovanski dom). Žal kljub dobri volji z obeh strani do uresničitve te zamisli ni prišlo.

Da bi imela nadzor nad družbenimi organizacijami (katerih število je v BiH že narastlo na stotino), je deželna vlada leta 1909 izdala zakon o nujnosti registracije družbenih organizacij pri policiji. Zato je na predlog profesorja Bedjaniča stekla akcija za reorganizacijo Slovenskega omizja v Slovenski klub, ki bi se kot organizacija sarajevskih Slovencev registriral pri državnih oblasteh in s tem postal javen in uradno priznan. S tem namenom so se lotili izdelave novega statuta (društvenih pravil); tako vlada kot tudi samo Omizje sta ga nekajkrat popravila in predelala, končno pa je bil na zboru Omizja 5. novembra 1910 (na katerem je bil tudi ustanovljen Slovenski klub) tudi uradno sprejet. Ob tej priložnosti je bil za prvega predsednika novega društva - **Slovenskega kluba** - izvoljen dr. Preindel, za podpredsednika Valpotic, za tajnika Knežević, za blagajnika Steindl, uvedli pa so tudi novo funkcijo arhivarja, za kar so izvolili Peterlina. Klubski prostori tudi tega društva so bili še vrsto let v palači Napredka. Klub je nadaljeval pretežno s podobnim programom dela in z dejavnostmi, kakršne je izvajalo tudi Omizje. Novost je bila, da je Klub izdajal svoje posebne »znamkice«, ki so jih morali člani lepiti na vse ugovore na delo Kluba, pa tudi na prošnje in pritožbe, naslovljene na Klub!

Ker je imela po veljavnem zakonu, pa tudi po od deželne vlade potrjenih društvenih pravilih (statutu) država pravico in dolžnost, da nadzira delo Kluba, je moral biti vladin zaupnik navzoč na vseh sejah in javnih prireditvah Kluba; zato je moral Klub najmanj tri dni pred svojimi manifestacijami obvestiti o tem vlado! V okviru »nadziranja dela Kluba« je imela policija pravico do »vpogleda« v poslovanje Kluba in je tako ob pregledu prostorov v nekaj primerih prišlo tudi do poškodovanja in uničevanja dokumentacije in arhivskega gradiva Kluba ter knjižničnega inventarja.

Eden od členov društvenih pravil Slovenskega kluba je kot predpogoj za sprejem v članstvo Kluba zahteval »obvezno poznavanje slovenskega jezika«¹⁴, 12. člen pa je govoril o prenehanju dela samega kluba; pri tem ni prezrl razloga »višje sile« (odlok oblasti!) in je navedel, da se mora v takem primeru izvesti likvidacijski postopek: po tem je treba preostalo premoženje predati ljubljanskemu Društvu sv. Cirila in Metoda, »če Klub ne odloči drugače«.

Tudi Slovenski klub je ohranil uradniško-posestniško naravo članstva, kakršno je imelo tudi Omizje. Med člani - uradniki se omenja 9 uslužbencev deželne vlade, dva carinika, trije profesorji, ostali pa so različni zasebniki - gospodarstveniki¹⁶. To so Peterlin, Valpotic, Kneževič, Stergar, Pezdirc, Štrucelj, Slekovar, Smodiš in Pogorelec, sledita Rožmanič in Žaček ter profesorji Bedjanič, Nemanič in Hrga (Žnidaršič je umrl leta 1903, Nemanič pa je leta 1910 odšel iz Bosne); medtem ko so Brodnik, Batič, Poznič, Bergant, Rozman, Preindl, Dovič in drugi zasebniki različnih strok.

Zaradi take sestave članstva ne presenča, da tudi Slovenski klub ni bil zanimiv za delavski stan slovenskega rodu in so se njegovi pripadniki za zaščito svojih pravic raje vključevali v druge organizacije.

Zaradi utesnjenosti prostorov, katere je Klub uporabljal v stavbi Napredka, je bila čitalnica Kluba nekaj časa v najetem prostoru v gostilni Frankinija v Ulici Čobanija (danes Ulica T. G. Masaryka); avgusta 1913 pa so jo ponovno preselili v palačo Napredka.

Četudi se je v času I. svetovne vojne zaradi bližnjih vojnih akcij, pa tudi zaradi evakuacije precejšnjega števila prebivalcev Sarajeva (celo v Slovenijo) dejavnost Kluba precej zmanjšala, so se tisti člani, ki so ostali v mestu, redno sestajali, večinoma na lastno pobudo! Celo članarina se je zbirala in obveznosti so redno poravnavali. Iz poročila blagajnika Jožeta Žnidaršiča za leto 1917 izvemo, da je bilo v Klubu 44 članov; lahko izvemo celo za njihova imena.

Po koncu I. svetovne vojne je prišlo do izmenjave članstva, ker so bili mnogi člani prejšnjega sistema upokojeni ali prisiljeni, da se izselijo iz BiH, v naše kraje pa so prihajali novi Slovenci, večinoma iz krajev, ki so pripadli drugim državam (Italiji, Avstriji ali Madžarski), kot »novi strokovnjaki«. A tudi ta sprememba v sestavi Slovencev ni bistveno vplivala na zvečanje števila članov v Slovenskem klubu. Še naprej ostaja »gosposko društvo«, ki ne ustreza delavskemu razredu.

Po popisu prebivalstva iz leta 1921 je v Sarajevu od skupno 46.315 izjavilo 1.185 prebivalcev²⁰, da je njihov materin jezik slovenski. Slovenski klub je nanovo registrirala Pokrajinska vlada za BiH v Sarajevu (št. 108, 23. januarja 1922), sedež je imel še naprej v Napredkovi palači, imel pa je celo 238 članov in knjižnico z 220 knjigami.

8. aprila 1934 pride tudi do ustanovitve druge slovenske organizacije v Sarajevu, **Slovenskega delavskega kulturnega društva Ivan Cankar**. Ustanovni zbor je potekal v tedanjem Radničkom domu (Delavskem domu, danes kino Bosna v Alipašini ulici). Tudi to društvo se je polagoma razvijalo in imelo je podoben program dela kakor nekoč tudi Slovenska omizja; izdajalo je tudi svoj časopis **Zora**.

Medtem ko je Slovenski klub polagoma ugasnil zaradi vedno slabšega zanimanja članstva in zamiranja dejavnosti, je Cankar prenehal delati leta 1941 zaradi suma policije, da se ukvarja s protidržavnimi dejavnostmi. Januarja 1941 je policija zaplenila vse njegovo imetje, vključno z dokumentacijo in knjižnico društva, in društvo je prenehalo z delom.

Čeprav je za časa II. svetovne vojne prišlo v Sarajevo veliko Slovencev kot izgnanci, posebno s Spodnje Štajerske, kjer so Nemci izvajali etnično čiščenje, se le-ti niso mogli narodnostno organizirati, ker jih je NDH razglasila za hrvaške državljane (Hrvate). Ti izgnanci so se leta 1945 vrnili na domove v Sloveniji, preostali Slovenci pa so obnovili svoje društvo Cankar; to je z novimi Slovenci, ki so kot strokovna delovna sila prihajali v podjetja, ustanovljena v povojnem obdobju (posebno vojna industrija), delovalo v BiH prav do srbskočetniške agresije. Novo obnovo je slovensko društvo Cankar doživelo med vrhuncem agresije (vojne!) dne 13. marca 1993!

Literatura:

1. V. Mikolji: Povijest željeza i željeznog obrta u Bosni, Zenica 1969.
2. Povijest Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463, Knjiga I, »Napredak« - Sarajevo 1991. (II. izdaja)
3. I. Voje: Odnos Celjskih grofova prema političkim prilikama u Bosni i Hercegovini u XV vijeku, Radovi sa Simpozijuma »Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura«, Zenica 1973, str. 63.
4. S. Sitar: Sto slovenskih znanstvenikov, Ljubljana 1987, str. 90.
5. E. Čelebi: Putopis, Sarajevo 1973, str. 493.
6. I. Hadžibegović: Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914. godine, Sarajevo 1980.
7. B. Begović: Iskorišćavanje naših šuma u prošlosti za proizvodnju pepeljike, v »Radovi Poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Sarajevu, 4-5 (1954), str. 254.
8. D. Murko: Glasnik HT BiH, 21 (1973-74), str. 71.
9. V. Skarić: Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije, Sarajevo 1937.
10. M. Prstojević: Zaboravljeno Sarajevo, Sarajevo 1991, str. 262.
11. Hronologija radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini do 1941. god., Sarajevo 1971.
12. V. Melik: Odmev dogodkov ob okupaciji Bosne in Hercegovine na Slovenskem, v: Naučni skup: Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini. Posebna izdaja ANUBiH, knjiga XLIII, Sarajevo 1978, str. 248.
13. T. Kruševac: Sarajevo pod austrougarskom upravom 1878-1918, Sarajevo, 1960.
14. D. Murko: Osvrt na društvenu organizaciju Slovenaca u Sarajevu, »Zora Cankarjeva«, št. 13 (oktober-december 1996).
15. E. Lilek: Slovenci v tujini službujoči šolniki, Celje 1935.
16. M. Grum: Društvo sarajevskih Slovencev (1897-1918), Zgodovinski časopis, 37 (1983), št. 1-2, str. 89.
17. E. Lilek: n. d., str. 15.
18. H. Kreševljaković: Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave 1878-1918, Sarajevo 1969, str. 102.
19. L. Hadžiosmanović: Biblioteke u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vladavine, Sarajevo 1980.

Lj. Bašović: *Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini 1918-1945*, Sarajevo 1986.

20. *Almanah Drinske banovine "Bratstvo-jedinstvo" za 1930. godinu*, Sarajevo 1931, str. 102-103.

21. M. Dolinšek-Divčič: *Dokumenti slovenačkog kulturnog društva Ivan Cankar 1934-1951, Cankarjevi dnevi - Sarajevo*, maj 1993, str. 10.

Prevedla Marta Koren

Summary

On the Centennial of the Slovene Circle, the First Association of Sarajevo Slovenes

The 1878 occupation of Bosnia and Herzegovina by Austria-Hungary paved the way for the mass migration of qualified personnel from all regions of the Monarchy. Demobilized soldiers with a background in teaching, mining, forestry, construction found work in Bosnia and Herzegovina: among them were approximately 20,000 Slovenes, who had the advantage of speaking a cognate language. Since the demand exceeded the supply, the local government welcomed experienced workers from Slovene provinces, so that miners from Idrija, Hrastnik, etc. came to Bosnia. Quite a few Slovenes got jobs in government organs and institutions (counties, districts; hospitals, post offices, the railroad).

Traces of the presence of Slovene-speaking people in Bosnia and Herzegovina date from the earliest period of its history. Among the Saxon miners of the Middle Ages there were supposedly also some Slovenes.

Contacts between Bosnia and Slovenia were also kept alive by Bosnian lords, who sent their children to be educated at European "courts". In this way Herman I of Celje married Katarina Kotromanić, while his son, Herman II, married his daughter Barbara to the German king, later emperor, Sigismund. Because of his kinship with both crowns, Herman II could mediate between them.

In 1530, Austria's emissary, the Slovene Benedikt Kuripečič, wrote a diary describing his travels through Bosnia; another traveler, the Turk Evlija Čelebi, reported on Slovenia.

Some Bosnian last names of unmistakably Slovene origin bear witness to the Slovenes who had come to Bosnia as Turkish prisoners and were partially Islamized.

The number of Slovenes in Bosnia has been subject to constant changes. The first Austro-Hungarian censuses do not mention Slovenes; only the 1910 census list 3.10% of Slovenes, 789 of them in Sarajevo.

The Sarajevo Slovenes first associated in company canteens and inns; in the early 90's some teachers and others, spurred by instances of Slovenes forgetting their mother tongue, declaring themselves to be Croats, started working on the setting up of a Slovene association for the preservation of the Slovene language, culture and customs. In mid-1897 the Slovene Circle was founded, initiated by Jakob Žnidaršič, Emilijan Lilek, Matija Vavpotič, Anton Peterlin and others. The Circle rallied Sarajevo Slovenes, organized public lectures, social evenings, parties, excursions; there were also a drama section and a choir. The first official minutes of the Slovene Circle date only from 1908. All 43 members are either civil servants or businessmen; workers were not interested in the Circle.

In 1908 new officers were elected. Prof. Martin Bedjanič became the Circle's new chairman.

In 1909 the provincial government required all societies to register with the police. The Circle drew up a new statute and re-organized itself into the Slovene Club; its first chairman was Dr. Preindl. The Club continued carrying out pretty much the same program as the Circle.

The government had the right and duty to control the Club's work. A government representative attended its meetings and the police made periodic inspections of the club's premises. The

members of the Slovene Club were also civil servants and property owners. Though diminished, the Club's activities were not interrupted during World War I. In the post-war period, the membership changed, most new members coming from regions which were awarded to other countries. According to the 1921 census, there were 1,185 Slovenes in Sarajevo.

In 1934 the Ivan Cankar Slovene Workers' Cultural Society was founded in Sarajevo. It also published a newspaper, *Zora* (The Dawn).

Because of lack of interest, the Slovene Club gradually faded away. The Ivan Cankar Society stopped working in 1941, because of police allegations it was mixed up in anti-government activities. In 1945 it came to life again, working all the way to the Serbo-Chetnik aggression, experiencing a new renaissance in March 1993, at the height of the war!

Antonija Bernard
Slovenski priseljenci v Franciji

Avtorica prispevka skuša podati občo sliko slovenskega življa v Franciji. Naslanja se na delo in izkušnjo prelata Naceta Čretnika, ki že petdeset let deluje pri tamkajšnji slovenski skupnosti.

The author draws a general picture of Slovene immigrants in France, drawing on the work and experience of the Reverend Nace Čretnik, who has been active among the Slovene community in France for half a century.

Po mnenju nekaterih poznavalcev prebiva v Franciji od 20 do 30 000 Slovencev. Raztreseni so po vsej državi in tudi po socialni strukturi ne predstavljajo enotne skupine. Tako so med njimi že ostareli predstavniki rudniških delavcev, ki so se priselili pred drugo svetovno vojno pa tudi njihovi otroci in vnuki. Po šestdesetih letih so prišli »ekonomski« priseljenci. Danes prihaja iz opustelih industrijskih mest na Štajerskem zaskrbnjujoče število mladih fantov v tujsko legijo.

Če bi pogledali malo v preteklost, bi morali upoštevati tudi »začasne« priseljence, ki so tukaj preživeli del svojega življenja. Francija je kot dežela kulture in svobode že od nekdaj privabljala intelektualce. Vsi vemo, da je bivanje v Parizu vplivalo na marsikaterega umetnika, od Zupančiča pa do Šalamuna ali Ciuhe. Manj znan je dolgo zamolčani Prežihov brat Alojz Kuhar, ki je leta 1936 doktoriral na Sorbonni, ali pa Ruda Jurčec. Med »začasnimi« so bili tudi poljski delavci: nekateri so delali na francoskih poljih nekaj let in se vrnili, drugi so prihajali več let zaporedoma na sezonsko delo. Po porazu španskih republikancev so se v Franciji znašli tudi španski borci, med vojno pa Slovenci - nemški vojni ujetniki, ki so bili nameščeni po velikih kmetijah v Normandiji ali v pokrajini Beauce, kjer so tako pridno delali, da je bilo kmetom kar žal, da se je vojna končala.

Kot vidimo, je pretok slovenskega življa v Franciji zelo pester in raznolik. Potrebno bi ga bilo temeljito preučiti, tako v njegovi sedanosti, socialni in krajevni, kot tudi v njegovi preteklosti, ki jo sestavljajo različne plasti. Nadvse zanimivo bi bilo na primer

spoznati individualne usode ljudi: kako so se znašli v popolnoma tujem okolju, v neznanem jeziku, tu in tam v skupini, največkrat pa čisto osamljeni? Kako so se organizirale skupnosti? Kako so se ohranjale in še ohranjujejo svoj jezik in kulturo v silno asimilacijskem okolju? Kako se je vzdrževal stik z domačimi, z domovino? Kako se je odvijal socialni vzpon prišlekov, njihovih otrok in vnukov? Kako je kmečki fant postal avtoprevoznik in njegov sin zdravnik?

Raziskovalec bi lahko začel s statistiko, prebrskal arhive tako v Sloveniji kot v Franciji. V nekdanjih rudniških revirjih na severu in vzhodu Francije bi se gotovo našli zanimivi dokumenti v župnijah, v šolah, v še obstoječih organizacijah. V arhivih jugoslovanske ambasade se gotovo hranijo listine, ki pričajo o priseljencih šestdesetih let. Najbrž tudi arhivi OZNE hranijo število in imena beguncev po petinštiridesetem letu, ki so jih potem skrivaj nadzorovali razni »kulturni atašeji«. Tudi v Prekmurju se še najde kakšna starka, ki bi vedela pripovedovati o ogromnih francoskih kmetijah, na Štajerskem pa sem večkrat srečala bivše vojne ujetnike, ki so me pozdravili s trdim »bonjour« ali pa se pobahali s francosko kletvico.

Za začetek sem hotela poiskati koga, ki bi poznal kar največ slovenskih prišlekov, ki bi bil v stiku s tistimi na severu, pa s tistimi, ki živijo v Parizu in njegovi neskončni okolici, pa v Nici ali v osrednji Franciji. In spomnila sem se, da takega človeka pravzaprav poznam. To je prelat Nace Čretnik. Še vedno energičen in čil duhovnik, v preteklosti tudi navdušen alpinist, praznuje letos svojo zlato mašo. Rojen je leta 1917 v Šaleku pri Velenju, bogoslovje je študiral v Mariboru, potem pa v Ljubljani in v Parizu, za duhovnika pa je bil posvečen v Brixnu. Leta 1947 je bil imenovan za ravnatelja Slovenske katoliške misije v Franciji. Tako lahko rečemo, da ima za seboj ne samo 50 let duhovniškega dela, ampak tudi 50 let splošne človeške dejavnosti med Slovenci v Franciji.

Res je sicer, da si pred kakšnim desetletjem nihče v Sloveniji ne bi upal pisati o delu Naceta Čretnika. Duhovniški poklic in povezanost z povojnimi begunci v Franciji, v Združenih državah, v Avstraliji in v Argentini ga je zaznamovala pri bivšem režimu kot »sovražnika naroda«. In še sedaj se najdejo ljudje, nesposobni otresti se priučenega enoumja, ki gledajo nanj in na njemu podobne Slovence kot na pošast, ki se ji nikakor ne smemo približati. Seveda ti ljudje ne vedo, da je Nace Čretnik na primer že leta 1966 na vprašanje »Kako si zamišljate državnopravni položaj in odnose Slovenije v bodočnosti?« napisal misel, zelo podobno tisti, ki jo najdemo več kot 20 let pozneje v sloviti Novi reviji št. 57: »Iz vseh dosedanjih izkušenj bi bila samostojna demokratska država Slovenija, ki bi se direktno vključila v Evropsko skupnost, najbolj idealna rešitev, katero bi gotovo vsi Slovenci iz srca sprejeli.«¹ Predstavljamo si lahko težko življenje navadnih izseljencev, za begunce pa je bilo seveda veliko hujše. Nace Čretnik primerja usodo njemu podobnih križevemu potu, na katerem so morali »pred svojimi lastnimi brati iskati zatočišča pri tistih, ki so nas cenili - a ne razumeli - kot protikomuniste, a nas gledali postrani in mrzili, ker so vedeli, ker vedo, da so nam slovenska zemlja in njene pravice svetejše kot naša osebna svoboda in naše osebno življenje«².

Nič čudnega torej, da se je v svojem dušnopastirskem delu zanimal za vse Slovence v Franciji in je o njih kot izseljenski skupini napisal tudi kratko študijo, ki bi lahko služila kot uvod v preučevanje te skupnosti³.

¹ Svobodna Slovenija 1966, Buenos Aires, str. 256.

² Prav tam, str. 253.

³ »Slovenski živelj v Franciji«, Cerkev v sedanjem svetu, Ljubljana 1972, VI, 1-2, str. 10-13.

Če si pomagamo z njegovim člankom in odgovori, ki mi jih je dal na moja vprašanja, dobimo kar zanimivo splošno sliko o Slovencih v Franciji. Če izvzamemo povojne begunce, so bili med slovenskimi priseljenci večinoma preprosti ljudje, ki so jih združevali Cerkev in z njo bolj ali manj povezana društva. »Čeprav nekateri pred odhodom niso bili preveč verni, so se v tujini, polni domotožja in sle po domači besedi, radi približali nedeljskemu srečanju ob maši,« pravi Nace Čretnik.

V Francijo so se Slovenci začeli priseljevati šele po 1922. letu, ko jim je obljubljena dežela Amerika zaprla vrata. »Slovenski delavci so prihajali zlasti v rudnike severne Francije (predvsem Pas-de-Calais, pa tudi Nord), kjer je bilo kmalu čez 6000 Slovencev, in v rudnike vzhodne Francije (Lotaringija), čez 4000 Slovencev. Naravnost iz domovine, nekaj pa tudi iz pravkar imenovanih rudnikov severne in vzhodne Francije, so Slovenci prihajali v rudnike srednje Francije: La Machine (okrog 800), Montceau-les-Mines, in v premogovno kotlino Brassaca (la Combelle, Charbonnier-les-Mines), nekaj sto jih je prišlo tudi v rudnike v južni Franciji (La Grande Combe in departma Aude).«⁴

Iz Prekmurja so prihajali poljedelski delavci v bogate žitorodne pokrajine v pariški kotlini, drugi pa so sezonsko delali v departmanu Loiret na poljih sladkorne pese. »Ne smemo pozabiti Primorcev, ki so kot italjanski državljani prišli bodisi v rudnike bodisi v poljedelstvo in lesno industrijo v jugozahodne pokrajine okrog Bordeauxa; Slovenci s Kočevskega skupaj s Čabrance pa so se specializirali za gozdna dela.«⁵

Na začetku druge svetovne vojne so Slovenci iz vzhodnih delov Francije bežali s svojimi francoskimi sotrpini pred Hitlerjevo vojsko. Nace Čretnik se dobro spominja zmede in natrpanih cest ter svojega burnega in nevarnega »peš potovanja« od Pariza do Marseilla. Po vojni so se nekateri Slovenci iz svojih porušenih vasi vrnili domov, s pokojnino in tudi s silikozo, čeprav jih tudi domovina ni sprejela z odprtimi rokami.

Po vojni pa je prišel tudi drugi val - begunci. Največ jih je prihajalo s Primorskega. Zakaj? »Ker so bili blizu meje,« mi odgovori Nace Čretnik. Šli so preko Italije in potem zopet skrivaj preko italijansko-francoske meje. »Pot je bila nevarna in nekaj se jih je na gorskih stezah ponoči tudi ubilo.« In Nace Čretnik mi pripoveduje anekdoto o beguncu, ki je najprej prišel v Francijo sam, ženo s temi otroki pa pustil v Italiji. Potem pa je hodil po »kose« svoje družine. Ko ga je francoska policija že tretjič dobila, tokrat z zadnjima dvema otrokoma, so ga vprašali: »Ali je sedaj družina kompletna?« Potem so si iskali dela v gradbeništvu. In, kot pravi Nace Čretnik, se jim je najbolj priljubila Azurna obala, ne zaradi lepote, ampak zato, ker je tam toplo in so lahko »stanovali« kar po parkih.

V teh časih je bila tudi v Franciji velika stanovanjska kriza. Nace Čretnik se spominja, kako so ljudje prihajali k njemu v Misijo, včasih po 10 - 15 ljudi na dan, in prosili pomoči. Družinam z majhnimi otroki je bilo treba najti sobico v kakšnem zakotnem in že prenatrpanem hotelu, jim pomagati pri dokumentih, kajti skoraj nihče ni obvladal niti besedice francoščine. »Za mnoge od teh je bila Francija samo prehodna dežela in odskočna deska za severno Ameriko in Avstralijo.«⁶

Tretji del predstavljajo »uradni« izseljenci iz Titove Jugoslavije, torej tisti, ki so prihajali po šestdesetih letih »na prakso«, to je na delo s potnim listom in vizo. Bili so samo kaplja v velikem jugoslovanskem morju, ki so ga sestavljali predvsem Srbi in v manjši meri Hrvati. Le zelo redki Francozi, ki sicer ne poznajo razlike med narodnostjo in državljanstvom, so med njimi ločevali. Večinoma so to bili kvalificirani delavci, ki jih je

⁴ Prav tam, str. 10.

⁵ Prav tam.

⁶ Prav tam, str. 11.

takrat primanjkovalo. »Tudi ta skupina se je usmerila predvsem na industrijo; mnoga slovenska dekleta pa so takrat začasno prevzela mesta služkinj in gospodinjskih pomočnic po večjih mestih, zlasti v Parizu. Začasno pravim, ker so se mnoga kmalu pomožila in slovenskih ženinov ni manjkalo«, piše Nace Čretnik.⁷

Kakšne so bile skozi čas zveze z matično domovino? Pri prvem valu so ostajale kljub razdalji dovolj tesne. Ohraniti jih je pomagalo tudi združevanje v skupnosti, ki so bile tradicionalne v rudarskih revirjih, tudi med domačini. Ob težkem in nevarnem delu ustvarja skupnost pravo človeško protiutež. Razna društva svete Barbare, zaščitnice rudarjev, so se razvila posebno na severu in vzhodu Francije. Organizirali so se slovenski prazniki, delovale so šole, prihajali so gostje iz Slovenije. pripovedovali so mi o pevskih zborih in celo o nastopih Sokolov.

Za begunce po drugi svetovni vojni so bili seveda odnosi z matično domovino sprva povsem onemogočeni, potem pa dolgo otežkočeni. Rekla bi, da nekaj nezaupanja obstaja še sedaj. Pred leti sta baje dva študenta poskušala opraviti neke vrste anketo med priseljenci, vendar brez velikega uspeha, kajti ljudje so se spraševali, kakšen bi lahko bil namen zbranih podatkov.

Tretji val priseljencev je bil seveda povezan z jugoslovanskim veleposlaništvom, predvsem iz čisto administrativnih razlogov. Redki so bili tisti, tudi pri starejših generacijah, ki so iskali ali pa našli pri predstavnikih Jugoslavije kakršno koli vez z domovino. Ker niso znali srbohrvaščine, so se sporazumevali v francoščini, po drugi strani pa se je, kot pač v vseh komunističnih državah, nanje gledalo ne kot na državljane, ampak kot na podložnike. V tujini se je ta pogled trdo občutil. Sama se spomnim, da se nisem ničesar bolj bala kot rednega obiska na konzulatu ob podaljšanju potnega lista. Nikjer se nisem počutila tako ponižano.

Nikjer se nobenemu priseljencu nista cedila med in mleko, kot se je včasih mislilo v domovini. Tujina ni dobra in popustljiva mati, ampak trda mačeha. Morda pa je včasih tudi pravičnejša, vsaj do tistih, ki se dela in truda ne boje. S pridnostjo in s trdim delom so si preprosti ljudje marsikaj pridobili, in to ne samo na materialnem področju. Napredovali so v službi in si pridobili spoštovanje Francozov. Med potomci rudarjev in poljskih delavcev je veliko šolanih ljudi, tudi takih, ki so se učili v najbolj prestižnih visokošolskih ustanovah.

Nujno bi bilo opraviti pravo raziskovalno akcijo med posamezniki raznih skupin in generacij Slovencev v Franciji. Nadvse zanimiva bi bila pričevanja najstarejših, iz predvojne generacije. Tudi povojni begunci bi lahko marsikaj povedali, ne samo o težavah v tujini, o domotožju in o iskanju nove domovine, temveč tudi o pogojih, ki so jih primorali, da so zapustili svoje kraje in največkrat tudi najdražje ljudi.

Veliko Slovencev je ostalo razkropljenih po vsej Franciji, drugi, posebno tisti iz prvega vala, pa so osnovali svoje posebne skupnosti, v katerih se je razvijalo njihovo družabno življenje. K tem prvotnim skupinam so se potem pridruževali poznejši prišleki. Take prvotne organizirane skupnosti obstajajo še danes v Méricourtu (Pas de Calais), v Merlebachu (Moselle), v Nici in v Parizu. Druži jih predvsem kulturno in versko življenje. Tako najdemo pri vseh šole (navadno nedeljske), glasila, pevske zборе, dramatična društva. Poudariti je treba, da te skupnosti delujejo na temeljih prostovoljnega dela, da mnogi posamezniki žrtvujejo veliko časa, denarja in skrbi za ohranitev slovenstva. Zanimivo je, da se je med temi skupnostmi ohranil ta, za sodobne Slovence v matični

⁷ Prav tam.

deželi nekoliko zastarel ideal kulturnega delavca, pripravljenega delati za skupnost, brez plačila, brez čakanja na razne podpore, ki imajo navadno le malo učinka. Preživetje kulture med izseljenci namreč ni nikakršen čudež, kot piše T. Kermauner za Slovence v Argentini, ampak rezultat čisto konkretnega, vsakdanjega in ne ravno slavnega dela in požrtvovalnosti posameznikov. V tem pa so v bistvu tudi temelji preživetja Slovencev kot naroda. In zasluge duhovnikov, podobnih Nacetu Čretniku, je tudi vredno omeniti.

V prihodnje bi rada usmerila nekaj študentov višjih razredov Inštituta za vzhodne jezike, kjer deluje stolica za slovenščino, na raziskovanje med temi slovenskimi skupnostmi. Bilo bi ne samo zanimivo tako za Francoze kot za Slovence, ampak tudi vzgojno. Kaj je namreč lepšega za mladega človeka kot živ primer ljudi, ki se niso bali napora, da bi se vključili v tujo družbo in ki jim ni bilo žal truda, da bi obdržali in pospeševali svojo kulturo. V društvih Slovencev bi se lahko srečali z mnogimi, ki so sodelovali v tej skupni zgodbi. Marsikje so se izdajala ali pa se še izdajajo lokalna glasila, lističi, kjer so zapisani najvažnejši dogodki. Nace Čretnik mi je povedal, da je v Parizu izšlo celo nekaj števil 'Pariškega Slovenca'. Našli bi se še plakati o nastopih pevskih zborov in drugih skupin. Morda se kje še hranijo sezname učencev slovenskih šol. Tudi slovenski duhovniki (sedaj so trije) bi bili v veliko pomoč, saj redno obiskujejo Slovence po vsej Franciji in še dostikrat pomagajo starejšim ljudem pri tako kočljivih zadevah kot so davki ali pa dediščine. Dostikrat predstavljajo vez med razkropljenimi posamezniki in tudi med skupnostmi. Kot Nace Čretnik bi lahko marsikaj povedali in nas približali slovenskim družinam v Franciji. Dela je torej na pretek in lotiti se ga je treba čimprej in brez kakršnihkoli predsodkov.

Résumé

Si l'on tient compte de toutes les générations, il y a en France actuellement de 20 à 30 mille Slovènes. Cette communauté à plusieurs strates s'est formée lentement, depuis les premiers arrivés après 1922 jusqu'aux immigrés économiques des années 60 et 70.

Ces différentes vagues se sont fixées dans diverses régions, ce qui explique la dispersion des Slovènes en France. Avant la Seconde guerre mondiale, ils venaient surtout dans les mines du Nord et de l'Est, cependant que les ouvriers agricoles, en partie saisonniers, originaires surtout du Prekmurje, travaillaient surtout dans les grandes exploitations agricoles en Normandie et dans le Centre. Après la guerre vinrent les réfugiés politiques, pour lesquels la France était surtout un pays de passage pour l'Amérique ou l'Australie. Ils furent suivis après les années 60 par les émigrés économiques qui trouvaient du travail dans l'industrie, surtout dans le bassin parisien et dans d'autres grandes villes.

Le prélat Nace Čretnik, originaire de Šalek près de Velenje, est parmi ceux qui connaissent le mieux la communauté slovène en France. Il travaille au milieu de ses compatriotes depuis 50 ans. Les communautés avaient commencé à s'organiser dès le début, surtout dans les bassins miniers. Elles se regroupaient principalement autour des activités culturelles et religieuses. L'auteur estime qu'il serait temps d'étudier aussi bien la vie de ces communautés que les destins individuels.

Nives Sulič
Rodila sem se v Clevelandu in sem Slovenka¹

Razprava obravnava etnično identiteto Slovencev vseh generacij v Združenih državah Amerike, zgodovino njihovega priseljevanja, oblikovanja prvih etničnih skupnosti, in sprememb v življenju prve in kasnejših generacij. Vse to pa pogojuje simbolično pripadnost slovenskemu etničnemu prostoru, ki jo ameriški Slovenci izražajo skozi predusem otipljive ziroma jasno zaznavne simbole, ki jim v Sloveniji ne pripisujemo izjemne pomembnosti.

The paper deals with the ethnic identity of Slovenes of all ages in the United States of America, the history of their immigration, the formation of the first ethnic communities and the changes in the life of the first and later generations. All this has led to a feeling of symbolic belonging to the Slovene ethnic territory, which Slovene Americans express through tangible or readily recognizable symbols to which Slovenes living in Slovenia attach no particular importance.

Definicija etnične pripadnosti ameriških Slovencev, torej skupine ljudi, ki živi v tako multikulturni družbi kot so Združene države Amerike, ni preprosta. Člane določene etnične skupnosti povezuje zavest o skupni etnični identiteti, zgodovini, jeziku, religiozni pripadnosti, načinu življenja, določenih vrednotah. Ob tem se zastavlja vprašanje, če lahko govorimo o slovenski etnični identiteti tudi pri pripadnikih druge, tretje ali četrte generacije ameriških Slovencev, in kaj je tisto, kar jo pogojuje.

¹ Naslov je povzet po odlomku iz članka pisateljice in pesnice Rose Mary Prosen iz Clevelanda. Odlomek navajam v celoti:

«Člani moje generacije so postali Američani. Šele ko sem zaključila gimnazijo, sem se začela spraševati, kaj pomeni biti Američan. Če me je kak tujec vprašal, kakšne narodnosti sem, sem zmeraj odvrnila, 'Slovenka sem,' čeprav sem se rodila v Clevelandu, prav tako kot moja mama in oče. Vsi moji stari starši so bili iz Slovenije.»

Rose Mary Prosen, *Looking Back*, v: *Growing up Slavic in America*, Middletown, Pennsylvania 1976, 12.

Ko govorimo o etnični identiteti slovenskih izseljencev in njihovih potomcev v Združenih državah Amerike, ne moremo mimo vsaj skopega orisa procesa, ki jih je privedel do tega, da so zapustili znano okolje in ljudi in se podali svojim sanjam naproti. Čeprav najdemo Slovence v Združenih državah že desetletja pred tem, pa je največji val izseljevanja s slovenskega ozemlja potekal v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja, se nadaljeval v prvih dveh desetletjih tega stoletja in se po letu 1924, ko so Združene države omejile priseljevanje, unesel, čeprav ne popolnoma. Večje število slovenskih priseljencev, političnih beguncev, je prispelo v Združene države še v letih po drugi svetovni vojni, vendar je bilo njihovo število v primerjavi z množico izseljencev, zaradi katerih so nekatere slovenske vasi skoraj opustele, precej manjše.

Vsak izseljenec, ne glede na to ali je zapustil domovino sam ali s skupino sovaščanov ali prijateljev, ali ga je na drugi strani oceana pričakoval kak sorodnik ali znanec ali ne, je moral skozi lasten »obredni prehod«, »rites de passage«, ki je obsegal več faz: odločitve za izselitev, pripravljanja potrebnih dokumentov in prtljage, slovesa od domačih in od skupnosti, prečkanja oceana, prihoda v neznano okolje in nastanitve v novem kraju, počasnega vraščanja vanj, postopne adaptacije in morebitne kasnejše asimilacije. Tako kot je razlogov za izselitev mnogo in so se ljudje odločali za ta korak ne samo zaradi ekonomskih okoliščin, temveč tudi zaradi osebnih težav s člani družine, zakoncem ali skupnostjo, zaradi izogibanja vojaški obveznosti, želje po lahkem zaslužku ali radovednosti in avanturizma, tako tudi vsak izseljenec ni izkusil prav vseh navedenih faz prehoda, večina pa vendarle. Večini je skupno tudi to, da so si predstavljali svoje življenje na drugi strani oceana na idealiziran način, realnost pa je bila drugačna od pričakovane.

Vendar pa se je kljub svarilom takratnih časopisov, ki so izhajali na Kranjskem, in kljub v začetku sicer še redkim vestem o trdih življenjskih razmerah v obljubljeni deželi odločalo za ta korak mnogo tistih, ki so verjeli, da je Amerika obljubljena dežela, ali pa niso videli drugega izhoda.

»V domači vasi so takrat že imeli 'Amerikance'. To sta bila Lukatov in Gričerjev oče, ki sta odšla med prvimi v Ameriko. Vsak mesec so njune žene dobivale pisma in v marsikaterem je bil dolar. Dobro so se imeli in dostikrat so večerjali cvrtje. Prava senzacija za vso vas je bilo, ko sta se dva Amerikanca vrnila domov. Nosila sta svetle škripajoče čevlje in po zadnji modi ukrojene obleke ter sta žvenketala z dolarji. Takrat je Toneta prijelo, da mora v Ameriko za vsako ceno.«²

Zaradi netočnih izseljenskih statistik v Avstroogrski, prištevanja slovenskih izseljencev med Avstrijce in ameriških statističnih popisov, ki so združevali slovenske in hrvaške priseljence v eno samo skupino, pa tudi zaradi povratnikov, ki so se med gospodarskimi krizami v ZDA vrnili v domovino in se v času gospodarskega razcveta zmeraj znova vračali v ZDA, je izredno težko številčno opredeliti, koliko Slovencev se je izselilo v ZDA pred letom 1924. Nek pisec je v časopisu Domoljub leta 1911 objavil podatek, da v Severni Ameriki, to je v ZDA in Kanadi, živi okoli 75.000 slovenskih rojakov.³ Mogoče pa je z gotovostjo trditi, da je največ izseljencev prihajalo z Dolenjskega in iz Bele krajine, v malo manjši meri tudi iz Prekmurja in Notranjske.

Sprva so bili ti izseljenci pretežno moški, večinoma kmetje, nekvalificirani delavci ali obrtniki, zato so lahko dobili le slabo plačano delo v industrijskih tovarniških gigantih,

² Anton Valentinčič, S krono ter s podobico sv. Antona po srečo in kruh v Ameriko, v: Slovenski izseljenski koledar '54, Ljubljana 1953, 107.

³ Marjan Drnovšek, Pot slovenskih izseljencev na tuje, Ljubljana 1991, 45.

predelovalni industriji, rudnikih, v gozdovih ali pri gradnji cest. Amerika, ki se je na prehodu stoletja naglo razvijala in je potrebovala obilico nove delovne sile za svojo naglo rastočo industrijo, jih je sprejela z odprtimi rokami, vendar pa ne brez predsodkov pred njihovo drugačnostjo. Večina slovenskih izseljencev se je podala v ZDA trdno odločena, da se po nekaj letih dela, ko se jim bo nabral zejeten kupček denarja, vrne domov in s prihranki kupi zemljo, popravi domačijo, poplača dolgove in zaživi boljše življenje kot pred izselitvijo. Zato se niso imeli za izseljence v pravem pomenu besede in se jim ločitev od doma ni zdela tako usodna. Poleg tega so ob prihodu zavestno poiskali rojake ali sorodnike, od katerih so dobili prve napotke o tem, kje naj si poiščejo prenočišče ali delo, katera slovenska družina sprejema *boarderje* (podnajemnike), kje v bližini je slovenski *salun*, kjer se ob koncu tedna zbirajo Kranjci. Tako so nastajale neformalne skupnosti, kasneje pa so tam, kjer je bilo naseljeno večje število slovenskih izseljencev, začele nastajati sprva slovenske etnične soseske in pozneje slovenske skupnosti s svojimi organizacijami in ustanovami. S kasnejšim prihodom celih družin ali pa žena in otrok, ki so se pridružili možem in očetom v ZDA, se je status slovenskih izseljencev spremenil. Sedaj so imeli okoli sebe najožje družinske člane in so lahko razmišljali o stalni naselitvi na ameriških tleh. Sedaj so bili pravi izseljenci, vendar še vedno trdno odločeni, da bodo v novi domovini uspeli in tako olajšali življenje sebi in svojim otrokom.

Ob koncu 19. stoletja je bilo v Clevelandu, za katerega so kasneje menili, da v njem živi več Slovencev kot v Ljubljani, že toliko slovenskih izseljencev, da so se lahko oblikovale tudi prve slovenske ustanove, bodisi na gospodarski, kulturni ali verski podlagi. V območju okoli ulice St. Clair, pa tudi v predelih Newburga in Collinwooda, se je slovenski izseljenec počutil kot doma: okoli sebe je slišal slovensko govorico, nakupoval je v slovenskih trgovinah, ob koncu tedna zahajal v slovenske gostilne, na ulici srečeval znane obraze. V cerkvi Saint Vitus, sv. Vid, je lahko poslušal mašo v slovenskem jeziku, čez desetletje pa se ji je pridružila še cerkev Saint Lawrence, sv. Lovrenca, v katero so zahajali Slovenci iz Newburga. Za dostojen pokop je poskrbel slovenski pogrebni zavod. »Svoji k svojim,« so pozivali reklamni oglasi v slovenskih časopisih.

Slovenske soseske so priseljencem znatno ublažile šok ob privajanju v tuje okolje. Adam Walaszek celo meni, da »priseljenci ob srečanju z Ameriko /.../ niso občutili nikakšnega kulturnega šoka. Novi svet se ni po mnogočem razlikoval od tistega, kar so poznali na stari celini.«⁴

Delno je to res, vendar pa se je ob prihodu na ameriška tla za priseljence marsikaj zelo spremenilo. Slovenski izseljenci so zapustili življenje, ki se je odvijalo v glavnem na vasi, kjer je veliko vlogo igralo sorodstvo, kjer so bile socialne norme in predpisani - čeprav ne formalizirani - vzorci obnašanja pogoj za pripadnost vaški skupnosti, in kjer je bila cerkev tako socialno kot duhovno središče za večino vaščanov. Družinska kmetija je bila vrednota, ki se je prenašala iz roda v rod, in s katero se je lahko vaščan identificiral. Bogastvo se je merilo z velikostjo zemlje, ki je posameznika preživljala. Na čelu družine je bil pater familias, ki je sprejemal vse pomembnejše odločitve. Vzgoja otrok in vzdrževanje doma - seveda poleg potrebnega dela na polju ali v hlevu - je bila domena žensk. Otroci so vedeli, kaj je njihova dolžnost, in so po svojih močeh pomagali pri delu. Vsakdo je poznal pravila obnašanja in je vedel, kako se mora vesti svojemu

⁴ Adam Walaszek, *Encountering and Building a City: Immigrants in America, 1880-1920*, v: *Soočenje mita in realnosti ob prihodu izseljencev v novo okolje*, Ljubljana 1996, 141.

socialnemu statusu in položaju v okviru vaške skupnosti primerno. Vaška skupnost je funkcionirala kot dobro naoljen mehanizem, življenjski cikel pa je bil podrejen zahtevam letnih časov in katoliškega koledarja. Vaščani, mnoge med njimi so družile tudi sorodstvene vezi, so si medsebojno pomagali, kazeni za tistega, ki se ni pokoraval zahtevanim normam, pa je bila v psihološkem smislu zelo visoka.

Spremembe so bile velike, mnoge med njimi tudi zelo boleče. Priseljenci so bili naenkrat odtrgani od zemlje, ki jo je za večino zamenjal trušč in vrvenje velikega mesta. Razširjene družine in vaške skupnosti, ki je svojim članom nudila zavetje, naenkrat ni bilo več, večinska anglosaksonska družba pa jim je dala vedeti, da ne sodijo vanjo. Pesnica Rose Mary Prosen iz Clevelanda, pripadnica druge generacije ameriških Slovencev, je občutja izseljencev opisala kot precej travmatična:

*-V enem samem orjaškem skoku je kmet postal delavec v velikem mestu. O čem je ponoči sanjal? Koliko juter je vstal in se peš, v temi odpravil v tovarno, kjer je služil denar, da je lahko kupil kruh? Kruh, ki ga je nekoč pridelal iz lastne pšenice. Kakšne spremembe so plamtele v njegovi duši? Nekateri možje so pili. Gostilna na vogalu je bila ob petkovih in sobotnih večerih zmeraj polna - to je bil njihov čas za psihoanalizo, ko so se spominjali doma. Nekateri so se vse življenje počutili kot brezdomci, nikoli se niso naučili angleščine, nikdar niso zapustili slovenske soseske, tiščali so se svojih, svoje zaplate zemlje, in še zmeraj živeli kot delavci na veleposestvu kakega bogataša. Poznali so svoje meje - omejitve, ki so jih njihovi otroci presegli in premagali. Cena kruha je bila visoka.*⁵*

Nekatere spremembe pa so bile dobrodošle. V tradicionalnem okolju vaške skupnosti je ženska pridobila socialni status s poroko in kot poročena žena navadno ni delala zunaj doma oziroma družinske kmetije. Na ameriških tleh pa moževa služba ni bila nekaj samoumevnega in stalnega; marsikatera žena je morala poiskati plačano delo in tako izboljšati družinski proračun. Tradicionalna delitev dela med spoloma se je tako spremenila, z njo pa se je zamajala tudi tradicionalna vloga moškega kot skrbnika za svojo družino in obenem okrepila samozavest ženske, ki je tako postala manj odvisna od svojega moža. Marie Priesland je dobila prvi občutek, da je življenje na ameriškem kontinentu drugačno kot doma, že ob prihodu na Ellis Island pred izkrcanjem v New Yorku:

**Skupina slovenskih izseljencev, med katerimi je bila tudi avtorica, je prispela v New York. /.../ Bilo je lepo jutro v maju leta 1906. Po odhodu s francoske ladje La Touraine so nas prepeljali na Ellis Island, da bi nas pregledali in spustili na kopno./.../ Slovenskih izseljencev je bilo vsaj sto. Ločili smo se, kot smo bili navajeni od doma - moški na desno, ženske z otroki na levo. /.../ Dan je bil topel in bili smo zelo žejni. Nekdo med nami, ki je znal angleško, je vprašal bližnjega stražarja, kje bi lahko dobili požirek vode. Stražar je odšel in se kmalu vrnil z vedrom vode, ki ga je postavil pred skupino žensk. Nekaj moških je naglo pristopilo, da bi pilo, vendar pa jih je stražar odrinil, rekoč: 'Najprej dame!' Ko so ženske izvedele, kaj je rekel, so bile osuple, saj so bile v Sloveniji tako kot v vsej Evropi ženske zmeraj za moškimi. Nekdo je to slikovito razložil takole: 'Najprej mož, potem dolgo nič, nato pa žena.' Srečna zaradi nenadnega preobrata dogodkov je neka starejša ženska stopila naprej in zavpila: 'Živijo Amerika, kjer so ženske prve!'⁶*

⁵ Prosen, Looking Back, 13.

⁶ Marie Priesland, From Slovenia to America, Chicago 1968, 19.

Slovenski izseljenci so hitro spoznali, da Amerika sicer potrebuje obilico nove delovne sile, da pa vlada spričo števila priseljencev z vsega sveta tudi močna konkurenca in da dela ni tako lahko dobiti. Poleg tega je tudi naglo se razvijajoče ameriško gospodarstvo poznalo obdobja gospodarske rasti in padcev, in izkušnje so jih naučile, da so bili v obdobju gospodarskih kriz ali v primeru nesreč ali poškodb na delu prepuščeni sami sebi, saj so se sindikati šele pričeli razvijati. V zadnjih letih 19. stoletja in v prvem desetletju 20. stoletja so tako pričele nastajati *slovenske podporne jednote* s svojimi društvi po vsem ozemlju ZDA, kjer so živeli Slovenci. Te bratske organizacije so ob plačilu članarine pomagale svojim članom ob izgubi dela, med boleznijo, v obdobjih štrajkov, ali so v primeru smrti pomagale svojcem. Sprva so opravljale funkcijo zavarovalnic in velika večina Slovencev je bila včlanjena v katero izmed njih glede na svoj svetovni nazor, dobivala pa je tudi časopise, ki so jih izdajale te podporne enote.

Časopisi, ki so jih izdajale posamezne podporne enote, so bili pisani prav za izseljence in prilagojeni njihovim izkušnjam, izobrazbi in dojetanju sveta. Svojim bralcem so posredovali informacije o dogodkih v slovenskih naselbinah, jih po svojih močeh vzgajali in vplivali na javno mnenje. Bralec je preko časopisa lahko izvedel za najrazličnejše novice v Sloveniji, poiskal sorodnike v drugih krajih Amerike, prebiral pesmi, črtice ali romane v nadaljevanjih, se razvedril ob humorno napisanih stalnih rubrikah in prek oglasov izvedel, katere prireditve lahko obiše v svojem kraju ali v bližnji okolici. Na tak način je časopis krepil občutek pripadnosti slovenski etnični skupnosti v novem okolju. Uredniki in novinarji so opravljali tudi delo neformalnih psihologov in socialnih delavcev, saj so bralcem pomagali z nasveti reševati najrazličnejše probleme ob soočanju s spremembami, z drugačnim načinom življenja in s posledicami, ki jih je le-to prinašalo. Prispevke iz svojih naselbin so v časopise pošiljali tudi ljudje, ki v stari domovini ne bi nikdar prijeli za pero, v novi pa so čutili potrebo, da rojake obveščajo o dogodkih iz svojega okolja:

Cenjeni urednik

Smithton, PA

Dne 23. januarja je naš rojak Vavpotič za vedno zatisnil oči v bolnišnici v McKeesportu. Bolehal je skoraj dve leti za proletarsko boleznijo - sušico - in pri društvu ni bil nobenem... Glej, naenkrat izveva, da je Vavpotič že deset dni mrtev in da leži pri pogrebniku, da se kdo zavzame zanj in mu oskrbi pogreb.

*Joseph Radišek,
glavni porotnik⁷*

»Dopisi.«

Davis, W. Va.

Tem potom želim izraziti iskreno javno zahvalo članom in članicam društva sv. Janeza Krstnika, št. 106 JSKJ, za lepo božično darilo. Društvo je namreč plačalo iz svoje blagajne enomesečni asesment za uso družino Franka Okolisha, kateri se je poškodoval pri delu v premogovem rovu in je na bolniški listi že osem mesecev. /.../ Najlepša hvala za ta izraz pravega bratstva vsem članom in članicam!

Antonia Okolish⁸

⁷ Glasilo SNPJ, 8. feb. 1916, 3.

⁸ Nova doba (New Era), 4. jan. 1939, 5.

Delovanje podpornih enot se je hitro razširilo tudi na kulturne in izobraževalne aktivnosti. V njihovem okviru - pa tudi kot samostojne ustanove - so nastajale šole za otroke, pevska in dramska društva, telovadni odseki, slovenski domovi in domovi za ostarele. Tako so se slovenske skupnosti na ameriških tleh krepile, obenem pa predstavljale nekakšno zaščitno plast, ki je blažila prilagajanje novim razmeram in novemu načinu življenja. Vendar so istočasno do določene mere zavirale proces asimilacije slovenskih izseljencev v večinsko družbo, saj so jih od nje izolirale. Ni se bilo treba učiti angleškega jezika, ker je slovenska soseska omogočala življenje v relativni izolaciji. To je veljalo še zlasti za ženske, ki so bile v manjši meri zaposlene zunaj doma kot moške, ki so morali obvladati vsaj nekaj angleških besed, če so hoteli najti bolj plačano službo. Vendar pa to ni bilo značilno le za slovenske izseljence, temveč tudi za pripadnike drugih narodov, ki so prav tako organizirali svoje etnične soseske, svoje enklave, ki so jih ščitile pred »drugimi.« Zaradi ameriške zakonodaje, ki je sicer računala na končni rezultat, to je na topilni lonec, v katerem bi se priseljenci iz vsega sveta po nekaj desetletjih izoblikovali v končni produkt, v »pravega« Američana, a je dopuščala kulturni pluralizem, je bilo to mogoče in nihče jih pri tem ni oviral, če niso prekršili nobenega zakona.

Tako se je izoblikovala kulturna mešanica obeh domovin, ki jo dr. Susel iz Clevelanda imenuje »hibridna kultura;« ta je slovenskim priseljencem dopuščala, da v novi domovini še naprej gojijo svojo etnično identiteto in se z njo identificirajo.

S prihodom nove generacije, rojene slovenskim priseljencem že v Ameriki, pa so se razmere začele spreminjati. Na svet so prihajali otroci, ki so do prihoda v šolo živeli v dokaj izoliranem, čeprav hermetično ne čisto zaprtem okolju slovenske skupnosti, in med njimi je bilo veliko takih, ki ob vstopu v šolo niso znali angleškega jezika. Med šolanjem v ameriških šolah in pod pritiskom vrstnikov in okolja, ki jih je zaradi drugačne kulture često zasmehovalo, pa so se začeli upirati svojim staršem in vrednotam, ki so jim jih ti vcepljali. Želeli so kolikor mogoče hitro postati pravi Američani. To je bilo zlasti boleče očitno ob uporabi slovenskega jezika, ki je poosebljal kulturo njihovih evropskih staršev:

»V devetem razredu mi je nek fant rekel, 'Tako čudno govoriš.' Premišljevala sem, kaj je mislil s tem. Prisluhnila sem prijateljem, pa se mi ni zdelo, da bi 'govorili čudno.' Nato mi je /.../ srednja šola odprla ušesa. Zaslišala sem govoriti angleščino, kakršne nisem slišala še nikoli. /.../ Začela sem zaznavati, da prav res izgovarjam besede na drugačen način, in prav tako moji prijatelji. Pisala sem neki filmski reviji. Za 25 centov sem v posebni knjižici z naslovom 'Kako postati filmska igralka' lahko študirala pravilno izgovorjavo angleških besed. Vadila sem na skrivaj, seveda na stranišču, dokler nisem lahko pravilno izgovarjala težkega 'th,' ki je izgledal najpomembnejši in ga je bilo zato seveda najnujnejše obvladati. Kako pomembno sem se počutila, ko sem ga obvladala! /.../ Žal pa nisem hotela govoriti po slovensko. Kaj pa so bili Slovenci? Honkiji. Zelenci. Butasti Slovani. 'Tako govoriš, kot da bi ravnokar stopila z ladje,' mi je nekoč rekel nek drugi fant. Postal me je sram, da moji starši 'čudno' govorijo; da se preglasno smejemo; da pijemo doma narejeno vino; /.../ da pridelujemo lastno zelenjavo; da oče v naši garaži goji kokoši; /.../ da je oče sam lastnoročno naredil postelje iz odpadnega lesa za nas otroke; da je v kleti popravljaj vse naše čevlje; da moja mati nikoli ni sedla in pojedla večerje skupaj z nami (sama jo je skuhala, prinesla na mizo, nato pa jedla, ko smo ostali že pojedli); da so bili naši čevlji, zavese in brisače narejeni doma, nekateri iz vreč za živalsko hrano iz bližnjega silosa; da nismo nikoli zaurgli nogavic in ponošenih oblačil, ki jih je stric spremenil v preproge iz cunj; da smo imeli

na tleh linolej. /.../ Slovenščina, jezik mojega otroštva, ni prišla iz mojih ust, ko sem postajala ženska. Če me je kdo ogovoril v tem jeziku, sem mu včasih odgovorila. Največkrat pa nisem. Ko sem dopolnila trinajst let, je bilo v naši družini še pet otrok, in moji starši so bili tako v manjšini. Vsi smo se pogovarjali v angleščini. Z izjemo molitev v slovenščini je angleščina prevladovala pri nas doma in seveda v osnovni šoli. Postali smo Američani. Moja mati, katere starši so prišli iz Slovenije, je govorila oba jezika. Moj oče se je pričel učiti angleškega jezika, medtem ko je delal v opekarni in kasneje v jeklarni. Doma je prisedel, ko sem brala iz svojih šolskih knjig, in z mano izgovarjal stavke, besedo za besedo. Medtem ko smo prebirali o Dicku in Jane /.../, smo vsi postali Američani.⁹

Znanje angleščine je predstavljalo odločilno stopnico na poti k uspehu in socialni mobilnosti. Prav to je v večini družin predstavljalo prepreko, ki je ločevala starše in otroke. Otroci, ki so jih vrstniki često zasmehovali in jih obkladali z žaljivimi vzdevki kot so *grajner* ali *honki*, so se trudili, da bi postali čim bolj podobni svojim ameriškim sošolcem, zato so odklanjali ne samo jezik svojih staršev, temveč tudi kulturne vrednote, ki so jih ti poskušali posredovati svojim potomcem. Niso več vedeli, v katero okolje sodijo, in so se v slovenskem okolju čutili utesnjeni.

Ko pa je prva generacija v Ameriki rojenih otrok slovenskih staršev zrasla, si ustvarila družine in si zagotovila določeno gmotno varnost, je postalo jasno, da se vendarle - čeprav na videz popolnoma nič - razlikuje od ameriških vrstnikov. Čeprav so ti otroci praviloma imeli višjo izobrazbo in so si s tem pridobili tudi večjo socialno mobilnost, pa so hote ali nehote privzeli vsaj nekatere od vrednot, ki so bile tako pomembne za njihove starše. Slovenske družine so med seboj še zmeraj zelo povezane, kar ni ravno značilnost anglosaksonskega načina življenja. Pripadnike te generacije še zmeraj družijo zavest o skupnih koreninah in kulturni dediščini, zato so za partnerje večinoma poiskali tiste s slovenskim ali pa vsaj slovanskim poreklom.

V primerjavi z drugo generacijo ameriških Slovencev, ki bo svoje etnično poreklo in razdvojenost med domovino svojih staršev in ameriško kulturo, v katero so se rodili in s katero so se želeli čim bolj spojiti, občutila vse življenje, pa je tretja generacija popolnoma vraščena v ameriško okolje. Z izobrazbeno strukturo, ki je za stopnico višje od tiste njenih staršev, z mnogimi fakultetno izobraženimi pripadniki, ki jim slovenski jezik ne povzroča takih problemov in travm kot so jih imeli v otroštvu njihovi starši, saj ga ne obvladajo več oziroma je njihovo znanje zreducirano le na nekaj slovenskih izrazov, so ti ljudje prvenstveno Američani. V veliko manjšem številu se udeležujejo prireditev, ki jih prirejajo še vedno zelo dejavne in številne slovenske organizacije - piknikov, koncertov pevskih zborov, zabav s plesom, športnih prireditev, praznovanj cerkvenih praznikov - saj so popolnoma integrirani v večinsko družbo in jim te aktivnosti pomenijo večinoma le neobvezno zabavo ob koncu tedna. Tako se tudi nižja starostno povprečje ljudi, ki so najbolj aktivni v slovensko ameriških organizacijah, kar je še zlasti očitno ob obisku kakšne glasbene prireditve ali piknika.

Čeprav so se slovenski izseljenci izselili iz svoje domovine, ker so iskali boljše življenje na drugi strani oceana, pa z njo niso pretrgali stikov. Šeasoma se je med njimi izoblikovala tudi precej idealizirana podoba Slovenije, ki so jo izseljenci ohranili zamrznjeno iz časa, ko so jo zapustili, ali pa so si jo ustvarili njihovi potomci iz pripove-

⁹ Prosen, Looking back, 7-9.

dovanja svojih staršev ali starih staršev. Podoba Slovenije je v novem okolju sčasoma postala zreducirana na kulturne elemente, ki predstavljajo dragoceno izročilo, ameriškim Slovencem pa omogočajo, da so se tako v preteklosti kot tudi še sedaj že navzven ločili od pripadnikov drugih etničnih skupin. To so predvsem elementi materialne kulture kot so določene zvrsti hrane ali oblačil, poleg njih pa še glasba in nekateri običaji; znanje slovenščine za identifikacijo s slovensko kulturno dediščino ni več potrebno. V izseljenskem kontekstu so tako pridobile simbolni pomen stvari, ki v Sloveniji niso izrazito pomembne. Nagelj, za ameriške Slovence tipično slovenska roža, je v Sloveniji le ena izmed vrst cvetja. Potica je sicer dobra, vendar poznamo v Sloveniji še celo vrsto drugih dobrot. Tudi glasbe v ritmu polke ali valčka v Sloveniji ni mogoče slišati v vsakem okolju ali med vsemi socialnimi ali starostnimi skupinami, prav tako razen na folklornih prireditvah v Sloveniji zlepa ne srečaš človeka v »narodni noši«. Ameriški Slovenci tako poudarjajo svojo etnično pripadnost slovenskemu kulturnemu prostoru skozi povsem otipljive predmete iz te kulture, zlasti tiste, za katere vlada prepričanje, da so bolj ali manj avtentični za slovensko ozemlje. Za Slovence, ki stalno živi v Sloveniji in ne čuti potrebe, da bi izkazoval svojo etnično pripadnost skozi te otipljive simbole, pa je srečanje z ameriško slovensko kulturo in njenimi manifestacijami pogosto precej osupljivo: na velikih prireditvah, ki jih prirejajo slovenske organizacije v ZDA, se sreča s stiliziranimi nageljni vseh oblik, največkrat gorenjsko nošo, potico in kranjskimi klobasami, pa s slikami Bleda, miniaturnimi kozolci in pa seveda diatoničnimi harmonikami. Ti etnični simboli omogočajo pozitivno identifikacijo in krepijo etnično zavest ljudi, ki živijo na tisoče kilometrov daleč od Slovenije, pa vendar so z njo čustveno še vedno bolj ali manj povezani. Ta čustvena povezanost odseva tudi iz pisma, ki ga je predstavnica tretje generacije poslala domov staršem v Milwaukee v zvezni državi Wisconsin po nekaj dneh bivanja pri svojih sorodnikih v Sloveniji:

-Prespala sem pri Teti. Bilo je ravno tako, kot sem si zmeraj želela! Hiša je stara. Ima tri sobe - v eni sta dve postelji, v drugi štedilnik na drva, v tretji krava, bik in telček. Njihovo mukanje je prijetnejše od radia! /.../ Še zmeraj ne morem verjeti, da sem tukaj. Nikoli še nisem videla tako lepega kraja. JAZ SEM VESELA.¹⁰

Summary

I Am Slovene and Was Born in Cleveland

To define elements of ethnicity for any people is not an easy task. If one talks to one's friends, acquaintances or strangers one invariably finds out that most feel the need to define themselves in terms of groups. This is especially true of a multicultural society such as the United States of America whose population is made up of nationalities from literally all over the globe. Especially urgent was this need for millions of immigrants arriving to what they hoped was the promised land during the last decades of the 19th and in the first decades of the 20th century, among whom was a significant number of those coming from the Slovene ethnic territory as well.

Like most members of other nationalities, Slovenes tended to settle down mostly in large American cities or coal-mining areas where due to the need for new working hands in the fast-developing American industry they could obtain work and settle to live in proximity with other members

¹⁰ Pismo je datirano 21. septembra 1977 in je v angleščini, stavek, ki je napisan z velikimi začetnicami, pa je bil napisan v slovenskem jeziku.

of their ethnic group. Ethnic neighbourhoods soon formed and in years evolved into Slovene ethnic communities which catered to almost every need of Slovene immigrants: there were fraternal organizations which helped its members in times of need such as strike, illness, accident at work or death, schools for children, corner saloons, Slovene homes, choruses or dramatic societies, Slovene newspapers, butchers selling «kranjska klobasa» and «krvava klobasa», polka bands, even Slovene funeral homes. Slovene ethnic communities thus padded the difficult transition from a predominantly agricultural society whose members tilled the land and lived within the tightly-knit village cocoon which demanded that its traditional, time-honored social norms be respected and obeyed, but in exchange offered protection and security to its members, to the bewilderingly different life in large American cities. At the same time it set its members apart from the rest of the American society and, to a certain degree, prevented or at least slowed down their integration into that society.

When the first generation of American-born children of Slovene immigrant parents started to grow up, many felt an intense peer pressure to reject the language of their parents' native country and their cultural ways which became the source of acute embarrassment for many children, and to become as «American» as possible. Yet they tended to marry within their own ethnic group when they grew up, and after establishing a life on a solid financial basis which was possible also because of their education and thus an upward social mobility, they again found time to participate in the still numerous activities of vibrant American Slovene communities. Their children, however, who grew up with no need to learn and speak Slovene, and without many of the traumas their parents will have to carry within till the end of their lives, are already fully integrated into the mainstream society. They still do participate in some of the Slovene activities, but largely on a weekend basis and because they enjoy the food, the music, and the dancing rather than feeling a deep need to be with other members of the Slovene community.

The image of Slovenia and its cultural heritage gradually became idealized, frozen at the time Slovene immigrants had left their homes. The need to demonstrate one's Slovene roots seems to be now reduced to mainly purely visible elements which are felt to best represent that culture. Nevertheless, they are still a valuable means of identification with the country across the sea and help American Slovenes to set themselves apart from other American ethnic cultures. The immigrant context thus accorded a valuable status to elements of culture which are of no exceptional importance in Slovenia: certain types of food and clothing, customs, and music. These ethnic symbols enable a positive identification and reinforce ethnic awareness in people who live thousands of miles from Slovenia, but still feel connected to it in some ways.

Jože Plevnik
Cerkev in slovenska identiteta v Kanadi

Identiteta Slovencev v Kanadi vsebuje tako slovenske kakor kanadske sestavine. Rahla kanadska zavest omogoča posebno slovensko-kanadsko identiteto, ki se razlikuje od slovensko-ameriške kakor tudi od tiste v matični deželi. Slovenska Cerkev in slovenski begunci imajo pri ohranjanju te identitete pomembno vlogo.

The author writes about Slovene immigration to Canada and the shaping and preservation of the Slovene immigrants' identity, a process in which the Church has played a decisive role.

1. Prihajanje Slovencev v Kanado

Pred prvo svetovno vojno je prišlo sorazmerno malo Slovencev v Kanado; večina slovenskih izseljencev je takrat šla v Združene države Amerike, v »Ameriko«. V kanadskih virih za tisto dobo ni omenjeno njihovo število, ker so jih ob izkrcanju kanadski uradniki vpisovali kot Avstrijce.¹ Po vsej verjetnosti jih ni bilo veliko, ker takrat Kanada ni bila tako poznana in privlačna kot Združene države.

Položaj je nekoliko bolj pregleden za dobo med prvo in drugo svetovno vojno. Statistični urad za izseljevanje v Beogradu sicer omenja za to dobo število izselitev iz dravske banovine, ne pa, kam so šli ti izseljenci. Skoraj gotovo jih je šlo največ v Združene države.² Veliko se jih je vrnilo.³

¹ Prim. P. Urbanc in E. Tourtel, *Slovenians in Kanada*, Hamilton, The Slovenian Heritage Festival Committee 1984, 42. O kanadskem načrtnem priseljevanju, prim. D. A. Avery in B. Ramirez, *Immigration and Ethnic Studies*, v: A. F. J. Artibise, *Interdisciplinary Approaches to Canadian Society: A Guide to the Literature*, Montreal-Kingston, McGill-Queen's University Press 1990, 77-116.

² To je razvidno iz padca tega števila, ko so Združene države l. 1924 omejile število priseljencev. Prim. I. Čizmič, *Emigration from Croatia between 1880 and 1980*, v: Marin Sopta in Gabriele Scardellato, *Unknown Journey: A History of Croatians in Canada*, Polyphony 14, Toronto, University of Toronto Press 1944, 1-3, posebej 8.

³ Od 22,638 slovenskih izseljencev za tisto dobo se jih je vrnilo 12,156. Prim. I. Čizmič, n. d., 8.

Ko so l. 1924 Združene države ustavile priseljevanje, je Kanada postala zaželena dežela tudi za slovenske izseljence. Toda Slovenci kakor tudi Hrvatje in Srbi, ki so od takrat naprej prihajali v Kanado, so bili ob vstopu vpisani kot Jugoslovani, zato je zanje težko dobiti točne podatke. Prihajali so samski in neizkušeni moški s podeželja, da bi zaslužili nekaj denarja in se čez nekaj let vrnili z zaslužkom domov. Nad polovico se jih je vrnilo, toda iz raznih razlogov so mnogi ostali v Kanadi.⁴

Množično priseljevanje v Kanado se je pravzaprav začelo šele po drugi svetovni vojni, ko je l. 1947 Kanada začela sprejemati begunce iz taborišč v Avstriji in drugod, med njimi tudi Slovence. Prvotno je vzela le mlade ljudi, ki so bili dela zmožni. Največ Slovencev je takrat prišlo iz Špitala na Dravi, ki je l. 1946 postalo osrednje slovensko begunsko taborišče v Avstriji.⁵ S podporo od IRO, *International Refugee Organization*, so prihajali v večjih ali manjših skupinah od l. 1947 do l. 1950. Nekateri so šli na delo v bolnišnice, drugi v tekstilne tovarne, spet drugi na progo ali v gozd, medtem ko so dekleta dobila zaposlitev pri družinah v mestih. Vsi so imeli preskrbljeno enoletno službo ali »kontrakt.« Plača je bila določena od države - 45 dolarjev na mesec, vsaj za moške, poleg hrane in stanovanja.⁶ Po tej pogodbeni dobi so si priseljenci lahko izbirali službe, kjer so pač hoteli ali mogli.

Drugi val slovenskih priseljencev, ki se je začel l. 1957, je prinesel ljudi iz matične domovine. Mnogi med njimi so se po prihodu v Kanado vključili v obstoječe slovenske župnije in tam sodelovali z begunskimi priseljenci, ki so se med tem časom že dobro organizirali, nekateri pa se jim iz raznih razlogov niso približali.

Kanadsko ljudsko štetje je l. 1971 prvokrat razdelilo Jugoslovane med Srbe, Hrvatje, Slovence. Če se niso sami izjavili za Slovence, so jih vključili med Jugoslovane. Od 104,955 Kanadčanov jugoslovanskega porekla se jih je takrat opredelilo 7,305 za Slovence, 6,975 za Srbe, 23,380 za Hrvatje. Iz tega je razvidno, da so se takrat mnogi Slovenci in Srbi še vedno razglašali za Jugoslovane.⁷

Iz teh let imamo naslednje podatke za dravsko banovino:

leto	število izselitev	število vrnitev	leto	število izselitev	število vrnitev
1921	2,189	1,914	1931	703	507
1922	440	1,523	1932	339	708
1923	1,312	458	1933	307	258
1924	1,197	666	1934	420	232
1925	1,579	697	1935	408	188
1926	2,134	649	1936	434	220
1927	2,727	677	1937	557	319
1928	3,162	674	1938	648	319
1929	1,976	719	1939	435	164
1930	1,671	1,264			
			1921-39	22,638	12,156

⁴ I. Čizmič, n. d., 5.

⁵ Po Vetrinju so angleške vojaške oblasti preselile slovenske begunce v razna taborišča: St. Veit an der Glein; Peggez (Lienz); Judenburg; Spittal an der Drau. Šentviško taborišče se je l. 1945 preselilo v Kellerberg pri Beljaku, od tam pa leto pozneje v špitalsko taborišče. Tudi pegeško taborišče se je l. 1946 preselilo v špitalsko. V Gradcu se je l. 1946 ustanovilo študentsko taborišče.

⁶ To je bila določena plača na kmetijah in na progi. Delavci v gozdu so zaslužili na *cord* (klaftro). Dekleta so dobivala 40 dolarjev na mesec.

⁷ S. Škorič in G. V. Tomashevich, *Serbs in Ontario: A Socio-Cultural Description* (Toronto: Serbian Heritage Academy, 1987)

2. Identiteta begunskih priseljencev

Slovenski begunci, ki so pribežali maja 1945 v Vetrinje na Koroškem, so bili po vrnitvi domobrancev razdeljeni v razna taborišča, kakor Šentvid nad Glino (*St. Veit an der Glein*), Špital ob Dravi (*Spittal an der Drau*), Lienc (*Lienz*) v Vzhodnih Tirolah in Judenburg. Šentviško taborišče, ki je bilo sorazmerno majhno, se je tisto zimo preselilo v Kelerberg (*Kellerberg*) med Beljakom in Špitalom, čez eno leto pa v špitalsko taborišče, kjer so bili pridruženi tamkajšnjim slovenskim beguncem. Liensko taborišče, ki je bilo največje in najbolj organizirano, je bilo l. 1946 razpuščeno in priključeno špitalskemu, ki je s tem postalo osrednje slovensko begunsko taborišče na Koroškem. Iz njega so čez dve leti začele skupine slovenskih beguncev odhajati v Kanado.

Ti begunci so bili verni in narodno zavedni Slovenci. V taborišču so bile družine z otroki, neporočeni moški in ženske. Med njimi so bili obrtniki, trgovci, župani, delavci, študentje, profesorji, učitelji, zdravniki, duhovniki itd. Ta pestra sestava begunske skupine ter njeno veliko število je omogočila, da so se dobro organizirali. Imeli so svojo bolnico, delavnice za obrtnike, vrtec, osnovno šolo, gimnazijo, dvorano, cerkev itd. Kulturno življenje je bilo na višku. Imeli so literarne krožke, časopis, igre na odru, zborovsko petje itd. V tem oziru je slovensko taborišče v Liencu in pozneje v Špitalu daleč prekašalo druga begunska taborišča v Avstriji.

Slovenska osnovna šola se je organizirala po vseh teh taboriščih. Liensko taborišče, in pozneje tudi špitalsko, je imelo obrtno šolo, vrtec, osnovno šolo in gimnazijo. Gimnazijo je denarno podpiral prelat Matija Škrbec. Med profesorskim zborom je bilo tudi nekaj salezijancev, ki so prispevali k visoki stopnji begunske gimnazije.⁸

V tej gimnaziji, ki je imela tudi klasični oddelek, so se slovenski dijaki učili tudi angleščine in nemščine, kar jim je omogočalo vstop na graško univerzo in pozneje hitro vključevanje v kanadsko družbo. Po končanem osmem letu gimnazije so se lahko vpisali na Univerzo v Gradcu. Nekateri so tam svoj študij dokončali, drugi pa so ga nadaljevali v Kanadi, Združenih Državah Amerike ali Argentini.

Med taboriščniki so bili tudi mnogi duhovniki, ki so spremljali begunce in skrbeli tako za njihove duhovne potrebe kakor tudi za izobrazbo in kulturo.⁹ V taboriščni kapeli so se vsak dan vrstile maše, ki so bile dobro obiskovane. Poleg tega so bile razne organizacije, kakor katoliška akcija itd., ki so pospeševale duhovno življenje.

Tri leta so ti begunci zaman čakali na spremembo režima v Jugoslaviji, da bi se vrnili v domovino. Na izselitev takrat sploh niso mislili in se zato nanjo tudi niso pripravljali. Šele, ko so se l. 1947 odprle prekomorske države, so začele manjše skupine odhajati v Kanado vse do l. 1950. Tisti, ki niso mogli iti v Kanado, so šli v Argentino ali pa so ostali v taborišču. Težki bolniki so ostali v Avstriji. Ker je Kanada sprejemala le zdrave in mlade ljudi, je večina taboriščnikov čakala na Argentino, za katero je bilo takrat precej propagande in navdušenja. Argentina naj bi sprejela vse. Leta 1949 se tudi Združene države Amerike začele sprejemati slovenske begunce, če so dobili ameriškega sponzorja.

⁸ Sledeči salezijanci so bili profesorji na begunski gimnaziji: dr. Franc Žagar; Alojz Luskar; Silvo Mihelič; dr. Franc Blatnik.

⁹ V Šentvidu in potem v Kelerbergu in Špitalu so bili sledeči duhovniki: Franc Jakob, Miha Burja, Janez Kalan, Anton Vukšinič, Matija Lamovšek, Janez Kette. V Špitalu so bili še: Janko Mernik, Anton Smolič, Petelin, Ivan Haffner, Pavel Slapar, Franc Cigan, Ivan Matko, Franc Novak, Franc Mihelič. V Liencu, in pozneje tudi v Špitalu, so bili: Silvo Mihelič, Franc Blatnik, Jože Pirc, Ciril Lavrič, Alojz Luskar, Boris Koman, Fortunat Zorman, Franc Žagar, Gregor Mali. V Judenburgu je bil Roman Malavašič. Nekateri duhovniki so živeli zunaj taborišč.

Večina slovenskih begunskih priseljencev v Kanado je prišla iz teh begunskih taborišč v Avstriji. Po prihodu v Kanado so spet vzpostavili svoje medsebojne stike in se začeli zbirati in organizirati v večjih mestih. Začeli so se tudi med seboj poročati. Nadaljevali so tudi svoje stike s slovensko Cerkvijo, ki je nastajala v večjih središčih; kanadska odprtost do drugih narodnosti je to omogočala. S starejšimi slovenskimi priseljenici, ki so bili takrat že zelo navdušeni za Tita, so imeli le rahle stike. Tako so bili novi priseljenici v Kanadi na svojem. Pomagati so si morali, kakor so znali.

3. Kanadska identiteta

Po prihodu v Kanado so se Slovenci začeli vključevati v kanadsko družbo in tako so po petih letih postali kanadski državljani. Več ali manj so se navzeli tudi kanadske identitete - starejši manj kot njihovi otroci - ki pa se razlikuje tako od »ameriške« kakor od angleške.

Kanadska identiteta je vsaj na videz nejasna in nedoločena, medtem ko je ameriška, ki ji je botrovala revolucija, jasna in odločna. Odcepitev od angleškega imperija in poznejša državljanska vojna ji je dala strnjenost in zavest, da ima pred seboj *manifest destiny*, jasno določeno zgodovinsko vlogo. Toda Kanadi je njena zgodovina dala vse drugo kakor strnjenost in zavest jasne bodočnosti. Kanada je bolj mozaik kakor slika; njena identiteta je še vedno v nastajanju. Kanada in Avstralija sta med zadnjimi državami, ki so še vedno odprte za priseljevanje in imajo še veliko zemlje za priseljenice.

Kanada se ni začela z revolucijo. V nasprotju z ameriškimi kolonijami je takratna kolonija Kvebek (*Quebec*), ki so jo Angleži ravno zavzeli, ostala med sedemletno ameriško-angleško vojno (1775-1783) v angleškem imperiju. Znotraj le-tega, postopoma in bolj ali manj na miren način, je potem izoblikovala svojo državnost ter dvojno narodnost. Pri njenem nastajanju in povezovanju je imela odločilno vlogo njena posebna zemljepisna lega, francoska in angleška imperialna strategija in svojska zavest francoskih in angleško-amerikanskih naseljencev.¹⁰

Zemljepisno je Kanada severna dežela s severnim podnebjem. Polovica njenega ozemlja je predkambrijska skalnata plast, ki obkroža ogromni Hudsonski zaliv (*Hudson Bay*) od Labradorja na vzhodu prek Kvebeka, Ontarija in Manitobe na jugu ter Severozahodnega ozemlja (*Northwest Territory*) na zahodu do Bafinskega otoka (*Baffin Island*) na severu. Na južnem delu tega ozemlja, vzdolž reke St. Lawrence, je od l. 1600 naprej nastajala Kanada, prvotno kot francoska, po angleški zasedbi l. 1760 pa kot britanska kolonija. Ta se je polagoma in na miren način razširila od osamljenih zaselkov na vzhod do Atlantika in na zahod do Pacifika. Toda rodovitni kraji so le vzdolž St. Lawrence veletoka, v južnem Ontariju ter v prerijskih provincah na zahodu. Na sever se odpira divjina: gozd, jezera, skala in potem skoraj celo leto sneg in led, kakor v Sibiriji.¹¹ Podnebje vpliva tudi na poljedelstvo: poletja so kratka, zime dolge, mrzle in snežne, medtem ko pomladi skoraj ni.

Razsežnost od Atlantika do Pacifika in odprtost na severno divjino pomenita redko naseljenost in rahlo medsebojno povezanost današnjih deset provinc, Severozahodnega ozemlja in Jukona (*Yukon*). Večina kanadskih mest se nahaja v južnem obmejnem pasu, ki je 300 km širok in skoraj 5000 km dolg in se razteza od Atlantika do Pacifika. V

¹⁰ Prim. W. L. Morton, *The Canadian Identity*, Toronto, University of Toronto Press, 1975, 3-57.

¹¹ W. L. Morton, n. d., 4-8.

tem pasu so vsa večja kanadska mesta: Halifax, St. John, Kvebek,¹² Montreal, Ottawa, Toronto, Hamilton, Windsor, London, Thunder Bay, Winnipeg, Regina, Calgary, Edmonton, Vancouver, Victoria. Večina Kanadčanov živi v tem obmejnem pasu, kjer sta tudi večmilijonski mesti Montreal in Toronto.¹³ Zaradi tega trgovina poteka bolj v smeri sever-jug, med Kanado in Združenimi državami, kakor v smeri vzhod-zahod.

Zgodovinsko je Kanada nastala iz Nove Francije (*La Nouvelle France*), ki se je od prvih francoskih priseljencev, ki so prišli okoli l. 1600, razvila vzdolž reke St. Lawrencea v zaselke z mestom Kvebek kot središčem in trdnjavo. Nova Francija je na koncu, l. 1760, zajemala ozemlje današnje province Kvebek, toda s svojimi vojaškimi oporišči in trgovino z Indijanci je obvladala tudi zaledje takratnih ameriških kolonij in se prek doline Mississippija povezovala z Mehiškim zalivom in Luiziano. Ko je l. 1760 angleško-ameriška armada zavzela mesto Kvebek, je s tem ukinila Novo Francijo kot francosko kolonijo in priključila njeno redko naseljeno ozemlje britanskemu imperiju. Toda po odhodu francoske vojske so Britanci iz strateških ozirov pustili tamkajšnje francoske naseljence pri miru. Kot protiutež proti nemirnim ameriškim kolonijam so jim dali vse verske svoboščine in francosko upravo pod vrhovno britansko oblastjo, ki jo je zastopal angleški guverner. Zato je to francosko in katoliško prebivalstvo v vojni med Britanijo in ameriški kolonijami l. 1775-1783 in tudi pozneje ostalo zvesto Britaniji.¹⁴

Po ameriški osamosvojitvi l. 1783 so se mnogi ameriški kolonisti, ki so ostali zvesti britanski kroni, izselili na sever v današnji provinci Kvebek in Ontario. Tam so polagoma ustvarili novo, angleško govoreče prebivalstvo ter vzpostavili svojo politično uredbo, ki se je razlikovala od francoske. S tem se je začela dvonarodna identiteta v Kanadi. S potegnitvijo meje na zahodu med Združenimi državami Amerike in Angleškim teritorijem l. 1738 se je določila tudi sedanja meja med Kanado in Združenimi državami.

Leta 1791 se je kolonija Kvebek razdelila in preimenovala v Zahodno in Vzhodno Kanado, ki sta l. 1841 postali današnji provinci Kvebek in Ontario, vsaka s svojo vlado, toda s skupno zvezno vlado in Britanskim guvernerjem. Leta 1864 sta se ji na vzhodu priključili današnji provinci New Brunswick in Nova Škotska (*New Scotia*), nekaj let pozneje pa se je priključila tudi današnja provinca Prince Edward Island. To federacijo provinc z zvezno vlado je l. 1867 Britanija priznala kot Dominion of Canada. Na zahodu je l. 1870 Kanada dobila od Hudson Bay Company južni del današnje Manitobe, ki je takrat postala provinca, leto pozneje pa še provinco Britansko Kolumbijo (*British Columbia*) in vmesno ozemlje, ki ga je doslej upravljala Hudson Bay Company. Iz letga sta bili l. 1905 ustanovljeni provinci Saskatchewan in Alberta, kjer se je potem začelo močno priseljevanje iz vzhodne Evrope in iz Združenih držav. Leta 1949 se je Kanadi tudi pridružila Nova Fundlandija (*New Foundland*) in postala njena deseta provinca.

Tako je današnja Kanada, ki vsebuje deset provinc in Severozahodno Ozemlje z Jukonom, nastajala polagoma. Dobivala je vedno več ozemlja in vedno drugačno

¹² Kvebek je mesto in provinca. Za mesto Kanadčani uporabljajo izraz *Quebec City*, za provinco pa *Province of Quebec*.

¹³ Toronto z okolico vsebuje nad tri milijone prebivalcev, medtem ko ima takozvani *golden horseshoe*, -zlata podkev-, ki se raztega na obe strani Toronta ob Ontarijskem jezeru, štiri do pet milijonov prebivalcev. Najbolj obljudene province so Ontario (devet milijonov prebivalcev), Kvebek (sedem milijonov prebivalcev) in Britanska Kolumbija (štiri milijone prebivalcev).

¹⁴ Med vzroki za to vojno sta bili verska nestrpnost ameriških kolonistov do katoličanov v Kvebeku in obvlada zaledja. Prim. A. G. Bradley, *Canada*, New York, Henry Holt 1912, 67; Cornel, Hamelin, Ouellet, Trudel, *Canada: Unity in Diversity*, Toronto/Montreal: Hoilt, Rinehart in Winston 1967, 3-106.

obliko ter prebivalstvo. Na miren način je prenehala biti angleška kolonija; postala je svoja država.¹⁵ V 19. stoletju je sprejela priseljence iz Anglije in Irske, v 20. stoletju iz Anglije, Ukrajine, Italije, Srednje Amerike, Afrike, Azije in drugod.¹⁶ Večina teh se je vključila v angleško govoreče prebivalstvo, nakaj pa tudi v francosko.¹⁷

Kanada še vedno spada pod Britanski Commonwealth. Toda od l. 1982 naprej ima svojo ustavo, nastavlja svoje provincijalne guvernerje in tudi določa generalnega guvernerja, ki ga še vedno potrdi angleška krona.¹⁸ Z Britanijo ima dobre odnose, toda vedno manj stikov in trgovine. Med tem časom je Kanada navezala močne stike z Združenimi državami.

Zgodovinski in politično se je Kanada po eni strani oddaljevala od Združenih držav, med katerima je prišlo tudi do obmejnih spopadov, po drugi strani pa se je začela z njimi povezovati. Ti dve državi sta v marsičem zelo sorodni. Imata dolgo, čez cel kontinent segajočo in nezavarovano medsebojno mejo ter pogoste medsebojne stike in trgovino. Letno prestopi to mejo nad 70 milijonov ljudi.¹⁹ Za mejni prehod ni treba vize ali potnega lista. Pozimi gredo Kanadčani na počitnice v Florido, kjer pustijo na bilijarde dolarjev, poleti pa prihajajo južni sosedi v Kanado in tam pustijo še več bilijard dolarjev.²⁰

V dobi hladne vojne sta imeli Kanada in Združene države skupno obrambno črto proti Rusiji. V Kanadi so delovale ameriške radarske postaje in kanadsko ozračje so preletavala ameriška letala, ki so nosila atomske bombe, in ameriške rakete.

Televizijski in radijski programi, knjige, revije in investicije iz Združenih držav danes preplavljajo Kanado, medtem ko kanadski denar tam išče varnejših investicij. Trenutno *NAFTA, the North American Free Trade Agreement*, pospešuje medsebojno močno trgovanje in kulturni prenos. Nad šest milijonov ljudi se je preselilo iz Amerike v Kanado ali obratno.²¹

Vendar pa ob vsem tem obstaja razlika med Kanado in Združenimi državami. Kanada je uradno dvojezična dežela, s svojo politično ustavo in svojim pravom. Tu se že nekaj časa govori o kanadski identiteti, pri čemer se vedno bolj poudarjajo razlike med Kanado in Združenimi državami.²²

Pomembni tvorci nove kanadske identitete so novejši priseljenci. Po drugi svetovni vojni je prišlo v Kanado, posebno v angleško govoreči del, veliko ljudi raznih narodnosti, ki so kanadski družbi dali novo podobo in prinesli s seboj novo življenjsko silo. Kanada jih je sprejela odprtih rok in jim nudila tudi vse svoboščine. Podprla je celo njihove narodnostne šole in radijske ter televizijske programe.²³

¹⁵ W. L. Morton, n. d., 3. Indijanska plemena in Inuiti še niso dosegli politične zrelosti, da bi se uveljavili kot sestavni element Kanade. Toda Indijanci dobivajo vedno več oblasti nad svojim ozemljem, medtem ko bodo Inuiti dobili svoje ozemlje Nunavit (*Nunavit Territory*).

¹⁶ Ker je toliko različnih narodnosti prišlo v Kanado, nobena med njimi ne more zahtevati posebnih pravic.

¹⁷ Prim. D. Avery in B. Ramirez, n. d., 81-84.

¹⁸ W. L. Morton, n. d., 3.

¹⁹ A. H. Malcolm, *The Canadians*, Markham, Ontario, Fitzhenry & Whiteside 1985, 152.

²⁰ A. H. Malcolm, n. d., 155-56.

²¹ A. H. Malcolm, n. d., 153. Malcolm označuje to kot eno največjih mirnih preseljevanj v zgodovini.

²² Prim. E. Mandel in A. Taras, *A Passion for Identity: Introduction to Canadian Studies*, Toronto-New York-London-Sydney, Methuen 1987; P. C. Newman, *The Canadian Revolution 1985-1995: From Deference to Defiance*, Toronto, Penguin Group, 1995; E. Fowke, *Canadian Folklore, Perspectives on Canadian Culture*, Toronto, Oxford University Press, 1988; L. Hutcheon, *The Canadian Postmodern: A Study of Contemporary English-Canadian Fiction*, Toronto-New York-Oxford, Oxford University Press, 1988.

²³ Prim. D. Avery in B. Ramirez, n. d., 83-89.

Od l. 1971 naprej je kanadska politika začela poudarjati in podpirati večnarodno dediščino (*multicultural heritage*).²⁴ V nasprotju z Združenimi državami Kanada nima talilnega lonca, ki v imenu države stali drugo narodno dediščino in jo osvoji. Vendar pa je ob vsej svobodi, ki jo Kanada nudi, družbeni pritisk na priseljence močan. Kanadska šola posebno veliko prispeva, da se otroci priseljencev naučijo skupnega angleškega jezika in postanejo Kanadčani. Pomembno vlogo imajo tudi katoliške šole, kamor večina slovenskih otrok zahaja. Tako otroci priseljencev postajajo Kanadčani. Svoje prinašata tudi televizija in radio.

Leta 1945 je Kanada štela manj kot trinajst milijonov prebivalcev; danes jih ima skoraj trideset milijonov. Prirastek je v veliki meri posledica milijonskega priseljevanja. Zadnjih dvajset let je prišel v Kanado močan val priseljencev iz Azije, ki je prinesel še večjo rasno različnost. Tako danes močno ponehava prvotna protestantska in protikatoliška usmerjenost, ki je prišla sem z ameriškimi priseljenci v 18. stoletju. V nasprotju z Združenimi državami dobiva tukajšnje katoliško šolstvo - osnovna šola in gimnazija - v vseh provincah javno podporo.

Tako je Kanada polagoma dobila svojo sedanjo rahlo identiteto in odprtost,²⁵ s katero je sprejela tudi slovenske priseljence in v katero so se le-ti vključili.²⁶

4. Identiteta Slovencev v Kanadi

Ta rahla, čudovito strpna in odprta kanadska identiteta je nudila tudi slovenskim priseljenecem vse možnosti in svoboščine za zbiranje in organiziranje na narodnostni podlagi. Obenem pa je Kanada s svojimi ogromnimi razdaljami tudi otežila njihovo zbiranje in stekanje. Danes so slovenske skupine po skoraj vseh večjih kanadskih mestih, toda nekako središče slovenskih priseljencev pomenita Toronto in bližnji Hamilton v provinci Ontario. Tukaj so tri največje slovenske župnije in vrsta slovenskih domov, kjer se Slovenci redno zbirajo.

Identiteta slovenskih priseljencev ter njihovo vključevanje v kanadsko družbo se razlikuje po dobah njihovega prihoda. Pred prvo svetovno vojno so bili slovenski priseljenci uradno vpisani kot Avstrijci, potem pa do l. 1991 kot Jugoslovani.²⁷ Vendar so se že takrat zavedali, da so Slovenci. Njihovo število ni znano.²⁸ Ti neizučeni delavci, večinoma moški iz podeželja, so šli v rudnike ali industrijska središča. Nekateri so ostali v Kanadi in potem dobili žene iz Slovenije. Rod teh priseljencev je že pomrl, njihovi potomci pa so se med tem časom že povsem vključili v kanadsko življenje. Iz tiste dobe ni ostalo nobenih slovenskih središč.

Med prvo in drugo svetovno vojno so šli slovenski priseljenci na farme, na progo, v gozdove, v industrijske centre ali v rudnike, kakor v Cape Breton v Novi Škotski; Timins

²⁴ Prim. D. Avery in B. Ramirez, n. d., 84-93.

²⁵ R. Gwyn, *Nationalism without Walls. The Unbearable Lightness of Being Canadian*, Toronto, McClelland & Stewart, 1995; J. Y. Lee, *Marginality: A Key to Multicultural Theology*, Minneapolis, Augsburg Fortress Press 1995.

²⁶ Kanada trenutno doživlja narodnostno trenje med provinco Kvebek in zvezno vlado. Prim. K. McRoberts, *Quebec: Social Change and Political Crisis*, Toronto: McClelland and Stewart 1988; McRoberts, K., *Beyond Quebec: Taking Stock of Canada*, Montreal, McGill-Queen's University Press 1995; McRoberts, K., *Misconceiving Canada: Struggle for National Unity*, Toronto, Oxford University Press 1997.

²⁷ L. 1970 je kanadsko ljudsko štetje prvič delilo Jugoslovane na Slovence, Hrvate in Srbe.

²⁸ O izseljevanju Hrvatov pred prvo svetovno vojno prim. I. Čizmič, n. d., 2-7. Približno isto bo veljalo tudi za Slovence.

v Ontariju; Trail v Britanski Kolumbiji itd. Zaradi teh razdalj so bili zelo razkropljeni, vendar so nastale nekatere skupine v večjih industrijskih središčih in na Niagarskem polotoku. Nekateri so si ustanovili družine.²⁹ Ko je l. 1929 nastala globoka gospodarska kriza in brezposelnost, se je tudi ustavilo slovensko priseljevanje v Kanado.

Tudi tokrat niso nastala posebna slovenska središča v Kanadi, razen v Trail v Britanski Kolumbiji, kjer naj bi bilo l. 1928 naseljenih čez tristo Slovencev, in na Niagari polotoku in v Hamiltonu. Med njimi ni bilo obrtnikov, izobražencev ali duhovnikov razen frančiškana p. Bernarda Ambrožiča, ki je prihajal od l. 1925 do l. 1941 med slovenske priseljence v Ontariju in Kvebeku. Zadnji dve leti je živel v Grimsbyju blizu Hamiltona v Ontariju in tam zgradil misijonsko cerkev Sv. Helene, ki še vedno spominja na njegovo delovanje med Slovenci in Hrvati. P. Bernard je v Hamiltonu ustanovil Društvo sv. Jožefa.³⁰

Ko je l. 1947-49 prišel val novih priseljencev iz begunskih taborišč v Avstriji, se je položaj Slovencev v Kanadi bistveno spremenil.³¹ Takrat so prišli mladi moški in ženske na enoletni -kontrakt-. Med njimi so bili zdravniki, advokati, inženirji, univerzitetni študentje, drugi izobraženci, obrtniki, zdravniki, duhovniki itd.³² Skoraj vsi so se med seboj poznali iz begunskih taborišč v Avstriji, kjer so skupaj preživeli tri leta.

Po enem letu službe so se začeli stekati v mesta, posebno v Toronto, toda tudi v Hamilton, Montreal, Winnipeg in Vancouver ter spet navezali medsebojne stike. Drugi so ostali v manjših središčih, kakor Sudbury, London, Windsor, Batawa, Lethbridge itd. Drug drugemu so pomagali do stanovanja in službe. Pri tem so jim zelo pomagali tudi nekateri starejši naseljenci. Kljub začetnim težavam zaradi jezika so dobili razne zaposlitve v kanadski industriji, ki je bila takrat v polnem razmahu, ali v gradbeništvu; nekateri pa so odprli lastno obrt, kar je bilo v Kanadi veliko lažje kakor v Sloveniji. Redki študentje so ob delu nadaljevali študij po kanadskih univerzah. Najtežje je bilo za izobražence, posebno za odvetnike.

V večjih središčih so se ti Slovenci začeli organizirati, po navadi okoli cerkve. Ustanovili so svoje klube, hranilnice in posojilnice, zbornice, župnije itd. Tako danes obstajata v Torontu Slovenska hranilnica in posojilnica Janeza E. Kreka ter župnijska hranilnica in posojilnica Slovenije. V okolici Toronta in v mestu samem pa je vrsta slovenskih domov in dvoran, kjer se zbirajo razne skupine teh priseljencev.

Novi priseljenci so posebno sodelovali pri organiziranju in gradnji župnijskih središč. Zgradili so cerkve, cerkvene dvorane in pristave ali farme. Tako imajo vse slovenske župnije svojo farmo, kjer imajo ob koncu tedna mašo in razne prireditve. V Torontu Slovenci praznujejo Slovenski dan na župnijski farmi v Boltonu, severno od Toronta, ki pritegne vsako leto veliko Slovencev iz Toronta in okolice. V torontski mednarodni karavani, kjer prikazujejo razne narodnostne skupine svoje običaje, sodelujejo tudi Slovenci iz torontskih župnij. V hamiltonskem župnijskem središču proslavljajo Slovenian Heritage Festival - dan slovenske dediščine.

²⁹ P. Urbanc and E. Tourtel, n. d., 41. Slovenci naj bi šli v rudnike v British Columbia in na kmetije v zahodni Kanadi. Nekateri so se naselili tudi v južnem Ontariju.

³⁰ Prim. P. Urbanc in E. Tourtel, n. d., 69.

³¹ Prva skupina moških je prišla v Kanado oktobra 1947 in dobila zaposlitev v gozdovih. L. 1948 so po kratkih presledkih prihajale nove skupine: januarja so prišle ženske, ki so se zaposlile kot uslužbenke po bolnišnicah; marca so prišli v Toronto in Montreal krojači; aprila so prišli moški na delo na progi in potem v gozdu; julija so prišli moški na farme; avgusta je prišla skupina žensk, ki so dobile delo po hišah itd. Slovenski priseljenci so prihajali tudi l. 1949 in pozneje, toda v manjših skupinah. Prim. P. Urbanc in E. Tourtel, n. d., 1984, 44-45.

³² Plačani pa so bili \$ 45.00 na mesec, poleg hrane in stanovanja.

Drugi val priseljencev, ki je štel okoli 15.000, je začel prihajati iz Slovenije l. 1957. Veliko teh priseljencev je bilo iz Prekmurja. Mnogi med njimi so se pridružili prvi skupini, ki se je med tem časom že dobro organizirala.³³ Naselili so se v Torontu, Hamiltonu, St. Catharines, Londonu, Windsorju, Montrealu in drugod po Kanadi, kjer so že obstajala slovenska središča.³⁴

Ta rod, tako begunski kakor poznejši, ki je prišel iz Slovenije po drugi svetovni vojni, je še vedno navezan na rodni kraj, čeprav je po svojih otrokih in po službi danes trdno vključen v kanadsko družbo. Starejši med njimi ne obvladajo popolnoma angleškega jezika, čeprav ga uporabljajo vsak dan, ga slišijo na radiju in televiziji ali ga berejo v časopisih. V svojih družinah in s svojimi otroki se pogovarjajo v slovenskem jeziku, vsaj ko so ti še v predšolski dobi, potem se ti v kanadski šoli naučijo tekoče govoriti angleški jezik, ki ga prinašajo tudi domov v družinski pogovor. Poročajo se večinoma s Kanadčani. Zato ob vsej svobodi, ki jim jo nudi Kanada, njihova slovenščina šepa za angleščino. Njihova izgovorjava je trda, tuje zvoneča, mnogokrat narečna (prekmurska) in pomešana z angleškimi besedami. Za rod, rojen v Kanadi, je Kanada prava domovina. Ko pridejo njihovi starši na obisk v Slovenijo, spoznajo ob vseh spremembah še vedno domovino, ki so jo zapustili pred tridesetimi, štiridesetimi ali petdesetimi leti, sami pa odkrivajo Slovenijo kot zanimivo in lepo, a nekam tujo deželo. Ko pridejo v Slovenijo, jih imajo domačini za Kanadčane.

5. Vpliv Cerkve na slovensko identiteto v Kanadi

Vloga slovenske Cerkve med kanadskimi priseljenci je postala odločilna šele po drugi svetovni vojni, ko so med begunci prišli v Kanado tudi slovenski duhovniki in med njimi nadaljevali svoje pastoralno delo.³⁵ S tem so Slovenci v Kanadi prvokrat dobili ustrezno duhovno oskrbo v svojem jeziku.

Od 1948 naprej, ko so bili mnogi priseljenci še na -kontraktu,- je v Torontu začel zbirati slovenske vernike lazarist dr. Jakob Kolarič. L. 1948 je začel z nedeljskimi mašami v poljski cerkvi Marije Čenstohovske, naslednja leta pa v cerkvi Mount Carmel, ki je v bližini St. Patrick's Church. Leta 1954 so si Slovenci zgradili cerkev Marije Pomagaj in dvorano na Manning Avenue v središču Toronta,³⁶ kjer so decembra istega leta imeli prvo mašo.

Ko so nekaj let pozneje prišli še drugi lazaristi v Toronto,³⁷ so razširili slovensko pastoralno in kulturno delo v Torontu in v drugih mestih. Leta 1961 so zgradili še cerkev, dvorano in šolske prostore na Brown's Line v zahodnem delu Toronta. Vse to je pospešilo versko in kulturno življenje med njimi.

V Winnipegu sprva ni bilo stalnega slovenskega duhovnika. Lazaristi so tja prihajali iz Toronta, frančiškani pa iz Jolietu v Ilinoisu. Ko je število tamkajšnjih slovenskih verni-

³³ Nekateri so se pridružili prvi skupini, drugi pa so iz političnih ozirov držali neko razdaljo med seboj in begunsko skupino.

³⁴ Prim. P. Urbanc in E. Tourtel, n. d., 45.

³⁵ Pred tem je le p. Bernard Ambrožič deloval v Ontariju in Kvebek. V Toronto sta prišla z begunci g. Anton Vukšinič in dr. Mirko Rener, v St. Catharines pa dr. Janko Pajk. Vse narodnosti, ki so po vojni prišle v Kanado, niso ustanovile svojih župnij. Tako npr. Holandci.

³⁶ Med tem časom je tudi cerkvena uprava v Kanadi postala zelo naklonjena narodnostim župnijam.

³⁷ Med njimi so bili sledeči lazaristi: Janez Kopač, Andrej Prebil, Stanko Boljka, Janez Jeretina, Franc Sodja, Anton Zrnec, Valentin Batič, Ivan Jan, Franc Letonja, Jože Časl, Ciril Čarga, Tomaž Mavrič, Ivan Plazar, Karel Wölbang, Pavle Novak, Janez Kopač, Jakob Časl in Andrej Prebil so prišli iz kitajskega misijona, ko so komunisti l. 1948 zavzeli to deželo.

kov naraslo, so l. 1963 kupili neko protestantsko cerkev, ki so jo potem usposobili za bogoslužje. Prvi župnik v tej župniji je bil lazarist Jože Mejač.³⁸

V Montrealu je l. 1957 začel delati med Slovenci lazarist Jože Časl in tam ustanovil misijon sv. Vladimirja. Tamkajšnji Slovenci so se najprej zbirali v cerkvi St. Louis de France, l. 1963 pa so v centru kupili slovaško cerkev in tako ustanovili svojo župnijo. Leta 1983 se je cerkev preselila na St. Joseph Boulevard.³⁹

V Hamiltonu so l. 1960 s prihodom dr. Lojzeta Tomca prevzeli skrb za slovenske vernike salezijanci.⁴⁰ Leta 1964 so tam zgradili dvorano, kjer so imeli tudi bogoslužje. Cerkev je bila posvečena sv. Gregoriju velikemu v spomin na škofa Gregorija Rožmana. Sedanja cerkev so zgradili l. 1982, prejšnjo pa ohranili kot dvorano.⁴¹

Župnijska dvorana, ki je bila vedno povezana s cerkvijo, je bila za te slovenske skupnosti ravno tako velikega pomena kakor cerkev sama. Postala je središče za razne kulturne prireditve. Tam imajo Slovenci svoje sestanke, prireditve, bankete, poroke itd. Tja prihajajo tudi še danes gostovat razni zbori iz Slovenije.

Vse slovenske cerkve imajo tudi slovensko šolo, kjer se otroci slovenskih staršev učijo pravilne slovenščine. Vsi učitelji in učiteljice delajo prostovoljno. Kanadska država je v sedemdesetih letih začela podpirati narodne šole, med njimi tudi slovenske. Tako ima torontska župnija na Manningu petrazredno osnovno šolo, župnija na Brown's Line pa sedemrazredno. Na teh slovenskih šolah poučujejo poleg slovenskega jezika tudi zgodovino, zemljepis, petje in verouk. Učenci na teh šolah dobijo tudi uradno priznanje za učenje drugega jezika.

V Torontu lazaristi izdajajo verski list **Božja beseda**, ki povezuje Slovence po vsej Kanadi. Mnogi kanadski Slovenci so naročeni tudi na cerkveni list Ave Marija in Lemon-ta, Illinois, in na Družino, ki jo izdaja Cerkev v Sloveniji.

Tako ima slovenska cerkev v Kanadi veliko zaslugo pri ohranjanju slovenske kulture in identitete. Povezuje tukajšnje Slovence med seboj in jim nudi vrsto prireditev v slovenskem jeziku kakor tudi slovensko duhovno branje. Skoraj petdeset let že služi Slovincem v Kanadi in jih združuje. Vsi slovenski duhovniki so obenem kulturni delavci, zato je vloga Cerkve bistvenega pomena pri ohranjanju slovenske identitete v Kanadi.

Summary

The Church and Slovene Identity in Canada

Before World War I few Slovenes immigrated to Canada. Those who did were mostly unskilled workers from the countryside. They scattered across Canada's industrial centers and did not establish any Slovene cultural center of their own. Among them there was no Slovene priest.

The second wave, between World War I and World War II, did not much differ from the first one as far as structure was concerned but was stronger and included some degree of organization in

³⁸ Za prvim župnikom so bili v Winnipegu naslednji župniki: Jakob Časl, Ivan Plazar, Franc Letonja, Ciril Čarga in Tone Ovtar.

³⁹ Drugi župniki v tej župniji so bili: Stanko Boljka, Andrej Prebil, Ivan Jan, Janez Jeretina in Franc Letonja.

⁴⁰ Ustanovitelj cerkve v Hamiltonu je bil salezijanec dr. Lojze Tomc. L. 1960 je začel z mašami pri župniji sv. Ane, l. 1965 pa je zgradil na Centenary Road v zahodnem delu mesta dvorano, ki je obenem služila tudi za bogoslužje. Župnik Karel Ceglar je potem tam l. 1982 zgradil sedanjo cerkev in župnišče.

⁴¹ Za dr. Tomcem so potem delovali v tej župniji sledeči salezijanci: Ivan Doberšek, Karel Ceglar, Stanko Ceglar, Franc Slobodnik in Štefan Križnik.

southern Ontario. There Bernard Ambrožič, a Franciscan priest, who founded St. Joseph Society in Hamilton and built the St. Helen Church near Brimsby, was active from 1925 to 1941.

The refugee wave which started to flow in 1947 from Austrian refugee camps was stronger and included educated people, skilled craftsmen and priests. These immigrants, who were already acquainted among themselves and had shared three years of common cultural and religious activities, started marrying among themselves in Canada and setting up Slovene families. They started congregating in major Canadian cities, mostly in Toronto and Hamilton, where they built their churches and auditoriums and established their business and cultural organizations. The Slovene parish, with an auditorium and school under its auspices, became the center of cultural life, which through "The Word of the Lord" also linked other Slovenes in Canada.

The next wave of Slovene immigrants, which started in 1957, joined the already existing centers, strengthening their cultural life and carrying on their tradition.

The Church has therefore played a decisive role in shaping and preserving Slovene identity in Canada.

Zvone Žigon
Politična kultura med Slovenci v Južni Ameriki (Argentina)

Pisec se v besedilu dotika temeljnih socioloških in antropoloških pojmov, povezanih z odnosom posameznik - družba in v luči gledanja na izseljenca kot (prav tako) politični subjekt opisuje politično kulturo nekoč in danes med Slovenci v Južni Ameriki, prvenstveno v Argentini.

In his paper the author highlights the basic sociological and anthropological concepts concerning the relationship between the individual and society. Looking at the immigrant as (among other things) also a political being, he describes political culture in the past and the present among the Slovenes of South America, primarily Argentina.

Uvod

Ker je človek »družbeno bitje«, lahko za vsako človeško skupnost zatrdimo, da v njej vlada določen sistem, model medsebojnih odnosov, stikov, ravnanj in norm. To je jasno opazno tako pri najenostavnejših oblikah človekove organiziranosti, ki morda komajda dosežejo raven plemenske skupnosti, kot pri najrazvitejših parlamentarnih demokracijah sodobnega informacijskega sveta. Z drugimi besedami temu pravimo tudi »politična kultura« - izraz uporabljamo predvsem v kontekstu vprašanja naroda in nacije ter države, ki je eden najtrdnjših garantov za kontinuiteto nekega (lastnega) kulturnega izročila, kulturno-politične identitete.¹

Politična kultura je proizvod družbene, kulturne in politične stvarnosti ter aktiven dejavnik v oblikovanju predvsem političnega sistema (Južnič: 1989, 204). O njej

¹ Koncept politične kulture je vpeljal Gabriel Almond izhajajoč iz del Talcotta Parsonsa, že Charles de Montesquieu (1689-1775) pa je govoril o »splošnem duhu, morali naroda«. Če pojem razdelimo na pomen obeh besed, pridemo do definicij, da je kultura »naučeno vedenje, ki je hkrati predajano skozi generacije in se s pretokom časa kumulira in spreminja«. Politika pa je »vsaka dejavnost in celo odnos med ljudmi ali družbenimi skupinami, torej ni vedno na ravni države ali strank. Politična kultura je družbena zavest, javno mnenje, politični ritual.« (Južnič: 1989, 204-211)

razmišljamo predvsem v smislu in okviru (nacionalne) države, v tem besedilu pa bomo o njej razmišljali na ravni narodnostne identitete pri slovenskih izseljencih v Južni Ameriki z glavnim poudarkom na Argentini. Tam se je s prihodom večjega števila naših rojakov ustvarila izseljenska skupnost, ki je predstavljala novo etnijo sredi razmeroma izoblikovane politične kulture, ki jo je narekovala argentinska stvarnost. Nobena od slovenskih skupin ni popolnoma pretrgala stikov s primarno domovino, obenem pa se je morala vključevati v življenje dominantne imigrantske družbe, zato je moral vsak posameznik absorbirati dva oziroma tri modele politične kulture: iz domovine je s seboj prinesel skico sistema, ki je nanj v času primarne socializacije deloval v slovenski nacionalni skupnosti, ob prihodu v »novo domovino« je moral privzeti argentinskega, kot nekakšna presečna množica pa se je pojavil še podsistem znotraj slovenske etnične izseljenske skupnosti - ta je bil v nekaterih primerih ohlapen, v drugih pa izrazito kompakten in skorajda na ravni sistema oziroma modela delovanja politične kulture institucionalizirane države.

Da bi karseda objektivno opisali politično kulturo Slovencev v Južni Ameriki, bom v besedilu najprej predstavil nekatere že razmeroma znane teoretične pojme oziroma procese, katerih osvetlitev pa je nujno potrebna za logično izpeljavo problema.

Dotaknil se bom pojmov, vezanih na posameznikovo občutenje lastne narodnostne identitete, od oblik pripadnosti tovrstnim kolektivitetam do procesov, ki pripeljejo do takšnega občutenja, in socializacijskih agensov kot nujnih nosilcev kontinuitete. V nadaljevanju pa besedilo preide na opisovanje pojavov, ki zaznamujejo značilne modele politične kulture med Slovenci v tem delu sveta kot odsev aktualnega dogajanja tako v »pravi« kot v »novi« domovini. V besedilu gre seveda zgolj za paberkovanje od primera do primera, saj celotnosti tega skoraj že stoletje dolgega kompleksnega procesa (in povrh vsega še »dvostrnega« - s tem mislim na razliko v politični kulturi predvojnih in povojnih izseljencev) ni mogoče zajeti v nekaj vrstic.

I. Posameznik in skupnost

Ker je posameznik tisti, v katerem se dogaja skupnost (čeprav velja tudi obratno), začnimo z analizo procesov, ki povezujejo in medsebojno nadgrajujejo ta dva pojma ali pola.

Odnos med posameznikom in družbo je dialektičen - posameznik, ki ga družba oblikuje, nosi v sebi to družbo in hkrati ohranja svojo individualnost (Južnič: 1989, 84-86), hkrati pa tudi sam pripomore k oblikovanju in kontinuiteti družbe in njenih lastnosti bodisi s svojim zavestnim delovanjem bodisi zgolj z njemu svojstvenim načinom odzivanja. (Žigon: 1993, 20)

S prihodom človeka na svet in v specifično družbo (ali še prej - op. Z. Ž.) se začne proces oblikovanja individuumove identitete. Individualna identiteta je vsota, sinteza zavedanja o lastni človeški telesnosti, biološki določenosti ter o družbenosti - človek je namreč unikat, a se oblikuje sam, v skladu s percepcijo zunanjega sveta. (Južnič: 1993, 101). Na tej stopnji prihaja do nujnega razkoraka med individualno in družbeno identiteto, znotraj katere se oblikuje več vrst skupinskih (pod)identitet.

Posameznik izraža svojo pripadnost neki skupinski identiteti z življenjskim stilom, z upoštevanjem navad, šeg, z uporabo jezika, ki je v neki skupnosti v rabi (oziroma primerne jezиковnega koda, op. Z. Ž.), pozna in spoštuje kolektivni spomin, ki ga neka skupnost goji, skratka podvržen je formalnim in neformalnim normam te skupinske identitete (Južnič: 1993, 141) in jih na ta način tudi sam prenaša ter s tem zagotavlja

njeno kontinuiteto. Pri tem so pomembni prehodni obredi, kot na primer iniciacija, prisega ali zaobljuba, vse spremljano z močnim simboličnim nabojem, podkrepljenim z močjo rituala, ceremonije, predmetov, povezanih z zgodovinskim spominom skupnosti itd. Tovrstni procesi se zdijo zgodovina, a so v morda nekoliko latentnejših oblikah prisotni vedno - tudi danes - in povsod.²

I. A Socializacija (in etnična identiteta)

Da bi posameznik ponotranjil, sprejel to, kar mu »narekuje« družbeno okolje, se mora prebiti skozi procese socializacije. Ta se deli na več faz: primarno in sekundarno socializacijo ter dodatno - resocializacijo.

Človek pripada več kolektivitetam: vzgojni, poklicni, zaposlitveni, politični, športni, rekreacijski itd. (Južnič: 1993, 142), vse pa delujejo nanj v smislu (politične) socializacije, vzgajajo ga - nekatere dobesedno - v »primerne« člana širše skupnosti. Za nekatere kolektivitete se posameznik odloča samostojno in tudi sicer ne smemo pozabiti, da je delovanje obojesmerno, torej da tudi posameznik s svojo unikatnostjo pripomore k (so)oblikovanju skupnosti. Narodnost kot kolektiviteta pa je nekaj, na kar oseba nima vpliva, saj ne more odločati o tem, na katerem koncu Zemlje se bo rodila. Pravimo, da je posameznik v-rojen v neko (etnično) skupnost ali politično kulturo z vsemi njenimi specifikami. O morebitni selitvi lahko sam odloča šele, ko je končan proces socializacije in ko je ekonomsko samostojen, vendar je takrat tudi že socializiran oziroma inkulturiran in se svoje narodnosti, ne glede na kraj, v katerega se (iz)seli, ne more več »otresti«, tudi če bi se je hotel.

Toda o etnični identiteti kasneje; pomudimo se pri primarni socializaciji, ki je odločilna za posameznikovo osebnostno identiteto. Izoblikujejo se temelji osebnosti posameznika, ki je v tem obdobju, od rojstva do stika s političnimi socializacijskimi agenci kot so šola ali celo vrtci, »tabula rasa«, dovzeten za sugestije, podvržen imitiranju svojih vzornikov začevši s starši in drugimi člani družine. Nauči se osnovnih vlog kot so npr. spolna identiteta, materni jezik itd. Na tej točki se skupinska identiteta prek staršev najizraziteje prenaša v posameznikovo podzavest.

Sekundarna socializacija pomeni stik s širšo družbo, kjer se pojavi tudi že posameznikova kritičnost, nasprotovanje in odpor zoper inkulturacijo. Na tej nekoliko bolj raztegljivi točki - prehod iz primarne v sekundarno socializacijo ni enkrat - se prenašajo na osebo glavne norme neke družbe. Socializatorji, ki so prenašalci vrednot in norm, delujejo posredno in neposredno, formalno in neformalno. Med formalnimi in eksplicitnimi agenci naštejmo npr. šolo, verske ustanove, tudi že vrtec, kasneje vojsko, posredno in na neformalen način, pa zato zelo učinkovito, pa delujejo vrstniki, množična občila, družina, delovno okolje...

V vrsti številnih podkomponent osebnostne identitete, ki določajo celotno podobo nekoga, igra pomembno vlogo politična identiteta v širšem in ožjem smislu.

Politična socializacija je torej proces, v katerem posameznik pridobiva politično kulturo. V svojo osebnostno strukturo vgrajuje politične usmeritve in vrednote, utemeljuje svoje ideološke ubranosti, vsrkava vzorce in norme političnega vedenja in opredeljuje svoja stališča do politike in političnega ter to, kar sam pričakuje od politike in mnenja o tem, kakšna vloga pripada njemu v politiki v ožjem smislu in v specifični politični

² Spomnimo se trenutka, ko smo dobili pionirsko čepico in rdečo rutko, »ritualov«, ki spremljajo npr. slovesne večerje ali sprejeme, vstajanja ob zvokih državne himne itd.

kulturi kot pojavni obliki družbene (narodne) skupnosti. Na ta način se kultura vzdržuje, si zagotavlja lastno kontinuiteto.

Poznamo več vzorcev političnega vedenja: pri kognitivni oziroma spoznavni usmeritvi gre za zavestno znanje, spoznanje, obveščenost o političnem sistemu, njegovem delovanju in procedurah, pri čustveni usmeritvi govorimo o čustvenem odnosu do politike, pri čemer mislimo predvsem na narodno zavest, patriotizem, vrednostna usmeritev pa predstavlja sodbe, mnenja, stališča o političnih ciljih, torej vrednostna merila in ideološko naravnost.

Gabriel Almond in Sidney Verba sta opredelila tudi tri stopnje politične participacije: parohialno, podložniško in participativno. Prvi model velja predvsem za primitivne družbe in tradicionalne skupnosti, vasi itd., v drugem »podložnik« ne pričakuje vloge v politiki, ne zaveda se svojega podrejenega položaja, ne ugovarja in priznava legitimnost oblasti, nam najbližja pa je tretja, participativna oblika, v kateri ima vsak posameznik pravno-formalno pravico in celo (vrednostno določeno) dolžnost sodelovati v političnem dogajanju tudi v ožjem smislu. (Južnič: 1989, 50-80, 212-224)

Janez Kolenec v knjigi *Politična kultura Slovencev* (Ljubljana, 1993) posveča veliko pozornost politični socializaciji v vrtcu. Po njegovih ugotovitvah tam otroci pridobivajo bazične politične orientacije, identificirajo ključne politične simbole, ki so pretežno še emocionalno obarvani, oblikujejo odnos do politične oblasti, ki se jim prikazuje z visoko stopnjo personifikacije, politične vsebine se jim prikazujejo v obliki političnih simbolov (zastave, grbi, nacionalni simboli), oblikujejo pa tudi pretežno pozitivna stališča do ključnih političnih objektov, do države, naroda in politične oblasti (modela politike - op. Z. Ž.) nasploh. V tem obdobju (6 do 11 let) se razvije tudi občutek za pravičnost in resnico ter identifikacije in projekcije vzorov, od razredne, religiozne, etnične, rasne,... identitete, pa tudi jezikovna kompetenca. (Kolenec: 1993, 173)

Avtor pri tem ves čas poudarja, da je pri vsem tem še vedno najintenzivnejši vpliv vrstnikov in predvsem družine, ki je »primarna in univerzalna skupnost, ki jo opredeljujejo visoka stopnja emocionalnih, nestrukturiranih in personaliziranih medosebnih odnosov. Spolna dihonomija je vsakdanja izkušnja. Družina je glavni prenašalec politične kulture in njenih norm, oblik, vsebin. Moč vpliva družine pa je odvisna od moči drugih socializacijskih agensov.«

II. Slovenska politična kultura v Južni Ameriki

V okviru pripadnosti etnični kolektiviteti dr. Stane Južnič le-to obliko identitete naveže na štiri kontinuitete: bivalnoteritorialno, biološko-etnično (skupno poreklo), jezikovno (v smislu komunikacijske skupnosti) in politično (vsaka človeška skupnost ima politiko). Pri tem velja, da je nacionalna zavest manj »avtomatizirana« kot etnična ali narodnostna in jezik tu ne igra odločilne vloge. Večji poudarek je na s strani posameznika proklamirani pripadnosti, lojalnosti nacionalnim mitom itd. Skozi čas specifična družbena skupnost - narod - izoblikuje lasten življenjski slog, svoj zgodovinski spomin in nacionalno-politično identiteto, čemur pravimo tudi nacionalni karakter. (Južnič: 1989, 268-320)

Slovenstvo kot **narodna** identiteta se je do konca konstituiralo šele leta 1918, ko je bila določena nacionalno zaokrožena in politično definirana dežela. Prej je šlo v prvi vrsti za **etnične** identitete, vezane na posamezne regije. (Lukšič: 1995, 157) Pa vendar je bila tudi taka (-regionalna-) oblika etnične identitete predvsem navzven, npr. v izseljenstvu, predvsem slovenska.

Preidimo torej na izražanje etnične pripadnosti kot manifestacijo lojalnosti specifični politični kulturi. Ta je bila v času priseljevanja prvih Slovencev v Južno Ameriko resnici na ljubo še precej neprofilirana, predvsem to velja za priseljevanje na to celino v prvem valu konec prejšnjega in na prehodu v to stoletje, ko so predvsem v Argentino in Brazilijo prihajali ljudje s slovenskega etničnega ozemlja z avstrijskim državljanstvom. Tudi po prihodu v novo okolje se je večina teh ljudi »porazgubila«, saj je šlo za neorganizirano ter nestrnjeno naseljevanje neizobraženih posameznikov.

II. A. Politična kultura in medvojni izseljenci

Nekoliko drugače je bilo z izseljenci med obema vojnoma. Šlo je za v prvi vrsti **ekonomsko** emigracijo s Primorske in deloma Prekmurja, pa čeprav lahko rečemo, da je na odločitev o odhodu v svet v veliki meri vplival tudi čedalje bolj represiven fašistični režim na območju takratne Italije in je šlo torej v neki meri tudi za politični vzrok. Tudi v tem primeru je šlo za razmeroma neorganizirano naseljevanje predvsem v Argentini ter deloma v Čilu, Urugvaju in Braziliji. Slovenski prišleki, teh je bilo okoli 30.000, so bili večinoma slabo izobraženi nizko kvalificirani delavci in kmetje. Večinoma so tudi potem, ko so se dokončno ustalili, ostali na rangu nižjega srednjega sloja prebivalstva.

Kljub eksistenčnim problemom je del te izseljenske populacije, predvsem v Argentini, nadaljeval z negovanjem slovenske besede, pesmi, in bil tudi politično angažiran. Ustvarila se je politično razdeljena skupnost, ki je v treh slovenskih domovih, z revijo Duhovno življenje, časniki Slovenski tednik in Novi list, kasneje združen v Slovenski list³, s šolo itd., oblikovala specifično političnokulturno paradigmo, temelječo na slovenski etnični zavesti, simpatiziranju z idejo priključitve Primorske Jugoslaviji ter na drugi strani na državljanski lojalnosti Argentini in, vsaj formalno in minimalno, tudi Italiji. Slovenstvo kot politična identiteta je sicer bolj značilno za Slovence na italijanski strani meje, tudi danes, pa vendar o podobnem procesu lahko govorimo tudi v argentinskih razmerah.

Z leti so se izoblikovali trije politični tabori. Najmočnejši so bili levičarji, ki so leta 1925 ustanovili Delavsko kulturno društvo Ljudski oder, drugi po številu somišljenikov so bili pripadniki Slovenskega prosvetnega društva I, ustanovljeno je bilo leta 1929, tretjo skupino pa so tvorili sokoli, ki so ustanovili svoje Sokolsko društvo La Paternal in so bili nagnjeni k jugoslovanskemu nacionalizmu. (Brecelj: 1992, 169)

Leta 1936 je prišel kot veleposlanik kraljevine Jugoslavije v Argentino Izidor Cankar, ki je kljub temu, da je v veliki večini šlo za italijanske državljane, tesno sodeloval s slovenskimi društvi (razen s politično skrajno levim Ljudskim odrom). Ta so na njegovo pobudo konec januarja 1937 ustanovila osrednji šolski odbor, Slovenski tednik in Novi list pa sta se združila v Slovenski list. Publikacije so prinašale predvsem besedila o okupiranih ozemljih Primorske, o novicah iz Italije in Jugoslavije, kritiko politike Jugoslavije do Slovencev v Italiji itd.

Slovenci so se udeleževali sestankov jugoslovanskih izseljencev in tako je bila marca 1941 ustanovljena Jugoslovanska narodna odbrana (JNO)⁴, ki je dobila pododbore v

³ Naštete so samo nekatere večje publikacije, vsaka od skupin pa je imela še več manjših glasil. Aleš Brecelj (Dve domovini 2-3, Ljubljana, 1992) ugotavlja, da se je med predvojno slovensko emigracijo v Argentini v slabih dveh desetletjih pojavilo vsaj petnajst različnih periodičnih publikacij.

⁴ JNO je bil sicer prvič ustanovljen že leta 1915/16, leta 1919 pa tudi odsek Slovenija - prva slovenska organizacija v Argentini, o kateri je ohranjena dokumentacija (Brecelj: 1992, 167). Sedež JNO je bil v Čilu, v B. A. pa se je osnoval Center JNO za Južni Atlantik, ki je izdajal svoje glasilo Jadran. Prizadevali so si za ustanovitev skupne države Južnih Slovanov.

Rosariu in drugod, Slovenci pa so oktobra istega leta ustanovili še odbor Slovencev in Hrvatov izpod Italije in se nato osamosvojili od jugoslovanskega odbora. Novice o izdajstvu Draže Mihajlovića in o pojavu partizanov so povzročile razcep v JNO.

Primorski Slovenci so oktobra 1944 v Buenos Airesu pripravili proslavo ob stoletnici rojstva Simona Gregorčiča in na prireditvi jasno pokazali željo po priključitvi Primorske Sloveniji oziroma Jugoslaviji kljub takrat profašističnemu režimu v Argentini. 16 društev iz Argentine, Urugvaja in Brazilije je leta 1946 ustanovilo Odbor za jugoslovansko Primorje in aktivno podpiralo slovenska stališča na Londonski konferenci ter priključitev s številnimi javnimi zborovanji, zbiranjem podpisov itd.

Leta 1947 je iz vseh domov v Buenos Airesu nastal Slovenski ljudski dom, v katerem pa je prevladala levičarska politična usmeritev, zaradi česar se je veliko število Slovencev umaknilo. Dom so oblasti leta 1949 zaradi njegove politične usmeritve ukinile. (Mislej: 1994, 85-113)

S temi buenosaireškimi dogodki se je velika večina dotlej razmeroma dejavnih Slovencev umaknila v pasivnost, kar je pomenilo velik udarec za ohranjanje slovenstva na argentinskih in južnoameriških tleh. V tem delu slovenske izseljske populacije nato težko govorimo o kakršnem koli dogajanju v smislu oblikovanja oziroma »življenja« slovenske politične kulture (če ne štejemo nekaterih glasil, ki so v tem času vendarle vsaj po nekajkrat izšla, npr. Nova domovina, Lipa, Naprej, Glasnik...) vse do vnovičnega odprtja slovenskega društva - Slovenskega podpornega društva Triglav - leta 1974. Tudi v tem velikem klubu je prevladala leva politična usmeritev in čeprav je bil dom slovenski, se je v njem zbiralo čedalje več levo usmerjenih pripadnikov drugih narodnosti Jugoslavije, pa tudi Argentinecev. Tako ravnanje je še vedno odbijalo velik del Slovencev, ki so ostajali »doma« in so sledili morda le še sobotni slovenski radijski oddaji. Stanje se je spremenilo šele v 90. letih, ko je končno prevladala slovenska struja, vendar je zdaj za mnoge že prepozno, pravzaprav je vse na starejših, pripadnikih prve ali druge generacije, medtem ko so mladi, ki bi bili pripravljene sodelovati pri delu društva, izjemno redki. Tudi slovenski jezik je tu prej izjema kot pravilo, večina ljudi pa se že opredeljuje predvsem za Argentinece in šele nato v manjši meri tudi za Slovence. Če govorimo o politični kulturi v nekoliko ožjem smislu, lahko rečemo, da je populacija okrog Triglava zdaj razmeroma apolitična, vse skupaj temelji predvsem na nekakšni »folklorni« pripadnosti slovenstvu. Političnokulturna ali narodna identiteta je zreducirana na nizko obliko šibke etnične identitete.

Podobno je tudi stanje v Triglavu v Rosariu (300 kilometrov od Buenos Airesa) in tudi v klubu Primera Sociedad Transmurana - v prekmurskem društvu v Montevideu (Urugvaj).

II. B. Politična kultura in povojni politični izseljenci

Že leta 1949 je prišlo do novega dogodka, ki je takratno podobo slovenstva v Južni Ameriki precej spremenil. V Argentino (v zelo majhni meri tudi v Brazilijo) je prišla velika skupina slovenskih političnih emigrantov, nekdanjih domobrancev in drugih nasprotnikov komunističnega režima z družinami.

Zaradi vplivov jugoslovanskega veleposlaništva in močne levičarske propagande so bili prišleki deležni zelo slabega sprejema s strani Primorcev, ki so v njih videli predvsem sodelavce fašistov, tistih, zaradi katerih so oni vsaj posredno morali v tujino. Kakorkoli že, skupina 6.000 do 7.000 Slovencev, predvsem Dolenjcev, Gorenjcev in Ljubljancev, je v Južno Ameriko prišla kot na Noetovi barki - najprej so doživljali skupno usodo v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji, kjer so si organizirali lastno

šolstvo, kulturno dejavnost, versko in politično življenje. Usoda pa jih je nato pripeljala še v skupno izseljensko družbo, predvsem v Argentino oziroma v Buenos Aires. Skupnost je bila sestavljena iz celih družin, imela pa je veliko izobražencev, od učiteljev do duhovnikov, arhitektov itd. Zaradi nadpovprečne strnjnosti naselitve v Buenos Airesu in hitrega organiziranja, predvsem pa zaradi izjemno močne ideološke kompaktnosti, temelječe na pripadnosti katoliški veri, slovenstvu in protikomunizmu, je skupnost kmalu izoblikovala lastno politično kulturo, bistveno močnejšo in enovitejšo od tiste, ki so jo poznali predvojni priseljenci. Šlo je pravzaprav za model predvojnega katolištva, ki je bilo kot nasprotje komunizmu glavni vzrok njihove prisilne izselitve.

Pri tem veljajo nekateri poudarki oziroma značilnosti. Skupnost je bila od vsega začetka nedostopna za vplive argentinske dominantne kulture, predvsem pa za poskuse »vdora« s strani levičarjev v Argentini ali jugoslovanskega veleposlaništva. Skoraj popolnoma je bila tudi pretrgana vez s Slovenijo, ki je s svoje strani iz političnih vzrokov prav tako ignorirala to močno narodno skupnost.

Slovenska politična emigracija (SPE) je bila tako hermetično zaprta za vse vplive tudi zaradi »mita o vrnitvi«, mišljenja, da bo enostrankarskega političnega režima v domovini kmalu konec in da se bodo vsi lahko vrnili na svoje domove. Čemu bi torej poganjali korenine, če bo treba kmalu nazaj...?

Po drugi strani so mladi, delovni in razmeroma izobraženi ljudje predstavljali dragoceno delovno silo za sicer multikulturno naravnano argentinsko državo. Zato so bili dobro sprejeti in so si hitro ustvarili sloves, podoben drugim zahodno- in srednjeevropskim narodnostnim skupnostim. Hitro so si tudi gmotno opomogli in se z leti povzpeli v povprečju nekako v zgornjo polovico argentinskega srednjega družbenega sloja. Pripomniti velja, da je ta skupina Slovencev vzpostavila v odnosu do Argentinec večinoma rahlo ali včasih celo izrazito superiorno stališče, za precejšen del so Argentinci zgolj »ta črni«, ki jim ne moreš zaupati, saj niso sposobni tolikšne organiziranosti, varčnosti itd. Taka pozicija ni poznala stigmatizirajočega vpliva dominantne skupnosti, nasprotno, prinašala je večjo samozavest in bila kot taka spodbuda za ohranjanje lojalnosti slovensko-katoliški politični kulturi.

II. B. a. Politična socializacija v SPE

Že leta 1948, ko priselitev še ni bila dokončana, so ustanovili Društvo Slovencev, ki se je kasneje preimenovalo v Zedinjeno Slovenijo. Ta organizacija predstavlja še danes temelj politične kulture povojnih političnih izseljencev iz Slovenije v Argentini. Znotraj nje oziroma ob njeni »navzočnosti« se je in se še odvija celotno družabno, kulturno, versko, politično, šolsko, ekonomsko... življenje te slovenske izseljenske skupnosti. Hitro se je izoblikoval aparat politične socializacije znotraj skupnosti, od primarne socializacije naprej. Ima svoje vrtce, sobotno osnovno in srednjo šolo, skrbi za številne kulturne prireditve, politične proslave in verske obrede, vse striktno v slovenskem jeziku, ima lastno hranilno zadrugo, zelo pomembno vlogo igra kulturna organizacija Slovenska kulturna akcija, ki je izdala že več kot 150 knjig, poleg številnih publikacij pa naj omenimo samo tednik Svobodna Slovenija, ki predstavlja glavni povezovalni informacijski člen.⁵

Za skupnost je značilna izrazita vloga moralne avtoritete. Skupnost je neformalno pa vendar razmeroma strogo hierarhizirana, veliko vlogo pri vzpostavljanju in izkazovanju

⁵ Več o SPE v članku Slovenski politični izseljenci v Argentini, Zvone Žigon, TIP 2/1996, Ljubljana, 216-231.

položaja na družbeni lestvici znotraj nje pa igra jezikovna kompetenca (znanje slovenskega jezika v vseh situacijah) ter kriterij sodelovanja v njenem kulturnem in političnem življenju.

K politični kulturi slovenske politične emigracije v Argentini spada redno obiskovanje nedeljske slovenske maše v enem od slovenskih društev oziroma v slovenski cerkvi v širšem središču Buenos Airesa, prebiranje publikacij v slovenščini, pošiljanje otrok v sobotno slovensko šolo, karseda redno obiskovanje številnih prireditvev, če je le mogoče tudi sodelovanje pri njihovi realizaciji, politično strinjanje z desno politično usmeritvijo, spremljanje dogajanja v Sloveniji, predvsem političnega, podpiranje slovenske Cerkve, itd. Močna je vloga ritualov, ceremonij in simbolov. Tako sta na vseh pomembnejših prireditvah obvezni argentinska in slovenska izseljenska himna ter dviganje obeh zastav, za mnoge pa ima izrazito simbolni pomen pridobitev slovenskega potnega lista. Prav zaradi počasnega izdajanja slovenskih državljanstev s strani slovenskih upravnih organov je bilo že precej vroče krvi.

Politična socializacija se začne takoj ob rojstvu, ko se morajo starši, večinoma še vedno oba Slovenca, odločiti, v katerem jeziku bodo vzgajali otroke. Prvi, torej materni jezik, je za večino slovenski in v njem poteka tudi večji del primarne socializacije. Na ta način je (z uspešno politično socializacijo staršev oziroma bodočih staršev) SPE skozi dolgega pol stoletja ohranila skorajda nedotaknjeno slovensko (politično) kulturo, ki ji nekateri pravijo tudi »slovenski čudež v Argentini«. Zaradi pomanjkanja dotoka novih »moči« iz domovine pa je tudi ta etnična skupina izpostavljena naravnemu procesu akulturacije in asimilacije.

II. B. b. Vpliv asimilacijskih procesov

Otroci, pripadniki tretje ali celo že četrte generacije, pa so podvrženi dvojnosti socializacije, saj so vplivi dominantnega družbenega okolja s španskim jezikom zaznavni že zelo zgodaj. Tako imajo npr. slovenske in argentinske vrstnike, gledajo videoposnetke Slovenije v slovenskem jeziku in argentinske risanke... Ker je argentinski vpliv bolj neprisiljen, slovenski pa ves čas temelji na moralno-politični lojalnosti skupnosti, je za otroke sprejemljivejši tisti model, ki je udobnejši, torej argentinski. Vztrajanje »slovenske strani« včasih povzroči celo popoln odpor in pretrganje stikov. Poglavitni vzrok tega je »neotipljivost« slovenske kulture - risanke in klubsko okolje namreč niso dovolj, oseba potrebuje vsakodnevni realni stik s kulturo, ki naj bi ga inkulturirala. Samoreprodukcija SPE je zato brez zaledja prave domovine zaradi vplivov asimilacije čedalje manj uspešna in že za otroke današnjih dvajsetletnikov iz te skupnosti težko rečemo, da bodo govorili slovensko. To je naraven proces, saj bi bilo težko pričakovati striktno slovensko vzgojo s strani ljudi, ki pripadajo že tretji generaciji oziroma drugi, rojeni v Argentini, in je bil njihov edini realni stik z domovino staršev morebiten enomesečni obisk Slovenije ali občasno dopisovanje s sorodniki, ki jih večinoma komaj poznajo.

II. C. Kriza politične identitete SPE

Pisal sem o asimilacijskih vplivih, ki načenjajo etnično identiteto skupnosti povojnih političnih izseljencev v Argentini. Procesi so naravni in podobni procesom, ki prej ali slej načnejo vsako manjšinsko skupnost, ki se znajde v dominantnem družbenem okolju z drugačno prevladujočo kulturo, kamor štejemo tudi politične vzorce, jezik itd.

Situacija pri skupnosti, o kateri pišem, pa je precej specifična, predvsem kar se tiče njene kulturnopolitične identitete. Ko je SPE prišla na argentinska tla, je pristala na

korekten in lojalen odnos do države, ki jo je sprejela in ji zagotovila oziroma omogočila materialni in duhovni razvoj. Obenem pa sta jo ves čas spremljala dva »mita«: recimo jima »mučeniški« in »mit o vrnitvi«. Dajala sta ji glavni energijski naboj in opravičevala njeno neprepustnost in kompaktnost ter bila hkrati vsebinska vira za njeno specifično kulturnopolitično paradigmo, kar se je odražalo v vsakem političnem govoru, pri vsaki maši, na vsaki proslavi ali srečanju. Bivanje v Argentini je bilo zanjo kot daljši postanek na poti nazaj v domovino, zato dejansko nikoli ni pognala korenin. To velja predvsem za prvo generacijo. Toda leta so tekla in razmere v domovini se niso spremenile do te mere, da bi bila vrnitev mogoča oziroma dovolj varna. Rodili so se otroci in vnuki, ki pa so pognali korenine v svojem rojstnem kraju. Kljub dvojni socializaciji je v njih prevladal vpliv argentinskega okolja in čeprav se večina pripadnikov druge generacije še vedno opredeljuje v prvi vrsti za »Slovence, rojene v Argentini« (Žigon, 1993), je njihov dom Argentina, torej »mita o vrnitvi« ni več, ne le zaradi tehnično težko izvedljivega projekta vnovične preselitve čez ocean, v deželo, kjer so še redki znanci in sorodniki, kjer so razmere za preživetje prav tako trde itd. Izjema je skupina trenutno okoli 70 oseb, ki dvojnosti ni zdržala in se je preselila v Slovenijo. Mit o vrnitvi je izginjal počasi, skozi desetletja, formalno pa ga je razblinila slovenska osamosvojitve in prihod večstrankarskega sistema, saj od takrat ni več teoretičnega oziroma formalnega vzroka, ki bi preprečeval vrnitev. Zahteve slovenske povojne diaspore so bile namreč predvsem demokratizacija Slovenije, sprava in samostojnost Slovenije (Rot: 1992, 209) in velik del tega je kljub nezavidljivim političnim razmeram vendarle realiziran.

»Mučeništvo« je morda nekoliko ponesrečen, pa upam, da ne posmehljivo zveneč izraz za drugo močno mitsko energijo. Velik del beguncev, do 12.000 oseb (v različnih navedbah se številka povzpne do te višine), je partizanska vojska po vojni pripeljala nazaj v Jugoslavijo oziroma Slovenijo in ga skrivaj pobila. Ta dogodek je za pripadnike prve generacije izjemnega pomena. Zavedajo se, da bi enaka usoda prav lahko čakala tudi nje, nekateri so celo pobegnili z vlakov, ki so peljali v smrt, ali so kot po čudežu preživeli poboje in zbežali iz jam, polnih trupel... Od povojnega prihoda v avstrijska begunska taborišča do konca osemdesetih let se je ta skupnost trudila ohraniti svoj politični status. Imela je svojega zunanjega sovražnika, jugoslovansko socialistično državo in njen represivni politični režim, kar jo je delalo še bolj enotno, gotovo v svojem vztrajanju. Ustvarila si je lastno vizijo o družbi, politični kulturi, kakršna naj bi prevladala v domovini. Ob tem je tako kot vsaka politična oziroma narodna skupnost skrbno gojila skupen zgodovinski spomin, temelječ prav na pobjah, ki so dobili mitično razsežnost (na resnični osnovi). V trenutku, ko je njena vrnitev teoretično prenehala biti nemogoča, pa se je pridevnik »politična« emigracija zamajal in tako se je zamajal glavni steber obstoječe političnokulturne paradigme. SPE je nenadoma ostala zgolj izseljenska skupnost, brez dolgoletnega upanja na vrnitev in tudi brez zunanjega sovražnika - komunizma. Sama je začela spoznavati, da bo potrebno preoblikovanje lastne identitete, čeprav je predvsem pri pripadnikih prve in deloma druge generacije čutili precejšen odpor, temelječ na strahu pred novim, pred odpiranjem. Odtod občutek, da nekateri pripadniki te skupnosti skrbno spremljajo politično dogajanje v Sloveniji in čakajo na vsak najmanjši premik, ki bi utegnil kazati na obnavljanje komunizma. Nenadoma tudi ni več potrebna skrbna zaprtost pred sovražnikom, kar pa pomeni še povečan (naravno pogojen) vdor argentinske kulture. Skupnost se je po slovenski osamosvojitvi odprla do domovine in začeli so se številni obiski, razvija se sodelovanje na ravni ministrstev, posebno šolskega in kulturnega, sodobna komunikacijska tehnika pa omogoča komuniciranje takorekoč brez motenj in časovnega zamika.

(Nekdanja) slovenska »politična« emigracija je to le še po izviru in sooča se z namigom, da bo potreben zasuk od političnega samo še k narodnostnemu, izgraditev nove, izrazito etnične identitete. Od kulturnopolitične »samoreprodukcije« pa prehaja h kolikor mogoče tesni povezavi s prvotno domovino, temelječi predvsem na kulturnih stikih, skrbi za šolstvo itd.

Literatura

Brecelj, Aleš (1992): Slovenski etnični tisk v Argentini do druge svetovne vojne, v: Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu/Emigration Studies, št. 2/3, Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana, str. 167-191.

Jenšterle, Marko (1992): Z argentinskimi Slovenci, Karantanija, Ljubljana.

Južnič, Stane (1989): Politična kultura, Obzorja, Maribor.

Južnič, Stane (1993): Identiteta, FDV, Ljubljana.

Kermauner, Taras (1992): Slovenski čudež v Argentini, Trilogija, Predstavitev SPE, Slovenska kulturna akcija, Ljubljana.

Kolenec, Janez (1993): Politična kultura Slovencev, Karantanija, Ljubljana.

Lukšič-Hacin, Marina (1995): Ko tujina postane dom, ZPS, Ljubljana.

Mislej, Irene (1994): Primorski odbor - politično delovanje Primorskih Slovencev med drugo svetovno vojno v Argentini, v: Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu/Emigration Studies, št. 5, Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana, str. 85-113.

Rot, Andrej (1992): Slovenski tisk v Argentini po drugi svetovni vojni, v: Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu/Emigration Studies, št. 2/3, Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana, str. 209-225.

Rupel, Dimitrij (1992): Slovenstvo kot politično prepričanje, Kres, Ljubljana.

Žigon, Zvone (1993): Problem dvojne identitete slovenskih izseljencev, diploma, FDV, Ljubljana.

Žigon, Zvone (1996): Slovenski politični izseljenci v Argentini, v: Teorija in praksa, št. 2, FDV, Ljubljana, 1996, str. 216-230.

Žigon, Zvone (1996): Funkcionalni bilingvizem in Slovenci v Argentini in Urugvaju, v: Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu/Emigration Studies, št. 7, Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana, 1996, str. 71-91.

Summary

Political Culture as a Way of Preserving National Identity

Political culture, which was a focal point in the work of Slovene societies in South America, has been a crucial factor in preserving Slovene national identity there. For immigrants between World War I and World War II, one can say that the very reason of their immigrating was political - since they were fleeing not only hunger but also Italian Fascism. In this light their activities for the preservation of Slovene culture and their support for the Primorska (littoral) region to be part of Yugoslavia were political. Even more pronouncedly political were the activities of post-war immigrants, who fled the country as the defeated side. Their work was and still is strongly connected with religion, anti-communism and the painstaking preservation of Slovene as a language.

As the natural process of assimilation is further progressing, national identity is weakening - together with political culture. There is a growing trend for the activities of Slovene societies, both pre and post-war, to be reduced to the preservation of culture at different levels. The political aspect of culture is thus fading out.

Breda Čebulj-Sajko
Identitete kot jih pišejo življenjske zgodbe izseljencev

Vsebina članka obravnava teoretične opredelitve pojmov autobiografija in identiteta. Nadalje na osnovi terenskega dela avtorice med slovenskimi izseljenci v Avstraliji in strokovne literature prikaže pomen autobiografskih pričevanj za razkrivanje manifestacije razdvojenosti v etnični identiteti omenjene izseljenske skupnosti.

The paper deals with the theoretical definitions of the concepts of autobiography and identity. Drawing on her field work among Slovene immigrants in Australia, the author shows the significance of autobiographical testimonies for recognizing the manifestations of a split ethnic identity in this particular immigrant community.

Avtobiografije, življenjske zgodbe, pripovedi o življenju ipd. so v slovenski etnologiji pogosto uporabljen vir za preučevanje življenja ljudi. S tega vidika njihova navzočnost v domačih raziskavah ni nič novega; pač pa je v zadnjem času novo zanimanje mlajših etnologov za metodološke pristope, ki nam omogočajo večplastno uporabnost avtobiografskega gradiva pri razlaganju človekove preteklosti in sedanje vsakdanjosti, vpete v zgodovinski proces. Ker pa je glavni akter vsake življenjske zgodbe njen pripovedovalec, je v določenem smislu povezana tudi z identiteto posameznika. Brez avtorjevega zavedanja samega sebe v času in prostoru ne more nastati njegova avtobiografija. Oba pojma (v kolikor avtobiografije in identitete ne pojmujejo statično) sta neločljiva, kar se je izkazalo tudi v raziskovanju vsakdanjega življenja slovenskih izseljencev v Avstraliji. In ker sta tako avtobiografija kot identiteta v slovenski etnologiji slabo teoretično razloženi, naj to praznino nekoliko zapolnim z nekaterimi tovrstnimi izsledki, ki so sad terenskega dela med avstralskimi Slovenci ter poznejše strokovne obdelave zbranega gradiva.

Na tem mestu me bo torej tokrat zanimalo življenje izseljencev le z zornega kota metodologije, določene z analizo avtobiografij in z zornega kota manifestacije njihove

¹ Glej Breda Čebulj Sajko, *Med srečo in svobodo*, Avstralski Slovenci o sebi, Ljubljana 1992, str. 87–231.

identitete, ki pri večini informatorjev zapolnjuje vsebino njihovih pripovedi. Le-te so v celoti že bile objavljene¹ in jih zato danes v tekstu² ne navajam.

1. Avtobiografija

Sprva sem si raziskovanje prve povojne generacije izseljenih Slovencev v Avstralijo zamislila kot rezultat zbranih podatkov iz virov in strokovne literature iz te tematike ter terenskega dela med samimi izseljenci. Potek slednjega sem še v času priprav doma (1980–1981) načrtovala po izbranih vprašanjih iz materialne, socialne in duhovne kulture, ki so vključena v vprašalnice *Etnološke topografije slovenskega etničnega ozemlja*. V tej fazi še nisem razmišljala o morebitnih avtobiografijah izseljencev kot virih za opisovanje njihovega vsakdanjega življenja v tujini.

V času prvega obiska med njimi (leta 1981–1982 v Sydneyju, Wollongongu, Melbourneu in Canberri) so se že v prvih, spontanah pogovorih, ki so bili za obe strani (etnologinja – izseljenec) zgolj informativni, pokazale drugačne razsežnosti njihovega vsakdanjega življenja, ki jih, zaradi specifičnih vplivov avstralskega okolja in družbe, doma ni bilo moč predvidevati. Zato se je že v prvih intervjujih z avstralskimi Slovenci razjasnilo, da se njihova etnična pripadnost ne izraža zgolj v zunanjih, vidnih simbolih prepletanja »starega« in »novega«, temveč tudi v njihovem notranjem, osebnem doživljanju preteklega in »sedanjega« življenja doma in v tujini, ki ga je vsak informator po svoje interpretiral. Po Niedermüllerjevem tolmačenju avtobiografije bi lahko rekli, da sem se na terenu srečala s »skritimi« ravnmi človeških življenj, ki so omogočali »vpogled od znotraj« v potek družbeno-zgodovinskih procesov v določenem obdobju³, kakršni so bili izseljevanje in priseljevanje Slovencev v Avstralijo in njihovo vključevanje v avstralsko družbo po letu 1945.

Ker pa so bile te ravni za nekatere informatorje bolj, za druge manj emocionalno občutljiva področja njihovega življenja, sem v vseh nadaljnjih poglobljenih intervjujih prepuščala odločitve o tem, ali bodo izseljenci spregovorili o njih ali ne, njim samim. Na ta način so se začele oblikovati njihove pripovedi o lastnem življenju, v katerih so nekateri pripovedovalci potrebovali več, drugi manj vzpodbud z vprašanji. Glede na to so avtobiografije v začetku intervjujev nastajale, kot bi dejala Velčičeva in Oring, »v dialogu«⁴, in sicer med izseljencem in menoj, ko pa je pogovor stekel, so postale vse bolj monolog informatorja. Prešle so torej v fazo spontane ustne izpovedi posameznikov, ki jih kot eno izmed oblik avtobiografij zagovarja Déghova⁵, medtem ko jih Huseby-Darvasova poimenuje »ustne refleksivne avtobiografije«.⁶ Njihova vsebina zadoštuje tudi kriterijem tovrstnih opredeljevanj pri Kirshenblatt-Gimblettovi, po katerih avtorji zgodb spregovorijo v prvi osebi.⁷

² Pričujoče besedilo je povzetek teksta še nepublikirane doktorske naloge Brede Čebulj-Sajko, *Posledice dvojne identitete v vsakdanjem življenju avstralskih Slovencev* (Ljubljana, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, 1994) na straneh 156–164 in 241–245.

³ Petér Niedermüller, *From the Stories of Life to the Life History: Historic Context, Social Processes and the Biographical Method, Life History as a Cultural Construction/Performance* (ur. Tamás Hofer, Petér Niedermüller), Budimpešta 1988, str. 451–473.

⁴ Mirna Velčič, *Odtisak priče*, Intertekstualno proučavanje autobiografije, Zagreb 1991, str. 38; Elliot Oring, *Generating Lives: The Construction of an Autobiography, Life History...*, str. 179–211.

⁵ Linda Dégh, *Beauty, Wealth and Power: Career Choices for Women in folktales, Fairytales and Modern Media, Life History...*, str. 13–19.

⁶ Éva V. Huseby-Darvas, *Migrating Inward and Out: Validating Life Course Transitions Through Oral Autobiography, Life History...*, str. 379–408.

⁷ Barbara Kirshenblatt-Gimblett, *Authoring Lives, Life History...*, str. 133–178.

Izseljencem sem torej »prepuštila mikrofona«, saj so me sama soočanja z njimi pripeljala do spoznanja, da bodo predvsem njihove pripovedi tiste, ki bodo oblikovale prikaz načina življenja avstralskih Slovencev. V nadaljnjih pogovorih so opisovali tiste izseke iz svoje preteklosti, ki so se jim zdeli pomembni (pa tudi primerni za uho poslušalca). Zato, po Apteju, lahko štejemo zgodbe informatorjev tudi za kreativno delo.⁸

Življenjske pripovedi izseljencev, ki so nastale na ta način, imajo vsaj dve skupni značilnosti: Zazrte so v preteklost, ki pa jo je vsak informator po svoje dojemal. Kako – je bilo odvisno od njihovih življenjskih izkušenj, v katerih so skušali najti potrdilo za svoje »sedanje« življenje v tujini. Ali, z besedami Niedermüllerja, svojim preteklim izkušnjam so dali današnji pomen⁹, s čimer se je tudi v avtobiografijah avstralskih Slovencev vzpostavil dialektični odnos med preteklostjo in sedanostjo, v katerem, po Velčičevi, druga drugo »oskrbujeta« in spreminjata.¹⁰ Da pa se je to lahko zgodilo, so morali pripovedovalci najprej rekonstruirati potek svojega življenja. Kljub dokaj »šablonskemu« potekanju procesa izselitve iz domovine, priselitve in vključevanja v novo okolje je bilo izbiranje pretekle realnosti ali »individualno jemanje iz posesti realnosti«, kot bi dejal Niedermüller, od posameznika do posameznika različno. Zato se nam ta proces kaže v svoji raznovrstnosti. Iz izbire dogodkov in dejanj, ki je temeljil na lastni presoji vsakega informatorja ter iz medsebojnega povezovanja teh dogodkov in dejanj, ki ga je vsakdo izvajal po lastni logiki, so se oblikovale »subjektivno reflektirane celote«. V njih je razpoznavna raven znanja pripovedovalcev o izvorni in vselitveni družbi, izražen z njihovimi besedami. Poznavanje obeh družbenih sistemov je sestavljeno iz posameznikovega védenja o konkretnih družbenih spremembah povojnega obdobja in njegovega osebnega dojetja tega konkretnega časa. Kot je omenila že Déghova, se nam avtobiografije (tudi avstralskih Slovencev) s tega vidika kažejo kot »vir za raziskovanje ozadja objektivne stvarnosti«¹¹, torej tiste, ki so jo izseljenci zapustili, in tiste, v katero so se priselili. Za pravilno razumevanje njihove vsebine pa sem jih v raziskavi, podobno kot Apte¹², umestila v kulturno okolje (v našem primeru avstralsko), v katerem so zgodbe potekale.

Avtobiografski pristop pri preučevanju slovenske emigracije na peti celini, ki sem ga dopolnjevala z lastnim opazovanjem vsakdanjega življenja izseljencev, ko sem več mesecev bivala pri njihovih družinah (po letu 1982 še leta 1984–1985 in 1990) ter v končni fazi na ta način zbrane podatke preverjala še z viri in s strokovno literaturo, kar je težnja tudi pri drugih raziskovalcih, ki se ukvarjajo z avtobiografijami (npr. Piotrowski¹³), mi je omogočil neposredno podoživljanje posledic družbenih dogajanj in zgodovinskih dogodkov, zaradi katerih so Slovenci po letu 1945 odhajali v svet. Posledice so zaznamovale njihov način življenja v tujini, ki je v pripovedih informatorjev predstavljen z njihovimi spomini in nostalgijo po domovini, z opisovanjem težav pri vključevanju v novo okolje, z izražanjem zaskrbljenosti za nadaljnji razvoj njihove kulture na tujem ipd. Glede na to se pridružujem mnenju Inte Carpenter: v raziskovanju razseljenih Litvancev prišla do sklepa, da bi bile njihove avtobiografije, če bi živeli doma, zagotovo manj obremenjene z vprašanji etnične identitete.¹⁴

⁸ Mahadev L. Apte, *Unsung Heroines: Cultural Models of Gender Roles and Selfhood in Marathi Autobiographies*, *Life History...*, str. 50–57.

⁹ Niedermüller, str. 471.

¹⁰ Velčič, str. 96.

¹¹ Dégh, str. 14.

¹² Apte, str. 54.

¹³ Prim.: Marcin Piotrowski, *Autobiographical Material and Possibilities of Its Use in Ethnography*, *Etnološka študijska 1*, *Razprave Filozofske fakultete*, Ljubljana 1988, str.129–133.

¹⁴ Inta Carpenter, *Exile as Life Career Model*, *Life History...*, str. 212–245.

Tudi v primeru avstralskih Slovencev je omenjena obremenjenost močno navzoča v njihovih pripovedih, zaradi česar jo imam za drugo skupno značilnost izbranih izseljenških avtobiografij. Kot bomo videli, je osnova za njihovo razdvojeno življenje med »starim« in »novim« svetom. Zaradi tega je potrebno nekoliko bolj osvetliti vsaj nekatere teoretične opredelitve pojma identiteta.

2. Identiteta

Stane Južnič podaja etimološko izpeljavo besede identiteta, ki naj bi v slovenščini pomenila istovetnost.¹⁵ Glede na njeno pomensko razvejanost ločimo dve vrsti identitete: osebno (ki se nanaša na posameznika in je sestavljena iz avtoidentifikacije, torej tiste identitete, ki jo posameznik pripiše sam sebi, in identifikacije, ki jo posamezniku določa družba) in skupinsko (ta je lahko izredno heterogena, kot je heterogena pripadnost različnih članov določene družbe). Pri opredeljevanju identitete so pomembni tudi njeni pojavniki: individualnopsihološki, antropološki, religiozni, ideološki, družbeni, kulturni, politični itd., iz katerih prav tako izhajajo različne identitete oziroma, po omenjenem avtorju, pripadnosti. Pogoj za obstoj vseh nadaljnjih identitet človeka pa je njegova telesna identiteta, tj. njegovo poistovetenje z lastnim telesom.¹⁶

Bolj kot ta sta za nas zanimivi osebna in skupinska identiteta posameznika. Analitiki avtobiografij menijo, da se prva oblikuje že s tem, ko se pripovedovalec zaveda zaporednosti opisanih dejanj in dogodkov, medtem ko drugo posameznik gradi vzporedno z zavestnim ohranjanjem svojega odnosa s skupnostjo.¹⁷ Oblikujeta se torej v odnosu posameznika do samega sebe in do drugih. Pogojeni sta s človekovim samozavedanjem svojega položaja v družbi. Tudi osebna identiteta, ki je sicer individualnega značaja, ni popolnoma odvisna le od osebnih zaznav posameznika, temveč tudi od zaznav soljudi, iz česar sledi, da »V končni instanci posamezniku identiteto določajo drugi«. ¹⁸ Z njo je individuum soudeležen v skupinski (družbeni) identiteti, za katero smo že ugotovili, da je zaradi večplastnosti in slojevitosti človekovega identificiranja, neustaljena. Mnogokrat se prekriva z drugimi vrstami skupinskih identitet. Ena izmed njih je tudi »premakljiva identiteta«, do katere pride zaradi »splošne mobilnosti sodobne razvite družbe«. ¹⁹ V to gibanje je, med ostalim, vključeno tudi spreminjanje položaja posameznika v procesih družbenih sprememb in v procesih njegove fizične mobilnosti, npr. emigriranja. Za emigrante pa je značilno, da ima njihova identiteta v novem okolju »nešteto vidikov« ²⁰, namreč toliko, kolikor je razlik (rasna, etnična, kulturna ipd.) med njimi in domačini. Tudi ti »vidiki« so sestavni del skupinske identitete.

Oblikovanje identitete je torej dinamičen proces, ki poteka v okviru družbenega procesa, kar poudarjajo tudi avstralski sociologi.²¹ Kot element subjektivne realnosti je

¹⁵ Stane Južnič, *Identiteta*, Ljubljana 1993, str. 11. (Glej tudi: France Verbinc, *Slovar tuje*, Ljubljana 1987, str. 279.)

¹⁶ Več o tem: Južnič, str. 20–97.

¹⁷ Glej poglobljen prikaz različnih in sorodnih opredeljevanj avtobiografije z zornih kotov družboslovnih in humanističnih ved doma in na tujem v: Čebulj-Sajko, *Posledice »dvojnje identitete«*..., str. 106–156.

¹⁸ Južnič, str. 102.

¹⁹ Prav tam, str. 132.

²⁰ Prav tam, str. 138.

²¹ Med njimi naj omenim le Tima Rowsea in Alberta Morana, ki si za kriterije identitete ne postavljata oprijemljivih, v realnosti objektiviziranih pojmov (npr. kulturne sestavine, kot so jezik, noša, prehrana ipd.) temveč menita, da je še zlasti avstralska identiteta vključena v »družbeni proces, ki bo sčasoma izoblikoval njeno vsebino.« (Glej: Rowse, Moran, »Peculiarly Australian« — The Political Construction of Cultural Identity, *Australian Society* /ur. Encel S., Berry M., Bryson L. idr./, Melbourne 1988, str. 229.)

tako kot celotna subjektivna realnost v dialektičnem razmerju z družbo. Namreč: ko se identiteta izkristalizira, jo »družbena razmerja vzdržujejo, spreminjajo in celo preoblikujejo«²², in obratno: tudi identiteta v enakem vrstnem redu vpliva na družbo. Da jo lahko pravilno razumemo, jo je potrebno vedno umestiti v tisto družbeno realnost, v kateri se nahaja. V njej se posameznik poistoveti z družbenimi skupinami, ki jim pripada ali bi jim želel pripadati, sprejme njihove vrednote, svetovni nazor, vzorce obnašanja ipd. Na ta način se v procesu socializacije, podružbljanja postopno identificira s svojo družino, lokalno skupnostjo, s širšimi skupnostmi (političnimi, kulturnimi, umetniškimi itd.), z etnijo, s človeštvom.²³

Identiteto dodatno osvetli še socialna psihologija, ki pri njenem oblikovanju poudarja ravno omenjeni proces socializacije in še zlasti socialne interakcije posameznika z drugimi. Le-ti mu, kot pravi Mirjana Nastran-Ule, predstavljajo »ogledalož, v katerem se... opazuje«.²⁴ Ravno ta t.i. »efekt ogledalnega jaza«, v katerem posameznik prepoznava sam sebe v upoštevanju ali zavračanju mnenj drugih o njem, vpliva na oblikovanje njegove identitete. Socialni psihologi jo pojmujejo množinsko in jo imajo za »tiste duševne in vedenjsko/delovanske značilnosti posameznika, ki predstavljajo enotnost življenja in doživljanja skozi različne socialne situacije«.²⁵ Delijo jo na osebno, socialno in identiteto jaza. Za razliko od Južniča prva »zajema povsem individualne značilnosti posameznika in njegovo sposobnost delovanja«²⁶; druga (v primeru Južniča skupinska) je »celota normativnih pričakovanj, ki jim mora ustrezati posameznik v neki socialni situaciji in identifikacij, s katerimi ga... prepoznavajo... drugi ljudje«²⁷; z ohranjanjem ravnotežja med osebno in socialno identiteto pa posameznik pridobi identiteto jaza. Le-ta se mora »v vsakem novem interakcijskem procesu in v spremembah življenjske zgodovine posameznika«²⁸ na novo oblikovati. Ker to oblikovanje ni vedno uspešno, prihaja do »identitete krize posameznika«.²⁹ Da pa bi se kljub temu neprekinjeno ohranjala, mora individuuum pridobiti štiri sposobnosti: vživljanje v druge, toleranca do nejasnosti normativnih pričakovanj družbe oziroma drugih ljudi, distanca do vlog, katerih nosilec je, in predstavitev sebe v socialnih situacijah.³⁰ Vendar pa se v modernih poindustrijskih družbah, v katerih se rušijo tradicionalne vloge posameznika, podira tudi trdni, stabilni jaz. Človek postaja čedalje bolj individualizirano bitje, ki se v iskanju samega sebe izgublja v občutkih, da je »vse mogoče«, s čimer se odpirajo številne možnosti njegove identifikacije. Ravno zaradi te »izbire« postaja identiteta posameznika čedalje bolj nepopolna, delna, razpršena — sodobni socialni psihologi jo imenujejo tudi »skrpana« (patchwork identity).³¹

Oba vidika opredeljevanja identitete, tako sociološko-antropološki kot socialno-psihološki, sta prisotna v nekaterih objavah v slovenski etnološki periodiki. Tako bremo npr. v *Traditiones*, da je identiteta »vselej povezana... z usodnim vrednotenjem

²² Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *Družbena konstrukcija realnosti*, Razprava iz sociologije znanja, Ljubljana 1988, str. 160.

²³ Identifikacija, *Sociološki leksikon*, Beograd 1982, str. 220, 221.

²⁴ Mirjana Nastran-Ule, *Socialna psihologija*, Ljubljana 1992, str. 366.

²⁵ Prav tam, str. 367.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Prav tam.

²⁸ Prav tam, str. 368.

²⁹ Prav tam.

³⁰ Prav tam.

³¹ Prav tam, str. 376.

lastnega jaza, s seboj in drugimi.³² Vrednotenje je, po mnenju obeh avtorjev, Moserja in Töscherja, posledica interakcij posameznika z drugimi. Dokaj nenavadno identiteto v povezavi z ljudsko arhitekturo opredeljuje Juvanec v *Glasniku*, ko pravi, da je le-ta »splet značilnosti, je sestav, ki mu ni mogoče določiti mej, ne pomembnosti in ne poudarkov. To je prepoznavnost prostora, časa, naroda in ne nazadnje posameznika.«³³ Prav gotovo oba primera nista osamljena v prizadevanjih etnologov pri opredeljevanju identitete. Pa vendar je z vidika domačih etnologov, kot že rečeno, slabo definirana. V podobnem, čeprav nekoliko boljšem položaju, je etnična identiteta, ki je med vsemi ostalimi najpogosteje predmet etnološkega zanimanja. Pri prizadevanjih za njeno določitev so si nekateri etnologi³⁴ pomagali z ugotovitvijo antropologa Frederika Bartha o njenem subjektivnem značaju, ki je arbitrarno vezan na kulturno dediščino.³⁵ Drugi pa so, prav tako ob prebiranju tujih antropoloških del, pri raziskovanju etnične identitete poudarjali prepletenost in soodvisnost dejavnikov »iz kulturne, družbene in psihološke sfere«, brez katerih je »ne moremo zajeti... v njeni celovitosti.«³⁶ Nenazadnje je bila etnična identiteta ključni problem v študentskih nalogah, še posebno tistih, ki so nastale na Oddelku za etnologijo v času seminarja za etnološko raziskovanje izseljenstva.³⁷ Bolj kot sama definiranost pojma etnična identiteta so etnologe zanimali znaki njenega izražanja v življenju določene skupine ljudi. Mednje so uvrščali načine »bivanja, oblačenja, vrednotenja, društvovanja«³⁸ in še druge kulturne sestavine iz vsakdanjega življenja, ki so jih, poleg jezika, imeli za eno »temeljnih etničnih značilnosti.«³⁹ V zadnjem času so se pojavljala tudi vprašanja glede upoštevanja »neoprijemljivih« elementov – »psiholoških mehanizmov, simbolnih občutij... mentalitete«⁴⁰ v etnološkem raziskovanju etnične identitete, saj sta »standardizacija in poenotenje materialne kulture v našem času... etnične značilnosti s tega področja že skoraj docela zbrisali.«⁴¹ Iz tega zornega kota je bila plodna razprava o spremenljivosti etničnih simbolov znotraj analiz posameznih delov ljudske kulture⁴², na osnovi katerih posamezniki ali skupine izražajo svojo etnično pripadnost.

Kako se je le-ta oblikovala pri avstralskih Slovencih v času njihovega več desetletij trajajočega življenja v novem geografskem, socialnem in kulturnem okolju, je dobro razvidno iz njihovih življenjskih pripovedi, ki niso le pripovedi »o sebi«, kot avtobiografije opredeljuje Déghova⁴³, temveč so, kot meni Velčičeva⁴⁴, tudi pripovedi »o drugih«. Z

³² Johannes Moser, Ernst Töschler, »Imajo nas že za Jugoslovane«, *Traditiones* 18/1989, str. 89.

³³ Borut Juvanec, Ljudska arhitektura med identiteto in internacionalizmom, *Glasnik SED* 33/1993, št. 1, str. 24.

³⁴ Npr.: Marko Terseglav v razpravi Etnos med etnologijo in filozofijo, *Migracijske teme* 5/1989, št. 2–3, str. 155; Ingrid Slavec v članku Etnološko preučevanje etnične identitete slovenskih izseljencev, *Dve domovini/Two Homelands* 1/1990, str. 313.

³⁵ Frederik Barth, Introduction, *Ethnic Groups and Boundaries*, The Social Organization of Culture Difference, Bergen, 1969.

³⁶ /Daša Hribar/ Eugen E. Roosens, *Creating Ethnicity*, *Etnolog* 1(52)/1991, str. 240.

³⁷ Njihova vsebina je predstavljena v pogl. 2.1.2 Etnološke seminarske, diplomske... v: Čebulj-Sajko, *Posledice dvojne identitete*..., str. 61–83.

³⁸ Glej: Slavko Kremenšek, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Uvod, Poročila, ETSEO, Ljubljana 1976, str. 37.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Daša Hribar, Simpozij Lokalno—regionalno—nacionalno, *Glasnik SED* 31/1991, št. 3–4, str. 120.

⁴¹ Slavko Kremenšek, Etnološki razgledi in dileme 4, *Knjižnica Glasnika SED* 20, Ljubljana 1990, str. 10.

⁴² Npr.: Terseglav, Etnos.

⁴³ Dégh, str. 14.

⁴⁴ Velčič, str. 38.

zornega kota izseljencev se v njihovem odnosu z drugimi prepozna pripovedovalčevo osebno in skupinsko identiteto, v katero Južnič uvršča tudi etnično. Slednja je zaradi specifičnega položaja, ki ga imajo informatorji kot slovenski emigranti v tuji družbi, razdvojena.

3. Avtobiografije o razdvojeni identiteti

Etnična identiteta avstralskih Slovencev se je torej oblikovala v odnosu mi — drugi na ravni posameznika, njegove družine, slovenske skupnosti, domovine in avstralske družbe. V raziskavi⁴⁵ sem jo skušala prikazati v okviru družbenega procesa materialno-socialnega in duhovnega osamosvajanja izseljencev v novem, sprva njim tujem, sčasoma pa čedalje bolj domačem, družbenem in naravnem okolju. Glede na sam potek omenjenega procesa lahko govorimo o diametralnem razvoju njihove etnične identitete v novem okolju: bolj ko se je povečevala njihova materialna neodvisnost, bolj je v izseljencih izginjal občutek pripadnosti zgolj k vsemu, kar opredeljuje slovenstvo, in bolj se je oblikovala dvojna pripadnost, na eni strani slovenski skupnosti in domovini, na drugi avstralski družbi.

Pripadnost nečemu, tudi poistovetenje z nečim, je bil torej tisti odločilni element, ki se je v toku družbenih dogajanj v posameznih zgodovinskih obdobjih spreminjal in preoblikoval. Omenjeni proces se pri prvih generacijah avstralskih Slovencev še ni končal. Kljub temu pa razčlenitev stanja njihove etnične pripadnosti v začetku osemdesetih let omogoča vsaj hipotetično utemeljevanje njihove dvojne tovrstne identitete, za katero lahko najdemo potrditev predvsem v avtobiografijah izseljencev. Razčlenili jo bomo po splošnoveljavnih kriterijih pripadnosti teritoriju, skupnosti, kulturi in jeziku⁴⁶, na osnovi katerih se oblikuje etnija in iz nje njena etnična identiteta:

- v procesu formiranja dvojne etnične identitete izseljencev ima pomembno mesto pripadnost posameznika teritoriju njegove etnije. V primeru avstralskih Slovencev gre za čustveno pripadnost prostoru »domačnosti in varnosti«, ki ga pojmujejo v geografskem smislu — pomeni jim namreč prostor, v katerem so se rodili (v strokovni literaturi je tovrstna pripadnost opredeljena s pojmom simbolična teritorialnost⁴⁷). Zaradi stalnega fizičnega bivanja v vselitveni družbi, pa gre v njihovem primeru še za, po moji presoji, »dejansko teritorialnost«, torej pripadnost prostoru, v katerem bivajo;
- nadalje je oprijemljivejši dokaz njihove dvojne etnične identitete pripadnost skupnosti. Spet gre za tisto, v kateri se je emigrant rodil (tj. skupnost porekla⁴⁸), in tisto, v katero se je, sprva začasno, sčasoma pa za stalno priselil in ki ni enaka skupnosti porekla (lahko jo imenujemo »vselitvena« skupnost). Ker se izseljenec vanjo postopno vključuje, se s tem postopno oblikuje tudi njegova nova — tokrat dvojna — pripadnost: stari, izvorni, in novi, »vselitveni« skupnosti;

⁴⁵ V že citirani doktorski nalogi sem namenila prikazu življenja avstralskih Slovencev ter s tem oblikovanju njihove etnične identitete poglavje Družbena realnost — potek življenja — življenjske zgodbe avstralskih Slovencev na str. 165 do str. 241.

⁴⁶ Njihovo opredeljevanje povzeman po Južničevi *Identiteti* na str. 268 ter po istem avtorju v delu *Antropologija* (Ljubljana 1987) na str. 223.

⁴⁷ Južnič, *Identiteta*, str. 149.

⁴⁸ Južnič, *Antropologija*, str. 223.

- znotraj tega procesa se na novo oblikuje tudi pripadnost kulturi (avstralskoslovenski) in pripadnost jeziku (angleškoslovenskemu).⁴⁹ Oba kriterija etnične identitete se v izseljenstvu razcepita.

Zavedajoč se, da je za posameznika »Skorajda nemogoče..., da bi bil žetnično razdeljen« in imel kako dvojno etnično identiteto,⁵⁰ pa je položaj izseljenca v tujem okolju tako specifičen, da se zaradi njega približuje, če že ne poistoveti, z nakazanimi možnostmi dvojne identitete, ki jo glede na analizirane kriterije pripadnosti lahko imenujemo etnično. In ker se skozi doživljanja več posameznikov – slovenskih izseljencev – reflektira položaj njihove skupnosti v Avstraliji, lahko govorimo o dvojni etnični identiteti tudi na tej ravni.

Vendar ostaja pri takšnem načinu formuliranja dvojne etnične identitete vtis o dokaj statičnem in samem po sebi umevnem procesu v življenju izseljenca.

Da bi se temu mnenju izognili, se bom naslonila na Berger-Luckmannovo ugotovitev o identiteti, ki je, po njunem, tako družbeni konstrukt kot stvaritev posameznika, ki pa sta med seboj dialektično povezana.⁵¹ Identiteta torej ni nekaj, kar bi bilo človeku dano že ob njegovem rojstvu, temveč se, kot to poudarjajo socialni psihologi, oblikuje v njegovi interakciji z drugimi. Za izpolnitev tega pogoja je potrebno življenje v socialnem okolju, v katerem posameznik zavzame svojo vlogo in strategijo v odnosih do drugih. Ravno ta strategija pa mu omogoča manipuliranje v izražanju etnične identitete, še zlasti v multietnični družbi, kakršna je avstralska. Po Lianu⁵² je to edini možni način preživetja in sožitja pripadnikov različnih etničnih skupin, ki sestavljajo takšno družbo in ki združujejo v sebi znanje tako o izvorni kot o vselitveni družbi. Poistovetenje z izvornim prostorom, skupnostjo, kulturo, jezikom postane zanje ravno tako sprejemljivo, kot je sprejemljivo njihovo poistovetenje s prostorom, skupnostjo, kulturo, jezikom vselitvene družbe. Od tod torej retorično vprašanje avstralskega Slovenca: »Ma, kaku bi to povedu?«⁵³, ki je hkrati odgovor na njegovo izbiro pri opredelitvi: Slovenec ali Avstralec. Določena družbena (socialna) situacija pa je v končni fazi tista, ki odločujoče vpliva na strategijo izseljenca pri izražanju njegove dvojne identitete. V primeru etničnih skupin v etnično heterogeni družbi, v kateri se med njimi postopoma brišejo etnične, kulturne, verske in druge meje, se v zadnjem času pojavlja celo termin »multi-etnična identiteta«⁵⁴, ki je v nasprotju z »našimi« posmisleki o možnem obstoju dvojne etnične identitete. Nenazadnje bi jo lahko uvrstili med »skrpane identitete«⁵⁵, prav gotovo pa sodi tudi v okvir »premakljivih identitet«.⁵⁶ Kot že rečeno, vidikov identitete izseljencev, tudi etnične, je »nešteto«⁵⁷ in dvojna je le ena izmed njih.

Razdvojenost v etnični identiteti emigrantov pa, po dosedanjih etnoloških obravnavah, ni specifična le za slovenske izseljence v Avstraliji. Etnologi so, sicer zelo splošno, opisovali tovrstni pojav predvsem v kontekstu domotožja izseljenca in se ob tem trudili prikazati še stanje materialne, socialne in duhovne kulture glede na ohranjenost »slo-

⁴⁹ Pripadnost kulturi in pripadnost jeziku ima Južnič poleg že omenjenih pripadnosti teritoriju in pripadnosti skupnosti za najpomembnejši kontinuiteti etnične identitete (prav tam).

⁵⁰ Isti, *Identiteta*, Ljubljana 1993, str. 269.

⁵¹ Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *Social Mobility and Personal Identity*, *European Journal of Sociology* 5/1964, št. 22, str. 335.

⁵² Kwen Fee Lian, *Identity in Minority Group Relations*, *Ethnic and Racial Studies* 5/1982, št. 1, str. 49, 50.

⁵³ Glej avtobiografsko pripoved Billa Mariniča v knjigi Čebulj-Sajko, *Med srečo...* na str. 228.

⁵⁴ Lian, str. 51.

⁵⁵ Nastran-Ule, str. 366.

⁵⁶ Južnič, *Identiteta*, str. 132.

⁵⁷ Prav tam, str. 138.

venskega- in vplivov tujih kulturnih sestavin na njegovo vsakdanje življenje.⁵⁸ Bolj konkretno je življenje »med dvema kulturama« omenila le Ingrid Slavec v prikazu Slovencev v Mannheimu⁵⁹, medtem ko je Julijan Strajnar v svojem prispevku o Slovencih v Franciji opozoril na pojave, ki povzročajo »dvojno izkoreninjenost« izseljencev.⁶⁰ Na kaj več se v zvezi z dvojno etnično identiteto v etnološkem raziskovanju slovenskega izseljenstva ne moremo nasloniti. Pač pa sta nas na »izgubo prvotne identitete« in gradnjo »nove identifikacije« na primeru zamejskih Slovencev opozorila Fikfak⁶¹ in Trstenjak⁶², zunaj naše vede pa sta etnično razdvojenost Slovencev po svetu (v Argentini, Evropi, Združenih državah in v Avstraliji) prikazala Zvone Žigon, diplomant raziskovalnega novinarstva⁶³, in Jurij Zalokar, nekajletni psihiater v Melbournu.⁶⁴

Termin »dvojna identiteta« se, po do sedaj pregledanih virih in literaturi, pojavlja kot skupni imenovalac prvih generacij emigrantov. V praksi se udejanja tako z vidnimi kot »neoprijemljivimi« znaki ali simboli dvojne etnične pripadnosti. Ohranja se z njihovim negovanjem mita ali stereotipa domovine v tujem, vselitvenem okolju. V primeru avstralskih Slovencev gre za stereotip tradicionalne vaške slovenske kulture, saj jih je večina preživela svoje mladostno obdobje v ruralnih območjih Slovenije. Vsebina omenjenega stereotipa se kljub modernizaciji življenja v domovini v tujini med izseljenci prvih generacij skorajda ne spreminja. To nam dokazujejo številne družbene in verske prireditve, praznovanja nacionalnih praznikov in običajev, ki so izpeljane v duhu »domačijstva«, spremljane z narodnimi nošami, slovensko hrano, petjem in plesi kakor tudi emocionalni občutki nostalgije in domotožja. Poleg tega se stereotip domovine z vzgojo prenaša od staršev tudi na vse nadaljnje generacije. O vsem tem smo, kot že rečeno, v slovenski etnologiji že pisali.

Prve generacije Slovencev na tujem se torej v ohranjanju stereotipa domovine, ki je pogojeno z njihovim izvornim okoljem, med seboj ne razlikujejo. V tem pogledu je pri njih različna le intenziteta njihovega podoživljanja časa, torej družbenih dogajanj in družinskih razmer, v katerem so zupuščali Slovenijo. Pri večini se izraža v tistem delu njihove etnične identitete, ki se je oblikovala v odnosu izseljenec — domovina.

Tisto, po čemer se razlikujejo med seboj, se izraža predvsem v drugem delu njihove etnične identitete, v katerem so v odnosu mi — drugi zavzeli vloge priseljencev v vselitvenih družbah. Zaradi nje govorimo o ameriških, avstralskih, kanadskih ipd. Slovencih.

Menim, da le z združevanjem obeh polov etnične identitete prvih generacij izseljencev lahko kolikor toliko celovito osvetlimo njihov način življenja, razdvojen med dva svetovala. O tem nam govorijo tudi njihove avtobiografije — enkratne in neponovljive osebne interpretacije zgodovinske resnice.

Summary

Identities as Written by the Life Stories of Immigrants

Slovene ethnologists have been using for quite a while autobiographies as a source for interpreting people's everyday life; lately there has been a growing interest in methodological ap-

⁵⁸ Ingrid Slavec, Slovinci v Mannheimu, *Knjižnica Glasnika SED* 7, Ljubljana 1982, str. 12.

⁵⁹ Julijan Strajnar, Izseljenstvo — osebne izkušnje in opažanja, *Glasnik SED* 22/1982, št. 3, str. 92.

⁶⁰ Jurij Fikfak, Zgodbe o meji, *Traditiones* 19/1990, str. 222.

⁶¹ Anton Trstenjak, Vprašanja skupne slovenske kulturne zavesti, *Traditiones* 16/1987, str. 7.

⁶² Zvone Žigon, *Problemi dvojne identitete Slovencev*, diplomska naloga na Fakulteti za družbene vede, Ljubljana 1993, 185 str.

⁶³ Jurij Zalokar, Izseljenec: poslanik domovine, *Rodna gruda* 35/1988, št. 8–9, str. 34.

proaches to ensure a more comprehensive use of such material. The message of autobiographies is inseparably linked to the identity of the narrator, as is evident from the research on the first generation of Slovene immigrants in Australia. Although the life stories collected in a field study a decade ago are not published in the article, they have helped the author define both concepts: that of autobiography and identity.

Through the analysis of autobiographies we discover the "hidden- levels of a person's life that are woven into a particular cultural and historical process. Life stories can unravel in a dialogue between the interviewee and the interviewer or in a monologue of the narrator himself. In the latter case they may be considered to be creative works. They are characteristically oriented towards the past; since each narrator has a subjective perception of the same time (in the case of Australian Slovenes, the post-1945 period), the past unfolds in all of its many facets. The reconstruction of the course of a person's life is at the same time the reconstruction of events at a particular point of history. Autobiographies are thus subjective reflections of the world as a whole and a source for researching the background of objective reality. In the case of immigrants, their stories are full of questions and dilemmas about their individual and group ethnic identities, which bond them in a foreign world while setting them apart from other local ethnic groups.

The common link between identity and autobiography is formed during the course of narration, when the narrator must be aware of himself at a particular time and place; he must be aware of the sequence of actions and events he describes (this is a case of auto-identification). However, his identity is also shaped in relation to others: in this case the individual's identity is determined by society. Besides individual identity there is also a group identity which is extremely heterogeneous, as heterogeneous as the feelings of belonging of the different members of the community with whom the narrators have preserved a meaningful relationship. In the final phase an individual's identity is determined by others. The so-called "shifting identity", which is part of group identity and arises because of the general (both physical and social) mobility of members of a modern developed society - immigrants are no exception - show how changeable this phenomenon is. Because of the dynamics of identity-molding, the social environment must be taken into account. An individual's social interactions with others have a strong affect on both the shaping of his individual character, his capability of functioning in society, the whole set of normative expectations he is supposed to meet in a particular social situation, and on the shaping of identifications by which others recognize him. As life-styles are becoming more and more individualistic, individual identity is getting ever more fragmentary, dispersed, patchwork, which is also evident from the research of immigrant ethnic identity.

Most of the post-1980 Slovene studies of this subject were focused on researching the outward, visible signs of the ethnic identity of immigrant communities: clothes, diet, housing, etc. Only lately has there been an interest for the "intangible- elements (the psychological mechanisms of perceiving the old and the new, the symbolic experience of homeliness, the development of an immigrant mentality) which also manifest themselves in "tangible- factors of ethnic identity illustrating the gap between the immigrant's life in his host society and his life back home. The autobiographies of Australian Slovenes draw our attention to this fact, while their "split between two worlds- is also borne out by the theory (i.e. K.F. Lian) that an individual in his social contacts with others adopts a particular role and strategy. In a particular social situation this strategy allows him to control his expression of belonging to either his native or his host ethnic community, especially in a multiethnic society such as Australia. This is the only way of survival and coexistence between members of different ethnic groups living on the same location and carrying within themselves data from both their native and host country. Abroad (at least in Australia), the term "broken- or "split identity- to denote such an identity has been outgrown by the term "multiethnic identity.- In our case - in the case of past ethnological research on Slovene immigrants - we have labeled them as American, Australian, Canadian Slovenes, basing this on the presence of elements of Slovene culture (in the broadest sense of the word) in their everyday life in a foreign land, often forgetting this is actually a manifestation of their double ethnic identity. Bearing witness to this are their autobiographies - the unique and inimitable personal interpretations of historical truth.

Zora Tavčar

Štiri desetletja s slovenščino v zamejstvu

Kot študentka v Ljubljani nisem nikoli pomislila na profesuro, še najmanj na poučevanje slovenščine, kaj šele v slovenskem zamejstvu. S poroko pa sem se znašla na Tržaškem in kaj kmalu morala opustiti misel na druge načrte ter se zaposliti kot profesor »literarnih predmetov«.

Italijanski šolski sistem na srednjih šolah družijo pouk italijanščine - se pravi materinega jezika - s poučevanjem zgodovine, zemljepisa in državlanske vzgoje. Proti tej kombinaciji sem se več let upirala na raznih slovenističnih dnevih, pri čemer pa me ljubljanski šolski inšpektor ni prav nič podprl. Nasprotno, po bučnem aplavzu zamejskih in matičnih slavistov me je grobo zavrnil, češ da je italijanski sistem pač tak. Takrat bi se bilo lahko začelo z resnim postopkom, da bi slovenščino poučevali slavisti, medtem ko bi ostale predmete dali italijanistom, saj ti že na univerzi družijo v svojem študijskem programu vse te vsebine. Tako je še dalje lahko slovenski jezik poučeval vsak diplomant ali študent italijanske univerze, nekateri z dodatnimi študijskimi semestri v Ljubljani, drugi z lastno prizadevnostjo in izpopolnjevanjem, večina pa brez prave slovenistične priprave. Razvejana mreža šol s slovenskim učnim jezikom bi potrebovala vrsto dobrih slavistov, strokovno pripravljenih, razgledanih, kulturno ozaveščenih, obiskovalcev slovenskih knjižnic in knjigarn in slovenskega gledališča, prosvetnih delavcev in mladinskih animatorjev. Slovenščino pa je učilo tako rekoč vse, kar leze ino gre. Slavisti in drugi zagnanci so skozi desetletja napravili veliko, tudi preko svojih moči, a šlo je za majhno, številčno gotovo premajhno vrsto strokovno usposobljenih in za delo tudi zunaj šolskih zidov pripravljenih posameznikov. Slavist se je ubadal s pripravami za poučevanje treh tujih mu predmetov, pripravljaj osnutke za skupinske in druge dijaške referate, risal sheme in ponovitvenene skice in seveda vestno sledil medijem, da je bil na tekočem z dogajanjem po svetu, kot se za zgodovinarja in zemljepisca spodobi. Za slovenščino, za priprave, popravljanje šolskih in domačih zvezkov, za proslave in prireditve in posebej za načrte in gradivo - ob misli, kako izboljšati dijakom jezik in ga obogatiti -, za to so ostale kvečjemu pozne nočne ure. Italijanist pa je lahko razkošno posvečal svoj čas svojemu edinemu predmetu italijanščini, se pravi tujemu jeziku, jeziku, ki ga večinsko okolje samoumevno vsiljuje na vsakem koraku.

Moje prvo razočaranje je bilo torej to, da Ljubljana ni podprla zamisli, da bi slovenščina postala samostojen predmet. Že tu je bila namreč storjena napaka, ki je za seboj potegnila cel plaz: če lahko poučuje slovenščino vsakdo, da le ima »papirček«, da je končal ali vsaj končuje neko fakulteto v Italiji, slavisti pa se ubadajo polovico svojega časa z nesvojimi strokami, potem je pač vse prepuščeno le volji idealistov. In rezultati so temu primerni!

Moji prvi stiki s pojavom, ki naj ga imenujem »žeja po slovenščini«, so bili ob mojem prihodu na Tržaško prav spodbudni. Komaj sem se odprla javnosti z nekaj radijskimi oddajami in ocenami v tisku, že je bilo na vratih nekaj »klientov«. Najzanimivejša je gotovo bila profesorica filozofije in zgodovine na liceju, ki je imela za sabo italijansko srednjo šolo in univerzo ter je želela kar najhitreje znati ne le vse najpotrebnejše izraze za svoj predmet, ampak se je hotela sproščeno izražati tudi v pogovorih o literaturi in politiki. Skratka, iz italijanske *forma mentis*, od katere je pogojena tudi *forma linguae*, se je nemudoma hotela vključiti v slovensko. Kot sijajna intelektualka je poprijemala, da je bilo veselje, in prav kmalu je skoraj sama prevajala strokovna besedila za šolsko rabo. Dijaki jo imajo, danes že pokojno, zapisano kot priljubljeno in strokovno odlično profesorico. Za njo se je zvrstilo še nekaj višješolcev in profesorjev, ki bi želeli »kaj več«.

Prav kmalu sem šolski prag prestopila tudi sama, prva leta kot suplent na raznih mestnih šolah v Trstu: učiteljšče, Sv. Jakob, Sv. Ivan.

Zamejska šola je bila prvi hip zame pravi šok. Začudilo me je, kako veliko število učencev prihaja na srednjo šolo s tako nebogljenim besediščem, ko da prihaja od nekod, kjer »ne zmajejo mal al neč jezika«, kot bi rekel Prešeren. Izjema so bili le tisti iz slovensko zavednih družin, ki so dale nekaj na slovenstvo. Ob vseh drugih pa sem se čudila: kako so mogli doslej shajati in se pogovarjati doma s tako bedno jezikovno bero? Večine besed v še tako preprostih besedilih niso razumeli, kaj šele v literarno zahtevnejših.

Ob njih so se tu in tam znašli dijaki iz kulturno ozaveščenih družin in z že spretnimi peresi. Bil je pravi izziv: kakor da si dobil hkrati izbor z vrha in z dna kulturne lestvice - od pomožne šole do vaške enorazrednice pa tja do odličnjaške elite. In začelo se je!

Najprej je seveda morala biti na vrsti vzgoja k slovenski zavesti, in to proti toku mišljenja, razširjenega med starši, češ, kam pa prideš v Trstu s slovenščino, zakaj naj bi jo znal, razen da dobiš tisti papirček, da si hodil v slovensko šolo in znaš dva jezika. Mentaliteta, izražena v stavku: »Toliko bo že znal, da bo prodajal!«

Treba je bilo argumentirati. Naj ne zveni bahaško, če nakažem, kako sem jih poskušala prepričati:

»To je tvoja materinščina! Edino izrazilo tvoje osebnosti! Z njo dokazuješ svojo inteligenco, svoje sposobnosti, svojo kulturo. Z njim se uveljavljaš v svoji okolici. Z njim dokažeš, da sploh si. S tem izrazilom si boš moral pomagati tudi pri vseh predmetih v šoli: kako boš odgovarjal pri prirodopisu, matematiki, tehnični in likovni vzgoji, če nimaš ustreznih besed?

Hočeš pomeniti kaj v javnem življenju? A kako, če se boš smešil s svojo slovenščino kakor politik, ki sem ga slišala najprej govoriti v bleščeči italijanščini, potem pa v primitivni slovenščini?

Podobno me obide, če stopim v delavnico k slovenskemu obrtniku, ki je ravno v lepi italijanščini odslovil nekega klienta, tebe pa sprejme z nizko, pritlehno slovenščino. Ali ga ne boš bolj spoštoval in ga imel za sposobnejšega in uglednejšega, če se bo obrnil nate v lepem strokovnem jeziku, te sprejel in se poslovil z izbranimi vpljudnostnimi izrazi in zaključil z lepim slovenskim »pozdravljeni« ali »na svidenje in se priporočam«?

Dokler smo v Trstu še Slovenci z uglednimi ljudmi med seboj, za mejo pa imamo dva milijona sonarodnjakov v neodvisni slovenski državi, s katerimi nas vežejo vsestranski stiki, mora imeti tukajšnji Slovenec toliko ponosa in samozavesti, da zna z vsakomer spregovoriti ne le v korektni, ampak tudi odlični slovenščini, ki bo dokazala, da tukaj živi del slovenskega naroda, katerega je vredno spoznati v njegovi zanimivi drugačnosti...»

Takšni so bili približno uvodi v veselo in ponosno osvajanje slovenščine v zamejski šoli. Potem je bilo treba zavihati rokave in se domisliti vseh mogočih prijemov, kako jim čim privlačneje približati bogastvo slovenskega jezika, začevši z besediščem. Ne bi pripovedovala vsega tega, ko me ne bi k temu spodbudila tendenca, zadnje čase prevladujoča pri nas, težnja po tako imenovani multikulturalnosti.

Ta pojav se je v zametku naznanil že pred leti. Spominjam se enega od tistih seminarjev za slovenske šolnike v zamejstvu, kakor so jih imenovali, na katere so predavatelji pogosto prinašali k nam svoja že kje drugod po Sloveniji prebrana ali celo objavljena predavanja, prav nič prilagojena našim potrebam. Pedagoška strokovnost! No, med temi predavanji me je vrglo v zrak eno, ki je imelo naslov: *Pouk slovenščine na dvojezični šoli*. Verjetno je bilo napisano za slovenske šole za Madžare v Prekmurju ali za dvojezične šole v Avstriji. Pri nas, tako sem vzplamenela, nimamo dvojezičnih šol, ampak k sreči še vedno uradno priznane in od Ministrstva za šolstvo v Rimu vzdrževane slovenske šole. Naj hodijo z dvojezičnostjo kam drugam...

Toda seme je bilo vrženo - morda celo s Tržaškega snubljeno in nabavljeno - in nekakšno slovensko hlapčevstvo ga je takoj začelo zalivati in okopavati. Danes je to postalo že moda. Namreč poučevati tako, da se bo tistih nekaj revčkov iz mešanih zakonov ali kak otrok potujčenih ali celo italijanskih staršev, ki bi radi, da se otrok nauči nekaj slovenščine (kaj se ve, lahko zmeraj prav pride), da se bo torej tistih nekaj otrok brez hudih kriz malce navadilo govoriti in približno pisati slovensko. Tukaj človeku zavre kri! Dokler imamo slovensko šolo, je učni jezik slovenski in otrok, ki mu je slovenščina tuja, naj se počasi vanjo vklaplja - pri tem mu lahko pomaga tudi zunaj šole - a ne boš prilagajal pouka njegovi jezikovni ravni, pri tem pa prikrajšal lastne dijake. Vemo iz izkušnje dvojezičnih šol v Avstriji, koliko slovenski otrok v takšni šoli napreduje v znanju materinščine, da ne govorimo o vzgoji slovenskega duha in srca. In mi naj brez prisile gremo na to pot sami? Vem, da prihajajo, posebno v središču mesta ali v predmestjih (manj na vasi) v šolo otroci s pomanjkljivim znanjem slovenščine. A kolikor je še ostalo, je to njihova materinščina, čeprav prekrita. Ali naj te otroke enačimo s čistokrvnimi drugorodci ali s poldrugorodci iz mešanih zakonov, ko pa je to jezik njihovega rodu? Ali nimajo pravice, da jim slovenska šola ponudi vse najboljše, da se vrnejo k izviru? Ali pa naj na ljubo vseh, ki jih je že prekričala italijanščina, prejemajo pouk slovenščine kot tujega jezika?

Ali so ti mali »tujčki« v vrtcu in osnovni šoli res takšni mučeniki?

Mene so poslali na dunajsko srednjo šolo, ko nisem znala niti »Was ist das«. Nihče se ni oziral name, če znam kaj ali ne, morala sem se vključiti, se učiti na pamet, odgovarjati pri lekcijah latinščine in angleščine v nemščini, se učiti Reichskunde na pamet, ne da bi sprva sploh vedela, kaj govorim! In ni me pobralo, nasprotno, pred Božičem sem že pisala narek za odlično, februarja pa spise v nemščini za prav dobro.

Dvojezična šola: čemu? Tudi nekatere naše učiteljice ali profesorice, mile in materinske, v skrbi za poldrugorodce in drugorodce v razredih, želijo vnašati k nam metode dvojezičnega šolstva, potem ko smo si po vojni s takšno težavo priborili in si ohranili našo samostojno slovensko šolo.

Omenila sem že, kako jezikovno neboljeni prihajajo danes otroci v našo šolo.

Tudi v mojem času so prihajali takšni ali še slabši. In vendar smo nekaj naredili iz njih, saj drugače ne bi danes imeli vrste pismenih ljudi, časnikarjev, zgodovinarjev, arheologov, literatov, politikov, radijskih in televizijskih sodelavcev s solidnim znanjem našega jezika. Danes te v Trstu zdravnik ogovori v izbrani slovenščini, podjetnik posluje in bančnik ti svetuje po naše. Ali bodo znali tako tudi dvojezičniki?

Poglejmo, kako smo se spopadali s slovenščino pred leti, ko nam ni bilo do tega, da bi v zametnih rokavičkah obravnavali tiste, ki so prihajali na srednjo šolo jezikovno goli in bosii.

Spregovorimo torej o jeziku, o spisu in o pouku literature v zamejski šoli.

Besedišče je v zamejstvu gotovo osnovni problem. Tako hud, da se ga je pred leti lotila majhna ekipa dobromislečih idealistov z Miro Sardočevo, igralko SSG v Trstu na čelu, pa še nekaj takšnih zraven, z mano vred. Sestajali smo se, dobili prostor in sodelavce ter sanjali jezikovno središče, kjer bi bila za vsakršno jezikovno potrebo na voljo ob določenih urah »jezikovna postrežba«. Od otrok do obrtnikov in uradnikov, od gospodinj do delavcev bi lahko vsakdo našel ustrezen odgovor za področje svojega zanimanja. Imeli smo strokovnjakinjo, ki je imela za tisk pripravljen slovar besedišč za razna področja, pa tudi Ljubljana nam je bila na voljo za različne nasvete. Z velikim elanom smo začeli - ne bom pripovedovala, kako nam je bila pobuda spodmaknjena in odtegnjena široki ljudski strežbi...

V šoli pa se je dalo doseči marsikaj, čeprav nisi imel na voljo strokovnega jezikovnega materiala. Moral si si postreči sam, tako rekoč »iz svoje glave«. Sama sem si izmislila »slovarčke«, v katere so si dijaki pisali ali lepili po posebnem sistemu izrazje za razna področja. Izbor je obsegal vrsto samostalnikov, ob njej vrsto pridevnikov, zatem prislove, nekaj kombinacij, nekaj metafor ter nekaj zgledov, kako lahko družiš posamezne izraze v zaključene stavke. Tako so se potem dijaki v spisih posluževali novih besed in občutno obogatili svoje besedišče.

Sprva sem izbirala lažje teme: letne čase, Kras, morje, gmajno, vremenske pojave ipd. Potem je prišlo na vrsto besedišče o človeku: starostne dobe, telesni organi, telesno gibanje, dalje: razne vrste značajev. Posebno bogato je bilo besedišče za mesto, mestne dele, пристanišče, prevozna sredstva. Pozneje smo v višjih razredih prešli na razne medije, na časnikarstvo, na razne gospodarske veje, na domačo in svetovno politiko, kakor so se pač pokazale potrebe in želje. To je pri dijakih širilo zanimanje za nova področja in spodbujalo željo po dopolnjevanju pouka z branjem raznih člankov. Najraje sem jim prinašala revijo *Življenje in tehnika* in primerne strani iz slovenskih časnikov in revij. Takratni *Naši razgledi* so dobro služili temu namenu.

Gradivo za bogatenje jezika, kolikor mu nisem bila kos sama z branjem najrazličnejšega tiska, sem črpala iz Gradišnikovega *Slikovnega besednjaka* ali iz sodobnih nemških ali angleških slovarjev s slikovnimi prilogami. Vendar sem ob znanem pomanjkanju izčrpnega slovenskega leksikona, kot so italijanski Garzanti in drugi, morala ostajati pri svoji lastni jezikovni »hranilnici«. Spominjam se, da sem včasih kar sredi noči segla po listu in si zapisala nekaj besed, ki sem se jih domislila. Pozneje je bilo te slovarčke težko dobiti nazaj in mislim, da se mi je posrečilo »suniti« bivšim učencem samo po enega za vsak letnik...

Tudi tržaška revija *Mladika* je začela objavljati nekaj teh jezikovnih sklopov, a sem kmalu nehala, ker so bralci želeli ob besedah tudi razlago.

Koristne in priljubljene so bile tudi govorne vaje, kakor sem to imenovala v šolskem dnevniku. Tam smo nekoristno sedmo uro izkoristili za vse mogoče, na primer za sestavljanje lažjih križank s kakšno ključno besedo. Za vse svete smo pripravili veliko

sestavljeno v obliki spomenika mrtvim - s primernim napisom, pred počitnicami je prišla na vrsto križanka v obliki šotorišča ipd.

Vse to je izhajalo v šolskem časopisu, prav tako kot vsi boljši spisi. Druge vaje so bile v obliki tekmovanja: koliko slovenskih besed najdeš iz dveh danih vokalov in treh konzontanov? Pri teh vajah so se včasih dijaki od tekmovalne vneme skoraj stopili.

Prave govorne vaje pa so obsegale nastope, kjer moraš biti jezikovno kos vsaki situaciji. Radijski častnikar te sprašuje, tu imaš mikrofona, odgovarjaj! Jaz sem ravnatelj: kako boš prosil za predčasni odhod? Pri zdravniku, v lekarni, trgovini itd. Vse seveda z nastopom pred razredom, v primerni drži. Pa nastop »govornika« na dano temo, ko si sošolci zapisujejo njegove jezikovne napake in druge nerodnosti.

Tudi »nadomeščanje profesorja« se je obneslo: dijaki so se odlično pripravili, razložili snov, jo strnili, preverili, če je razred razumel, pozneje pa so smeli tudi izpraševati in redovati. Posebno pa se jih je dalo pritegniti pri igranju na odru: kot pomočnike režiserja, scenografa, garderoberja itd., kadar sem zanje napisala igre in smo jih igrali v katerem od prosvetnih domov. Če je želelo sodelovati preveliko število dijakov, sem uvedla množične scene, kjer so lahko po poprejšnjem dogovoru improvizirali.

Kolegi ali starši so me kdaj vprašali, kako sem lahko držala v šahu tolikšno število nastopajočih in kako da so se vedli tako naravno, kot da sem jim napisala besedilo na kožo, in to v narečju. Skrivnost je bila v tem, da sem dijakom rekla:

»Vedite se kakor vsak dan, ni treba, da igrate, bodite, kot ste. Lahko pridete na oder s kotalkami ali celo s kolesom, seveda ne vsi!«

Dodajmo še, da so dijaki prihajali na šolo tudi poslikavat sceno in risat lepake in med delom smo se seveda pogovarjali, tudi to je bila ura slovenščine, predvsem pa slovenske družabnosti. Za najnujnejšo rabo sem jim pripravila celo ne prehude slovenske zmerljivke, pozdravljanje, poslavljanje, vljudnostne izraze in celo mašila, če ne veš, kaj bi rekel. In ko so me nekoč obiskali doma med boleznijo, so kdaj prav pristrčno uporabili tudi nekaj takih »mašil«.

To je bila torej nekakšna vesela šola slovenščine v zamejstvu. In takšna slovenščina pač ni bila dolgočasna. Ob vsem tem smo zatem toliko lažje osvojili staro klasično slovnico (to so potrebovali pri pouku drugih jezikov) in Toporišičevo (te smo se lotili primerjalno s klasično in zato ni bila težka, potrebovali pa so jo za Cankarjeva tekmovanja).

Literatura

Osnova pouka literature bi moralo biti branje avtorjev in izbranih odlomkov iz beril. Marsikaj bi lahko v tem smislu nudile bodisi antologije, ki jih je po zgledu bogatih italijanskih sestavila prof. Nada Pertot, bodisi berila, za katera so za posamezne razrede poskrbele nekatere požrtvovalne slavistke z realne in klasične gimnazije. Vendar je vse, kot sem večkrat ugotovila, ko sem inštruirala maturante, pogosto ostalo pri navodilu, naj si besedilo doma preberejo, preštudirajo opombe v knjigi ter se naučijo iz zvezka ali iz Kosove Literature pripadajoče mnenje o avtorju ali pesmi. Mnenje, ki ga je dijak zdrdral v več ali manj okrnjeni obliki, pa je bilo včasih v popolnem nasprotju s tistim, kar je tekst želel povedati. Ko pa sva pesem skupaj pozorno prebrala, je sam ugotovil ne le, da je zgrešil pomen, ampak da ga je pesem prevzela.

Da ne govorimo o branju knjig. Ob vsem, kar danes ponuja Trst mlademur človeku, od televizije do tiska, in ob vseh dejavnostih, ki jih ponuja slovensko okolje, je časa za branje dejansko malo. Če živahnemu, razgledanemu dijaku ponujaš kak »cement«, tudi

če spada v slovensko klasiko, bo zato raje prepisal »vsebino« iz Jevnikarja ali iz prijateljevega zvezka. Drugače je, če znaš ponuditi primerno knjigo in ga zanjo animiraš. Recimo z debatno uro ali referatom ali nastopom igralca, ki prebere iz avtorja kaj izrazitejšega. Tako pa ostaja literatura pogosto pri učenju tujih mnenj na pamet, jezik, slog in estetska plat avtorjev pa ostajajo dijakom neodkriti. Neki študent sploh ni hotel slišati o Cankarju, ker da mu ga je profesor »pristudil«. Ko pa sva prebrala nekaj imenitnih strani iz znanega kratkega izbora, se je zanj celo navdušil. Mislim, da je antologija Pertotove vse premalo izkoriščena, pa tudi berila bi bilo dobro spet malo posodobiti in jim dodati seznam virov, kje lahko dijak prebere še kaj sestavkov avtorjev, ki so mu bližji.

Spodbud za branje v domačem okolju in tudi v samem našem prostoru torej ni dovolj, zato je profesor poklican, da poživi zanimanje za branje, pripelje razred na predstavitev nove knjige ali na nastop pisatelja ali na zanimivo predavanje. Takšnih profesorjev pa na Tržaškem našteješ kvečjemu na prste ene roke!

Spisje

Da ne govorimo o spodbujanju k pisanju literature. Pri večini profesorjev slovenščine sem celo opazila pravo antiliterarno vzgojo. Po italijanskem vzoru so zaželeni »literarne« naloge, se pravi »mnenja« o prebranem avtorju in pa predvsem »razmišljanja«, ki se seveda iztečejo v neobvezno fraziranje in ponavljanje tujih mnenj. Pisanje v literarnem ključu se šteje za manjvredno, nevredno izobraženega gimnazijca. Tako prihajajo na literarne tečaje mladih takšna prisiljena umovanja na izrabljene, vsako leto iste teme, z vrsto začetniških nerodnosti. Razpaslo se je pač »razmišljanje« in preganjanje osebnejših, pristnih in morda že literarno profiliranih sestavkov. Naj v tem pogledu navedem v dokaz samo dva tipična primera: pri enem gre za študenta z literarnim darom, pri drugem pa za jezikovno zanemarjenega višješolca.

Prvi mi je potožil, češ da pri nalogah, posebno šolskih, da vse od sebe, si tako rekoč izpiha dušo, pa nikoli ne preseže ocene zadostno. Rekla sem mu, naj skuša »ukrasti« zvezek šolskih nalog. Talentirani fant mi je prepisal nalogo, kot je stala v zvezku, s standardno zadostno oceno. S kakšnim slovničnim popravkom sva jo takoj dala za radijsko oddajo. Tako se je začelo njegovo pisanje, najprej za mojo rubriko Mladi pisci, potem že samostojno. Danes je pisatelj.

Podobno je bilo s fantom, ki mi ga je pripeljala mama, češ da ima že tretje leto na višji vse naloge ocenjene ne le z oceno slabo, ampak kdaj tudi prav slabo. Bil je iz mešanega zakona, a veliko je živel s starimi starši, Slovenci. Pa mi je s spodbujanjem in primernimi prijemi uspelo napraviti iz na videz amuzičnega primitivca, ki je zmozel skljukati kvečjemu pol strani v nekakšni polslovenščini, v skrotovičenem izražanju in s skrajno preprosto vsebino, fanta, ki ti, obdarovan z razgibano domišljijo in izvirnimi pogledi, »vrže dol« brez posebnih težav štiri, pet strani ter te prosi, če bi smel temo razviti še v dveh nadaljevanjih! Pri tem seveda na debelo krade iz »slovarčka« moje bivše učenke, tam pa, kjer mu zmanjka ustreznega izraza, napiše s svinčnikom italijanskega, da mu ga jaz potem nadomestim s slovenskim. In po nekaj mesecih že dava njegove naloge za radijsko oddajo, namenjeno mladim literatom.

Kaj pa vpliv italijanščine v izrazju, besednem redu, slogu?

Pod vsako nalogo najprej pohvala za napredek, nato pa vsakič trebljenje po ene ali dveh napak, značilnih za študenta, ki živi v pretežno italijanskem okolju. Od lekcije do lekcije napake počasi izginjajo in konec leta ima dijak v slovenščini sedmico. Naslednje

letu se dobiva le dvakrat mesečno in dijak osvoji svoj osemtisočak - osmico. Dalj ne bo prišel, ker beseda ni področje, kjer bi izživiljal svoj talent. Danes je uspešen gospodarstvenik.

Mislim, da iz povedanega sledi, da se da tudi na tako jezikovno obubožanem prostoru kot je zamejska šola s svežimi pedagoškimi prijemi doseči marsikaj, tako pri pouku jezika kot tudi literature in literarne kreativnosti. To seveda ne z oportunističnim popuščanjem modi multikulturalnosti, ampak s težnjo po zahtevnosti in kvaliteti. Učitelj slovenščine bo moral pri tem popolnoma uporabljati svoj pedagoški elan, svojo psihološko pronicljivost, strokovno znanje in svojo narodno zavest.

Živa Gruden

Narečje in ljudsko izročilo kot sredstvo oblikovanja otrokove zaznave lastnega okolja v vrtcu

Dvojezično predšolsko središče (vrtec) v Špetru je osnova vzgojno-izobraževalne dejavnosti, ki jo v Beneški Sloveniji razvija Zavod za slovensko izobraževanje in ki obsega poleg drugih dejavnosti in tečajev tudi petletno osnovno šolo. Središče je začelo z delom v šolskem letu 1984-85, v dobrem desetletju delovanja pa je utrdilo svojo prisotnost v Nadiških dolinah (otrok je danes več kot 50, to pa je desetkrat več kot ob samem začetku) ter obenem izostrilo vzgojne prijeme in metode, s katerimi stremi k zastavljenim ciljem.

Sam začetek oziroma realizacijo središča so spodbudila nekatera opažanja ob izkustvih, ki so jih beneška kulturna društva že več let prej udejanila na področju dejavnosti za najmlajše in ki so nakazovala vsaj delno pripravljenost okolja, da sprejme dvojezično zasnovan vzgojni proces, ki bi slovenščini zagotavljal neprimerno večjo vlogo, kot jo je lahko odigrala v pobudah, ki so posegale zgolj v prosti čas otrok ob povsem italijanskih šolskih in predšolskih strukturah. To pripravljenost okolja je preverila tudi vzorčna raziskava, ki jo je opravil sodelavec Slovenskega raziskovalnega inštituta Riccardo Ruttar. Odločitev, da se ta proces začne z vrtcem, je narekovalo spoznanje, da je prav predšolsko obdobje ključno za otrokov razvoj in da predšolske strukture najmočneje posegajo v komunikacijske navade v družini, kar seveda vpliva na otrokovo doživljanje jezika in na oblikovanje predstave o sebi in okolju. Dejstvo, da je prav v času kapilarnega uvajanja italijanskih vrtcev prišlo do občutnih sprememb v rabi jezika, je to spoznanje potrjevalo, čeprav je ta ugotovitev izhajala zgolj iz zbiranja in primerjanja vtisov in niso bile v tej zvezi opravljene nobene posebne raziskave.

V splošnih usmeritvah se dvojezično šolsko središče v Špetru, ki je prav kot osnovna šola zasebna ustanova, naslanja na ministrske smernice za vzgojne dejavnosti v državnih vrtcih (prenovljene leta 1991), obenem pa se od slednjih razlikuje po dvojezičnem izvajanju dejavnosti, pri čemer je pomembna izbira modela »ena oseba - en jezik«. Ta se v praksi izvaja s sodelovanjem dveh vzgojiteljic v skupini, od katerih dela ena v slovenščini, druga pa v italijanščini; tako imajo otroci dokaj trdno oporo za izbiro jezika, obenem pa jim raba enega ali drugega jezika ni vsiljena.

Omeniti velja, da je v italijanskem šolskem ustroju vrtec »vzgojna ustanova v pravem pomenu besede« (varstvena vloga je torej potisnjena v ozadje), da ministrske smernice podčrtujejo skrb za celosten otrokov razvoj in nujnost povezovanja predšolske vzgoje z družinskim in širšim okoljem. Vzgojni smotri so opredeljeni kot oblikovanje identitete, razvijanje samostojnosti ter razvijanje sposobnosti in spretnosti, uresničujejo pa se na naslednjih vzgojnih področjih: telo in gibanje; govor in besede; prostor, red, zaporednost; stvari, čas in narava; sporočila, oblike in mediji; lastni jaz in drugi. V teh okvirih vzgojiteljice načrtujejo dejavnosti »v skladu s posebnimi vzgojnimi in razvojnimi potrebami otroka in skupnosti, ki ji pripada«.

Široko zastavljen vzgojni koncept samih smernic ter večkrat in v različnih kontekstih podčrtana nujnost upoštevanja specifičnih položajev in razmer ter razvijanja spoštovanja do kulturne stvarnosti, ki ji otrok pripada, ob sprejemanju in razumevanju drugačnega, so okviri, ki omogočajo razvejano, neutesnjeno in ustvarjalno vzgojno delo, ki se odvija skozi vsakodnevne dejavnosti v vrtcu in skozi posamezne, časovno elastične didaktične enote, okrog katerih se združujejo vzgojna področja.

Kot že povedano, je posebnost špeterskega zasebnega vrtca predvsem v njegovem dvojezičnem ustroju, pri čemer se je umestno še nekoliko pomuditi. Ne gre namreč le za vzporedne dejavnosti v slovenskem in italijanskem jeziku, temveč za bolj razvejano jezikovno sliko, ki jo pogojuje jezikovni položaj okolja. Znano je namreč, da je na območju Beneške Slovenije poznavanje slovenskega knjižnega jezika zelo skromno (špetersko šolsko središče pomeni v bistvu prvi organiziran pristop v tem smislu) in da imamo zato v okolju položaj značilne diglosije slovensko narečje/italijanski knjižni jezik. Dodati je treba, da se položaji za rabo slovenskega narečja vse bolj krčijo in da stopa italijanščina vse bolj tudi v tiste komunikacijske momente, ki so bili nekoč zapolnjeni s slovenskim narečjem. Obenem pa je prav narečje najpristnejši izraz tiste kulturne stvarnosti, ki ji otrok pripada (kar gotovo ni le posebnost tega okolja), in torej sredstvo, ki je najprikladnejše za utrjevanje potrebne povezave z okoljem. Skozi narečje otrok pridobiva in utrjuje zavest pripadnosti domači skupnosti, medtem ko mu knjižni jezik odpira širša obzorja. Zato na jezik in narečje nikakor ne gre gledati alternativno, temveč ju gre obravnavati kot dve dopolnjujoči se pojavnosti istega diasistema. Špeterski vrtec se zato ne omejuje na »sprejemanje načina izražanja in sporazumevanja vseh otrok«, ki je predvideno v smernicah, temveč skrbi za ustvarjanje govornih položajev in dejavnosti, prek katerih otrok zasluti in doživlja jezikovno stvarnost okolja ter možnosti njenega razvoja. Narečje je močno prisotno v vsakodnevem življenju, pri čemer prihaja tudi do delnega odstopanja od modela jezikovnega razlikovanja po osebah, saj pri praktičnih dejavnostih uporabljata narečje tako »slovenska« kot »italijanska« vzgojiteljica. S tem se po eni strani ustvarja občutek za zvrstnost v slovenščini, po drugi strani pa se obnavlja za okolje značilna diglosija; ob tem otrok vsekakor doživlja narečje kot svoj izvorni govor, iz katerega lahko nato gradi svojo jezikovno kompetenco v smislu dvojezičnosti. Seveda pride ta proces lahko v polni meri do veljave le tedaj, ko je narečje dovolj prisotno v otrokovem domačem zaledju.

V mnogih primerih pa na zaledje otrokove ožje družine ni mogoče računati, ker je v generaciji strašev italijanščina prevzela vlogo jezika domače komunikacije (precej pogoste so tudi mešane družine). V takih primerih je nujno poseči nazaj, v generacijo starih staršev, ki jim je narečje naravno vsakdanje izrazilo in ki so večkrat nosilci tistih vrednot skupnostnega življenja, ki jih sodobni svet potiska v ozadje.

Tu se vrtec postavlja kot spodbujevalec in organizator dejavnosti, prek katerih otroci na čustveno močno motivirani osnovi zaznavajo vrednote in jezikovno bogastvo lastnega okolja.

Bolj kot za posamezne didaktične enote gre tu za celovit projekt, ki se je začel v šolskem letu 1990-91 in ki se v različnih oblikah razvija vse do danes. Vsakokratni nosilci so otroci zadnjega leta vrtca, v delo pa so v različnih fazah pritegnjeni tudi mlajši otroci. Osnovno izhodišče je naslednje: s pomočjo starih staršev zbrati gradivo, ki je nato osnova za različne didaktične dejavnosti. To gradivo je različno in se v letih spreminja. Prva tri leta so bili stari starši vključeni v najbolj naravni in samoumevni vlogi pripovedovalcev pravljic in zgodb, zbiranje pa je potekalo tako v samem vrtcu kot doma. Obisk »none« ali »nonuna« v samem vrtcu je bil seveda doživetje zase, saj se je tako obnavljala nekdanja situacija pripovedovanja večji skupini otrok, kot je bila običajna, ko so se družine zbirale v zimskih večerih k raznim opravilom. Vendar si niso vsi pripovedovalci upali »pred publiko« (to se je pokazalo predvsem v drugem letu projekta, ko so pripovedovalce snemali tudi za narečne oddaje radia Trst A) in je zato bila predvidena tudi možnost, da otrok sam z otroškim magnetofonom posname pripovedovanje v domačem okolju in posnetek prinese v šolo. Ta način se je v naslednjih letih, ko je število otrok v vrtcu vse bolj naraščalo, izkazal kot najprimernejši, čeprav so nekateri pogumnejši posamezniki še vedno prihajali pripovedovat neposredno v vrtec.

Zbrano gradivo je bilo prvo leto precej neenotno (vmes so prišle tudi pesmi, pripovedi o običajih ipd.), v naslednjih dveh letih pa se je res osredotočilo na ljudsko pripovedništvo z nekaterimi obsežnimi, lepo oblikovanimi besedili boljših pripovedovalcev.

Pravljicam so nato v šolskem letu 1994-95 sledile pesmi, predvsem pete, čeprav so bila vmes tudi krajša govornjena besedila (izštevavnice, nagajivke ipd.). Poleg znanih in dokaj razširjenih pesmi so otroci posneli tudi nekaj drobcev pripovednih pesmi, ki jih v Nadiških dolinah ne slišimo več.

V naslednjem letu so nato prišle na vrsto koledarske šege (pobiranje hlebcev za dan mrtvih, božič in koleda, pust, velika noč, romanja na Staro goro...) in delovne navade (košnja, žetev, lomljenje in ličkanje koruze, preja, kmečko delo in orodje...).

V šolskem letu 1996-97 so stari starši pripovedovali o igrah svojega otroštva, letos pa se je projekt usmeril k posameznim poklicem.

Pri zbiranju na tej stopnji seveda niso pomembni rezultati (obseg, kvaliteta in izvirnost gradiva, čeprav v nekaterih primerih tudi teh ne gre zanemariti), temveč predvsem sam potek dejavnosti, ki postavlja v neposreden stik najmlajšo in starejšo generacijo in daje obema razloge za zadoščenje. Otrok je zadovoljen s svojo aktivno vlogo zbiralca in posredovalca vrstnikom, pripovedovalec pa začuti, da je nosilec nečesa pomembnega in vrednega, da se prenaša naprej. Ker dejavnost poteka v domačem narečju, prispeva tudi k ovrednotenju slednjega oziroma predstavlja spodbudo starejšim generacijam, da jezik prenašajo na mlajše. Otrok začuti, da so tako vsebine kot oblika, v kateri se prenašajo, del njegovega okolja, saj mu jih ne posreduje vzgojiteljica, temveč nekdo od domačih, s katerim ga vežejo predvsem čustvene vezi.

Dejavnost zbiranja ni sama sebi namen, temveč služi kot izhodišče za nadaljnje delo v vrtcu. Zbrano gradivo otroci skupaj z vzgojiteljicami obdelajo na različne načine: najpogostejši so povzemanje gradiva in pogovor o njem z morebitnimi dopolnili in primerjavami, ilustracija oziroma likovna dejavnost v različnih tehnikah, priprava raznih izdelkov, petje in dramatizacija. Posamezni elementi iz gradiva so bili tudi vključeni v prireditve, ki so jih otroci pripravili (pesmi, dialogi in situacije). Ko so zbirali igre, so te igre tudi sami preigrali in osvojili, da so postale del njihovega otroštva. Vse te dejavnosti dajejo tudi možnost širše jezikovne vzgoje, primerjanja načinov izražanja in prehajanja iz narečja v knjižni oziroma pogovorni jezik ter tako utrjujejo otrokovo zaznavo o povezanosti ožje domačega s širšim slovenskim svetom.

Vsakoletni sklop sklone konkretni prikaz v obliki razmnoženega albuma, ki obsega prepis zbranih besedil in otroške ilustracije, izdelane v ta namen s flomastrom brez zapolnjevanja likovnih polj (tudi to je za otroke posebna vaja v prilagajanju sporočila prenosniškimi potrebami). Tak, iz črnbelih fotokopij sestavljen album dobijo ob koncu leta vsi otroci z vabilom, da si ga sami pobarvajo. Tako ostane za opravljenim delom oprijemljiva sled, ki pride na domove, kjer lahko besedila še enkrat preberejo, se o njih pogovarjajo, jih pokažejo znancem. V vrtcu opravljeno delo pride tako tudi v širše okolje in nanj vpliva.

Naj še omenim, da so prav v vrtcu zbrane pesmi spodbudile izdajo učbenika za glasbeno vzgojo na osnovnih šolah z naslovom »Cantiamo«. Beneški glasbenik in pedagog Nino Specogna ga je namenil predvsem državnim, italijanskim osnovnim šolam v tem prostoru in vanj vključil večinoma domače slovenske pesmi.

Sicer pa sam projekt ne glede na doslej dosežene rezultate nikakor ni izčrpan, temveč nosi v sebi še mnogo možnosti za nadaljnji razvoj, ki bo seveda v naslednjih letih lahko dobil tudi nove in drugačne oblike, ne da bi se zaradi tega izneveril svojim osnovnim izhodiščem in učinkom.

Roberto Dapit
Mladinski raziskovalni tabor 1997 - Kanalska dolina

Mladinski raziskovalni tabor se je letos vrnil v Kanalsko dolino. Skupina 20 mladih raziskovalk in raziskovalcev skupaj z mentorji je tam preživela ob terenskem delu dva tedna, od 25.8. do 6.9.1997. Prireditelji letošnjega tabora, ki je že sedemnajsti po vrsti, so Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici in Društvo mladih raziskovalcev iz Trsta in Gorice ter Društvo slovenskih naravoslovcev in tehnikov Tone Penko. Soprireditelja sta bila Slovensko kulturno središče Planika iz Ukev in gibanje Znanost mladini iz Ljubljane. Vodja tabora je bil Milan Pahor, ravnatelj NŠK v Trstu, mentorji pa Danila Zuljan iz Gorice ter Mojca Ravnik in Roberto Dapit z Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani. Bivali smo na Trbižu in delali v prostorih, ki nam jih je središče Planika v Ukvah dalo na razpolago.

Torej se je tabor vrnil v isti kraj, kjer je bil pred enajstimi leti. Leta 1987 je izšel zbornik z naslovom Tabor 'Kanalska dolina 1986', ki je pokazal rezultate tedanjega tabora. Čas je bil za ponovno terensko raziskovalno delo. Na taboru 1986 so bili v bistvu obravnava- ni isti kraji kot na letošnjem. Pristop oziroma splošni metodološki kriteriji, ki smo jih zbrali, pa so bili drugačni. Tokrat smo želeli raziskovati bolj interdisciplinarno in svoje delo osredotočiti na način življenja kmečkega prebivalstva. Tudi stroke posameznih skupin se niso tako razlikovale kot ponavadi: dve skupini sta obravnavali etnološka vprašanja, tretja, tj. jezikoslovna skupina, pa je zbirala gradivo, ki je zanimivo tako z jezikoslovnega kot z etnološkega vidika.

Izhodiščne točke raziskovalnega dela za vse skupine so bile v glavnem tri vasi: Ukve, kjer je kmečko prebivalstvo najbolj prisotno, Žabnice, kjer je kmetijstvo čisto obrobna dejavnost, in Ovčja vas, ki je imela podoben gospodarski sistem kot prejšnji dve vasi, danes pa je popolnoma usmerjena v turizem.

Glede na naše zanimanje smo torej največ pričakovali od Ukev in skupine so raziskovale pretežno tam. Ukve so tudi edini kraj, ki še danes ohranja, čeprav v zelo zmanjšani meri, cel postopek planšarstva in sistem pašništva. Žal smo takoj ugotovili, da so bili prav v tem času domačini zelo zaposleni s košnjo in s spravilom sena ter z delom na polju - pobirali so krompir. Kjub temu so nam posvetili svoj čas in včasih smo jih spraševali na planini zraven krav, ki so se pasle na senožeti. Treba je poudariti, da so

podatki, ki so navedeni v tem poročilu, nastali po dvotedenskem raziskovalnem delu in jih bo vsaka skupina kot po navadi še preverjala in dopolnjevala na terenu.

Prva etnološka skupina, ki jo je vodila dr. Mojca Ravnik, je obravnavala več področij - pregled materialne kulture, proučevanje šeg in navad in raziskovanje družine. Ta skupina je bila razdeljena v tri sekcije.

Prva je, kot že na prejšnjih taborih v Bardu, Reziji in Benečiji, pregledovala predmete in orodje na kmetijah, jih slikala in zbrala ustrezne podatke z namenom, da bi sestavila dokumentacijo o obravnavanem področju.

Drugi del skupine se je posvetil raziskavi prazničnega leta in je skušal določiti, v kolikšni meri so še šege in navade prisotne v družinah, kakšni so slovenski elementi in kako so se diahrono spremenili.

Prazniki, ki so še danes ohranjeni, se omejujejo predvsem na praznovanje miklavževega, božiča, tepežnice, novega leta, sv. treh kraljev, pusta na šolskih prireditvah, velike noči in žegna. Slišali smo od informatorjev tudi o drugih šegah, kot so na primer pehtra baba in kres, ki pa jih bo treba s pomočjo dodatnih informacij časovno in prostorsko opredeliti.

Največ podatkov je bilo mogoče zbrati o miklavževanju in žegnu. Miklavževanje je še precej razširjen pojav v celi Kanalski dolini in je izpričano od Tablje do Bele Peči. Zadnja leta so se ponekod skupine krampusov (parkeljnov) razmnožile: na Trbižu na primer, kjer je baje ena sama skupina, so zdaj tri, in vsaka obiskuje posamezen del mesta. Posebno pozornost zaslužijo maske krampusov. Nekdaj so jih domačini izdelovali iz lesa, danes so pa oblikovane iz drugačnih materialov, npr. iz lepljenega papirja, bombaža, lepenke in iz drugih umetnih materialov. Taka sprememba se najbolj izraža na Trbižu, kjer je največ udeležencev, in bi skoraj rekel, da obstaja med fanti tekma za najboljšo masko, ki je najlepše izdelana in najbolj učinkovita.

Vaški praznik, *žegen*, je v Žabnicah potekal prav v času našega tabora, na god sv. Egidija 31. avgusta. Glavna vsebina praznika naj bi bili letniki oz. naborniki, ki so v preteklem letu dopolnili 18 let. Udeležijo se tudi dekleta, oz. letnice. Izhodiščna struktura fantovske družbe naj bi bila danes močno prizadeta. Letos je bilo prisotnih samo pet letnikov - trije fantje in dve dekleti. Avtentičnost praznika je verjetno ogrožena zaradi vpliva lokalnih in zunanjih faktorjev - zmanjšano število letnikov, izguba izhodiščne funkcije kmečkega praznovanja po globoki gospodarski in socialni spremembi, turizem, politična nasprotja.

Tretje področje, ki ga je obravnavala etnološka skupina, je družina. Kraji tega raziskovanja so bile vasi Žabnice, Ovčja vas, Trbiž in Bela Peč. Na tem področju je vsekakor težje priti po petnajstih dneh raziskovanja do takih sklepov, ki bi nam omogočili odgovor na vprašanje izvora družin in rodov. Vendar je skupina opazovala določene pojave, ki jih lahko na kratko navedemo. Če so po eni strani informatorji prepričani, da od vedno živijo na tem prostoru, drugi pa trdijo, da so njihovi predniki prišli iz drugih dežel - iz Češke, Slovaške, iz Istre in nemških dežel. Dejstvo je, da so se v avstroogrskem obdobju zaradi službovanja in vojaščine spletle marsikateri sorodstvene vezi, najpogosteje med Kanalsko, Ziljsko in Gornjesavsko dolino.

Ob tem vprašanju je treba omeniti, da se je na začetku prve svetovne vojne zaradi opcij del slovenskega prebivalstva v Kanalski dolini preselil v Avstrijo. Begunstvu v nekaterih primerih ni sledil povratak, in posledica tega je bila, da so določene vasi, kot je Ovčja vas, popolnoma spremenile svojo etnično podobo. V Ovčji vasi so v povojnem obdobju priseljenci furlanskega rodu odkupili pod zelo ugodnimi pogoji zemljišča in druga premoženja slovenskih prebivalcev, ki so dokončno zapustili svoje domače

kraje. Današnja podoba te vasi je v bistvu taka, da je tam zelo malo slovenskega prebivalstva.

Naslednji dejavnik vzpostavljanja sorodstvenih vezi je bila ekonomska emigracija. To lahko zasledujemo v obdobju med obema vojnoma, ampak tudi že prej, ko so se ljudje iz gornjega Posočja zaposlovali v Kanalski dolini in obratno. Velikokrat smo slišali tudi, da je Kanalska dolina imela stike z Benečijo in Rezijo. Iz Rezije so prihajali bodisi moški, ki so delali kot pastirji na planini, bodisi ženske, ki so pobirale krompir na polju v dolini. Na selitev družin so vplivali ne samo zgodovinski in politični faktorji, ampak tudi naravni, predvsem poplave. Torej so se družine premikale tudi v okviru doline ali iste vasi.

Druga etnološka skupina, ki je delovala pod vodstvom mag. Roberta Dapita, je obravnavala fenomen pašništva in je skušala ugotoviti sistem planšarstva v odnosu z vasjo. Tudi v tem primeru je seveda dodatno raziskovalno delo nujno, da bi prišli do bolj natančnih rezultatov.

Skupina je svojo dejavnost osredotočila na dve vasi, Ukve in Žabnice, nekaj podatkov pa je zbrala v Ovčji vasi. Raziskovala je tudi način življenja skozi celo leto, torej poleti na planini in pozimi v vasi. Raziskovalno delo je potekalo predvsem na tistih planinah, ki so bile še delujoče, ali pa v vasi pri informatorjih, ki se še ukvarjajo ali so se v preteklosti ukvarjali s kmetijstvom. Podatke smo snemali na trak, zbrali pa smo tudi nekaj slikovnega gradiva.

Temeljna ugotovitev je, da je sistem pašništva v Ukvah in Žabnicah različen. V Ukvah so jalovo živino, vole in konje najprej gnali na skupno najeto planino v Patoci/Ciurciule in potem na visoko skupno planino Liep vrh ali Kok. Na teh planinah je pasel živino najeti pastir, ki je bil velikokrat Rezijan. Mlečno živino pa so kmetje gnali na zasebne planine na Ravni, Podravni, v Zadnjih Ukvah, Podtamarju in v Filci. Na zasebnih planinah so bile senožeti in pašniki. V jeseni so jalovo živino, vole in konje odgnali nazaj v Patoci ali pa na zasebne planine in ob prvem snegu so se kmetje preselili spet v vas. Vemo, da so nekateri še do nedavnega ostali z jalovo živino na planini tudi pozimi. Kmetje, ki niso imeli planine, so poleti pasli živino v okolici vasi, po navadi na Buatah, med Ukvami in Ovčjo vasjo. Drugačno organizacijo planšarstva smo dokumentirali v Žabnicah. Mlečno živino so kmetje na začetku junija odgnali na planino Breznik v Tinjem Logu in čez nekaj tednov na planino Višarje. Za živino je skrbel najeti pastir in za izdelavo mlečnih izdelkov je bil pomagač 'k'sir'. Jalova živina in voli so se pasli na različnih planinah, ki so se vrstile glede na višino oz. na rast trave. Konec maja so gnali živino na planino Uom, v bližini Žabnic, kjer je ostala nekaj tednov, potem so jo odgnali prek Mrzle Vode na planino Pašnik, in nazadnje, po mesecu in pol, na planino Sedlo nad Prašnikom. Osmega septembra so živino odgnali prek doline Zajzere in čez Ovčjo vas spet na planino Uom, kjer se je pasla, dokler so to dopuščale vremenske razmere.

Drugi cilj raziskovanja je bil ugotoviti prisotnost kmečkega prebivalstva, ki se še ukvarja z živinorejo. Ugotovili smo, da je število takšnih kmetov izredno nizko, če pomislimo, da je bilo gospodarstvo teh vasi, posebej Ukev, kmečkega tipa - v Ukvah jih je nekaj čez dvajset in v Žabnicah manj kot deset. V Ukvah se dva kmeta ukvarjata tudi s kmečkim turizmom in obstaja tudi koča 'pri Gamzi', ki po družinskih vezeh ponuja lokalne kmečke izdelke. Skušali smo sestaviti seznam živine v Ukvah in Žabnicah in na splošno se je izkazalo, da so danes krave skoraj edina vrsta živine, ki pride v poštev za živinorejo v teh krajih. Vole so seveda namestili s traktorji in ovčereja ni več donosna zaradi netržnosti volne.

Poleg tega je skupina raziskovala druge vidike, ki so povezani z živinorejo, planšarstvom in poljedelstvom. To so na primer znamenja živine, ki so bila po navadi na

različne načine narejeni urezi na uhlju, ali imena krav, najbolj pogosta so Cika, Šeka, Gamsa, Pljema, in volov, kot Cik, Šek.

V dolini so se kmetje ukvarjali tudi z delom na polju. Značilni pridelki tega področja so 'hrušče' oz. krompir, zelje, fižol in koruza. Veliko domačinov se še ukvarja z gozdarstvom, in tukaj je treba omeniti, da obstajajo na tem prostoru servitutne pravice, ki pripadajo večini hiš.

Tretje področje letošnjega tabora je bilo jezikoslovje, delo je potekalo pod vodstvom prof. Danile Zuljan. Kot je bilo že prej omenjeno, gradivo ni bilo obravnavano zgolj z jezikoslovnega vidika. Zbiranje gradiva je potekalo po določenih kriterijih. Nabiranjtu ljudskega slovstva in narečnega besedišča je sledila glasoslovna in leksikalna analiza zbranega gradiva. Zbrane so bile pravljice, pripovedke, bajke, legende, pesmi in pregovori. Narečno besedišče je povezano zlasti z družino, hišo, hrano, oblačili in mi-zarstvom. Gradivo, ki je posneto na trak in zapisano v fonetični tanskripciji, je delno v knjižnem jeziku.

Jezikovna slika Kanalske doline je precej artikulirana in kaže tudi zapletenost so-cio-kulturnih vprašanj tega področja. Ti kraji na tromeji so par excellence simbol večjezičnosti, ker se tukaj prepletajo slovenska, italijanska in nemška kultura. Kolikor smo opazili, lahko trdimo, da starejše generacije v Ukvah in Žabnicah aktivno obvladajo slovensko, nemško in italijansko in, za prva dva jezika, tudi narečno obliko. Furlanščino pa, vsaj po mojem mnenju, pretežno pasivno. Presenetilo nas je, da domačini srednje in starejše generacije obvladajo poleg narečja nekakšen krajevni slovenski standardni jezik, čeprav živijo na ozemlju, kjer šolski sistem Videmske pokrajine dovoljuje pouk izključno v italijanskem jeziku, kljub močni prisotnosti slovenskega prebivalstva, vsaj v Ukvah in Žabnicah. Zelo pomemben faktor za ohranitev slovenskega jezika je bila in je še zmerom cerkev, kjer je slovenščina ohranjena predvsem v liturgiji, zlasti v Ukvah. Naslednji dejavnik naj bi bili stiki z govorniki iz drugih slovenskih krajev v matični Sloveniji ali v zamejstvu. Mediji pa v tem prostoru niso imeli večjega vpliva.

Možnosti za učenje slovenskega standardnega jezika danes obstajajo, toda le v pri-vatnih ustanovah v obliki tečajev. Nekateri domačini si prizadevajo, da bi bila slovenščina vključena v redni šolski program. Rešitev tega vprašanja ni preprosta: po eni strani zaradi očitnih birokratskih težav, ki bi jih bilo možno rešiti (naj navedem primer za-sebne dvojezične šole v Špetru v Benečiji, ki jo je italijanska vlada končno priznala), po drugi strani pa srečujemo težje probleme, ki izhajajo iz različnih stališč prebivalstva glede vključitve standardnega jezika v redni šolski program ali na splošno iz konflikt-nega odnosa posameznikov do slovenstva. Uvedba slovenščine v redni pouk bi tudi tistim šolam v Kanalski dolini, ki imajo sicer premalo učencev, zagotovila nadaljnji obstoj, ker bi pridobile status eksperimentalnih šol. Predvidoma se bo to mogoče uresničilo v bližnji prihodnosti.

To pereče vprašanje, ki velja za celo slovensko področje v Videmski pokrajini, se povezuje z identiteto slovenskega prebivalstva, ki pripadnost slovenstvu na različne načine sprejema. Če v Beneški Sloveniji italijanski jezikovni in kulturni faktor močno vplivata na ohranitev slovenske identitete, je v Kanalski dolini še dodatni faktor nemškega oz. avstrijskega sveta, ki je z zgodovinskega vidika zelo globoko vpleten v kulturo tega prostora. Menimo, da se identiteta spreminja pri ljudeh na različnih ravneh in se to tudi na zunaj kaže različno. Verjetno pride do popolne zamenjave identitete v daljšem procesu, potem ko preide različne stopnje prepletanja ali prekrivanja. Na primer, da se človek istoveti drugače v družinskem krogu, s prijatelji ali v javnosti. Zdi se nam, da je sicer v tem okolju pri marsikom prišlo do popolne zamenjave. Posamezniki, ki delno ali

sploh ne priznajo svoje pripadnosti slovenstvu, lahko prekrivajo svojo slovensko identiteto z drugim elementom, ki je po navadi nemško-avstrijski. Tak proces naj bi bil z njihovega vidika tudi »upravičen«, ker je na tem prostoru nemški element že davno prisoten. Opazovali smo tiste domačine, ki tudi v javnosti izražajo svojo pripadnost nemškemu svetu, čeprav obvladajo narečni in standardni slovenski jezik. Zgled nemškega sveta je verjetno za nekatere večjega pomena kot slovenski, medtem ko je italijanski oz. furlanski svet v tem procesu popolnoma izločen. Vzroki so zgodovinske, psihološke, socialne in druge narave: pomembno zgodovinsko dejstvo je, da je do leta 1991 bila Slovenija dežela, ki je politično delovala v nasprotni smeri kot Italija; na socialni ravni so v obdobju nacifašizma imeli ljudje hude izkušnje z nestrpnostjo; s psihološkega vidika so razvidni kompleksi manjvrednosti, zato ker je slovensko prebivalstvo na tem ozemlju pretežno kmečko.

Po drugi strani smo ugotovili, da domačini želijo sožitje in trdijo, da so pripravljeni sprejeti drugačnost, ki je zelo značilna na tem ozemlju. V njihovih besedah se sicer skrivajo različne izkušnje, o katerih raje molčijo in ki so nedvomno označene kot nestrpnost take in drugačne narave. Zapleteno vprašanje o identiteti v Kanalski dolini gotovo zahteva posebno pozornost in dolgoročno opazovanje.

Na koncu je treba povedati še to, da je bila zaključna prireditev tabora v Beneški palači v Naborjetu. Skupine so ob diapozitivih predstavljale opravljeno delo s poročili in video film je pokazal odlomke delovnega časa in družabnega vzdušja na taboru. Predvidevamo, da bodo rezultati mladinskega raziskovalnega tabora 1997 kot po navadi tudi objavljeni v posebnem zborniku, zelo verjetno že naslednje leto.

V Buenos Aires in nazaj (Pogovor z Edom Škuljem)

Gospod Škulj, dolga leta ste živeli v Buenos Airesu, a ste se v Argentini tudi rodili?

Ne, rodil sem se v Podsmreki (osebno rajši rečem Podsmreko) pri Vélikih Laščah, ne v isti hiši kot moj prastari stric Josip Stritar, ampak v sosednji. Sicer bi se moral roditi v Pirničah pod Šmarno goro, kjer je bil oče šolski upravitelj, vendar se je aprila 1941 začela vojna, jaz sem se pa rodil maja že v Provinci di Lubiana. Oče je bil odpeljan v nemško ujetništvo, mama pa je prišla domov, zato sem se rodil v Podsmreki. Sem pa kar ponosen, da sem se rodil v fari, ki ima častni naslov Slovenske Atene. Saj veste: Trubar, Stritar, Levstik...

Kdaj pa ste šli v Argentino?

Med vojno sta bili obe naši družini odločno na strani domobrancev, zato je maja 1945 oče odšel prek Ljubelja na Koroško in od tam takoj v Italijo. Tako se je rešil, da ni bil vrnjen z drugimi domobranci, kot se je to zgodilo z njegovima bratoma, ki sta končala življenjsko pot v Teharjah oziroma v Kočevskem Rogu. Mama ni mogla za očetom, saj je morala skrbeti za štiri otroke, jaz sem tretji. Pač pa je izrabila prvo priložnost, ki se ji je ponudila. Njen brat ji je iz Italije poslal zanesljivega človeka, ki nas je vseh pet varno pripeljal v Gorico. Bilo je to za vse svete 1947. Z očetom smo se srečali v Rimu, kjer so nas čakali pripravljene potni listi. Po nekaj tednih v taborišču v Bagnoliju smo na novega leta dan odpluli z ladjo Santa Cruz proti Buenos Airesu, kamor smo prispeli 21. januarja 1948. Kmalu bo 50 let.

Pogovor pravi, da je vsak začetek težak. A Vaš tudi?

Moj ne, naš pa. Prve dni smo bili v tako imenovanem imigrantskem hotelu. Oče je takoj dobil službo, najprej kot fizični delavec, kmalu je prišel v pisarno in čez nekaj časa k nekemu zastopstvu Mercedes-Benz, ker je znal nemško. V tej službi je ostal praktično do upokojitve. Po posredovanju predvojnih slovenskih priseljencev smo dobili v najem hišo v Martinezu, predmestje severno od Buenos Airesa; v tem kraju imamo - sicer v novi hiši - še danes svoj dom.

Kako pa je bilo v šoli, saj niste znali špansko?

Zelo preprosto. Čez nekaj tednov - šolsko leto na južni polobli traja od marca do decembra - sem šel v prvi razred in sem se ravno tako začel učiti pisati in brati kot vsi moji sošolci. Stanoval sem v zavodu slovenskih šolskih sester v buenosaireški četrti La Paternal. Dve od štirih sester sta bili Slovenki, zato prehod ni bil tako hud. Naslednji dve leti sem hodil v šolo od doma, dve leti nato pa sem bil v argentinskem malem semenišču, ker so nas dodobra napitali z latinščino. Medtem so Slovenci ustanovili Škofov (pozneje: Rožmanov) zavod v Adrogué, predmestje južno od Buenos Airesa, kjer sem kot gojenec končal osnovno šolo in naredil gimnazijo, ki je trajala pet let. Obiskovali smo odlično argentinsko gimnazijo, ob sobotah pa smo imeli poleg verouka slovenske predmete: slovenščino, slovstvo, zgodovino in zemljepis.

Kdaj ste se odločili za duhovniški poklic?

Niti ne vem. Veste, to pride samo od sebe. Vedel sem, da moram postati duhovnik, in tega koraka se nisem nikoli kesal. Morda sem »dedno obremenjen«, ker imam po mamini strani strice duhovnike do petega kolena, naprej pa nisem še raziskoval, in sicer: Stritarjev stric je njega študiral, Stritarjev brat je bil župnik v Komendi, Stritarjev nečak je bil dekan Juvanec v Cerknici, dva mamina brata sta bila duhovnika po vojni v Združenih državah, eden je še živ, zdaj sem pa jaz na vrsti. Tudi očetov stric je bil duhovnik, in sicer svetnik Karel Škulj, župnik v Dolenji vasi pri Ribnici in narodni poslanec v Beogradu.

Kje ste pa teologijo študirali?

Na Teološki fakulteti v Ljubljani... v izseljenstvu! Ker se je leta 1945 izselilo veliko profesorjev in bogoslovcev, so še istega leta dosegli, da je bila ustanovljena cerkvena fakulteta z uradnim naslovom *Facultas Theologica Labacensis*. Najprej je delovala blizu Padove, nato v Brixnu, leta 1948 se je preselila v Argentino, najprej v San Luis, od leta 1951 pa v Adrogué. Praktično sem ostal v isti hiši. Sem pa zadnji duhovnik, ki je izšel iz tega semenišča oziroma ki je končal študije na tej fakulteti. Posvečen sem bil 18. decembra 1965, takoj po sklepu Drugega vatikanskega cerkvenega zbora; po vrsti sem pa 55. duhovnik iz te ustanove. Kar veliko, ali ne?

Vsekakor. Kakšne spomine pa imate na profesorje?

Najboljše. Jasno je, da izbire ni bilo veliko. Med najboljše štejem Ignacija Lenčka, Mirka Gogala, Jožeta Ranta, med zelo dobre pa Franca Gnidovca, Filipa Žaklja, Branka Rozmana. Vsi pa so se izredno potrudili in nam dali vse, kar so v tistih težkih okoliščinah mogli. Študij je bil pa zelo strog, saj so ohranili še predvojni način študija, ko je bilo treba delati za vsako od dvanajstih kateder tako imenovani diplomski izpit čez vse predmete omenjene katedre. Ker nas je bilo malo - zadnje leto sva ostala dva: z menoj je bil Marjan Bečan, zdaj župnik za Slovence v Münchnu, - so še bolj privijali, da ne bi padla disciplina in resnost.

A ste šli takoj po posvečenju v Rim?

Ne. Ker sem moral šest mesecev čakati, da se začne novo študijsko leto na severni polobli, sem šel za pol leta k stricema v Združene države, v Minnesoto. Tam sem prišel v prvi stik z neposrednim dušnopastirskim delom, hkrati sem se pa angleščine nalezal.

Kako, da ste se odločili za študij cerkvene glasbe?

Glasba me je vedno veselila, že od mladih nog. Zbiral sem plošče, pel pri zborih, že v gimnaziji orglal (na harmonij!) pri mašah, v semenišču sem vodil zbor. Ker nas je bilo

malo, je bil samo oktet. Pa smo baje kljub temu včasih kar dobro zažingali. Je pa tudi po tej strani neka »dedna obremenjenost«. Stritarjev nečak je bil Ferdo Juvanec, pranečak Vilko Ukmar, prapranečak je Alojz Srebotnjak. Tudi stric Stanko je vodil zbor v semenišču in se je nagibal k študiju glasbe. Na očetovi strani so bili pa sploh dobri pevci. Ko so se vsi zbrali, je bil pravi »dobro uglašeni« sekstet. Sicer pa je bil nekdanji učitelj posluh pogoj, ki ga je moj oče dobro izpolnil, saj je tudi za silo igral violino.

Kje ste pa v Rimu študirali glasbo?

Na Papeškem inštitutu za cerkveno glasbo (Pontificio Istituto di Musica Sacra). Začetek je bil težak, ker nisem s seboj prinesel dovolj dobre osnove. Ker pa ima inštitut konservatorijski način študija, je kmalu steklo. Vsak študent je moral najprej ob študiju osnovnih predmetov narediti dve leti gregorijanskega petja, nato si pa lahko izbiral različne smeri tako kot na naši Akademiji za glasbo: kompozicijo, orgle, muzikologijo, gregorijansko petje ali cerkveno glasbo. Imeli smo imenitne profesorje, nekatere prave svetovne znamenitosti: Iginio Anglés, Eugène Cardine, Domenico Bartolucci, Vieri Tossati, Ferruccio Vignanelli, Armando Renzi, José Lopez Calo, Ferdinand Haberl, Erich Arndt. To so imena, ki jih vsak muzikolog pozna. Nudili so nam veliko. Vsak je lahko zajemal, kolikor je hotel. Študij sem junija 1972 - že 25 let! - sklenil *summa cum laude* z disertacijo o Stanku Premrlu, katere mentor je bil Ferdinand Haberl.

A niste študirali tudi teologijo?

Ja, opravil sem magisterij na Papeški lateranski univerzi (Pontificia Universitas Lateranensis), in sicer leta 1971 z magistrskim delom o krstu. Tukaj ni bilo težav, sam sem prinesel zares solidno znanje iz semenišča oziroma fakultete.

Po končanem študiju ste prišli v Ljubljano?

Ne. Ko sem leta 1972 končaval študij v Rimu, se je smrtno ponesrečil dr. Franček Prijatelj, župnik za Slovence v Frankfurtu. Ker je bilo zelo težko dobiti duhovnika za to mesto, me je nadškof Pogačnik prosil, če bi šel za nekaj let v Frankfurt. Nastopil sem 1. julija 1972 in ostal do novembra 1975. Tu je bilo veliko voženj, saj je bilo treba skrbeti za Slovence v treh škofijah: Limburg (kamor spada Frankfurt), Mainz in Fulda, kjer pa ni bilo skoraj nobenega Slovenca. Delo sem rad opravljal, vendar to ni bilo zame, čeprav nisem bil nikoli ne prej ne potlej gospodarsko tako dobro preskrbljen. Sem pa Bogu hvaležen, da sem se nekaj nemščine nalezal.

Če sem prav razumela, ste novembra 1975 dokončno prišli v Ljubljano. A je bil prehod težak?

Niti ne, ker sem se vedno čutil zavednega Slovenca. Doma je oče zahteval, da smo govorili čisto slovenščino (vedno smo rekli sladkor, nikoli cuker), šest let sem bil v slovenskem zavodu, nato v slovenskem semenišču. V Rimu sem stanoval v Sloveniku in tako prišel v stik s slovenskimi duhovniki, ki so me sprejeli brez vsakih pomislekov. Za božič in veliko noč sem vedno prihajal v Ljubljano, kjer imam številno žlahto - v Buenos Airesu smo bili sami, nismo imeli ne stricev ne bratrancev, - tudi poletne mesece sem preživel v Sloveniji, če le nisem šel na kakšen jezikovni tečaj. Iz tega vidika se zdi, kot da je bilo vse »programirano« oziroma v Božji previdnosti.

A ste v Ljubljani takoj začeli s cerkveno glasbo?

Najprej sem kot duhovnik postal korni vikar in stolni kaplan ter organist za ljudsko petje. To službo opravljam že 21 let. Takoj nato me je prof. Trošt prosil, da bi na

Orglarski šoli imel zgodovino glasbo, pozneje tudi organografijo. Z letom 1976 smo obnovili revijo *Cerkveni glasbenik*, ki letos izhaja že v 90. letu, ob njem pa so izhajale druge izdaje, med njimi *Cerkvena zborovska pesmarica*. Vsi skupaj smo sodelovali pri ljudski pesmarici *Slavimo Gospoda*.

Kdaj pa ste prišli na Teološko fakulteto?

Šele leta 1989, ko Teološka fakulteta še ni bila v sklopu Univerze v Ljubljani, sem bil izvoljen za fakultetnega tajnika. Potem so prišla pogajanja za vstop v univerzo, ki so se srečno končala novembra 1992. Od novega leta 1996 sem koordinator za znanstvenoraziskovalno dejavnost in urednik fakultetnih izdaj. V tem času sem tudi napredoval v višjega znanstvenega sodelavca.

Ukvarjate se tudi z Gallusom. Kdaj ste se z njim spoznali?

Iacobusa Gallusa vsak pošten Slovenec pozna. Z njim pa sem se začel ukvarjati leta 1983, ko sem na povabilo akad. Dragotina Cvetka začel pripravljati novo izdajo njegovih skladb. Letos bo izšel 20. zvezek, s čimer je Gallusov opus sklenjen v novi, sodobni, kritični, a vendar praktični izdaji.

Če sem prav seštela, ste bili 18 let v Buenos Airesu. A imate še kaj stikov z njim?

Res sem bil 18 let v Buenos Airesu, od prvega razreda osnovne šole do diplome, nato sem pa rekel: Hasta la vista! Imam pa zelo tesne stike z njim. V Martinezu še vedno živi 84-letna mama s starejšim bratom, v Buenos Airesu samem pa štiri sestre; poleg starejše še tri, ki so se rodile v Argentini. Zato med seboj govorimo o starejših Slovencih in mlajših Argentinkah, vsi skupaj pa smo drug na drugega zelo navezani, kljub razdaljam. Vsaka od njih obišče mamu obvezno enkrat na teden. Ker so se zadnja leta medcelinske poti tako poenostavile, že nekaj let preživljam svoj letni dopust med njimi. Vsi so že prišli vsak enkrat na obisk v Slovenijo.

Kako pa gledate nazaj na tamkajšnjo slovensko skupnost?

Ponosno. Predvsem na kulturnem področju. Pomislite, kaj vse so ustvarili! Hvala Bogu, da imamo nekaj knjig, ki nam vsaj nekoliko približajo vse njihovo kulturno prizadevanje: *Zbornik Slovenske kulturne akcije 1954-1994* (Buenos Aires - Celje 1994), zbornik *Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki* (Ljubljana 1995) ob 60-letnici izhajanja revije *Duhovno življenje*, v kateri je izšlo tudi *Bibliografsko kazalo* (Ljubljana 1993), *Bibliografsko kazalo Meddobja* (Ljubljana 1994) ali *Letopis slovenskega glasbenega življenja v Argentini* (Celje 1995). Težko bi bilo opisati samo njihov tisk: verski tednik *Oznanilo* in politični tednik s pomenljivim naslovom *Svobodna Slovenija*, mesečnik *Duhovno življenje* in do pred kratkim *Katoliški misijoni* (zdaj izhajajo v Ljubljani kot *Misijonska obzorja*), razni vestniki in samostojne knjige, da o Slovenski kulturni akciji (SKA) sploh ne govorimo: štirinajstdnevnik *Glas SKA*, iz katerega si zvedel vse, kar se je pomebnega na kulturnem področju na svetu zgodilo, dvo- ali trimesečnik *Meddobje* s pesniškimi, esejističnimi ali dramskimi prispevki. Vse to že 50 let in brez vsakega honorarja! Še več! Imam vtis, da so buenosaireški Slovenci kupovali slovenske knjige samo zato, da bi jih tisti, ki so imeli kaj povedati, mogli izdajati, čeprav jih morda vseh le niso prebrali.

Tisk je seveda najbolj opazen, ker ostane. A so imeli tudi druge kulturne dejavnosti?

Seveda, mene pač zanima najbolj glasbena dejavnost, ki je bila izredno bogata. Koliko lokalnih zborov je bilo, da o središčnem zboru, ki ima ime po Iacobusu Gallusu,

sploh ne govorimo. O njihovi kakovosti smo se lahko prepričali leta 1991, ko je bil na turneji po Sloveniji neposredno pred osamosvojitvijo. Vsak Gallusov nastop je bilo doživetje zase, pa naj je to bilo sodelovanje pri bogoslužju ali pa samostojen koncert. Predvsem letne koncertne smo težko pričakovali. Koliko je vsega tega bilo, nam nekoliko predstavi omenjeni *Letopis slovenskega glasbenega življenja v Argentini*, v katerem so zbrana in urejena samo poročila iz *Svobodne Slovenije*. Na glasbenem področju moramo spet omeniti SKA, saj je glasbeni odsek pripravljala neverjetno kakovostne koncerte, pa naj so bili instrumentalni, npr. pianist Jože Osana, violinist Alojzij Šonc, ali vokalni, npr. Tercet oziroma Kvartet Finkovih, s katerimi je sodeloval Alojzij Geržinič, mož sopranistke v kvartetu, za katerega je prirejal ljudske ali ustvarjal umetne pesmi ter jih tudi sam spremljal na klavirju. Dokaz je plošča Kvartet Fink z leta 1965, ko so bili na vrhuncu moči.

Vidim, da ste kar navdušeni na glasbeno dejavnostjo! Kaj pa drugo, na primer gledališče?

Tudi. Sicer pa imate prav, da človek s tem, da poudarja svojo stroko, lahko postane krivičen do drugih. Slovenski domovi so nadaljevali izročilo ljudskih odrov in uprizarjali ljudske igre, kot so *Divji lovec*, *Slehernik* ipd. Povsem nekaj drugega pa je seveda bilo delovanje gledališkega odseka SKA. To je bilo vsaj na polpoklicni ravni. Dobro se spominjam odličnega Linhartovega *Matička* ali Claudelovega *Marijinega oznanjenja* ali Eliotovega *Umora v katedrali*. Ker večkrat omenjam SKA, bi rad povedal še to. Slovenci v Buenos Airesu so si ustvarili Slovenijo v malem. Imeli so svojo vlado v izgnanstvu, tako imenovani Narodni odbor z Milošem Staretom na čelu, imeli so svojo »škofijo«² z duhovniki in msgr. Antonom Oreharjem v vlogi škofa, imeli so sobotne slovenske šole, srednješolski tečaj, fakultete ravno ne, razen teološke, čeprav so imeli oddelek na Ukrajinski univerzi, SKA pa je prevzela vlogo Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Zato se je v njej zbiralo najboljše, kar so argentinski Slovenci premogli: od slikarjev (Bara Remec) prek kiparjev (France Ahčin) do arhitektov (Marjan Eiletz), od glasbenikov (Alojzij Geržinič) do gledaliških režiserjev (Nikolaj Jeločnik), od pesnikov (France Papež) do pisateljev (Zorko Simčič). Njeni člani so bili seveda raztreseni tudi drugod po svetu.

Vsekakor dobra bera! Omenili ste Narodni odbor. Ali je bila politika zelo navzoča?

Razumljivo! Slovenci so morali zapustiti domovino, ker so bili krščanskega prepričanja in ker so v večini hkrati pripadali k Slovenski ljudski stranki. Morda sta bila za današnji pokoncilski občutek *Thron und Altar* malo preveč skupaj, kot bi rekli v stari Avstriji. Pa jim verjetno ne gre zameriti. Glavni praznik argentinskih Slovencev so bile domobranske proslave junija meseca, ko so se spominjali med vojno padlih in po vojnih ubitih domobrancev ter njihovih vojnih tovarišev.

Omenili ste celo »škofijo«. A je bilo veliko slovenskih duhovnikov?

Baje je v povojnih letih prišlo v Argentino okrog 80 slovenskih duhovnikov, ki so bili na vrhuncu moči. Ker je v Argentini kronično pomanjkanje duhovnikov, so bili še kako dobrodošli. Razdelili so se po škofijah in postali župniki in celo generalni vikarji. Baje je bil eden celo škofovski kandidat. Ob msgr. Oreharju pa se jih je zbralo nekaj, ki so skrbeli za dušnopastirstvo med Slovenci. Še danes imajo v vsakem domu kot nekake župnije, v katerih je vsako nedeljo slovenska maša.

Koliko pa je teh domov?

Poleg središčne Slovenske hiše v Buenos Airesu samem, poleg katere je slovenska cerkev Marije Pomagaj in tudi dokaj velika dvorana, je okoli glavnega mesta cel venec teh domov bolj ali manj bogato opremljenih, vsi pa imajo kar bogato kulturno dejavnost, še bolj pomembna pa je v tem trenutku družabna razsežnost. Slovenska skupnost v Argentini je stara 50 let, kar je lahko biološka doba neke izseljenske skupine. Poleg tega je v domovini padel komunistični režim, proti kateremu so se ves čas borili. Morda bodo ali že prihajajo krize, vendar se mi zdi, da bo še dolgo časa živela, ker stoji na dobrih temeljih. Vodstva organizacij prevzemajo tisti, ki so že tam rojeni. To pa je dobro znamenje.

Iz Vaših odgovorov je čutiti, da ste navdušen argentinski Slovenec? A je še kaj Argentinca v Vas?

Čutim se domovinskega Slovenca. Ker sem pa v Buenos Airesu preživel 18 let in naredil osnovno šolo in gimnazijo v kastiljščini ter imam v Buenos Airesu najožje sorodnike, je jasno, da se moje korenine stegujejo proti argentinski prestolnici.

Hvala lepa za pogovor!

Pogovarjala se je Marija Stanonik

Polona Šega

Migracije v interdisciplinarnem in mednarodnem kontekstu

Oddelek za jugovzhodnoevropsko zgodovino na univerzi v Gradcu je v sodelovanju z dunajskim Mednarodnim raziskovalnim centrom za kulturološke študije (IFK) priredil podiplomsko delavnico z naslovom Migracije v interdisciplinarnem in mednarodnem kontekstu, ki je potekala na Dunaju med 4. in 8. junijem 1997. Delo delavnice je temeljilo na projektih udeležencev, ki se na kakršen koli način dotikajo vprašanja migracij. Dr. Karl Kaser in dr. Hannes Grandits z omenjenega oddelka sta delavnico zasnovala tako, da bi na njej razpravljali predvsem o novejših metodoloških in teoretičnih pristopih k raziskovanju migracij z vidika različnih strok, iz katerih smo prihajali sodelujoči na delavnici, tako npr. z vidika etnologije, antropologije, zgodovine, političnih znanosti, pedagogike in psihologije. K sodelovanju so povabili 20 raziskovalcev iz Albanije, Avstrije, Bolgarije, Grčije, Hrvaške, Italije, Nemčije, Slovaške, Slovenije in Srbije. Pogovor naj bi se še zlasti navezal na izseljevanje z Balkana v srednjo Evropo.

Med temami, ki so jih sprejeli, so bili t. i. »gostujoči delavci« v Zvezni republiki Nemčiji med letoma 1955 in 1973 na primeru mesta Salzgitter, dunajski cehi v 18. in 19. stoletju, socialne identitete prebivalstva v Atenah s poudarkom na priseljencih v obdobju med 1880 in 1922, začasno odhajanje vajencev iz Pančeva v uk v različne dele Evrope konec 19. in v začetku 20. stoletja, izseljevanje Bolgarov v Avstrijo, kulturna identiteta bolgarskih priseljencev v Avstriji, akulturacija na primeru druge generacije priseljencev v Koebenhavnu, furlanski krošnjarji v srednji Evropi, Hrvatje na Dunaju v obdobju med 1790 in 1918, izobraževanje in migracije, vloga zgodovinske raziskave migracij v kontekstu nacionalne historiografije, prisilne preselitve in prisilna asimilacija v habsburški monarhiji v 18. stoletju, spremenljive identitete v konfliktnih situacijah na primeru beguncev iz Srbske krajine po eksodusu avgusta 1995, izseljevanje balkanskih trgovcev v srednjo Evropo v 18. stoletju, srbska družina in sorodstvo v povezavi z migracijami, selitve kristjanov v osmanskem cesarstvu v času od 15. do 17. stoletja, migracije Albancev in družbene in gospodarske posledice, dve temi pa sta bili neposredno povezani s slovenskim prostorom: zgodovinar Christian Promitzer iz Avstrije raziskuje problematiko Slovencev v Gradcu od leta 1850 do danes, avtorica tega prispevka pa sem prijavila temo slovenskih krošnjarjev, ki so si zaslužek iskali na Dunaju in okolici.

Tudi na letošnji delavnici - eno skupino je vodila Polona Fernandez - je bil očiten velik pomen raziskovanja družine. Še posebno zanimiva je vloga družine v primeru izseljevanja, kot je med svojim predavanjem pokazala priznana raziskovalka družinsko-sorodstvenih odnosov dr. Tamara K. Hareven z univerze v Delawaru v ZDA.

Christian Promitzer sledi v svojem projektu problematiki slovenskih priseljencev v Gradcu skozi določena časovna obdobja: od srede 19. stoletja do 1. svetovne vojne, časa med obema vojnama, let po 2. svetovni vojni, obdobja »gostujočih delavcev« oziroma t. i. zdomcev v šestdesetih letih in do današnjega časa. Med drugim ga zanimajo vzroki za izseljevanje, razlike med priseljenci v različnih časovnih obdobjih, odnosi in razlike med posameznimi tipi priseljencev in odnosi med različnimi generacijami priseljencev. Ugotoviti želi realnejše število slovenskih priseljencev po posameznih obdobjih, ker statističnim podatkom ne zaupa, hkrati pa tudi vzroke za takšne razlike med dejanskimi in statističnimi številkami. Ukvarja se z narodno identiteto, s stopnjami njene razvitosti po posameznih obdobjih in z vlogo različnih društev za njeno ohranjanje, z odnosom večinskega prebivalstva do priseljencev po posameznih obdobjih in s stigmatizacijo priseljencev. Pri slednji upošteva razliko med stigmatizacijo slovenskih priseljencev in njeno stopnjo v primerjavi s stigmatizacijo priseljencev z drugih območij.

Avtorica tega prispevka v svoji raziskovalni nalogi, s katero sem sodelovala na delavnici, namenjam pozornost predvsem prebivalcem z območja nekdanjega ribniškega sodnega okraja, ki so si kot izdelovalci, prodajalci in popraviljalci lesnih izdelkov iskali zaslužek na Dunaju in njegovi okolici.

V okviru delavnice so poleg že omenjene delovne skupine, ki se je ukvarjala z migracijami iz perspektive otrok, oblikovali še štiri skupine, v katere smo se lahko vključili in v njih delali eno popoldne. Skupina pod vodstvom Michaela Mitterauerja je obravnavala življenjske zgodbe migrantov. Po mnenju dr. Mitterauerja, strokovnjaka na področju zgodovinsko-antropološkega proučevanja družine, pomeni izkušnja izseljenstva spodbudo za premišljevanje in pisanje dnevnikov in življenjskih zgodb. Na dunajski univerzi (Universität Wien), kjer je profesor za socialno zgodovino, hranijo več tisoč avtobiografij ljudi iz vseh družbenih slojev, ki so se v toku svojega življenja vsaj enkrat preselili. Mitterauer je dejal, da je ime »pomembna zunanja oblika identitete«. Raziskovalci selitev naj bodo zato pozorni na imena izseljencev - na njihovo krstno ime, na njihovo ime v kraju oziroma krajih priselitve, saj so se nekateri selili večkrat, na ime v potnem listu in drugih dokumentih, na morebitno začasno ali izmišljeno ime, na ime kot vez s tradicijo ali na ime kot posledico migracije, na ime v primeru legalnih in v primeru ilegalnih migracij ali na imena, ki so jih izseljenci dajali svojim otrokom. Po Mitterauerjevih besedah so ti pogosto dobili mednarodno, »kompromisno« ime. Za migrante je bilo vedno značilno, da so imeli več osebnih imen.

Delovna skupina pod vodstvom Güntherja Müllerja se je posvetila vprašanju Turkov na Dunaju, skupina Johannes Pfliegerla problemu izseljencev pred sodiščem, skupina, ki jo je vodil Christoph Parnreiter, pa t. i. dejavnikom »push« in »pull«, dejavnikom odbijanja in privlačevanja, torej dejavnikom, ki so vplivali na odhod iz domačega kraja oziroma na izbiro določenega kraja kot cilja odhoda.

V okviru delavnice smo se udeleženci med drugim srečali s socialnimi delavci na Dunaju in se seznanili s konkretnimi težavami, s katerimi se ti srečujejo pri svojem delu s priseljenci iz različnih držav, npr. iz Turčije ali z nekaterih območij nekdanje Jugoslavije. To je bil vsekakor pomemben prispevek k razumevanju obravnavane problematike. A ostalo je še veliko vprašanj. Morda bo priložnost zanje prihodnjič, saj smo se vsi strinjali, da na tako izviren način zasnovano, dinamično in odlično organizirano srečanje s prireditelji, ki so se v vseh pogledih izjemno potrudili, nikakor ne sme biti zadnje.

Zora Žagar

Slovensko pomorsko ribištvo skozi stoletja od Trsta do Timave

Bruno Volpi Lisjak: *Slovensko pomorsko ribištvo skozi stoletja od Trsta do Timave*. Trst, Založba Mladika 1995, 349 str., ilustr.

Bruno Volpi Lisjak - kapitan v pokoju. Vrsto let je plul po svetovnih morjih in služboval v Ladjedelnici sv. Marka v Trstu. Bil je podpredsednik sesljskega jadranskega kluba »Čupa«, kar ga je usmerilo v raziskovanje morskega ribištva. Rezultat proučevanja ustnih virov in bogatega pisnega gradiva v tržaških arhivih je pričujoča knjiga. Njena vsebina je razdeljena na tri časovna obdobja: Slovensko ribištvo od začetkov do 1. svetovne vojne, ribištvo med prvo svetovno vojno in v času italijanske kraljevine s kratkim opisom povojnega obdobja.

Kot pravi avtor, »se knjiga začneja z opisom vasi, kjer so ribiči živeli, in pristanov, kjer so imeli svoje ladje«. Zibelko slovenskega morskega ribištva med Trstom in Timavo celostno predstavi skozi vsakdanje življenje in delo slovenskih ribičev.

Gospodarsko panogo, ki je bila izrednega pomena za življenje slovenskih družin ob tržaški in devinski obali, spoznamo iz povsem novega zornega kota. Do 19. stoletja je bila narava obalnega pasu od Škednja do devinskega Štivana neokrnjena in zato primerena za življenje starodavnih tehnik in načinov ribolova.

Opis krajev začne z Barkovljami. Podatke črpa med drugim iz katastrskih opisov in cenitev, ki jih je v davčne namene izdelala avstrijska oblast za časa cesarja Franca II. Pri Barkovljanah sta prednjačila lov na tone in sardone z velikimi vlečnimi mrežami, t. i. tratami, in prodaja balasta za ladje, s katerim so se ukvarjali »šavornanti«¹. Vsakodnevni prihodek so si ženske povečale s pranjem »žehte« bogatim Tržačanom. V kraju sta delovala dva šķvera - ladjedelnici, od katerih je manjša služila ribičem in »šavornantom« za popravilo bark. Slednjega so ob širitvi ceste, ki pelje iz Trsta proti Miramaru, predstavili ter s tem posredno ogrozili obstoj barkovljanskih ribičev.

¹ Z besedo »šavornanti« so v tržaški luki poimenovali Barkovljane, ki so z barkami dovažali kamenje - »balastovornim jadrnicam, da se niso prevrnile, ko so prazne plule čez ocean.

Ribarili so tudi Prosečani in Kontovelci. Prvi so celo tesali čolne in jih z vprego vozili k morju. Poleg tega so delali še v kamnolomih, prodajali kamenje za balast in se bavili z oljkarstvom. Svojega pristana niso imeli, zato so se nekateri preselili v Barkovlje. Ribiči obeh krajev so bili med seboj tesno povezani zlasti pri skupnem lovu na tone. Kontovelci so dobili svoj pristan leta 1885, kar je omogočilo nagel razvoj ribištva in opuščanje čup, čolnov, iztesanih iz enega drevesnega debla.

Središče slovenskega morskega ribištva je bilo v Križu. Križani, najštevilnejši slovenski ribiči, so lovili tone, mnogi med njimi pa so tudi kmetovali. Po izgradnji pristana leta 1874 (gradnja je podrobno opisana na straneh 54-63) so opustili starodaven ribolov s čupami, z bragoci pa so pričeli loviti tone in sardele.

V Nabrežini so zgradile pomol anglo-ameriške oblasti leta 1953. Ribiči so pričeli loviti z večjimi barkami, čupe pa so postopoma opuščali.

Sesljski zaliv je bil v lasti devinske gospode, ki je pospeševala razvoj turizma, ribištvu pa ni namenjala večje pozornosti. Prednjačila sta kmetijstvo in kamnoseštvo.

Devinsko pristanišče je bilo poznano po pretovarjanju istrske morske soli. Posebnost tamkajšnjega slovenskega prebivalstva pa je bil lov na tone in sardele. Slednje so ribiči prodajali avstrijski tovarni za predelavo rib, ki je našla mesto v nekdanjem solnem skladišču. Začelo pa se je razvijati tudi industrijsko morsko ribištvo, ki se je razmahnilo v začetku 20. stoletja. Štivanska luka je nudila zatočišče velikim barkam - toneram, s katerimi so lovili tone. V nelovnem času so bile v njej dobro zavarovane pred vetrovi in morskimi valovi.

Obsežnemu pregledu krajev, kjer so živeli in ribarili slovenski ribiči, sledi pregled plovil in lovnih pripomočkov. Med plovila, ki so jih najpogosteje uporabljali, spadajo bragoc, za katerega avtor meni, da se je razvil iz plovila tartana v italijanskem mestu Chioggia. Bragoc je bil največja barka slovenskih ribičev. Z njim so lovili na odprtem morju. S čolnom, ki se je imenoval top, so ribarili po vsem Jadranskem morju. Betjeu je bil primeren za priobalni ribolov. Ribiči so ga pogostokrat naredili sami. Ščifa pa je bilo najmanjše plovilo. Z njo so ribarili revnejši ribiči, ki niso imeli velikih mrež za lov sardel in sardonov. Pri lovu na tone so uporabljali ščife kot pomožno plovilo. Tonere, ki so bile po avtorjevem mnenju poznane zgolj med slovenskimi ribiči v Tržaškem zalivu, so služile lovu na tone. Do 2. svet. vojne so jih izdelovali v ladjedelnici Almeriga Appolonia na Rtiču sv. Bernardina.

Avtor posebno pozornost namenja čupi, čolnu drevaku. Ribiči so tesali čupe iz debla hoje ali primorskega bora. Uporabljali so jih za priobalno plovbo, plovbo v zaprtih zalivih in ob ustjih rek. Z njimi so ribarili, prevažali manjše tovore, služile pa so tudi kot pomožno plovilo pri tonolovu. Uporabljali so jih do srede 20. stoletja.

Naslednji vsebinski razdelek govori o ladjevju v lasti ribičev s stalnim bivališčem v Devinu, Nabrežini, Križu, Kontovelu, Proseku in Barkovljah v letih 1884-1923. Leta 1884 sta avstrijski ministrstvi za trgovino in poljedelstvo ter notranje zadeve izdali poseben odlok o pomorskem ribolovu, v katerem je bila uzakonjena zahteva o vodenju registra ribiških bark. Omenjeni register obsega tri knjige, ki jih hranijo v Državnem arhivu v Trstu. Iz njih sta med drugim razvidna število in vrsta plovil v Kontovelu, Barkovljah, Križu, Nabrežini in Devinu. Seznam ladjevja slovenskih vasi na Tržaškem je štel v omenjenem obdobju 451 registriranih in približno 90 neregistriranih plovil. Podatke o čupah je moč najti v popisu plovil iz Nabrežine (6 čup) in Križa (ena čupa). Podatkov o tonerah in čolnih, s katerimi so ribarili brez mrež, torej zgolj za potrebe posameznih družin, register ne vsebuje. Vpisovanje v register se je zaključilo leta 1923, ko je prešlo morsko ribištvo pod upravljanje Luške kapitanije v Trstu.

V nadajevanju nas avtor seznanja z nastankom in uporabo ribiških mrež ter z načini ribolova. Spoznamo materiale, iz katerih so izdelovali mreže, strukture, po katerih jih delimo na enostavne in trojne, ter načine lova, po katerih jih delimo na vlečne, obkroževalne in nepremične. Med vlečne mreže spadajo tartana, grip in kočja, med obkroževalne tonera, šakaleva in trata. Nepremične so tri: pasaljera, souter in guževenca; med enostavne pa spadajo malajda, šperun, škadenar, pošta za tone, jerajenca, pošta za kalamare in mrežca za sardele. Avtor podrobneje analizira obkroževalne mreže, nepremične trojne mreže, enostavne nepremične mreže in vlečne mreže. Poglavlju o mrežah sledita poglavji o drugih lovnih pripomočkih in načinih ribolova ter o prepovedanih načinih ribolova. Za ribji podmladek je bil najbolj škodljiv ribolov z razstrelivi.

Obsežno poglavje je namenjeno lovu na tone, ki je imel poleg gospodarske tudi pomembno družabno vlogo. Prvi pisani vir o tonolovu sega v leto 1552. Tone so lovili od avgusta do konca oktobra s petsto metrov dolgimi mrežami - tratami. Način ribolova, za katerega avtor meni, da je edinstven na svetu, je zahteval skupinsko delo, pri katerem je sodeloval ves kraj. Ribolov je obsegal tri faze: opazovanje prihajajoče jate, signaliziranje ribičem na morju, obkrožitev jate in vleka mreže na kopno. Oprema za ribolov je bila draga zato so si jo lahko privoščile le bogate plemiške družine iz Trsta in devinska gospoda. Slovenski ribiči, ki so se ukvarjali s tonolovom, pa so bili iz Barkovelj, Kontovela in Križa, s tremi ladjami devinskega grofa pa so lovili Nabrežinci.

Med Trstom in Timavo je bilo 14 lovišč tonov: dve v Nabrežini, deset v Križu in dve na kontovelsko - barkovljanskem območju. Poglavlje o tonolovu v 20. stoletju zaključuje avtor z besedami: »Po izgradnji državne ceste, ki je povezala Trst z okolico, je postajal tonolov za kontovelske trate zaradi vse večjega prometa, kopalcev in športnih čolnov čedalje bolj problematičen. V kriških in nabrežinskih vodah pa se je odvijal še naprej normalno.«

Poglavje o Čožotih, ribičih iz Chioggie, nam razkriva temno plat odnosov med slovenskimi in italijanskimi ribiči. Nenadzorovani ribolov z vlečnimi mrežami, incidenti na morju, kraja mrež slovenskih ribičev itd. so povzročili ostre spore med obema stranema. Avstrija, ki je ščitila zlasti lov na tone, je večkrat prepovedala lov z vlečnimi mrežami v razdalji 5 milj od brega, vendar pa ukrepi Čožotov niso ustavili. Nasilje na morju se je stopnjevalo še zlasti po 1. svetovni vojni, ko je fašistični režim podpiral vsakršna dejanja italijanskih ribičev.

V poglavju o slovenskem ribištvu od začetkov do 1. svetovne vojne niza avtor zgodovinske podatke o prisotnosti Slovencev na območju med Trstom in Timavo. Trst se je začel naglo razvijati po letu 1719, ko postane svobodno pristanišče. V poglavju o ribištvu v statutih mesta Trst in o sporih z Devinom nas avtor seznanja z devinskim in tržaškim ribolovnim območjem. Gospodarski cilji Trsta in Devina so si nasprotovali, to pa je povzročalo spore glede ribolova, prodaje rib, idr.

S kratkotrajno francosko vlado se je stanje v morskem ribištvu v marsičem spremenilo. Leta 1808 je izšel Dandolov zakon, ki je odrejal pravico priobalnega ribolova domačinom. Leta 1835 je omenjeni zakon uzakonila tudi Avstrija in hkrati izdala temeljna pravila za ribolov na Jadranskem morju. Razmahnilo so se modernejši načini ribolova, družine pa so si denarno opomogle. Poleg tonolova so največ zaslužili še z lovom na sardele in sardone, nabiranjem školjk, kaperoclov itd. Središče morskega ribištva je bilo v Križu, mesto Trst pa v začetku 20. stoletja še ni imelo svojih ribičev.

Obdobje 1. svetovne vojne je korenito poseglo v dogajanje na morju. Zaradi morskih min je bil prepovedan ribolov z vlečnimi mrežami.

Fašizem je stopnjeval agresijo na Slovence. Ribištvo je pričelo nazadovati. Pričeli so prihajati tudi ribiči z juga Italije, ki so ribarili nenadzorovano, in na morju je zavladal

popoln nered. Z začetkom 2. svetovne vojne, v katero je Italija stopila 10. junija 1940, je postalo pereče vprašanje vsakdanjega preživetja.

Povojno obdobje je prineslo nove spremembe. Slovenski ribiči, ki bi morali posodobiti ribiške ladje in lovne pripomočke, za to niso imeli sredstev. V kraje med Trstom in Timavo so pričeli naseljevati istrske begunce, ki jim je država nudila vso podporo. »Tedaj je bila zapečaten usoda slovenskih ribičev.« Leta 1995 je na območju med Trstom in Timavo ribarilo pet slovenskih ribičev: v Nabrežini brata Caharija in Ivo Pertot, v Križu Srečko Tretjak in v Brojnici Alojz Ferlan.

Avtor zaključuje delo s seznamom rib in s slovenskimi narečnimi izrazi zanje, prikazuje posameznih izsekov iz vsakdanjega življenja, med katerimi sta etnološko zanimivi poglavji o »peškadorkah«, prodajalkah rib iz Križa, in o romanju na Barbano, božjepotni kraj ribičev in mornarjev. S slovarčkom vsakdanjih besed na slovenski obali pa poseže v ribiški delovni vsakdan.

Pričujoča knjiga vsekakor da najpopolnejšo sliko zasebnega morskega ribištva na slovenskem etničnem prostoru v Italiji. Do njenega izida smo slovensko morsko ribištvo poznali po krajših prispevkih, ki so s prikazom plovil in lovnih pripomočkov orisovali predvsem materialno plat ribištva. Med avtorji je potrebno omeniti Z. Jelinčiča z delom o razvoju slovenskega ribištva ob tržaški obali (Trst 1967), R. Lenčka z delom *Gradivo o slovenskih ribičih ob Jadranskem morju, Ob Jadranu, etnografski zapiski in študije*, Trst 1947, str. 32-49 in delom *Poročilo o čupi* (Izvestje srednjih šol za šolsko leto 1949-1950, Trst 1950, str. 3-7). O kriških ribičih je pisal še A. Kapelj v *Jadranskem koledarju* leta 1956. Itd.

Knjigo o slovenskem morskem ribištvu je napisal avtor, ki se je rodil v Trstu. Z njo je tamkajšnjim ljudem, predvsem pa nam v matični domovini, prikazal povsem novo podobo vsakdanjika slovenskega ribiča. Mnogim je ribištvo namreč bilo glavni vir zaslužka.

Avstroogrška je v dogajanje na morju vpeljala red in disciplino. Slednje je omogočalo ohranjanje stoletne tradicije v načinih in tehnikah ribolova. Prva svetovna vojna je prizadela veliko število prebivalcev, še huje je bilo v obdobju fašistične Italije. Stanje se je še poslabšalo v času 2. svetovne vojne, ko je ribištvo povsem zamrlo. Po vojni si je nekoliko opomoglo. Zlasti dobro se je ohranil priobalni ribolov, vendar nikoli več ni zaživel z vso svojo močjo. S politiko naseljevanja tujcev na slovenski etnični prostor med Trstom in Timavo so dokončno zamrli poskusi ponovne obuditve slovenskega morskega ribištva.

Vera Smole
»Jezik je zrcalo, je zgovorna priča narodove zgodovine«

Ob izidu izbranega dela Tineta Logarja **Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave**, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1996 /uredila Karmen Kenda - Jež/, 426 str. in XXVI str. uvodnih pojasnil.

Tako je zapisal avtor v eni svojih dialektoloških študij¹ leta 1954, v času svojih najbolj intenzivnih terenskih raziskav slovenskih narečij za Slovenski lingvistični atlas, za eno od tistih temeljnih del slovenskega jezikoslovja, ki bi kazalo, do kod izven državnih meja naj bi segala zavest o pripadnosti slovenstvu, gojena z ohranjanjem prvega materne jezika, to je narečja. Vendar pa je avtor z grenkobo dostikrat moral ugotoviti npr. takole: *»Kot Djekše je tudi Kneža že močno germanizirana. To je nasledek stoletne raznarodovalne politike in tisočletnega življenja prebivalstva v teh vsem mogočim materialnim in moralnim pritiskom najbolj izpostavljenih krajih. Zato slovenske narodne zavesti med ljudmi skorajda ni več. Vendarle pa med seboj še vedno govore v slovenskem narečju, čeprav o tem, da so Slovenci, večinoma ne marajo več slišati. Šola je seveda že dolgo popolnoma nemška; kako je v cerkvi, nisem poizvedoval. Vendarle se mi zdi, da se pridiga in moli tudi v slovenskem jeziku, podobno kot na Djekšah, kjer je duhovnik edni človek v vasi, ki si še prizadeva – čeprav z majhnim uspehom – da bi zavest slovenstva med ljudmi še ohranil.»*²

V drugi študiji beremo takole:

»Slovencev v Kanalski dolini ni mnogo, vsekakor ne več kot nekaj tisoč. /.../ Vasi so deloma mešane, vendar je velika večina slovenska. /.../ V etničnem pogledu so najbolj slovenske menda Ukve. Razen domačega slovenskega narečja pa ljudje, vsaj starejši, večinoma govore tudi nemško, italijansko in furlansko, ker je pač njihov položaj tak,

¹ Dialektološke študije: IV. Refleksi za praslovanske nosnike med srednjo Soško in Čepovansko dolino. - SR 5-7 (1954), 163-166; v obravnavanem delu 54-56, citat na str. 56.

² Dialektološke študije: XIV. Govor vasi Kneža pri Djekšah na Koroškem. - SR 16 (1968), 395-412; v obravnavanem delu 114-125, citat na str. 114.

da imajo stalno opraviti z Nemci, Italijani in Furlani. /.../ Slovenski jezik ni uradno priznan. Zato se ga v šolah ne uče, slišijo ga le s prižnice. Njihov položaj je tak, kot v videmski provinci sploh. Vendar so Slovenci v Kanalski dolini glede družbenega ugleda in veljave slovenskega jezika deloma na boljšem kot Slovenci v Reziji ali Terski dolini. Tu se namreč useskozi močno čuti slovensko nacionalno zaledje, kajti stiki med Trbižem kot upravnim središčem tega področja in Gorenjsko, zlasti Ratečami in Kranjsko goro, so zelo živi. Čeprav slovenski jezik uradno ni priznan, ljudje vendarle čutijo, da njegovo znanje v usakdanjem življenju ni brez koristi, zlasti še zato, ker se je med Trbižem in Slovenijo razvil živahen trgovski promet v obojestransko korist. /.../ Prebivalstvo slovenskih vasi je v glavnem kmečko. Po vojni se je močno razvil tudi turizem, zlasti v Žabnicah. V narodnostnem pogledu to slabo vpliva, ekonomsko pa so si ljudje z njim precej opomogli.³

V najbolj zahodni slovenski vasi Potoče (Potschach) pri Šmohorju na avstrijskem Koroškem pa je ugotovil naslednje:

«Tu se slovenski in slovanski svet konča. Kot drugod po Koroškem seveda so tudi Potočani dvojezični. Slovenske šole nimajo, pa tudi v cerkvi na Brdu (Egg) večidel slišijo samo nemško govorico. Razmere na Koroškem so take, da slovenski jezik nikjer v družbi ne uživa ugleda in priznanja. Zato je razumljivo, da mladi rod slovenski jezik vse manj zna in ga zaradi kompleksov in v stoletjih privzgojenih predstodkov tudi ne mara več govoriti. /.../ Vendar pa se slovensko narečje zlasti ob domačem ognjišču in v medsebojnem občevanju domačinov še precej trdno drži, kar se mi zdi spričo tamkajšnjih za slovensko narodnostno zavest vse prej kot ugodnih razmer občudovanja vredno. Lahko celo rečem, da se v njem zlasti starejši rod lažje, lepše in sočneje izraža kot v priučnem, usiljenem tujem nemškem jeziku. Tak vtis sem dobil tudi drugot po Koroškem, čeprav je ponekod slovenska zavest še bolj otopela.»⁴

Raznarodovalna politika je šla celo v to smer, da je Slovincem poskušala odvzeti genetsko povezanost z matičnim narodom tudi s tem, da jih je prepričevala o njihovem posebnem poreklu; tako naj bi bili Rezijani Rusi, koroški Slovenci pa Vindišarji. K razjasnitvi problema pa tu ob zgodovini lahko bistveno pripomore tudi dialektologija, kajti

«.../ Naloga vsake dialektologije, in seveda tudi slovenske, so širše in pomembnejše. To izhaja že iz dejstva, da so slovenska narečja zgodovinski pojav, ki ga nekoč ni bilo, ki je nato iz določenih razlogov geografsko-klimatske, ekonomske, zgodovinske, socialne, kulturne in politične narave itd. nastal in ki danes iz prav tako določenih razlogov izginja. /.../ Ugotovitev teh vzrokov je za dialektologa mnogo važnejša kot ugotavljanje dejanskega narečnega stanja samega, čeprav prvo brez drugega ni mogoče, oziroma je prvo drugemu neizogibno izhodišče.»⁵

Taka so bila načela tedanje diahrone dialektologije,⁶ ki je prav s tega razvojnega stališča dokazala slovensko genezo tako rezijanščine kot koroških narečij in s tem tudi njihovih govorcev. Da se gojenje svojega maternega jezika – narečja, ki je vsekakor

³ Dialektološke študije: XV. Govor Slovencev Kanalske doline v Italiji. - SR 19 (1971), 113-123; v obravnavanem delu 126-132, citat na str. 126.

⁴ Vokalizem in akcent govora Potoč v Ziljski dolini. - Zbornik za filologiju i lingvistiku (Novi Sad) 11 (1968), 137-143; v obravnavanem delu 208-213, citat na str. 208.

⁵ Dialektološke študije. - SR 5-7 (1954), 144-145 (uvodni del); v obravnavanem delu na str. 39.

⁶ Današnja dialektologija je bolj ali manj sinhrona; veliko bolj kot s t. i. zunajjezikovnimi dejavniki se ukvarja z dejanskim (predvsem sinhronim) stanjem jezikovnih pojavov (vpliv strukturalizma!), kar je velikokrat premalo za razlago določenih jezikovnih pojavov in novejšje teorije jim ponovno dajejo večjo veljavo.

slovenski, ne ujema vedno z zavestjo o pripadnosti slovenstvu, najbolj dokazujejo prav Rezijani:

»Razumljivo je torej, da se Rezijani krvnega in jezikovnega sorodstva s Slovenci in njihovem jeziku ne zavedajo. Imajo se za poseben narodič in svoje narečje smatrajo za poseben jezik, ki mu, če govore italijansko, pravijo madre lingua, torej jezik, zanje enakovreden italijanščini. /.../ Čeprav njihova domača rezijanska govorica ne uživa nobenega javnega priznanja, se je vendar krčevito drže. Zato ni prav nobene nevarnosti, da bi to narečje izumrlo, vse dokler bo živel en sam Rezijan. /.../ Rezijan ostaja svoji madre lingua, svoji materinščini zvest do smrti. Zato bo narečje izumrlo samo, če bodo izumrli Rezijani.«⁷

Če se od skrajnega zahoda selimo na skrajni vzhod, med Porabske Slovence, v knjigi beremo:

»Slovenščina je v osnovnih šolah samo predmet, medtem ko je učni jezik madžarsčina. Velika pomanjkljivost manjšinske zaščite je zlasti v tem, da so otroški vrtci madžarski. Tako otrok že v najbolj ranih letih pride v stik s tujim jezikom, namesto da bi to bila njegova materinščina. /.../ Zato so stiki Porabskih Slovencev z rojaki v Sloveniji razmeroma slabi, to pa gotovo negativno upliva na njihovo nacionalno zavest in osveščenost. /.../ Porabski Slovenci govore porabski slovenski govor, ki je eden od govorov prekmurškega slovenskega narečja. Razlike med porabsko slovensko govorico in govorico bližnjih vasi po Goričkem v Prekmurju so majhne in nebistvene. Celo madžarskih sposojenk v porabskem slovenskem govoru po mojem ni več kot v goričkem govoru in v prekmurškem narečju nasploh.«⁸

Avtor pa s pomočjo narečnih raziskav ni dokazoval samo obstoja Slovencev zunaj državnih meja; z enako pozornostjo je na ta način potrjeval ugotovitve zgodovinarjev o tujih naseljitvenih otokih znotraj slovenske narodnostne meje, še zlasti tistega ob zgornji Bači in njenih pritokih:

»Ti tirolski nemški kolonisti so svoj rodni nemški jezik ohranili vse do druge polovice 19. stoletja /.../, v stoletjih skupnega življenja s svojimi sosedi - Slovenci pa so se seveda naučili tudi slovenskega. Slovenizacija se je, kot je v takih primerih naravno, izvršila prek dalj časa trajajoče dvojezičnosti. /.../ O nekdanjem nemškem poreklu tega prebivalstva nam poleg mnogih ledinskih, vodnih, gorskih in drugih imen, ki so še danes v veliki večini nemška, pričajo tudi nekatere glasoslovne, oblikoslovne in seveda leksikalne posebnosti v njihovem današnjem slovenskem narečju.«⁹

Da se predstavitev knjige začenja z avtorjevimi mislimi in ugotovitvami v zvezi s položajem maternega jezika oz. njihovega narečja pri govorcih, ki jim njegova uporaba ni nekaj samo po sebi zagotovljenega, je prav gotovo narekovala tematika tega zbornika, saj je jezik – pa najsibo katera koli njegova zvrst – eden temeljnih kazalcev narodnostne identitete posameznika. Seveda se položaj v času spreminja in so citirane misli odsev časa, v katerem so nastale.

Obsežna monografija Tineta Logarja Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave pa še zdaleč ne prinaša samo dokazov o tem, kje izven meja Slovenije se še govori

⁷ Rezijanski dialekt (Glasoslovna skica). - SSJLK 8 (1982), 1-10; v obravnavanem delu 232-236, citat na str. 232.

⁸ Govor Slovencev v Porabju na Madžarskem (glasoslovna skica). - SSJLK 10 (1974), 53-57; v obravnavanem delu 237-240, citat na str. 237.

⁹ Glasoslovne in morfološke posebnosti v govorici sloveniziranih Nemcev (Referat za VI. mednarodni slavistični kongres v Pragi 1968). - SR 16 (1968), 395-412; v obravnavanem delu 157-163, citat na str. 157.

ustrezno slovensko narečje. Nudi nam tudi natančno predstavo glasoslovja in deloma oblikoslovja narečij skorajda celotnega slovenskega jezikovnega prostora: primorske, koroške, gorenjske, rovtarske in štajerske narečne skupine (z izjemo posavskega narečja), iz dolenske narečne skupine obravnava samo belokranjsko-obkolpska narečja, ne dotika pa se dolenskega narečja in vzhodnodolenskega govora, prav tako je panonska narečna skupina zastopana samo z obravnavo enega goriškega in zamejskega gornjeseniškega govora. Kljub tem »belim lisam« je knjiga pomembno dopolnilo njegovim Slovenskim narečjem¹⁰ in poleg njih hkrati edini sodobni učbenik slovenske dialektologije in deloma zgodovine slovenskega jezika. V njej so zbrani tisti avtorjevi prispevki (prek osemdeset), ki predstavljajo najpomembnejše rezultate njegovega več kot petdesetletnega raziskovalnega dela. Izbrani prispevki so razvrščeni v štiri razdelke, in sicer: Dialektološke razprave (teh je zdaleč največ), Jezikovnozgodovinske razprave, Iz zgodovine slovenske dialektologije ter Poljudno in enciklopedično o slovenskih narečjih. Na koncu je dodana celotna avtorjeva bibliografija od leta 1936 do 1996 s sto petdesetimi enotami, kar pa še ni končna številka. S pričujočo monografijo nismo dobili samo prave slike profesorjevega raziskovalnega dela, pač pa delo, ki prikazuje raznolikost, bogastvo in lepote slovenskega govornega jezika, torej njegovih narečij, kar nam lahko vzbuja ponos in dviga našo narodnostno (samo)zavest.

Vrednost same knjige dopolnjuje tudi poenotena fonetična transkripcija zapisovanja narečnih besed in besedil, ki je v uvodnem delu tudi natančno opisana. Zato knjigo že od samega izida naprej s pridom uporabljajo študentje slavistike pri pisanju seminarskih nalog iz svojih narečij, koristna in zanimiva pa bo tudi vsakemu, ki bi si želel seznaniti s strokovnim opisom značilnosti svojega govora, govora okolice ali morda govora svojih učencev. Vsekakor bo koristen pripomoček tudi etnologom.

Za konec je prav, da povemo, da so avtorju sicer njegovo lastno delo, zbrano v monografijo, za njegov visok jubilej – osemdesetletnico podarili njegovi sodelavci z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Ti so ga imeli kar nekajkrat priliko poslušati, s kakšno raziskovalno mrzlico je dobresedno prehodil večino slovenskega ozemlja, odkrival reflekse posameznih glasov, ugotavljal narečne meje ter tako na poseben način prodiral v narodovo zgodovino in njegovo identiteto. Svoje ugotovitve pa ni posredoval samo pisno; s še večjim pedagoškim žarom jih je dolga leta prenašal tudi na svoje študente. Ob tem se je marsikomu vzbudila ljubezen do svoje, tedaj sicer nič kaj cenjene domače narečne govorice in s tem okrepila korenino svojega porekla. Zato akademik prof. dr. Tine Logar in njegovo delo vsekakor zaslužita mesto v zborniku, ki obravnava vprašanja narodove identitete.

¹⁰ Slovenska narečja. - Zbral in uredil Tine Logar. Kondor 154. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1975, 118 str. in Slovenska narečja. - Besedila zbral in uredil prof. dr. Tine Logar. Zbirka Cicero. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1993, 147 str. S štirimi kasetami in zemljevidom slovenskih narečij.

Helena Ložar-Podlogar
Tudi Hacquet naj bi bil del kulturne dediščine!

B. Hacquet: Veneti – Iliri – Slovani. Poslovenil in priredil Rasto Švajgar. Nova Gorica, 1996. Izdal in založil Branko d.o.o. Nova Gorica. 200 strani.

Pa začniva pri »humorji«!

Ne daleč od ceste proti morju živi kmet, ki ima veliko veselje tudi s čebelami. Te drobne, neutrudne žuželke mu vsako leto naberejo toliko medu, da ga je preveč za družino, sorodnike in prijatelje; marsikak tolarček mu pade tudi v mošnjiček. Pa si misli umni čebelar: »Povej ljudem, da se pri tebi dobi med!« In ob prometni cesti kmalu za tem že stoji tabla z napisom MED in puščica kaže v smer domačije. Pa se spomni umni čebelar, da tujci ne bodo razumeli te staroslovanske besede. Pri sosedovem študentu pogleda v slovensko-nemški slovar pod besedo »med« in na tablo hitro pripiše ZWISCHEN.

Nesrečni čebelar ni prodal nič več medu. Naš poslovenitelj in prireditelj pa je morda razmišljal podobno, vendar bolj zvito: Danes vse govori o VENETIH, to je aktualna tema in knjiga bo šla »za med«! Pa poglejmo, če res! Prebiram stran za stranjo in veselje do humorja me zelo hitro mine.

Za znanim nam avtorjem povsem neznan »poslovenitelj« in prireditelj, ki pa se nam tam na koncu knjige, kar od strani 194 do 196, v poglavju »Predstavitev prevajalca«, tako temeljito predstavi, da bi skoraj o njem vedeli več, kakor o slavnem Baltazarju Hacquetu: predstavi nam svoje prednike in sorodnike in celo profesorje (pa nisem povsem prepričana, da bi mu bili za to hvaležni, prav gotovo pa s tem svojim delom ni naredil posebne usluge svojemu profesorju slovenskega jezika), pove, da je fizik, radiotehnik, energetik itn. Ve pa tudi, da sta »V Narodnem muzeju v Ljubljani ... spravljeni še dva originala knjige Veneti (!) - Iliri - Slovani« (str. 190) in tudi to, da »je bilo raziskovanju Hacquetovih aktivnosti doslej posvečeno premalo pozornosti« (prav tam). Ne ve pa, da je v Traditiones 3/1974, v Zborniku Inštituta za slovensko narodopisje na str. 17–68 Vilko Novak objavil obsežno in temeljito razpravo Balthasar Hacquet in slovenska

ljudska kultura, še več – razprava je celo ponatisnjena v njegovi knjigi Raziskovalci slovenskega življenja (Ljubljana, 1986, 60-123), mimo katere ne more niti prevajalec, niti »prireditelj«*–* Hacquetovega dela. Tam so obravnavana tudi vsa etnična imena, katere naš prireditelj zelo po svoje uporablja – nikjer v izvorniku ne najdemo npr. imena *Veneti*, ki ga R. Š. nesramežljivo uporablja tudi v besedilu »prevoda«. Kako je pa precej prosto prevajal, prizna pa kar sam: »Tudi je izgradnja stavka največkrat predolga, z nekaj dolgimi odvisnimi stavki. Zato je bilo primerno daljše sestavke (!) razdeliti in smiselno prirediti«*–* (str. 189) – mi pa naj zdaj iščemo od »sestavka«*–* do stavka (le v čem je razlika?!) to njegovo »prirejanje«, pač na način, kakor je iz »*Wenden*«*–* drzno »priredil«*–* *Veneti*. Še dalje gre naš »prireditelj«*–*: »Današnja slovenščina je že tudi v mnogočem drugačna od one mojih staršev in učiteljev. Da skok v sedanji čas ne bi bil prehud, sem ostal nekje v sredini, pri načinu izražanja v moji mladosti«*–* (ravno tam) – hvaležen predmet npr. za Janeza Gradišnika in še koga....

Pa poglejmo le na kratko sestavo in »prireditev«*–* knjige! Prevod Hacquetovega dela obsega od 57. do 187. strani, prirediteljevi dodatki pa so na straneh 2 do 56 in 188 do 196, torej je razmerje 130 proti 62. In kateri ter kakšni so ti prirediteljevi dodatki? Za večpomenskim *Posvetilom Idriji – ad usum delphini –* na str. 2 najdemo na str. 4 posnetek naslovnice prvega zvezka Hacquetove knjige, ki že sam dokazuje, da se ga prevod ne drži, saj prvih štirih besed v naslovu »prevajalec«, ki si lasti tudi pravico prirejevalca, sploh ni upošteval – nadomestil jih je pač s kričečim nadomestilom, na prvem mestu prirejenega prevoda: VENETI ... Naslednje tri strani brez strokovnih razmišljanj o Hacquetu – »našem sodobniku«*–*; je napisal idrijski psihiater dr. J. Felc.

Brez pojasnila sledi geografska skica »Oglejski patriarhat v 5. stoletju«*–* z nekaterimi krajevnimi imeni, med katerimi pa se je v Scarabantia izmuznil c (današnji Sopron). Zdaj šele, na str. 9, sledi prevod naslovnice, brez oznake zvezka in kraja izdaje, nato pa kar vmes prirediteljev stavek, da »Knjigo je s posebnim posvetilom naslovil na cesarja Franca drugega ... «*–* brez prevoda začetka tega posvetila, nakar sledi besedilo posvetila (vmes podoba ljubljanskega liceja in stolnice po Goldensteinovi risbi).

In zdaj se vrine »prevajalec in prireditelj«*–* kar v avtorjevo besedilo s kratkim poglavjem: *Kje smo in kdo smo?* (str. 12) v časnikarskem jeziku »svoje mladosti«*–* (in tu šele zvemo, zakaj karta: »Že pogled na stanje tega ozemlja iz petega stoletja ... «*–* in Pavel Diakon se tu podomači v »diakon Pavle«, na sledeči strani pa je že Pavel.

Sledi poglavje *Prostor zgodovinskega dogajanja* (str. 13–15), kjer bi mogli razpravljati o večkrat ponavljani trditvi, da »se je tudi naš narod izoblikoval šele v 19. stoletju. Zgodovinarji bodo in so že povedali tudi svoje o Karantaniji kot prvi slovenski državi«*–* itn. Nihče ni trdil, da »Slovenija in Slovenci ... obstajajo od vekomaj ... «*–* in sporno ali nedokazano je tudi vse drugo, kar Š. očita slovenskim učbenikom zgodovine. Nihče se menda doslej ni odpovedal Valvasorju!

Zdaj šele sledi prirediteljeva *Beseda o avtorju* (str. 16–21) po J. Westru, brez poznavanja novejših Novakovih dognanj. Tu razvija svoje etnično znanje ob Hacquetovem imenu, češ da je bil »po krvi tudi Britanec na sedanjih francoskih tleh«*–* (=Bretonec iz Bretanje) in izvaja njegov priimek iz besede (v katerem jeziku? brez kake navedbe vira) *hackett* = koprivovec, odkoder pride do bresta in hrasta ... Tu nam prireditelj prvič v H. besedilu vsiljuje obliko »Krajnsko«*–* (poleg Salcburško). Tu zvemo, da »Leta 1801 (!!) je v Leipzigu v nemščini izdal knjigo, ki je sedaj prvič prevedena ... «*–* in »Že naslov knjige hoče povedati, da so bili Veneti prvotni zahodni, Iliri prvotni srednji in Slovani prvotni vzhodni staroselci naselij, kjer se je slovenščina utrdila in ostala«*–* (21).

Naslednjih deset strani prinaša posnetke iz Hacquetove *Oryctographiae Carniolicae*, nato geografsko skico Srednje Evrope v 18. stoletju, na petih straneh »V kratkih izvlečkih posnemam glavne misli- iz *Oryctographiae*, na str. 42 *Zgodovinski koledar iz obdobja B. Hacqueta*, naslovnici obeh delov Linhartovega *Poskusa zgodovine Kranjske*, ki jima sledi iz slovenskega prevoda tega dela odlomek iz »uredniških opomb in napotkov *Boga Grafenauerja*«, pri čemer ni označeno, do kod segajo njegove besede in kje začne o Linhartu govoriti R. Švajgar. Na strani 46 sledi – verjetno trije odstavki – Alfonza Gspana o Linhartu in Zoisu, nakar prireditelj: »Predno (!) prične bralec čitati tekste o Venetih ..., naj si najprej prečita prvo Linhartovo knjigo ... V spodbudo (tako!) navajam naslove razdelkov in značilnih obdobj ... «: do str. 50, kjer prireditelj nadaljuje: »Izvirnejša in bolj terenska so dognanja Hacqueta, kot svetovalca Linhartu ... Hacquet ni bil zgodovinar ... tako da njegove zvezke po letu 1800 ... lahko smatramo bolj kot dodatek k že objavljenim podatkom s strani (!) Linharta deset let prej.«

Nato R. Š. navaja »razdelke in poglavja druge Linhartove knjige do vštete strani 53. Prireditelju se je zdelo potrebno, napisati poglavje *Doba Valentina Vodnika* (strani 54–56). Tu spet posnema iz Lončarjevega Političnega življenja Slovencev, » ... ki naj bi prispevali bralcu Hacquetovih pogledov na naše takratne razmere nekaj osnovnih podatkov iz dobe Vodnika.«

In zdaj se menda na strani 57 začne prevod Hacquetovega dela z naslovom: **Slavus – Venedus – Illyricus**. Wenden. Illyrer und Slaven. (Tu ni slovenskega prevoda). Za *Uvodom* sledi (Prvi del) *O Venetih ali Slavencih*. Naslove poglavij o posameznih etničnih skupinah Švajgar ne sloveni dosledno, ker piše *Ziljani*, ne *Silauci* in tako vsa druga imena v današnji obliki – toda dosledno piše *Krajnci*, česar pa tu ne utemelji, v zadnjem stavku »*Pripisa o ugotovitvah v času priprave knjige za tisk*« pa le pove: »Dosledno sem uporabljal Hacquetovo obliko pisave za Krajnce, Gorence in Dolence, kar bi lahko kazilo sodobno izražanje. Hotel sem opozoriti na Hacquetovo razumevanje izvora besed.« (stran 190). To je le ena od dvoumnih prevajalčevih nedoslednosti: prevod mora v današnji jezikovni obliki podati natančno vsebino izvirnika tudi glede osebnih, krajevnih in etničnih imen. Z Veneti šari prireditelj dosledno in kar poprek, npr. v poglavju o Ziljanih prevaja »Venetsko Marko – Windische Mark« (stran 67) itn. Na pravopis, ločila, se kar nič ne ozira, kot bi bil hotel uveljaviti »jezik svoje mladosti« – z napakami tedanjih šolskih nalog ... Célo razpravo bi bilo moč napisati o jeziku te knjige, navedimo pa le mimogrede nekaj primerov, npr. dosledno piše kar *file* za polst, klobučevina, rudeč, rujav, nek namesto neki, ljudje »živijo veselo ... na svežem zraku in vodi ...« (stran 73), podružnice imenuje templje – »... k občini sodi še 7 do 9 templjev,« ... » ... ni prenočišč, le božji hram, ...«, kjer verniki »... poslušajo preroke« (stran 76), v prejšnjih (!) časih, med Krajnci je »tudi nekaj ljudi z glavo, toda ne na polju literature« ... , je blo narejenega več, (stran 81), kdo je Dalmatinus?!, verno namesto zvesti, »oriktografije« kot naslov knjige ponovno z malo začetnico (stran 82, 83), »Shapel nenavadno povdarijo belino... , je kovinski venček... posut z na zlato svetečo sljudo...«, trgovanje izven dežele, prečno preko tilnika, ... pri »Krajnicah ... srajca sega komaj preko želodca«, (čez trebuh pač), in je tako drobno nagubana, da »dovolj podpre tudi razvita prsa.« (stran 83), pri odklanjanju (!) vsake druge pomoči (str. 91). »Nisem uspel prav dognati« je prevod Hacquetovega pojasnila »Ich konnte nie recht erfahren...« (str. 99), pri Vipavcih: »Dialekt njihovega vendskega jezika ... (str. 107) ima precej italijanskega vpliva«, tarnjajoče (!), otočani iz (!) Jadranskega morja, ... iz Krka (str. 112), Tudi Kočvarji govorijo na »venetski način« (str. 113), so marljivi na (?) izdelkih iz lesa, koncem, predno, izbira s strani fanta (str. 140) itn., itn., preveč, preveč, da bi človek vse našteval, saj bi nastalo novih 198 strani, preveč

je narejene nepopravljive škode in samo škoda je, da ne vemo za ime recenzentov, ki jih zahtevajo celo za izdajo knjig velikih strokovnjakov in za ime lektorja (pa saj ga verjetno sploh ni bilo).

Samo nekaj prevajalsko-prirejevalskih ocvirkov si pogledjmo kar iz poglavja o Ziljanih. Njim sem nekoč posvetila kar precej časa. Najprej: Hacquetove napake, ki jo je že prej omenjeni Josip Wester v svojem prevodu vestno popravil, namreč, da je to »slovensko pleme ... prodrlo najdelj na vzhod Evrope...» (tako naš prevajalec, ki na tem mestu slučajno ni bil tudi prirejevalec, da bi »vzhod« popravil v »zahod«), R.Š. preprosto ne opazi, zato pa Hacquetov prevod imena reke Zilje (Sile) kot Gewaltbach nasilno prevede še v slovenski Močni potok. Ne bom ponavljala lepega, tekočega Westrovega prevoda prav tega poglavja, škoda je časa in papirja, za prepisovanje Švajgarjevega. Da pa prireja tudi zaradi svojega neznanja jezika, pa samo primer:

Hacquet: »Da sie im Kalkgebirge wohnen, so sind sie ohne Kröpfe oder sonstige Ungestalthheiten, womit ihre Nachbarn in Norden oder die Kärntner so sehr behaftet sind, daß das Volk meistens blödsinnig davon wird ... »

Švajgar: »Ker prebivajo v apnenčastem gorovju, nimajo golšavosti in drugih nakaz, *pri čemer (!)* pa so njihovi sosedje na severu oziroma Korošci *zelo obremenjeni in so ljudje pogosto tudi prismuknjeni od tega ...*» In naprej:

Hacquet: »Da nun die Kärntner in dem Granit- Schiefer- und Thongebirge nicht so aufgeweckt, als diese Winden sind, so werden letztere von solchen für schlaue und tückische Menschen gehalten, die viele Gewandtheit im kleinen Handel zu bevortheilen haben. Ganz unrecht hat der Kärntner nicht (denn ein kleiner Diebstahl traf mich selbst einmal bey ihnen – tega dela R.Š. sploh ni prevedel – op. H.L.P.) *aber warum sagt das der Italiener und Krainer nicht von ihnen ohne Zweifel, weil sie nicht so leichtgläubig wie erstere sind, und aus dieser Ursache verachtet der Winde und Krainer den Kärntner, denn wenn er einen als Tölpel schimpfen will, so sagt er zu ihm: Ty Koroshz (du Kärntner)*»

Švajgar: »Prav dejstvo da so Korošci, živeči v granitni, sljudasti in glinasti pokrajini, slabše razviti kot Veneti, *je povod* za prekanjenost in potuhnjenost. To prinaša določene navade pri malih kupčijah. *Nekaj takega ugotavljajo tudi Italijani in Krajnci, zato Veneti ali Krajnci ozmerjajo kakega tepca, tako, da mu rečejo - ti Korošč - Ty Koroshz, Du Kaerntner.*» (Tako, dobesedno, ločila postavil R.Š.! Kurziva pa je moja, da s tem poudarim vsebinsko napačen prevod. Hacquet, ki je sam bil tudi okraden, ugotavlja ravno nasprotno in se sprašuje: »... toda zakaj *ne trdita* tega o njih ne Italijan ne Kranjec? Nedvomno, ker nista tako lahkoverna, kakor so oni Korošci. Prav zaradi tega zaničujeta Ziljan in Kranjec Korošca. Če hoče koga opsovati kot tepca, mu reče: Ti Korošec...!) – Pa o svatbi: Hacquet uporablja simboliko, ko pove, da se pri izbiri neveste fant ravna po *pravilu sejalca*, tj. *da ne seje semena na isto njivo, kjer je zraslo. Fant in dekle pa si poiščeta svojega druga večidel v drugi vasi.* Pri Švajgarju pa beremo, da *»ne uporabijo semen iz njive, kjer je bilo pridobljeno. Fant in dekle si zato išče primerno seme (!) v drugi vasi...»* (kakor da bi šlo za umetno oploditev!) Končala bom: samo še ena neprebavljiva »solata«. Hacquet nam lepo pove, da so proščenja za Ziljana nekaj posebnega in se nanj zelo skrbno pripravljajo, posebno dekleta: umijejo si vse telo, spodnji del pa si zdrgnejo s slamo in grobimi brisačami, da »gledalci drugi dan še vse rdeče vidijo. To pa je možno zaradi njih skrajno kratkih kril, ko je med plesom in poskakovanjem ves spodnji del izpostavljen pogledom ...» S Švajgarjevim žegnanjskim zalogajem pa ne vemo, kaj bi: »... Žegnanja pri tem venetskem ljudstvu praznujejo na prostem z gostijami in plesom, Priprava ženskega spola (!) začne že na predvečer z umivanjem in čiščenjem

celega telesa, pri čemer si dekleta nadrgnejo spodnji del telesa s slamo in grobim blagom, tako da so še ves naslednji dan čisto rudeča (!) na pogled. Če pravim na ogled vsem, (!) to pomeni (!) da je njihova noša zelo kratka in je pri živahnem plesu in poskakovanju spodnji del vsem na očeh. Venetka pri tem ni prizadeta niti najmanj, vse bolj izgleda kot priprava z namenom, (!) da bo opažena... (dobesedno tako, vključno z ločili!). Zamolči pa Hacquetovo opombo, da je to stara šega in se nobenemu domačinu ne zdi nespodobna.

Toliko samo za primer, se pa v vseh poglavjih nadaljuje na enak način.

Posebnost je tudi bibliografija Hacquetovih spisov z naslovom: *Hacquetov opus* (191 - 193): Iz nje ni razvidno, kdaj gre za samostojno delo in kdaj za objavo v časopisu; kraji so navedeni v slovenski obliki - včasih tudi kar naslovi: O cinobru, 1782, Pisma dr. Reineggs-u, Manjši prispevki, 1788 itn. Ob koncu prizna: »Podatki so iz biografskega leksikona (katerega?), kjer je na strani 286 napisano: Pod 62 - to je knjiga, ki jo ima bralec v rokah - navedena knjiga ni menda nikjer ohranjena ...»

Težko in neprijetno je pisati o pričujoči knjigi, saj moramo povedati, da se prireditelju in prevajalcu kljub dobremu namenu delo ni posrečilo. Človek iz tehničnih strok bi bil moral vedeti, da se brez posveta z ljudmi iz stroke tega dela nikakor ne bi smel lotiti prevajati in komentirati. Kaj bi dejal nekomu iz humanističnih strok, ki bi se bil drznil prevajati tehnično delo s takim nepoznavanjem vsega, kar je v njem, tudi ne orodja - jezika?! Prevajalec in prireditelj tega nenavadnega »cvetobera« - da ne uporabimo slabše besede za vse, kar je zneseno v njej od vseh strani - naj si po premisleku odgovori sam. In naj pazljivo prebere razpravo Vilka Novaka ter jo primerja s svojim spačkom - in še enkrat z izvornikom. Naloga, tj. pošten prevod Hacquetovega dela, ostane še naprej odprta in pereča.

Stane Granda
**Narodna identiteta - neizčrpana tema za slovensko humanistiko
in družboslovje**

*Ob branju knjige **Avstrija, Jugoslavija, Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas**. Urednik: Dušan Nečak. Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete. Ljubljana, 1997; 262 strani.*

Slovenci silno radi razpravljamo o sebi in se sami sebi čudimo. Glede na to, koliko nas je in kako ravnamo sami s seboj, se je tudi čemu čuditi. Čeprav na eni strani tarnamo, da smo narod hlapcev in nekateri celo trdijo, da so najboljši Slovenci odšli ob zlomu reformacije, tu živeči pa smo potomci slabše polovice, mislimo v resnici drugače. Za svoje stanje in razmere neprestano krivimo druge in nismo sposobni ugotoviti, da smo si v preteklosti ravno sami naredili največ škode.

S slovensko osamosvojitvijo smo dosegli tisto, kar si želi vsak normalen narod. Za številne Slovence je slovenska država nezaslišana puhloglavost, neumnost, neodgovornost... ki jim bo v prihodnosti prinesla pravično kazen. »Požrli« nas bodo vzhodni ali zahodni sosedje in šele takrat bomo videli, kako nas je prejšnja državna skupnost varovala. Odpovedali smo se jugoslovanski košarki, filmu, Dalmaciji, prijateljem.. V nesrečo smo spravili mešane zakone, v revščino manj razvite, zgubili smo naše neuvrščene prijatelje. Dobro jutro revščina, dober dan lakota, pozdravljena množica nezaposlenih, mladost brez perspektive... Zato stran s slovenskimi osamosvojitelji, zrinimo jih na družbeni rob, tiho jih pahnimo preko.

Slovenski »čudež« še vedno traja. Ko kakega bivšega jugoslovanskega sodržavljanca, ki očitno krši pravne norme, deložirajo iz stanovanja slovenske vojske, se oglasijo naše »človekoljubne« organizacije in obtožujejo slovensko državo. Ta običajno poklekne. Ko je treba zaščititi bedo lastnih državljanov, ko oba starša mesece ne dobita plače, ko otroci ne vedo, ali bodo naslednje jutro lahko šli v šolo, »mednarodne« človekoljubne organizacije molčijo. Za lastne državljanca ne kažejo zanimanja. Ko slovenska policija ujame skupine aziatov, ki se za košček kruha tihotapijo na evropski zahod, se v njihovo korist nihče ne oglasi, pa mnogi nimajo kam iti, saj so vse premoženje investirali v ilegalno preselitev. Za dejanske reveže in pomoči potrebne nimajo posluha!

Sodobno slovensko državo so doslej najbolj oblatili njeni državljani. Njeni vodilni politiki nosijo sokrivdo v skladu s položajem, ki ga zasedajo. Kako pa je bilo v preteklosti? Kako se je sploh slovenska identiteta oblikovala, kako je plula ob čerih zgodovine?

Od 29. maja do 1. junija 1996 je bil v Lipici mednarodni simpozij s slovenskim in nemškimi naslovom **Avstrija, Jugoslavija, Slovenija. Slovenska identiteta skozi čas; Österreich. Jugoslavien. Slowenien. Die slovenische nationale Identität im Wandel**. Bil je del širšega projekta Grenzloses Österreich Zveznega ministrstva za znanost in raziskovanje Republike Avstrije. Ožji projekt z enakim naslovom, kot ga ima knjiga, je vodil njen urednik Dušan Nečak, kar je nedvomno zanj veliko priznanje. Delo bo izšlo tudi v nemškem jeziku.

V zborniku sodeluje kar 22 avtorjev. Nad polovico je zgodovinarjev, ostali pa so literarni in umetnostni zgodovinarji, filozof, psiholog, etnolog, muzikolog in jezikoslovec. Zaradi raznovrstnosti strok in številčnosti avtorjev je delo težko zadovoljivo predstaviti.

«Glavna kohezijska sila pri nastanku slovenskega naroda in utrjevanju slovenske narodne identitete sta bila jezik in kultura in ne država, dinastija ali vera, kot pri mnogih drugih narodih.» (D. Nečak, str. 20) «Posredovanje slovenskega knjižnega jezika vsem širšim slojem prebivalstva je bilo pri srcu zlasti katoliški duhovščini. Tudi tu bi mogli biti odločilni različni motivi. Materinščina je bila jezik pridige in molitve, molitveniki v slovenščini so se zelo lahko širili, obvladovanje ljudskega jezika je dajalo duhovščini določen izobraževalni monopol ter ji zagotavljalo vpliv na prebivalstvo, s tem pa se je preprečevalo širjenje svobodomiselnih in drugih «škodljivih» idej... Z ustvarjanjem predpogojev za razmah slovenskega narodnega gibanja pa je katoliška duhovščina bistveno določila tudi smer kasnejših procesov pri oblikovanju slovenskega naroda.» (A. Moritsch, str. 35) «Rast slovenskega gibanja naj pokaže še nekaj primerjav. V začetku, v 70. letih 18. stoletja se je ukvarjalo s slovenščino okrog 30 ljudi. Med njimi sta bili dve tretjini duhovnikov in redovnikov, tretjina pa posvetnih izobražencev in plemičev. Nad tretjino jih je živelo v Ljubljani, drugi so bili iz različnih krajev Štajerske, Koroške, Kranjske in Goriške. V obdobju 1825 - 1848 je bilo slovenskih slovstvenih ustvarjalcev 62. Med njimi je bilo 44 duhovnikov. Duhovščina je bila tudi prvi sloj, ki se je v večjem številu odločil za slovensko zavest» (V. Melik, str. 43)

Gornji trije odlomki zgovorno ilustrirajo problem, s katerim so se spopadli sodelavci simpozija oziroma zbornika, ki so po stroki zgodovinarji. Na preteklost gledajo dokaj različno. Pri nekaterih strokovni pogled zastirajo sledi borbenega ateizma in liberalnega antifarštva, pri nekaterih je nasprotno opaziti neobremenjen pristop, ki izvira predvsem iz dejstev. Očitno še dolgo ne bo mogoče priti do enotnega odgovora na vprašanje, kdo ima največ zaslug za obstoj Slovencev. Prispevki zgodovinarjev so v knjigi v dveh razdelkih. Za prvega bi rekli, da je namenjen osrednjeslovenski problematiki, drugi - obrobju - Prekmurcem in slovenski manjšini v sosednih državah. Ali je taka ureditev smotrna, ko govorimo o slovenski identiteti in narodnem vprašanju?

Osnovni vprašnji, na kateri so iskali odgovor, sta, kdo ima zasluge za oblikovanje slovenske identitete in odnos posameznih strank in gibanj do narodnega vprašanja. Problematika je zelo zapletena in brez povsem zadovoljivega odgovora. Njegovo oblikovanje onemogoča na eni strani sama narava problema, na drugi pa tudi takšna ali drugačna ideološka opredelitev avtorja. Tako enostavno ni res, da smo Slovenci z osamosvojitvijo prestopili mejo, ki loči realnost od želja in še manj je res, da lahko to povezujemo z venetskimi teorijami. Zadnje so najmanj dve stoletji starejše in so v delu prebivalstva stalno žive ne glede na ideološko opredelitev posameznikov. Spominjam se pripovedovanja pokojnega profesorja Zwittra, ki je pripovedoval o svojem srečanju s

partizanskim aktivistom in partijskim organizatorjem Jožetom Sreberničem 1944. leta v Beli krajini. Ni ga mogel pripraviti, da bi mu ta pojasnjeval narodne razmere ob zahodni slovenski etnični meji, ampak ga je ves čas »moral« s svojimi avtohtonističnimi problemi. Spomnimo se Henrika Tume, sežemo pa lahko še nazaj, ne le k Davorinu Trstenjaku in Valentinu Vodniku! Ob slovenski osamosvojitvi je prišlo s strani tistih, ki so se je, tudi zaradi spremembe političnih razmer, ustrašili, do prave antislovenske histerije, ki je zadušila nujno potreben polet, ki ga zahteva oblikovanje in rast novega. Toliko opozoril o nevarnosti slovenskega nacionalizma smo v zadnjih desetletjih slišali samo še ob ob partijskih obračunih v začetku sedemdesetih let. Tudi jugoslovanska orientacija in podedovani prastrah pred zahodnimi in severnimi sosedi sta nekatere naše ugledne kolege silila k trditvam, da bo Slovenija postala deseta zvezna avstrijska dežela. Opažam, da postajamo Slovenci v lastni državi veliko bolj normalni, da smo na primer veliko bolj dojemljivi za dognanja Herwiga Wolframa, po katerih smo živeli v »naši« Karantani pomešani z predslovenskimi, germanskimi in hrvaškimi sloji prebivalstva, da je bila najstarejša zgodnjeredneveška država v tem prostoru polietnična. Spoznavamo, da se zgodovina za nazaj ne da spreminjati, da preteklosti ni mogoče olepšati. Seveda pa imajo zato nekateri težave, ker so v začetku devetdesetih let zgubili vse, na čemer so gradili svojo identiteto. Ker so izredno glasni, dobro organizirani in tudi nimajo finančnih težav, tudi po zaslugi države, ki je dejansko zaradi politične ureditve ne marajo, dajejo vtis, da jih je več, kot jih dejansko je. Njihovo oklepanje sfabricirane preteklosti jim vse bolj škodi in vse močnejši je v njih občutek, da so zrinjeni ob stran. Samostojni državi zgodovinski miti niso potrebni.

Zgodovinarji so v svojih prispevkih: **Dušan Nečak z enakim naslovom, kot ga ima knjiga; Arnold Suppan, Najnovejša avstrijska dela o slovenski identiteti; Andreas Moritsch, Narodna identiteta - nujnost ali anahronizem; Vasilij Melik, Problemi v razvoju slovenske narodne identitete (do 1941); Janko Prunk, Razvoj slovenske narodne identitete v prvi Jugoslaviji; Peter Vodopivec, Nekaj opozoril na vzporednice in razlike v narodnem oblikovanju Slovencev in Bretoncev; Janez Cvirn, Deželna in narodna zavest na (spodnjem) Štajerskem in Franc Rozman, Socialna demokracija na Slovenskem in narodno vprašanje**, kljub obsežnemu znanju, veliko bolj uspešni pri opisovanju odnosov do slovenske identitete in narodnega vprašanja, kot pa pri iskanju odgovora o njenem oblikovanju. Bralca razveseljuje njihova ugotovitev, da najdemo pri vseh strankah ljudi, ki so imeli pozitiven odnos do slovenstva. Pri vseh so tudi grešniki. Za nekatere stranke bi bilo dobro ugotoviti, kdaj so bile nacionalne zgolj zaradi taktike. Tudi primerjava z Bretonci, ki jo je opravil P. Vodopivec, kljub zanimivim podrobnostim, ne daje zadovoljivega odgovora za Slovence. Strinjam se z A. Moritschem, da je iskanje odgovora o nastanku slovenske narodne identitete in s tem o nastanku slovenskega naroda za naše zgodovinarje še vedno, tudi po izidu tega zbornika, nacionalna in evropska naloga. Po njem je oblikovanje narodne identitete nujnost ali vsaj posledica sile razmer. Prav, toda ali s tem ne zamenjamo ene neznanke z drugo. Pri vrsti avtorjev je opaziti nekaj zadreg glede vloge duhovščine, vere in Cerkve, nekateri tega celo ne ločijo. Kakor koli komu iz idejnih predsodkov to ni mogoče sprejeti, mimo zaslug duhovščine in družine pri oblikovanju in zlasti pri ohranitvi, še posebno ob slovenski navezanosti na starše, ne bo mogoče iti. I. Grdina je lepo zapisal, da je za Prešerna mati več vredna kot rednica. Ali ni to splošno slovensko prepričanje?

Vprašanje je, ali je v zvezi z narodno identiteto resnično potrebno iskati odgovore zgolj v preteklosti. Poglejmo ljudi, tostran in onstran državnih meja, ki danes Slovincem

vsiljujejo »multikulturalnost«. Iz kakšnih temeljev ta izhaja in kakšni so njeni cilji. Ali jim gre resnično za multikulturalnost, ali se ne skriva za tem njihova stiska, ko za svoje neznanje krivijo slovensko majhnost? Kdaj sta naša pokojna profesorja Zwitter in Vilfan govorila o nujni multikulturalnosti Slovencev, če se hočejo uveljaviti? Oba sta obravnavala naš prostor in s tem zaslovela, ne pa s premlevanjem modnih tem. Če je res, kar trdijo bolj poučeni, da je pri njih trenutno modno proglašati se za Žide, je to dokaz, da resnično imajo težave s svojo narodno identiteto. Ni jih sram slovenskega kruha, toda slovensko govoriti in pisati bi najraje pozabili. Ali temu sploh lahko rečemo multikulturalnost? Ali ni mogoče slovenski narod obstal ves čas ravno zato, ker je znal dejansko živeti multikulturalno in ne tako, kot mu to predpisujejo novi usmerjevalci slovenske kulture in znanosti? Sprejel je predslovske kulture, se bogatil od vseh sosedov, hkrati pa zaradi svoje normalnosti, kot jo imajo na primer veliki zahodnoevropski narodi, vztrajal na lastni poti in jo dosegel z lastno državo. Ali kdaj pomislimo, kakšna sila, ne nasilje, je moralo biti v njem, da je vsrkal številne nemške posamezne koloniste kot tudi večje tuje jezikovne otoke, pomislimo na ogromni uskoški lok vasi od severovzhodne do zahodne etnične meje, ki jih danes več ni, in nenazadnje, tudi številne »južnake«, od katerih se mnogi že v drugem kolenu poslovenijo! Ali nismo Slovenci pri iskanju okoliščin nastanka in ohranjanja slovenske identitete bolj žrtev nekih lastnih, delno že v preteklosti vsiljenih kompleksov? Kako je mogoče, da ima znanstvena inštitucija, ki se razglašča za osrednjo pri raziskovanju slovenske narodne in kulturne dediščine, dvojezične napise na stavbi? Da je ob tranziciji za nekatere neodgovorno govoriti o morali, je še razumljivo, sicer vsesplošne kraje ni mogoče opravičiti, toda, da je treba izgubiti tudi osnovni narodni ponos? Kdaj pa se tako obnašajo Italijani, Španci in drugi narodi?

Drugi razdelek zgodovinskih razprav začinja **Metka Fujs, Oblikovanje narodne identitete pri Prekmurških in Porabskih Slovencih**. Njeno pisanje je izredno dragoceno, ker predstavlja kratko zgodovino Prekmurja, ki je večina ne pozna, koristen bi bil zemljevid, na drugi strani pa nam govori tudi o tamkajšnji narodni identiteti, ki jo posebno izraža tudi samopoimenovanje ljudstva in njihovega jezika: Sloveni, slovenski, vogrski Slovenci, slovenski jezik, stari slovenski jezik. Mihael Sever govori 1747 o »Szlovenskomi Narodi«. Tudi tu se vprašanje narodne identitete neprestano vrti predvsem okoli jezika. Medtem, ko imajo sprva prednost protestanti, pa ima za njegovo ohranitev v času najhujših madžarskih pritiskov velike zasluge Ivanocyjev krog. Poseben problem je predstavljal tisk v prekmurščini, ki je zelo krepil regionalno zavest. Na koncu je brez olepševanja predstavljena tudi problematika porabskih Slovencev, ki jim je žalostno usodo namenila trianonska pogodba.

Čeprav je koroška nacionalna problematika med slovenskimi bolj raziskana, nas nove razprave vedno presenečajo. O njej pišeta dva avtorja. **Avguštnin Malle**, v prispevku **Narodna identiteta pri Koroških Slovencih v 19. stoletju**, opozarja, da je osrednje vprašanje vendar le bil položaj slovenskega jezika, »včlovečene posebnosti naroda«. Prav nezavednost in narodna brezbriznost delov slovenskega prebivalstva, nekakšen prirojeni pesimizem tamkajšnjih ljudi, je najbolj prispeval k umikanju slovenščine in upadanju narodne identitete med Slovenci. Kljub velikim naporom nekaterih duhovnikov dejansko Cerkev kot celota v krški škofiji ni odigrala svoje vloge. Tamkajšnjim Slovencem je manjkala pomoč iz stolnice. **Feliks J. Bister** je prispeval članek **Biti Slovenec v Avstriji**. Podobne zapise bi potrebovali tudi za druga naša zamejska področja, in naj mi bo oproščeno, tudi za Slovence v Sloveniji. Zanj je biti Slovenec načelno in a priori perspektivno. To naj sloni na lastni osebnosti, družini in sorodnikih, šoli, družbi in jeziku ter svetovnemu nazoru oziroma veri. Za obstoj in

razvoj slovenske narodne skupnosti pa so potrebni zgodovinska zavest, sodobna socialna razpetost, kritičnost in sodelovanje. Navesti bi kazalo še številne njegove izkušnje in misli, pa prostor tega ne dopušča. Glede na razmere pri nas, ko je nekaterim multikulturalnost le izgovor za izražanje želja po čimprejšnji utonitvi v anglosaškem svetu, pa je zanj kot manjšinca to danost, prednost, ki jo je treba uveljaviti. Biti manjšinec zanj ni manjvredno, vendar zahteva tak položaj nekoliko več intelektualnih naporov, predvsem pa stalno odgovarjanje na izzive časa.

Tudi Tržaške Slovence obravnava dva prispevka. **Jože Pirjevec, Vpliv slovensko-italijanskih odnosov na identiteto Slovencev v Italiji**, opozarja na rasistične predhodke »iredentistično-judovskega« Trsta do Slovencev, ki so starejši od slovenskega nacionalnega gibanja, ki bi zanje, na primer, lahko bil vzrok. Tržaški Slovenci so z zgraditvijo Narodnega doma 1905 v Trstu 15 let opozarjali italijanske someščane na svojo narodno identiteto, ki je niso gradili le na jeziku, čeprav je bil ta njen temelj, ampak tudi na ekonomski uspešnosti in kulturni samobitnosti. Silno zanimivo je tudi njegovo pojasnilo, zakaj se je v sporu Tito - Stalin toliko Slovencev odločilo za slednjega, čeprav jim je to prineslo brezperspektivnost. Geta, ki so ga doživljali pod fašizmom, naj bi jim bilo dovolj in niso bili pripravljeni sprejeti novega, če bi podprli KPJ. Tako kot Bister tudi Pirjevec končuje s pozivom rojakom za sprejemanje izzivov sodobnosti. **Boris M. Gombač** je v prispevku **Rast in razvoj dveh nacionalnih identitet v večnarodnem Trstu (1848-1975)** zli golido gnoja na svoje italijanske someščane. Ali to sme? Sme, ker je njihov someščan, ker je Slovenec, zgodovinar, ker svoje mesto neskončno ljubi. V svojem pisanju izhaja iz nagle rasti mesta, leta 1719 je bilo v njem okoli 3000 ljudi, 1850 že okoli 117000, ki je vsrkalo tudi mnoge Slovence preden so se ti zavedli, da bi v njem lahko živeli kot pripadniki vseh meščanskih slojev. Trst je nastal zaradi Avstrije, na vsakodnevno življenje je še kako vplivalo slovensko zaledje. Iredentizem, protiaustrijsvo in protislovenstvo so nekdanj cvetoče mesto pripeljali v kraj subvencioniranega gospodarstva, na rob bede in preživetja in izjemne neperspektivnosti za mlade.

Kaj pa Gorica in Goriški Slovenci, Beneški Slovenci in Rezijani? Ali je glede na tak odnos do njih v knjigi zgolj naključje, da je rezijanski pravopis nedavno napisal Holandec Han Steewijk?

Etnolog **Božidar Jezernik** je sicer zadnji avtor knjige, vendar njegova razprava **Verska pripadnost in narodna identiteta v ekstremnih razmerah** razpravlja o posledicah razlik »med človečanskimi nauki krščanstva v strahotnem nasprotju z divjanjem fašističnih strahovalcev«, ki so bli iz »katoliške Italije«. Verska čustva naj bi delovala razdiralno na občutja skupnosti in tovarištva. Avtor, ki izjemno veliko dela na virih, na nekaterih mestih nekoliko njim podlega, saj dobi bralec vtis, da je med II. svetovno vojno dejansko potekal boj za vero. Že njihova dikcija kaže, da gre za povojno pisanje.

Pri **Igorju Grdini**, ki je prispeval razpravo **Konstituiranje slovenske narodne identitete in slovenska književnost (v trikotniku Avstrija - Jugoslavija - Slovenija)**, smo v zadregi, ali ga ne bi kot avtorja, kljub literarnozgodovinski problematiki, prišteli zgolj k zgodovinarjem. Izhaja iz trditve, da je odločilni moment v ideologiji slovenske nacionalne zavesti jezik. Zgodovina oziroma zgodovinsko pravo in država sta drugotnega pomena, celo za vsakokratnimi vladarji. Slovenski literati so bili v odnosu do njih in njihovih držav različni, pogosto oportunistični, vendar le do trenutka, ko so začutili, da sta slovenski jezik in slovenstvo ogrožena. **Matjaž Kmecl** v prispevku **Regionalizem in slovenska literatura z vidika slovenske narodne identitete** razpravlja o predzedinjevalnem ter zedinjevalnem regionalizmu. V ospredju sta mu Prešeren in Levstik, nedvomno izjemna Slovenca, vendar se zdi, da avtor glede njunega

pomena v zedinjevalnih procesih nekoliko pretirava. Pri utrjevanju položaja Kranjske znotraj slovenskega prostora naš največji pesnik ni bil najpomembnejši, pa tudi enoten slovenski jezik se je začel uveljavljati že pred prihodom Levstika na sceno. S tem ne želimo zmanjševati njegovega pomena, poudarjamo le, da je prav upoštevanje enotnega slovenskega jezika s strani države eden pglavitnih rezultatov revolucije 1848/49. Zdi se, da bi avtor moral bolj vrtati v smer regionalistične pluralnosti, ki je težila k narodni enotnosti. Vprašanje je, kam bi avtorja pripeljalo njegovo razmišljanje, če bi bolj sledil zgodovinskemu dejstvu, ali pa vsaj dal večjo težo Urbanu Jarniku.

Jezikoslovje zastopa z razpravo **Jezikovna identiteta in jezikovno načrtovanje pri Slovencih Albina Nečak Lük**. Bralec, ki je popoln laik v sociolingvističnih vprašanjih, ji na nekaterih mestih težje sledi, še zlasti tam, kjer se kot zgodovinar ne more strinjati z izbranimi primeri. Povsem drugače pa jo lahko spremljamo, ko govori o sodobnih primerih v socialistični Jugoslaviji ter zlasti Prekmurju, ki ga avtorica izvrstno pozna. Kljub vsemu pa se zastavlja vprašanje, zakaj tamkajšnji katoliški duhovniki, za pastore je jasno, zakaj ne, niso več storili za večjo prisotnost knjižne slovenščine v deželi onstran Mure?

V sredo knjige je urednik uvrstil razpravo **Franeta Jermana, Slovenska narodna identiteta in slovenska filozofija**. Že izhodišče, da šteje k slovenski filozofiji tako ustrezne prispevke Slovencev ne glede na to, kje so živeli, kot tudi dela tujcev, ki so delovali na slovenskem ozemlju, deluje kot pravi balzam. Čeprav je v slovenski filozofiji vseskozi odmevala evropska filozofija, se v slovensko pisani prepozna slovensko izobraženstvo. Strinjati se je treba z njim, da je filozofija eden izmed pomembnih dejavnikov zavesti o slovenski narodni identiteti, vendar ne povsem, ko misli na one, ki izničujejo slovenstvo na vseh ravneh in imajo danes prevladujoč vpliv v vodilni politični stranki.

Nace Šumi je prispeval razpravo **Slovensko in nemško v umetnosti na Slovenskem**. Glede na avtorjevo ime je jasno, da obravnava umetnostnozgodovinsko problematiko, ki je ožja od umetnosti na Slovenskem. Na vprašanje, kaj je narodno v umetnosti ali kaj je narodna umetnost, priznava, da tudi sam ne more dati dokončnega odgovora. Njegova teoretična izhodišča niso tako jasna kot na primer Jermanova. Avtor je preveč pod vplivom naziranja, da so bile vrhne družbene plasti pri nas tujci tako po rodu kot po stanu. Očitno mu novejša stališča zgodovinarjev, polemizira predvsem s Petrom Štihom, ne da bi ga imenoval, niso všeč. Reformacija mu je zelo pri srcu, vendar njeno poznavanje ni povsem v skladu z zgodovinskimi dejstvi. Nacionalni problem naj bi se v umetnosti pri nas pojavil s Franzem Kurz von Goldensteinom, svoj kratek umetnostnozgodovinski pregled pa končuje s trditvijo o zaprtosti našega likovnega prostora za goste. Ob tem, da je dobil naročilo za vrata ljubljanske stolnice musliman, ob mednarodnih kiparskih in podobnih prireditvah, se zdi, da ne gre toliko za zaprtost kot za finančne probleme.

Večina avtorjev zbornika je soglasna, da je jezik ena glavnih kohezijskih sil slovenske narodne identitete. Nekateri potem navajajo še kulturo, pri čemer pa ne povedo, kaj pod njo razumejo. Njeno poudarjanje spominja na nekatere govornike ob vsakoletnem slovenskem kulturnem prazniku, ko se očitno trudijo, kako bi se čim manj jasno izražali. Jezik je nedvomno središčno vprašanje. Spomnimo se samo izredno povedne fotografije iz Vipavske doline, kjer nosijo v italijansko vojsko vpoklicani fantje povezo prek ust, ne pa oči ali ušes. Po branju članka **Katarine Bedine, Zgodovinska izhodišča identitete slovenskega glasbenega dela**, bo vsem tistim, ki nedoločno govorijo o kulturi, verjetno jasno, da bi veljalo biti bolj konkreten. Ne le ljudska, tudi umetna

slovenska glasba ima izredno moč pri ohranjanju slovenske identitete. Poglejmo samo slovenske izseljence. Mnogi izmed njih znajo le še peti slovensko. Argentinski Slovenci, ki se vračajo domov po padcu komunizma, nam dajejo upanje, da v operi ne bomo poslušali le tujcev. Naj mi bo dovoljena še za slovenske muzikologe bogokletna misel, da tudi dobra slovenska narodnazabavna glasba na tem področju ni od muh. Ni čudno, da jo v skladu s prevladujočo politično klimo tako izrinjajo iz osrednjih radijskih programov ali pa nadomeščajo s tako slabimi izdelki, da se ta zvrst mora človeku zagabiti. Zdi se, da je tudi na glasbenem področju čutili poosamosvojitveni strah pred slovenskim nacionalizmom.(!) Avtorica omenja slovensko nadarjenost za zborovsko petje. Kaj to dejansko pomeni, najbolj zgovorno pove podatek, da je vodja taborišča Dachau prepovedal taboriščnikom zborovsko udejstvovanje, razen Nemcem in zaradi, izjemne kvalitete, Slovincem. Naš zbor je vodil Hartman, Korošec, kar samo na sebi dovolj pove. Na področju etnomuzikologije mora podobno ugotoviti tudi **Igor Cvetko** v članku **Ljudska glasba in slovenska identiteta**. Slovenci izstopamo s pritrkavanjem, trstnkami, ki omogočajo dvoglasno igranje, sploh ljubimo večglasje, radi razbijami ritmično monotonijo. Opozarja tudi na slovenske inštrumentalne zasedbe in seveda na ljudsko petje. Naj bo dovoljeno na tem mestu dodati zanimiv, čeprav že več kot petnajst let star podatek Antona Birtiča, ki je učil otroke Beneških Slovencev igranja harmonike. Ko sem ga na krajšem koncertu v Števerjanu spraševal, koliko znajo slovensko, je povedal, da govoriti silno malo, ko pa vzamejo v roke harmoniko, pa so popolni in še kako »govoreči« Slovenci.

Na Hrenovem simpoziju v Rimu septembra 1997 je eden izmed referentov omenil, da se je nek idrijski rudar nemškega porekla konec 16. stol. (ali v začetku 17.?) pritoževal, da jih hoče tamkajšnji duhovnik posloveniti, ker nima nemških pridig, ampak le slovenske. Za tiste, ki so teoretično dobro podkovani, je bil ta podatek neverjeten, saj se ni skladal z veljavnimi teorijami. To navajamo kot uvod v predstavljanje najdaljše razprave v knjigi **Psihološke prvine narodne identitete in analiza slovenske samopodobe**, ki jo je napisal **Janek Musek**. Avtor se namreč obširno zadržuje v teoriji o narodni identiteti, narodni zavesti... ne da bi se vprašal, koliko te ustrezajo zgodovinskim dejstvom. Povsem nekaj drugega pa je njegova razprava, ko preide na področje psihologije. Bralcu se porodi celo misel, da bi bilo primernejše, če bi bila Muskova razprava prva v knjigi in tako zapolnila primanjkljaj teoretičnega uvoda.. Njen vrh je v poglavju o slovenskih avtostereotipih. Tako ugotavlja »da smo Slovenci verjetno nad mednarodnim povprečjem, kar zadeva agresivnost, maskulino obnašanje, dominantnost, uporništvu, brezobzirnost, odpor zoper avtoritete, dogmatizem, težnjo po neodvisnosti in avanturizem.« Nedvomno bi bilo zanimivo pod temi vidiki raziskovati tudi našo preteklost. Posebna prijetnost Muskovega pisanja pa so nekatere misli za slovensko prihodnost. Tako opozarja na vzroke suicidnosti, »fovšijo«, ki je usmerjena v preprečevanje uspešnosti drugih namesto v tekmovanje, psihično motenost, alkoholizem, agresivnost - lastnosti Slovencev, ki bi jih kazalo načrtno zmanjševati, če že ne odpravljati. Prepričan je, da nam osamosvojitve nudi razbremenitev naše nacionalne zavesti in identitete balastnih vsebin. S spremembo družbenega sistema smo osvobojeni kolektivizma in vsiljene miselnosti egalitarizma brez odgovornosti. »Sproščeni teh dveh nacionalnih bremen, lahko veliko ustvarimo. Seveda pa je zdaj to bolj kot prej odvisno od nas samih.«

Urednik zbornika je kot nosilec projekta zbral sodelavce po svoji izbiri. Osebno odgovarja tako za denar, kot vrednost rezultatov in mu ne moremo ničesar očitati. Ker pa gre za eno osrednjih tem slovenskega bitja in žitja, pa vendar poleg tistih, mimogrede navrženih pripomb, navedimo še nekatere. Predvsem pogrešamo vprašanje narodne

identitete pri slovenskih izseljencih. Res je, da niso živeli v nobeni v naslovu zaobjetih državi, vendar je predmet raziskav tudi identiteta. Druga vsebinska pripomba se nanaša na vprašanje narodne identitete v samostojni Sloveniji. Sliši se kot pretiravanje, toda biti Slovenec v Sloveniji ni najlažje. Nacionalnih interesov za mnoge oblastnike in njihove zveste pede ne več, kar se kaže še posebno drastično pri odnosu do manjšine v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Tako zanikrne skrbi za materinščino že dolgo ni bilo. Nenazadnje dokazuje to tudi zbornik, kjer očitno nekateri referenti svojih razprav skoraj niso korigirali. Kaj se je zgodilo s slovensko slovnico? Materinščina je v šolah najbolj osovražen predmet! Ne v šolah, ne v javnosti ni nikakršne načrtne nacionalne vzgoje. Celó iz najodgovornejših ust je slišati omaloževanje slovenstva Šolski otroci pripovedujejo, kako jim nekateri učitelji s stalnim opozarjanjem na maloštevilnost Slovencev ubijajo v glavo ne le državno, ampak tudi narodno brezperspektivnost! Ob proslavah nekaterih ključnih dogodkov slovenske zgodovine, kot je na primer priključitev Primorske, poje slovenski zbor himno italijanskih iredentistov. 29. novembra 1997 je 2. program radia RTV Slovenije posvetil celo dopoldne temu nekdanjemu prazniku, za obeležitev 150 letnice ideje Združene Slovenije pa ne kaže nobenega zanimanja! Kdor opozarja na ta vprašanja, je deležen omalovaževanja in zmerjanja kot razumnik in janšist. Pri me ne moti toliko brezobzirno in nizkotno obračunavanje s tistimi, ki na to opozarjamo, kot zloraba besed, ki so jih določili kot zmerljivke. Na eni strani se govori o svobodni, libertalni državi, na drugi strani pa je toliko nestrpnosti, ki je, vsaj uradno, ni bilo niti v prejšnjem družbenem sistemu. Sedanja družbena razmerja in gibanja nas niso pripeljala le do izničenja smisla osamosvojitve, ampak celo vprašanja, ali je še smiselno biti Slovenec. Nekateri emigranti, ki so se »vrnili« v Slovenijo, v njej, ravno zaradi duhovnih, brezperspektivnih in nemoralnih razmer, znova odhajajo. Janez Cvirn je v svojem izvrstnem članku opozoril na štajercijanstvo. Danes kar mrgoli raznih gibanj in strank, ki se zavzemajo za Istro, Goriško, Primorsko, Štajersko..., vemo, kdo stoji za njimi, pa v knjigi niti besede o njih. Kdo, zakaj in s kakšnim namenom na primer vsiljuje skupno istrsko zavest? Vse to se dogaja v sodobni Sloveniji že nekaj let, knjiga pa tega sploh ne registrira! Strinjam se tudi z enim izmed sodelavcev knjige, ki zagovarja potrebo po predhodni terminološki usklajenosti.

«Opravljenega dela je vsaka baba mojster», sem bil v mladosti pogosto opozarjan. Knjiga je v resnici dobra in predvsem vzburljiva. Ob njej je težko ostati neprizadet. Rezultati slovenskih zgodovinarjev niso majhni, toda ravno glede nastanka in oblikovanja slovenske identitete je še vedno premalo znanega. Kdaj se prvič omenjajo Slovenci, Slovenija? Profesor Janez Rotar je sicer zbral veliko podatkov, vendar smo še daleč od zadovoljivih razmer. Iz tujine nekritično prenešene šablone glede razvoja narodnih identitet ne vodijo nikamor, potrebne so teoretične osnove, vendar so pogosto vprašljive, ker izhajajo iz zahodnoevropskih razmer, kjer večina avtorjev vprašanj, ki si jih zastavlja knjiga, niti ne dojema. Ker je problematika v veliki meri zgodovinska, je opazno, da številni sodelavci knjige zgodovino slabo poznajo, zlasti njena najnovejša dognanja. Nekaterih enostavno niso sposobni sprejeti. V številnih primerih so ujetniki preživelih šablon. Slovenci bi potrebovali za sporazumevanje o preteklosti več Grdin, ker resnično obvlada zelo raznovrstna področja, od zgodovine preko literature, jezikoslovja, glasbe in verjetno še kaj. Tema o narodni identiteti v resnici ni neizčrpana, je pa še daleč od tega, da bi bila izčrpana. Dušan Nečak je s sodelovanjem strokovnjakov z različnih področij nakazal, da enostavnega odgovora ni, da je potrebno sodelovanje različnih disciplin, ki pa morajo biti med seboj skrajno strpne.

**50-letnica ustanovitve Komisije za
slovensko narodopisje pri SAZU**

Ob spoštovani navzočnosti gospoda predsednika SAZU, akademika, prof. dr. Fran-
ceta Bernika, dr. Milka
Matičetovega, upokojenega upravnika Inštituta za slovensko narodopisje in upoko-

Z leve: Angela Berkopec, Mirko Ramouš, dr. Marjetka Golež, dr. Milko Matičetov, Julijan Strajnar, dr. France Bernik, Polona Šega, dr. Maja Godina Golija, Stanka Drnovšek (17. decembra 1997).

jenke gospe Angele Berkopčeve so sodelavci Inštituta za slovensko narodopisje v sredo, 17. decembra 1997 praznovali 50-letnico ustanovitve Komisije za slovensko narodopisje pri SAZU, iz katere se je razvil Inštitut za slovensko narodopisje, od leta 1951 dalje.

Vse navzoče je pozdravil predstojnik Inštituta dr. Tone Cevc.

Predsednik SAZU je v svojem pozdravnem nagovoru opozoril na dve nevarnosti, ki pretita raziskovalcem slovenske kulturne dediščine:

1. da pristanejo na ravni domačijstva;
2. da se raziskave in objave spustijo na raven poljudnega.

Milko Matičetov je popravljajl nekatere podatke, ki jih je v svojem zgodovinskem pregledu *Komisija (1947–1951) in Inštitut za slovensko narodopisje SAZU (od 1951), Traditiones 1 (1972), 9–18) in Traditiones 2 (1973), 5–30* navaja *Niko Kuret*.

Ob tej priložnosti so pripravili priložnostno razstavo knjižnih objav sodelavcev Inštituta iz zadnjih petnajstih let.

Prvi sodelavci inštituta s prijatelji stroke, leta 1980. Prva vrsta z leve: dr. Zmaga Kumer, dr. Ivan Grafenauer (prvi upravnik), dr. Lino Legiša. Druga vrsta z leve: dr. Vilko Novak, dr. Emilijan Cevc, dr. Boris Orel, dr. Milko Matičetov, dr. Valens Vodušek, dr. Niko Kuret.

Fifty years ago, on December 20, 1947, the Commission for Slovene Ethnology was set up at the Academy of Sciences and Arts. After four years it was renamed the Institute for Slovene Ethnology.

On this anniversary we remember with gratitude all our friends and collaborators.

Dr. Mirko Gogala, *Usoda izseljencev* Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires, 1996, 326 str.

Avtor knjige *Usoda izseljencev* dr. Mirko Gogala je slovenski javnosti v matični državi poznan še manj od »tipičnih političnih emigrantov«, za katere je sicer znano, da jih poznamo šele v najnovejšem obdobju slovenske zgodovine od osamosvojitve dalje. Prav je torej, da v uvodu tega prikaza njegove knjige predstavimo vsaj v osnovnih potezah njegovo zelo pisano in precej netipično usodo slovenskega izseljenca - duhovnika. Po podatkih, ki jih povzemam z ovitka njegove knjige, se je rodil 17. julija 1919 v Šmarju-Sapu pri Ljubljani, leta 1938 maturiral na škofijski gimnaziji v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano in bil po študiju na ljubljanski teološki fakulteti leta 1944 posvečen za duhovnika. Ob koncu vojne je odšel v begunstvo v Italijo in leta 1948 v Argentino, kjer je leta 1950 opravil doktorat na teološki fakulteti v San Louisu. Dušnopastirsko je deloval med begunci v Italiji in kasneje v Argentini, hkrati pa kot profesor na raznih višjih šolah in bogoslovnih semeniščih in teoloških fakultetah. Od leta 1981 dalje je generalni vikar škofije San Miguel, vmes je bil pet let celo škofijski upravitelj. Od leta 1994 dalje je tudi generalni direktor vseh 30 škofijskih šol z več kot 10.000 gojenci.

Knjiga dr. Gogale *Usoda izseljencev*, ki je izšla z avtorjevo finančno podporo kot 161. knjiga nadvse zaslužne Slovenske kulturne akcije, je dopolnjeni natis avtorjevih enajstih predavanj v dolgem časovnem loku od 1962 do 1996, ki jih je imel v raznih ustanovah slovenskih izseljencev v Argentini, predvsem pri Slovenski kulturni akciji. Gre za vsebinsko zelo raznovrstna predavanja, ki jih po besedah jezuita p. Alojzija Kukovice v spremni besedi k dr. Gogalovi knjigi lahko razdelimo v dva sklopa. Prvi obravnava vprašanja, ki zadevajo predvsem slovenske izseljence v Argentini, zlasti na področju Velikega Buenos Airesa, drugi pa se tiče splošnih perečih vprašanj iz življenja katoliške Cerkve, zlasti Cerkve v Južni Ameriki. Dr. Kukovica tudi ugotavlja, da so predavanja dr. Gogale pogosto oralna ledino in sprožila razmišljanje ter debato, kot tudi deljena mnenja.

Na tem mestu nas kajpak zanimajo predvsem predavanja, ki zadevajo slovensko in drugo izseljensko problematiko, zato bomo druga predavanja, prav tako izredno zanimiva, le omenili: Teologija dialoga, Cerkev in problematika Latinske Amerike, Razvoj revolucionarne misli, Od Medellina do Pueble (gre za škofovski konferenci latinskoameriških škofov iz let 1968 oziroma 1979) ter Ideologija, politika in vera. Nekatera predavanja imajo »splošni« in »slovenski izseljenski del«, tako »Exul Familia« v Argentini, namenjena organizaciji in izvedbi službe izseljenskih duhovnikov, Zakon, družina in narodnost, Integracija in asimilacija pri izseljencih ter Kaj je z našo ideologijo? Pretežno ali povsem »slovensko izseljenski« pa sta predavanji oziroma poglavji knjige Problematika naše politične emigracije v luči cerkvenega nauka, in Skozi prizmo okrogle mize. Prvo od obeh predavanj 15. maja 1971 je dodobra razgrelo slovensko izseljensko ozračje v Argentini. Po njem je v debato poseglo še enajst sogovornikov: filozof in pedagog dr. Vinko Brumen, takratni študent prava in bivši predsednik Slovenskega katoliškega akademskega društva, Jože Dobovšek ml., Pavle Fajdiga, Avgust Horvat, pravnik in pisatelj dr. Jože Krivec, Mihael Stariha, duhovnik Jože Škrabec, prof. Pavle Verbic, prof. Tine Vivod. Marjana Batagelj, voditeljica Jegličeve osnovne šole v Slovenski hiši v Buenos Airesu in bivša predsednica Slovenske dekliške organizacije Marija Zorec. Dr. Gogala je nato svoje odgovore na njihove pripombe najprej strnil v predavanju Skozi prizmo okrogle mize, zdaj pa ga objavlja v knjigi.

Že omenjeni zelo površni pregled nam kaže vse bogastvo podatkov in raznolikost razmišljanj, ki jih najdemo v knjigi dr. Gogale Usoda izseljencev. Nedvomno bi zaslužila veliko temeljitejši prikaz od pričujočega, vendar pa se tokrat omejujem na dve vprašanji, ki sta ob času oblikovanja predavanj burili duhove med slovensko izseljensko skupnostjo v Argentini in jih očitno burita še danes. Gre za vprašanji, kaj je po cerkvenem nauku politični emigrant in kaj ne sme biti, ter za temeljno usodno vprašanje integracije ter asimilacije izseljencev.

Pogledi dr. Gogale, kot jih je izoblikoval v svojih predavanjih in zapisal v knjigi, med slovensko izseljensko skupnostjo v Argentini, nastalo iz političnih beguncev pred komunizmom, nikakor niso prevladujoči. Tako se je dr. Gogala leta 1971 odločilno postavil po robu trditvi, da je bil prvi cilj slovenske politične emigracije pomoč domovini pri rušenju komunistične tiranije. Mnenja je, da se takšno pojmovanje ne sklada s cerkvenim gledanjem, z juridičnim gledanjem na političnega izseljenca, od katerega se zahteva, naj se odpove vsakemu političnemu delovanju, tuje pa naj bi bilo tudi zdravemu čutu, ker bi potem za doseg omenjenega cilja izginili vsaka razlika med političnim emigrantom in političnim delavcem v izseljenstvu, oziroma bi se morali vsi politični emigranti ukvarjati s politikom. Tako stališče dr. Gogale je izzvalo živahno nasprotovanje že na omenjeni okrogli mizi, ki je sledila predavanju.

Vprašanje integracije oziroma asimilacije v novo okolje je nedvomno eno temeljnih tudi za slovenske izseljence, zlasti za povojno slovensko skupnost v Argentini, ki se je zavestno ohranjala prav z občudovanja vredno borbo proti asimilaciji. Dr. Gogala ima tudi glede tega vprašanja svoje manjšinsko mnenje. Zelo podrobno razčlenjuje razne oblike integracije izseljencev (ekonomsko, socialno, versko, politično, kulturno, rasno), ter poudarja, da je integracija v priseljsko okolje za izseljence po nauku Cerkve sama po sebi nekaj nujnega in nekaj dobrega. Kot nasprotje postavlja diskriminacijo priseljencev kot nekaj slabega, kar je treba zavreči. Če tem njegovim ugotovitvam načelno lahko pritrdimo, pa nam je s stališča pripadnikov malega naroda z veliko diasporo in izseljenstvom manj prepričljivo avtorjevo prikazovanje naravne asimilacije izseljencev. To v nasprotju z umetno oziroma prisilno, ki jo odklanja kot eno od oblik diskriminacije,

ovrednoti kot moralno neoporečno in celo dobro, »če gre seveda za asimilacijo vrednot«, prek katere naj bi se izpopolnjevala »tako poedina oseba kot skupnost.«

Knjiga dr. Gogale Usoda izseljencev je nedvomno zelo dobrodošla tudi nam Slovincem v matični državi. Na zelo izčrpen in pregleden način nam predstavlja nove idejne tokove med slovenskim izseljenstvom, po drugi strani pa nam prepričljivo pomaga rušiti desetletja stari uradno zapovedani stereotip o monolitni pošasti »SPE« (slovenske politične emigracije v »novoreku« UDDBE), saj nam lepo priča o raznolikosti pogledov med slovenskimi političnimi begunci.

Andrej Vovko

Georges Castellan, Antonia Bernard, *La Slovénie*. Paris, 1996, 127 str., ilustr.

V poljudni zbirki *Que sais-je?* je pod številko 3.123 izšlo drobno, toda nepogrešljivo [za Francoze, predvsem!] delo Georgesa Castellana in Antonie Bernard, ki nosi naslov Slovenija. Avtorja predstavita v sedmih poglavjih in v žepnem formatu deželo, ljudi - Slovence, preteklo in sodobno zgodovino, želje in uresničitve, kulturo, gospodarsko in družbeno usmerjenost, preteklo in sodobno književnost in umetnost. Slovenija je razgrnjena! Slovenija je prepoznavna!

Otvoritveno prvo poglavje *Dežela in ljudje* govori o geografski razdelitvi na pet regij in njih značilnosti, o klimatskih kontrastih regij, o številu prebivalcev, ki se je od avstrijskega štetja leta 1857 (1.101.854) povečalo v skoraj stoletju in pol za 80% – v primerjavi s Francijo, kjer se je prebivalstvo namnožilo za 50% – in je tako ob slovenskem štetju leta 1991 v Sloveniji 1.965.986 prebivalcev.

V poglavju *Preteklost Slovencev* pisca seznanita bralce z zgodovino današnjih Slovencev od prazgodovine prek naseljevanj mnogih populacij, invazije Slovanov v šestem stoletju, do začetkov krščanstva, pod bavarsko zaščito (po letu 745). V času *Habsburžanov* (1278-1791) se širijo samostani. Njihova arhitektura, najprej romanska (*Ptuj, Brestanica, Podsreda*) in nato gotška (*Maribor, Celje, Kranj, Ljutomer*) cveti širom po deželi. Konec 15. stoletja italijanska renesansa s kulturo in idejami ter protestantizem s Trubarjem zaznamujeta slovenske kraje. 17. stoletje gradi baročne objekte, cerkve, *Valvasor* napiše *Die Ehre des Herzogtums Krains* (1689). *A. T. Linhart*, predhodnik slovenske inteligence, napiše v nemščini zgodovino Slovencev. Romantično gibanje v Evropi prebudi v 18. stoletju ljubezen do jezika in folklore. Knjižni jezik se tako v prvih desetletjih 19. stoletja hitro razvija in *F. Prešeren* (p)ostane njegov najuglednejši pesnik. 1797 izda *V. Vodnik* pod vplivom idej francoske revolucije prvi slovenski časopis. Francoski vpliv se krepi z Napoleonovo ustanovitvijo Ilirskih provinc. *J. Bleiweis* ustanovi v Ljubljani 1843. leta časopis *Novice*, ki se ukvarjajo s problemi v poljedelstvu, gospodarstvu in načenjajo politična vprašanja. Najpomembnejši dogodek je odprtje *južne železnice leta 1857*, ki je povezala Dunaj prek Celja in Ljubljane s Trstom. Boj za živo slovensko književnost ne upade in, leta 1853 ustanovljeno, *Društvo sv. Mohorja* prične izdajati knjige v slovenščini. Odpirati se pričnejo *čitavnice*, najprej v Trstu, nato drugod. Zadnja tretjina 19. stoletja je v znamenju močnega nacionalnega razvoja. Povečan nemški pritisk je Slovence silil v jugoslovansko rešitev: združitev vseh južnih Slovanov, Hrvatov, Slovencev in Srbov.

Tretje poglavje *Kultura in formiranje naroda* uvodoma ugotovi spremembe, ki jih je prineslo razsvetljenstvo v 18. stoletju. Poleg različnih reform se prično istočasno oblikovati razna intelektualna jedra, npr. *Academia Operosorum* v Ljubljani. Poleg Biblije,

ki doživi nov prevod med leti 1784 in 1804, prevajajo še druga pastoralna dela. Vse to pa je za knjižno slovenščino velik korak naprej. Prebuditeljem gre za znanje in jezik igra največjo vlogo v obdobju, ključnem za zgodovino slovenskega naroda. S protestantizmom, ki že uporablja tiskane knjige, se prične slovenščina uveljavljati in doba je zaznamovana z delom *P. Trubarja*. Od leta 1774 se jezik zaradi obveznega šolanja prične hitro in močno širiti. Po mnenju mnogih slovenskih zgodovinarjev pomeni *Kraynska Grammatika* (1768) avguštinskega meniha *M. Pohlina* mejnik in pričetek nove dobe za oblikovanje narodne zavesti, saj je postalo jasno, da se izobraževanje v šolah lahko izvaja samo v jeziku naroda. Brez univerze ali akademije pa trud ostaja na plečih posameznih zanesenjakov in ljubiteljev. Prvo moderno slovnico je leta 1808 izdal *J. Kopitar*, ki se je zavzemal za ustanovitev katedre slovanskih jezikov na Univerzi na Dunaju. V tem obdobju se pojavi problem poučevanja slovenščine v gimnazijah, ki so predstavljale v slovenskih deželah do 1919 najvišjo izobraževalno ustanovo. Napredek je viden, toda nemščina ostaja še naprej sporazumevalni jezik učenih. Poseben odstavek je namenjen *Francetu Prešernu*, ki je pod estetsko izostrenim mentorstvom prijatelja *M. Čopa* slovenski poeziji uspel prilagoditi najzahtevnejše in najbolj čiste oblike zahodnega pesnjenja. Zavest o sorodnosti slovanskih jezikov filologov (*Kopitar*, *Dobrouský*, *Šafařík*) skupaj z romantično zanesenostjo pesnikov (*Kollár*) so privedle nekatere Slovence na misel o poenotenju vseh jezikov južnih Slovanov. Med najbolj vnete narodove prebuditelje spada duhovnik *A. M. Slomšek*, ki vso svojo energijo vložil v promocijo slovenskega jezika. Pravi kakovostni skok so pripravili mladi slovenski študentje na Dunaju s programom *Zedinjena Slovenija* (1848), ko so zahtevali tudi politične pravice na osnovi jezika in kulture.

Slovenija v Jugoslaviji (1918-1980) je naslov četrtega poglavja, v katerem nas pisca peljeta po zgodovinskih in političnih dogodkih, za Slovence bolj ali manj ugodnih, od prve svetovne vojne, preko prve Jugoslavije in druge svetovne vojne do Titove Jugoslavije. Ljudsko štetje 31. januarja 1921 prešteje 1,054.919 prebivalcev v Sloveniji od skupaj 12 milijonov prebivalcev v državi. Centralistično usmerjena Srbija zmaga na volitvah. Leta 1919 končno odprejo v Ljubljani univerzo ter mnoge znanstvene in kulturne ustanove. »*Bilanca prve Jugoslavije je v očeh Slovencev dvojna: neovrgljivemu ekonomskemu napredku in določenemu številu kulturnih realizacij nasprotuje veliko razočaranje: njihova identiteta ni bila upoštevana na političnem planu, bili so zgolj prebivalci druge cone z ozirom na Srbe*« [str. 49]. Slovenija vstopi v novo Jugoslavijo z voljo »napredne« stranke, ki jo vodijo komunisti. 11. novembra 1945 je izvoljena *Ljudska federativna republika Jugoslavija* s šestimi republikami. Pomembno vlogo slovenskih komunistov odigrata *B. Kidrič* kot organizator in *E. Kardelj* kot teoretik. Agrarna reforma leta 1945 dokončno osvobodi Jugoslavijo nekdanjih kapitalistov. Slovenija prične intenzivno razvijati industrijo in postane vodilna v jugoslovanskem gospodarstvu ter tako pridobiva na samostojnosti. Razkorak med razvitimi (*Slovenija, Hrvaška*) in nerazvitimi republikami je vse večji. Leta 1980 živijo Slovenci bolje, vendar niso zadovoljni. »*Titova smrt 4. maja 1980 pomeni zanje konec druge »jugoslovanske izkušnje*« [str. 61].

Neodvisnost je peto poglavje. Po *Kardeljevi (1979)* in *Titovi (1980)* smrti se je pričel težak boj za oblast v Ljubljani: Srbski komunisti so leta 1982 hoteli Slovincem dati zgolj etnične pravice v federaciji. Leta 1987 objavi *Nova revija* slovenski nacionalni program z zahtevo po političnemu pluralizmu, demokraciji, tržnem gospodarstvu in neodvisnosti v možni jugoslovanski konfederaciji. *Proces proti četverici* leta 1988 slovensko javno mnenje še bolj učvrsti. Po desetdnevni vojni, junija 1991, se federalna vojska

prične 7. julija umikati iz Slovenije in Slovenija postane *de facto* suverena država. »Tako je večstoletna pustolovščina Slovenije končana« [str. 72].

Šesto poglavje *Gospodarstvo Slovenije* s številkami dokazuje, da razpolaga Slovenija (leta 1993) z delovno silo, ki močno presega srednjo vrednost prejšnje Jugoslavije in mnogih vzhodnih držav v Evropi. Raznolikost tal in klime omogočata v Sloveniji tudi raznoliko poljedelstvo. Gozdovi predstavljajo naravno bogastvo dežele in pokrivajo 50% ozemlja. Razvita je metalurška industrija, ki je najmočnejša, dalje lesna industrija ter industrija usnja in tekstila. Rudarstvo ima svoje temelje v srednjem veku, saj je bil rudnik živega srebra v *Idriji* med najpomembnejšimi v Evropi. Avtomobilska industrija *Revoz* v Novem mestu izvaža v Francijo 80.000 avtomobilov na leto. »Postkomunistična kriza, ki je zahtevala celotno prestrukturiranje gospodarstva, še ni končana... Toda Slovenija razpolaga s prepričljivimi aduti in predvsem s kvalificirano delovno silo« [str. 85].

Zadnje, najboljše poglavje, *Slovenska kultura*, govori o slovenski književnosti, ki je najplodnejša v poeziji, medtem ko proza napreduje nekoliko počasneje, saj izobraženci zlahka sledijo evropskim tokovom. Toda v drugi polovici 19. stoletja postane slovenska proza zelo hitro primerljiva z zahodnimi pisatelji in seže v evropski okvir. *J. Jurčič* je napisal prvi pravi roman, *Jurija Kozjaka* (1864) so prevedli v francoščino. *Moderno* izrazito zaznamuje *Iv. Cankar*, največji slovenski pisatelj, ki v svojih delih izraža lepoto in bogastvo jezika ter »zdaj obupano, zdaj poetično ali ironično vizijo sveta in življenja« [str. 93]. 1888. ustanovijo katoliško naravnani pisatelji svojo revijo *Dom in svet*, kjer osvobojeni »estetskega nasilja« – kot ga imenuje *A. Slodnjak* –, ki ga je izvajal teolog *A. Mahnič*, objavljajo in bogatijo slovensko književnost bolj kot pa je to kasneje priznala komunistična kritika: *F. S. Finžgar*, *F. K. Meško*, *Iz. Cankar*. *S. Kosovel*, pesnika krasa, nihajočega med futurizmom in ekspresionizmom, je v francoščino prevedel pesnik *M. Alyn* (1965). Občutljivi pisatelji, kot sta *F. Bevč* in *V. Levstik*, ne morejo mimo socialnih težav. Slovenski junak je bliže kmetu kot pa revolucionarnim sovjetskim junakom: *M. Kranjc*, *Prežihov Voranc* - *L. Kuhar*, *C. Kosmač*, *I. Potrč*, *A. Ingolič*, medtem ko pa se je *V. Bartol* zelo oddaljil od prevladujočih tokov. Najpomembnejši pesnik-partizan je v drugi svetovni vojni gotovo *Matej Bor* - *Vladimir Pavšič*. Drugi se odločijo za antikomunistični tabor ter postanejo po vojni »sovražniki ljudstva«, npr. *N. Velikonja*, *A. Novačan*. *Karel Destovnik* - *Kajuh* postane žrtev vojne, tudi *F. Balantič*, vendar pa v »antikomunističnemu taboru«. Za literarne zgodovinarje konec druge svetovne vojne običajno pomeni začetek sodobne slovenske književnosti. Po letu 1948 mladi pisatelji odkrivajo svetovne avtorje: *Joyce*, *Kafka*, *Proust*, *T. S. Eliot*, *Sartre*. Z zbirko *Pesmi štirih* (1953) se odprejo vrata novim, mladim pesnikom: *G. Strniša*, *D. Zajc*, *V. Taufer*. Vodilni v slovenski avant-gardi je *T. Šalamun* (*Poker*, 1966). Postmodernistično gibanje 70. let je značilno za *M. Jesiha*, *B. A. Novaka*. Proza doživi modernizacijo v 60. letih: *L. Kovačič*, *Andrej Hieng*. Mnogi pisatelji v slovenskem jeziku prihajajo iz zamejstva: *A. Rebula*, *B. Pahor*, *F. Lipuš*. Pisatelji, ki dokončno pretrgajo vezi s preteklostjo, se pojavijo v 70. letih: *D. Jančar*, *R. Šeligo*, *M. Rožanc*. Brez prevodov tuje književnosti pa slovenska književnost sama ne bi bila tako odprta za tuje vplive. *A. Gradnik* je prevajalec italijanske, španske in kitajske poezije, *M. Klopčič* je prevedel Heineja, Puškina, Lermontova, poleg njih pa še velike evropske klasike. Sočasno s književnostjo pa se razvijata literarna zgodovina in kritika: *F. Kidrič*, *A. Slodnjak*, *A. Ocvirk*, *M. Boršnik*, *J. Vidmar*. Slovensko moderno gledališče otvori *Iv. Cankar* in prevladuje sceno v začetku stoletja. To sceno nadaljujejo: *F. S. Finžgar*, *O. Župančič*, *F. Kozak*. Eksperimentalna gledališča odprejo vrata literarni avant-gardi. Posebno mesto pa ima *I. Mrak* in njegove »himnične tragedije«. Arhitekt *J. Plečnik* in impresionisti (*R.*

Jakopič, I. Grohar, M. Jama) so vodilni v sodobni upodabljaljoči umetnosti. Po prvi svetovni vojni se pojavlja vse več novih tokov: *J. Savinšek, S. Tihec* in drugi. Svetovno priznani pa ostajajo umetniki: *J. Bernik, J. Ciuha, Z. Mušič*. V kratkem pregledu sveta glasbe so omenjeni vsi najvidnejši pretekli predstavniki slovenske resne glasbe ter komponisti: *M. Kogoj, M. Bravničar, S. Osterc*, ki je zaznamoval slovensko glasbeno izražanje, katerega predstavniki so: *P. Ramovš, B. Arnič, L. M. Škerjanc, V. Globokar*, ki je študiral v Parizu in tam tudi deloval, je neločljivo povezan z evropsko glasbeno avantgardo. Že eno leto (1896) po *bratih Lumièrè*, so pričeli predvajati filme. Slovenska kinematografija je v svojih začetkih največ črpala iz književnih del, ki so jih režirali: *F. Štiglic, J. Babič, M. Klopčič*. Pravi avtorski filmi so bolj redki: *B. Hladnik*.

Iz *Zaključka* tega zgoščenega »vodnika« z le redkimi pravopisnimi napakami [gre za slovenska imena] pa sklepne misli: »*Ponosna na lepoto svojih gora, razkazuje številnim turistom bogastvo svojih cerkva, baročnih gradov, zaklade svoje folklore. Da bi le dobila pravo mesto v Evropi tretjega tisočletja.*» [str. 126].

Knjižica je vredna vse pozornosti zaradi preglednosti, zavzetosti, dokumentiranosti obeh piscev ter topline, ki jo izražata. V knjižnicah pa si lahko izposodite [podatek velja za maj 1997] še najnovejšo knjigo avtorice A. Bernard: *Petite histoire de la Slovaquie, Paris 1996* (NUK, UKM, SAZU, Inštitut za novejšo zgodovino) ter njeno doktorsko disertacijo *Jernej Kopitar et les débuts de la slavistique européenne, Paris 1992* (UKM).

Sonja Stergaršek

Polona Šega, *Slovenski kostanjarji na Dunaju: prebivalci nekdanjega velikokolaškega okraja kot kostanjarji v cesarskem mestu*. Dolenjska založba, 1997. - (Seidlova zbirka; knj. 19) 119 str., ilustr.

Delo temelji na diplomski nalogi iz leta 1994. V njej je avtorica preučila način življenja zanimive poklicne skupine, značilne za Dunaj in mnoga druga srednjeevropska mesta na prelomu stoletja. Posebej pa so jo zanimali kostanjarji, ki so prihajali iz njenega domačega, nekdanjega velikokolaškega okraja. Ob proučevanju pisnih virov je zanesljivejše zasledila šele iz druge polovice 19. stoletja. Med študijskim nekajmesečnim bivanjem na Dunaju se je seznanila s številnejšimi avstrijskimi pisnimi viri. Med triletnim raziskovanjem, v obdobju 1991-93, je opravila pogovore s številnimi informatorji in jim dovolila, da v knjigi sami spregovorijo o značilnostih svojega sezonskega življenja na Dunaju. Poleg posameznikov, ki so nekoč opravljali ta poklic, le ena oseba se je namreč po uradnih podatkih s tem ukvarjala še v času raziskave, so med informatorji tudi ljudje, ki so slišali pripovedovanje kostanjarjev, večinoma njihovi sorodniki.

Slovenski kostanjarji so na Dunaju predstavljali posebno socialno-poklicno strukturo, ki se ni lahko vključevala med avtohtone prebivalce, kar sicer niti ni bilo zaželeno. Osnovna značilnost njihovega življenjskega ritma, ki ga je narekovalo delo, so bile sezonske migracije v tuj kraj, po prvi svetovni vojni pa je šlo celo za meddržavne migracije. Večina je težak poklic kostanjarja opravljala le krajši čas, tj. nekaj let, in jim je boljše plačano delo pripomoglo k boljši materialni življenjski osnovi doma ali pa za nakup vozovnice za Ameriko. Kljub temu, da so se oklepali svojih bivanjskih, prehrambnih in oblačinskih navad, so način dela in druge okoliščine vplivale na to, da so svoje navade popestrili in izboljšali s prevzemom novih. O tem govori avtorica v posebnem poglavju.

Sicer pa je za uvodom ne tako kratka zgodovina kostanjarstva na Dunaju. Vzroki, da so posamezniki iz agrarnega okolja vsako jesen odhajali na polletno sezonsko delo v večja mesta ali celo vele mesta, so uvrščeni med »push« faktorje, med »pull« faktorji pa so opisani dejavniki, zaradi katerih so se odločali za odhod v določen kraj, kot na primer na Dunaj. Oboji dejavniki so skupni tudi nekaterim drugim poklicnim skupinam, katerih pripadniki so vsaj za del leta odšli v svet, se tako izognili vpetosti v vaško skupnost in si v mestih poiskali delo v prodaji ali v služnostnih dejavnostih. Skoraj izključno je šlo za ekonomske migracije, šele po prvi svetovni vojni se je pojavil tudi politični motiv. Dunaj pa je ostal slej kot prej privlačen cilj.

Posebni poglavji sta namenjeni strukturi kostanjarjev in medsebojnim odnosom na eni in delovnemu času na drugi strani. Prvo je namreč pogojevalo drugo. Kostanjarji so bili razdeljeni v tri skupine. Prvi so pripadali samostojni kostanjarji, ki so svoje delo opravljali brez pomočnikov. V drugi skupini so bili t.i. gospodarji, ki so lahko imeli po več pomočnikov, hlapcev in celo njihovega nadzornika. Hlapci, ki so prihajali služiti večinoma h gospodarju, katerega so poznali že iz domačega kraja, pa so predstavljali tretjo skupino. Poleg pripadnosti eni od teh skupin je tudi čas vplival na značilnosti dela. Navedeni so dnevni urniki pripadnikov različnih skupin, tedenski in letni (sezonski) urniki. Elementi socialne in materialne kulture so se spreminjali tudi z daljšimi časovnimi obdobji. Tako avtorica loči obdobje pred prvo svetovno vojno, v katerem je šlo za migracije znotraj države, obdobje med obema vojnoma, ko je šlo za delo v tujini in so pomočniki prihajali iz vrst sorodnikov, ter končno na zadnje obdobje po drugi svetovni vojni, ko so Slovenci pričeli opuščati tovrstni poklic.

Posamezni elementi in problemi, s katerimi so se kostanjarji srečevali pri opravljanju svojega poklica, so predstavljeni v posebnem poglavju. Med drugim so tu opisane delovne razmere, način dela in pripomočki, ki so jih uporabljali. Avtorica poudari problem njihovega nezadostnega poznavanja tujega jezika, vpliv odnosa do strank in sezonski vpliv na prodajo. S svojim videzom in načinom komuniciranja s strankami so kostanjarji ustvarili podobo, ki se je Dunajčanom vtisnila v spomin. Mnogi se jih spominjajo še potem, ko že leta ne opravljajo več svojega poklica. Za nekatere je bil njihov poklic manjvreden, za druge so predstavljali še nepokvarjenega poštenega človeka s podeželja. Njegovo podobo so večkrat posplošili na Kranjce oz. Slovence na splošno. Toda ne le z vidika romantikov, vonj po pečenem kostanju se še vedno povezuje z zimsko idilo in predbožičnim časom.

Avtorica se je torej v diplomskem delu, za katero je prejela študentsko Prešernovo nagrado, dotaknila še precej neobdelanega področja etnološkega preučevanja, namreč načina življenja skupine, ki si je vsakdanji kruh služila v tujini. S temeljito raziskavo zanimive poklicne skupine, ki je končno izšla tudi v knjižni obliki, je gotovo dala povod za podobne raziskave in odprla vprašanja za naslednje generacije etnologov.

Stanka Drnovšek

Dapit, Roberto: *Aspetti di Cultura Resiana nei Nomi di Luogo*. 1. Area di Solbica/Stolvizza e Korito/Coritis. Gemona del Friuli 1995. Str. 225.

1 S to monografijo rezianolog Roberto Dapit uresničuje pomemben in zahteven načrt, da neposredno na terenu in iz različnih pisnih virov zbere in kritično etimološko interpretira toponimijo rezijanskega narečja in tako ohrani tisto, česar jutri ali pojutrišnjim morda ne bo več moč slišati, ter hkrati razkrije del kulture, ki je vpletena v rezijanske toponime.

2 Prvi del monografije obsega toponime vzhodnega dela Rezije med Solbico (rez. *Sôlbica*) na zahodu in Koritom (rez. *Korîto*) na vzhodu. Rezijanska dolina se razteza na razmeroma majhnem območju 20 km v smeri zahod-vzhod, območje od Solbice do Korita pa obsega manj kot polovico te dolžine. In vendar sta tu doma dva rezijanska govora, solbaški (rez. *sôlbaški* (187)) in koritarški (rez. *korîtarški* (113)). Slednji je v pretežni meri enak osojanskemu, ker prebivalci Korita izvirajo iz Osojan zahodno od Solbice (18, 113).

3 Knjigo sestavlja sedem enot: *Predgovor* (5), *Zahvale* (7), *Uvod* (9–31), *Seznam* (33–212), *Zgodovinski viri in bibliografija* (213–219), *Informatorji* (221) in *Okrajšave* (223). *Seznam* je osrednji, slovarsko urejen in z gradivom ter interpretacijo izjemno bogat del knjige, vendar je za njegovo branje neizogibno poznavanje *Uvoda*.

3.1 Toponimsko gradivo osrednjega dela je avtor zbral na osnovi dveh tipov virov. Med letoma 1992 in 1995 je sistematično v Reziji in delno na danes furlansko govorečem območju Kluž, Dunske in Reklanske doline (9) gradivo zbiral sam. Prva knjiga prinaša torej le del zbranih terenskih zapisov rezijanskega toponimskega gradiva, ki mu ga je posredovalo 33 informatorjev (221). Avtor je ekscerpil pisne zgodovinske in strokovne bibliografske vire. Najstarejši zgodovinski viri so mu ostali nedostopni (10), tako da je ekscerpil le tiste od začetka 19. stoletja do danes, tj. katastrske mape državnega arhiva v Vidmu in Benetkah (14), občinskega katastra v Reziji, topografske karte italijanskega Vojnogeografskega inštituta in Avtonomne pokrajine Furlanije in Julijske krajine (15). Med strokovnimi bibliografskimi viri avtor pričakovano postavlja na prvo mesto opus J. Baudouina de Courtenaya, ki vsebuje ogromno toponimskega gradiva, neposredno zbranega na terenu, in je ob Dapitovem novem gradivu bogat vir za konfrontacijo jezikovnega razvoja v obdobju enega stoletja. Prvič je tu upoštevan Baudouinov rokopis z Ruske akademije znanosti in umetnosti v Sankt Petersburgu, ki med drugim na 13 straneh prinaša med letoma 1890 in 1893 zbrane toponime s področja Solbice in Korita (15). Druge strokovne bibliografske vire, ki jih navaja v razdelku *Zgodovinski viri in bibliografija*, je upošteval kritično in le, če v odnosu do starejših bibliografskih virov prinašajo nov, zanesljivo zapisan in v Reziji natančno lociran toponim (16–17). Zbrano gradivo ustnega vira je avtor kritično identificiral z gradivom pisnih zgodovinskih in strokovnih bibliografskih virov in obrnjeno. Žal avtor ne pove, koliko identifikacijsko različnih toponimov je na tak način evidencial.

3.2 V *Seznamu* so slovarsko v 371 geslih predstavljene rezijanske toponimske baze ne glede na njihovo pojavljanje v različni vrsti toponimov.

3.2.1 Avtor toponimske baze predstavlja v narečnem zapisu, če izvirajo iz enega govora (rez. korit. *Āhudiščę, Ānkingę* ...) ali obeh, če je fonetična realizacija v obeh enaka (rez. *Bôrdo, Bôrwo* ...) ali minimalno različna. V takih primerih navaja bazo iz govora s prvotnejšim fonetičnim stanjem (*Bāba* (: *bāba* (Solbica) : *bāba* (Korito); *Bôrca* (: *bôrca* (Solbica) : *bôrca* (Korito); *Brîh* (: *brîh* (Korito) : *brî* (Solbica); *Dûl* (: *dûl* (Solbica) : *dûw* (Korito)). Kadar se razvojno ista toponimska baza v govoru fonetično precej razlikuje od ustreznice v sosednjem ali od sorodne slovenske ustreznice izven rezijanskega območja, je toponimska baza rekonstruirana (**Gāca* za solb. *Āca*; **Jāmnik* za solb. *Jōmnak*, tudi *Jōmlîk* in korit. *ta-za Āwnîkan*; **Jāma* za solb. *Jōma* in korit. *Āma*; **Jāsanawo* za korit. *Āsanawo*; **Grûbja* za korit. *ta-na Grûbje* in solb. *orę na Rûbjo, ta-na Rûbję* ...). Narečne oblike, ki so bile podlaga za rekonstrukcijo, niso navedene le v geselskem zaglavju, ampak jih najdemo na ustreznem abecednem mestu slovarja, tam pa so opremljene s kazalko na rekonstruirano toponimsko bazo.

3.2.2 Za nadaljnje delo na področju rezijanske toponimije je pomembno, da so kot gesla predstavljeni tudi toponimi iz pisnih zgodovinskih virov, ki jih ponovno zbiranje na terenu ni potrdilo in jih avtor tudi etimološko ni pojasnil (npr. *Ariunonivarch*, *Arrunomarin*; *Baron*; *Bilerlinoch* ...).

3.3 Avtor je za slovarsko predstavljane toponimskih baz izbral samostalnik (29) in posamostaljeni pridevnik (npr. *Lášči**, *Svéti**, *Adámavi**, *Ánkingo* ...). Večina pridevnikov ostaja skrita v geselskih zaglavjih, kar je škoda, saj so toponomastično, leksikalno pa tudi arealno narečno pomembni in so ne nazadnje tako kot predlogi – če so že del toponima – tudi toponimske baze.

3.3.1 Pridevnik *tõp* »neoster« je bil kot slovenska toponimska baza evidentiran le v rez. oronimu *Túpe bórdo* (47) < **tõpč bõrdo* in tako kot gornjelужиško *tupy* (Trofimowič, Hornjo-serbsko-ruski slovník, 332) priča o pomenski stopnji »zaobljen, zaokrožen«.

3.3.2 Leksikalno je zanimiv pridevnik *máji*, *-a*, *-e* »majhen« (Korito), *mõji*, *-a* (Solbica; 80, 99, 152), ki ne predstavlja fonetičnega razvoja iz **malʲbʲ* = rez. *Máli* (*dúw*) (74), prim. stsl. *malb* »parvus«. S pridevnikom **malʲ* ga je mogoče povezati le prek **malʲbʲ(jb)*, kar je lahko primerniška osnova tipa hrv. *bõljĩ* k **malʲ*.

3.3.3 Pridevnika *dolínje* in *gorínje* (oba Korito; 44–5), *orínji* (Solbica; 45) sta tvorjena iz prislovov **dolč* → **dolč-nʲbʲ* → **dolčnʲĩ* in **gorč* → **gorč-nʲbʲ* → *gorčnʲĩ* po vzorcu *lętos* : *lętošnji*, *dānes* : *danāšnji*. Njuna porazdeljenost na slovenskem jezikovnem prostoru pa v odnosu do drugih parov tipa *dolnji* : *gornji*, *dolanji*: *goranji* ni nepomembna.

3.4 Toponimi so v nasprotju z apelativi leksemi brez pomena, obojim je seveda skupno identifikacijsko razmerje do označenega. Brezpomenskost toponima se v etimologiji nadomešča s podatki o (sedanji in pretekli) geomorfološki značilnosti, funkcionalnosti, lastništvu itd. topografskega objekta. Toponomastična etimologija zato sploh ne more biti le delo »centra«, ampak se mora najprej in nujno začeti na terenu med ljudmi, v lokalnih arhivih ... Roberto Dapit je bil namreč ravno zaradi poznavanja Rezijanov in Rezije ter zgodovinskih pisnih virov lahko kritičen do dosedanjih etimoloških razlag in je etimologijo rezijanskih toponimov opravil v precejšnji meri prepričljivo tudi, če rezijanski toponim ni imel občnoimenske enakozvočnice v govoru, npr. *Túpe* (*bõrdo*), *Brúde*, *Fórčã*, *Požar*; **Labila* < **Glabila* ← sln. knjiž. *globčela* < **glõbela* ..., ali če je bil tvorjen iz osebnoimenske podstave, npr. *Ánkingo*, *Čékawo*, *Čarpáč*, *Kasígina oríčã* (82), *Ménkow dúw* (74) ... Temeljno sporočilo, ki ga etimološka analiza toponimov prinaša, pa pravzaprav ne preseneča. Slutnje o večinski domači, slovenski toponimiji v Reziji so v knjigi dokazane.

3.4.1 Naj le omenim tpn. *Bręza*. Avtor ga verjetno zaradi rez. *bríznya* »betulla« (55) izvaja iz **bręzʲno*, kar fonetično ne ustreza. Toponim namreč kaže, da je poleg *bríznya* < **bęrzʲnja* to področje imelo tudi sinonim **bręza* < **bęza*.

3.4.2 V toponimu, ki ga avtor rekonstruira **Ostríca*, prim. (*ta-na*) *Osrícę*, (*un na*) *Osríco*, (*tu-wńę w*) *Osrícãh*, se bolj verjetno kot pridevnik *õster* < **õstrb* ohranja ista toponimska baza kot v rez. tpn. *Osrídek*. Toponim je verjetno nastal na podlagi mest. ed. **osrědvčč* ← im. **osrědvčb*. Taka razlaga ne potrebuje nedokazane fonetične implikacije *-str-* > *-sr-* in razloži *ĩ* iz novocirkumflektiranega jata ter ne nazadnje osvetljuje tudi zapise Baudouina de Courtenaya tipa *Osrítce* (142). Toponimizacijo iz stranskosklonskih osnov bi bilo potrebno upoštevati tudi na rezijanskem področju.

3.4.3 Avtor na terenu zbrane toponime navaja z ustaljenim nizom (proklitični) prislov + predlog (*ta-na* *Osrícę* : *ún na* *Osríco*) ali (proklitični) prislov + predlog + določni člen (*ta-pot to* *Pačó* : *gorč w ta* *Pěńća*), kar s podobno rabo toponimov v terskem

(Merkù, La toponomastica dell'alta Val Torre, 23 s.) in nadiškem narečju (Spinozzi Monai, J. Baudouin de Courtenay, Materiali IV, 62, 78) tvori arealno narečno skladensko zanimivost in je dragoceno tudi zaradi boljše informacije o oblikotvornih značilnostih toponima. Čeprav avtor v *Uvodu* predstavi vezljivost nekaterih predlogov – pogrešam npr. *úr* (*Čolá*) (61), *wôr Bôrda* (44), *würh* (*Položjca*) (157) < **vŕchъ*, *orĕ* (*Skokô*) (184) < **gorĕ* ... – je za nepoznavalca teh govorov včasih še vedno težko prepoznati sklon in zato tudi pomen posameznih navedkov. Še posebno bi bilo to dobrodošlo pri ugotavljanju direktivne (kam?) in lokativne (kje?) funkcije posameznih navedkov, pa tudi v primerih, kot je npr. *ún na Osríco*, kjer bi lahko sklepali na tož. ed. ž. ali pa na mest. ed. m.

3.4.4 Toponim je po naravi nastanka nešteven in zato izražen le z enim slovničnim številom, prim. *brdo* → *Břdo* (ed.) : *Břda* (mn.). Število sicer na sinhronem nivoju jezika lahko ni prvotno, vendar toponim še vedno tudi na tej jezikovni ravni ohrani svojo značilnost, da ni števen, prim. *Lesce*, v *Lescah* (mn.) ← **lěsbъcĕ* (mest. ed.) : **lěsbъkъ* »gozdíč«. Navidezna števnost, kot je npr. izražena v opoziciji *Grosuplje*, v *Grosupljah* : *Grosuplje* : v *Grosuplju* (lokalna raba) za ime istega kraja, je posledica nepoznavanja merodajne lokalne rabe takega toponima oziroma posledica jezikovne interakcije. V nasprotju s povedanim se nekateri toponimi v knjigi kažejo števeni, npr. ed. *ta-na Osrícę*, *ún na Osríco* : mn. *tu-wnĕ w Osrícǎh* (142); ed. *wôn na Ánking* : mn. *nú po Ánkinǎh* (35); ed. *ta-γorĕ w ti Brĕjǎde* : mn. *tu-w ti Brĕjǎdǎh* (53); ed. *ta-na Položjco* : mn. *ta-na Položjǎcǎh* (156). Ta nelogični pojav v toponimiji bi bilo skupaj s podobnim stanjem nekaterih toponimov bilskega govora (Steenwijk, *The Slovene Dialect of Resia*, San Giorgio, 83, 104) vsekakor dobro raziskati.

3.4.5 Oblikotvorno je zanimiv pridevnik pred samostalnikom srednjega spola. V im. mn. sr. je ali ujemalen, npr. *Valika/Mája bŕčaca* (43), ali neujemalen znanega tipa *lepe dekleta* (Ramovš, *Morfologija*, 44), prim. *Lípe bŕca* (42) pa tudi občnoimensko *te bíle jĕtra* »pljuča« (SLA). Neujemalnost v *Lásći bŕdo* (poleg *Lásĕę bŕdo*; 45) je morda posledica romanskega jezikovnega sistema, ki slovnične opozicije med srednjim in moškim spolom ne pozna.

3.4.6 Na končnico *-ej* v funkciji mestnika ednine ženskega spola opozarja avtor v uvodu (22) in v osrednjem delu (148). Vendar to izvorno ni pronominalna končnica, ampak kontrahirana končnica daj.-mest. ed. ž. spola določne oblike pridevnika iz sekvence **ĕ-jĕji*, ki je v rabi še v koroških in savinjskih govorih (Ramovš, n. d., 104), vendar znana tudi npr. v govoru beneškoslovenskih Viskorš (*dobrĕj* – SLA), po Riglerjevem gradivu za SLA pa celo v Solbici. Enakozvočno izglasje **ĕj* je po kontrakciji nastalo tudi v daj.-mest. ed. ž. svojilnih zaimkov (**mojĕji* > **mĕji* > rez. *mĕj*, (*pr*)*mej*(*duš*) »(pri) moji (duši)« ...), kar je verjetno povzročilo, da se je končnica širila k drugim zaimkom (*tej*, *nĕj* ...) in celo, kot kažeta prekmursko stanje v *zemlĕj*, *prošnjĕj* (Ramovš, n. d., 57) in sln. pogovorno/narečno *gospĕj*, dol. *guspĕj* (oboje dat. sg.), prodrla tudi k samostalniku.

3.4.7 Raba končnice *-ej* v toponimih iz knjige ni splošna, ampak je – izgleda – ustaljena le pri (posamostaljenih) svojilnih pridevniki. Iz gradiva je bilo namreč mogoče izluščiti opozicijo: *tu-wnĕ w Wŕšini áme* (95), *ta-na Píćini ráwne* (168) : *ta-na Kasígingej orĕę* (82), *ta-na Jĕnínĕj skáĕ* (183) : *ta-na Bilingej* (51), *ta-na Pordúlingej* (148), *ta-na Pitrĕnavĕj* (150), *tu-wnĕ na Páćićawĕj* (143), *ta-na Píćínĕj* (168), *ta-pŕ Vŕavĕj* (202), *ta-pŕ Žábĕj* (211). Opozicijski trodelni niz kaže, da končnica *-ej* alternira s končnico *-i* le, kadar je pridevnik v funkciji prilastka. V tretjem delu niza so posamostaljeni pridevniki, od katerih le nekateri dokazano ohranjajo osebnimensko podstavo, npr. (*ta-na*) *Bilingej*, (*ta-na*) *Pitrĕnavĕj*, (*tu-wnĕ na*) *Páćićawĕj*. Prav zato bi kazalo proučiti, če kateri od drugih primerov tudi ne ohranja take podstave.

3.4.8 Pogrešam, da avtor pri *ta-na Kasígingej orjčę* (82) ne omenja Bezlajeve razlage v Esejih, 159, pa čeprav skupno rezijansko gradivo potrjuje sufiks *-im̃* in ne **-yn'i*. Palatalnost nazala bi se namreč v teh govornih ohranila, a pri tem tipu pridevnikov ni izpričana, prim. *Kasígina orjca : ta-na Kasígingej orjčę* (82), *wõn na Bìlino, ta-na Bìlinej* (51). Izostanek palatalizacije pa je pogost tudi pri rez. apelativih, prim. *srákica, bõyęć* (52), *mlòkica* (136).

4 Dapitova knjiga ni samo kritična sinteza o rezijanski toponomastični etimologiji, ki prinaša ogromno novega gradiva, ampak je hkrati tudi odličen vir za slovensko in slovansko komparativistiko.

Metka Furlan

Prekrivanje kultur in večplastne identitete. Predstavitev zbornika «Overlapping cultures and plural identities/Cultures partielles et identites multiples», Ljubljana, 1995, 168 str.

UNESCO je v okviru svetovne dekade, posvečene kulturnemu razvoju (World Decade for Cultural Development) podprl različne dejavnosti, ki s svojimi vsebinami poudarjajo vlogo in pomen kulture za razvoj, bogatenje in afirmacijo kulturne identitete ter promocijo mednarodnega kulturnega sodelovanja. Evropski projekt «Prekrivanje kultur in večplastne identitete» je samo eden od številnih projektov UNESCO, ki potekajo v okviru dejavnosti Dekade in v katerega sta vključeni tudi sodelavki Inštituta za narodnostna vprašanja iz Ljubljane, prof. dr. Albina Nečak Lük in mag. Sonja Novak Lukanovič. Namen projekta je podati opredelitve in razčlenitve različnih konceptov identitete skupaj z oblikami njenega pojavljanja v različnih družbenih okoljih, tako s stališča posameznika kot skupine. Definicij in konceptov identitete je veliko. Številne discipline - sociologija, psihologija, socialna psihologija, zgodovina, lingvistika in druge - obravnavajo identiteto vsaka s svojega vidika. Pojem identitete je izrazito kompleksen in na različne načine povezuje številne discipline in istočasno poudarja tudi povezavo med njimi.

V okviru dejavnosti projekta je bilo organiziranih več ekspertskih srečanj, na katerih sta sodelavki Inštituta sodelovali z znanstvenimi prispevki. Tako je bilo leta 1991 srečanje na Dunaju, leta 1992 v Kopenhagnu in leta 1994 v Ljubljani. Znanstveno srečanje v Ljubljani z naslovom «Večplastna identiteta: kaj je to in kako deluje?» je organiziral Inštitut za narodnostna vprašanja v sodelovanju s Slovensko nacionalno komisijo za UNESCO. Srečanja se je udeležilo 19 ekspertov iz 11 držav Evrope (od tega 5 ekspertov iz Slovenije). Uvodno predavanje je podal dr. Janek Musek s Filozofske fakultete v Ljubljani. Ljubljansko srečanje se je v skladu s splošno vsebino projekta osredotočilo na vprašanja večplastne identitete, ki se pojavlja kot posledica različnih dužbenih razmerij, v katera vstopa posameznik v večkulturnih okoljih. Prispevki tega srečanja so objavljeni v zborniku, ki sta ga izdala Inštitut za narodnostna vprašanja in slovenska nacionalna komisija za veliko in ki ga v našem prispevku predstavljamo.

Uvodne besede v zborniku sta zapisali Zofija Klemen Krek, generalna sekretarka Slovenske nacionalne komisije za UNESCO, in Vera Klopčič, direktorica Inštituta za narodnostna vprašanja. Poudarili sta vlogo in pomen kulture v večkulturnih okoljih ter izpostavili pomen projekta.

Prispevek Janeka Museka z naslovom «Psihološke osnove večplastne identitete» se osredotoča na psihološke faktorje, ki vplivajo na posameznika pri oblikovanju identitete. Avtor obravnava osebno identiteto, posebno pozornost posveča strukturi osebne identite

ter elementom, ki vplivajo na oblikovanje posameznikove identitete. Osvetljuje tudi najznačilnejše elemente, ki vplivajo na posameznikovo samooblikovanje in samoovrednotenje identitete. V posebnem poglavju izpostavlja vlogo identitete v večkulturnem kontekstu ter poda različne modele (od asimilacijskega, akulturacijskega do večkulturnega) sprejemanja druge kulture, pri katerih se pojavljajo različni psihološki vplivi in posledice.

Prispevek avstrijskega predstavnika v projektu Arne Haselbacha obravnava psihološko-filozofski aspekt identitete in predstavlja različne oblike in vzorce, ki se pojavljajo ob razmišljanju, kaj je identiteta, kateri procesi delujejo, kako se poraja ter kako preteklost in sedanost vplivata na razmišljanje o vsebini identitete.

Anne Knudsen, danska antropologinja, v svojem prispevku ugotavlja, da kultura in kulturna politika postaja v zadnjih desetih letih vedno bolj pomembna pri oblikovanju evropske politike. Čeprav na eni strani ekonomija in tehnologija združujeta Evropo, pa se na drugi strani povečuje zavest o različnosti med ljudmi Evrope, tako med narodi kot med državami. V zaključku avtorica poudarja, da cilj združene Evrope ni oblikovati neke vrste muzej na prostem, ampak oblikovati tako politično skupnost, kjer se nihče ne bo občutil prikrajšanega za svoj prostor med različnimi kulturami.

Tudi Zofia Sokolewicz, direktorica Evropskega centra Varšavske univerze, se v svojem prispevku loteva evropske teme. Iz različnih zgodovinskih obdobj poskuša poiskati povezavo med državljanstvom in narodnostjo, posebej pa poudarja, kako sta ta dva pojma - narodnost in državljanstvo - obravnavana v kontekstu poljske politične kulture.

Norveški antropolog Thomas Hylland Eriksen poudarja nekatere elemente, ki se nanašajo na obravnavanje identitete posameznika v družbi. Avtor piše, da je zelo lahko in preprosto dokazati, da ima posameznik več identitet, ki se izoblikujejo zaradi določenega položaja ali odnosa posameznika v nekem okolju. Ugotavlja, da je danes še vedno zelo pomembna etnična oz. nacionalna identiteta v Evropi. Istočasno se v evropski družbi pri artikuliranju identitet pojavlja komplementarnost in nasprotovanje med elementi lokalizma in kozmopolitizma.

Albina Nečak Lük, vodilna strokovnjakinja s področja uporabnega jezikoslovja v Sloveniji, v svojem prispevku predstavlja nekatere rezultate empirično zasnovane raziskave »Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru«, ki se nanašajo na jezikovno preklapljanje in narodnost v Porabju. Avtorica posebno pozornost posveča analizi etnične strukture respondentov, analizi etnične strukture družine, iz katere izhajajo vprašani, analizi maternega jezika glede na etnično pripadnost vprašanih, analizi komunikacijskih vzorcev v formalnih in neformalnih domenah ter analizi mnenj vprašanih glede kriterijev etnične identitete.

O spremembah identitete med Estonci in Rusi v postkomunističnem obdobju piše Raivo Vetik, raziskovalec iz Estonije, z Univerze Tartu. V prispevku prikaže, kako se Rusi in Estonci identificirajo z Estonijo. Avtor poudarja, da se zaradi spremenjenih političnih razmer kaže zelo hiter razvoj nove večplastne identitete Rusov, ki živijo v Estoniji. Prav tako pa se je spremenilo stališče Rusov do estonskega jezika.

O avstrijskih identitetah piše Karin Liebhart, ki prikaže, kako se je nacionalna identiteta in nacionalna zavest v Avstriji razvijala po letu 1945. Posebej obdeluje Koroško in odnos Avstrije do etničnih razlik na Koroškem.

Karoly Ginter iz Budimpešte v svojem prispevku poda prikaz različnih narodnosti, ki živijo na Madžarskem, in pa Madžarov, ki živijo razkropljeni po svetu.

Sonja Novak Lukanovič iz Inštituta za narodnostna vprašanja v svojem prispevku razmišlja o etnični identiteti v večkulturnih družbah in posebej poudarja regionalni faktor, ki vpliva na oblikovanje identitete. Poudarja primer istrske identitete.

Peter Bettelheim pa v svojem prispevku išče povezavo med identito, narodnostjo in židovstvom ter skozi zgodovino in z navajanjem različnih avtorjev poskuša definirati židovsko identiteto.

Urednica je v zbornik uvrstila tudi dva prispevka iz prejšnjih ekspertskih srečanj, ki so se odvijala v okviru projekta »Prekrivanje kultur in večplastne identitete«. Tako je dunajsko srečanja iz leta 1991 predstavljeno s prispevkom Henrija Giordana iz Pariza, ki piše o dvojnosti identitete - o individualni in o kolektivni identiteti. Posebej poudarja kulturo in predstavlja različne definicije manjšinskih jezikov in kultur ter poskuša izoblikovati tak družbeni prostor, v katerem bodo imeli prostor jeziki in kulture manjšin.

Drugi prispevek je prispevek Thomasa Hyllanda Eriksena, ki ga je imel na srečanju ekspertov projekta v Kopenhagnu leta 1992 in se nanaša na dva načina skupinske identifikacije - na način mi kot subjekt in mi kot objekt.

Zbornik prispevkov »Prekrivanje kultur in večplastne identitete« brez dvoma predstavlja pomemben prispevek, ki osvetljuje nekatere vidike identitete, tako posameznika kot skupine v različnih družbenih okoljih. Prav tako zbornik kot celota poskuša prikazati koncept večplastne identitete, poiskati, kateri so prevladujoči in kateri skriti elementi večplastne identitete v določenih družbenih trenutkih in okoljih. Izbrana so predvsem različna večkulturna okolja v Evropi ter obravnavanje in vloga identitete manjšinskih skupnosti.

Sonja Novak Lukanovič

Marta Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*. Odnos do življenja in smrti na tržaškem podeželju. Koper 1996, 311 str., ilustr.

Marta Verginella je docentka na Oddelku za zgodovino in na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Doma je s Tržaškega, tudi študirala je v Trstu, v Ljubljani pa je zagovarjala doktorsko disertacijo, ki jo je v nekoliko spremenjeni obliki objavila v tej knjigi. Predmet njene razprave so oporoke, ki pa jih razčlenjuje in interpretira zelo široko, kot dokument, ki govori o gospodarskih, družbenih in duhovnih procesih. O vseh teh ravneh je v preteklosti že objavila odmevne razprave, npr. Družina v Dolini pri Trstu v 19. stoletju, ki je izšla v Zgodovinskem časopisu leta 1990, Oporoka - da ali ne? Odnos do življenja in smrti v publicistiki 19. stoletja, ki je izšla v Annales leta 1991, Vloga žene in moža v slovenski publicistiki 19. stoletja in v dokumentih s tržaškega podeželja, ki je izšla v Zgodovinskem časopisu leta 1993.

Knjiga je torej sinteza njenega dosedanjega raziskovanja. V njej je prišla do izraza avtoričina usmeritev v »novo zgodovino«, kot jo na zavihku knjige imenuje recenzent dr. Peter Vodopivec. Na kratko bi jo lahko opisali z zanimanjem za mikro zgodovino, z življenjem v anonimnega »malega človeka« in v njegovo mentaliteto, z upoštevanjem zelo raznovrstnih virov pri interpretaciji in z razgledanostjo po domačem in tujem, predvsem italijanskem in francoskem zgodovinopisju.

V Uvodni besedi avtorica pojasnjuje namen, vlogo in rabo oporoke v zgodovini zahodne civilizacije. Sama je imela na razpolago nekaj več kot tisoč oporok, ki jih je od leta 1819 do leta 1904 zapustilo prebivalstvo Brega, najožjega tržaškega podeželja, in drugo arhivsko dokumentacijo, shranjeno v župnijskem arhivu v Dolini in v Pokrajinskem arhivu v Kopru. Ob obravnavi testamentarne prakse na tržaškem podeželju se ni mogla izogniti iskanjem in dilemam sodobnega zgodovinopisja in historične antropologije, pri čemer je ugotovila: »Četudi sem si tedaj po malem želela ostati v varnem

pribežališču že najdenih odgovorov mednarodno priznanih avtoritet in njihova metodološka izhodišča le prenesti in kot že zagotovljena orodja uporabiti na seriji oporok, ki sem jih pridobila, mi je ob njihovem prebiranju kaj hitro postalo jasno, da to ne bo šlo. Predmet se je uprl in ni prenesel mojega poskusa laгодne mehanične uporabe že narejenih bralnih mrež, vprašan in načinov odgovaranja nanje (str. 11).*

Avtorica nato predstavi gospodarske in družbene značilnosti breških vasi v preteklosti. Ti kraji so bili dolga stoletja na avstrijsko beneški meji (samo Mačkovlje so bile del miljske občine in beneškega ozemlja), v bližini Trsta, a upravno ločeni od njega vse od 16. stoletja do nastopa fašistične Italije. V gospodarskem oziru je Trst pomembno vplival na breško gospodarsko življenje. V 19. stol. je postalo ukvarjanje s sekundarnimi dejavnostmi obvezna izbira breškega prebivalstva. Vaški proletarijat se je dnevno selil, potem pa tudi za stalno naseljeval v mestu, največkrat v slovenskih četrtih v tistih predelih mesta, ki so ohranjali družbeno in narodnostno vez s podeželskim okoljem. Proletarizacija je privedla do spremenjenega odnosa med ljudmi in cerkvijo in avtoriteta posvetne in cerkvene oblasti je pričela upadati.

V poglavju »Čuvanje mrtvecev naj se prepove« avtorica približa bralcu odnos vaščanov do smrti in predstavi tradicionalni pogrebni obred. Do odmika od arhaičnega, tradicionalnega doživljanja smrti in nastajanja novega, modernega, ki je razvrednotilo obredne prvine umiranja, je prišlo najprej med pripadniki višjih slojev, v vrstah razsvetljenega francoskega meščanstva v 18. stol. Misel na smrt je morala biti potlačena, žalovanje je bilo potisnjeno v zasebno sfero. Prvi vplivi razsvetljenske meščanske miselnosti so bili v breških vaseh opazni ob koncu 19. stol. V tem času se je uveljavila tudi medicinska stroka. Odhod v bolnišnico je bolnega človeka ločil od domačih. V to poglavje je avtorica vključila tudi popis civilnega pogreba v Ricmanjih leta 1903, v času spora med ricmanjskimi farani in dolinskim klerom. Ta sicer zelo zanimiv dogodek pa je po mojem vključen na nepravem mestu, saj priča bolj o odnosu med klerom in vaščani kot pa o odnosu do smrti in tradicije, ki mu je sicer to poglavje namenjeno. Avtoričina pripoved je tako prekinjena z dogodkom, ki ga bralec niti ne more razumeti, saj spor predhodno ni razložen.

Da bi pojasnila, kako so nove vrednote prodrle med vrhno plast vaškega prebivalstva, avtorica nato predstavi vedenjske vzorce, ki jih je na slovenske podeželju širil poljudni tisk. V ta namen je pregledala Drobčinice, Koledarje Mohorjeve družbe, Slovenskega prijatelja, Novice in Slovenskega pravnika. Pravi, da so si cerkveni pisci prizadevali, da bi v bralcih s podžiganjem vizije smrti vzbudili strah pred pogubo in končno sodbo, laični pisci pa so poudarjali neprecenljivo vrednost življenja, skrb za telesno nego in okolje. Oba pogleda sta tako v družbi kot pri nekaterih posameznikih obstajala istočasno.

V poglavju »Imenitnost in nevarnost oporoke« avtorica prikaže, da so se razlikovali tudi pogledi na oporoko. Cerkevni pisci so v njej so po eni strani videli sredstvo, s katerim je vernik odrejal nabožna volila in zadušnice, po drugi strani pa je bila oporočka zanje civilnopravni akt, ki je dopuščal sebične odločitve in s tem napeljeval oporočitelja, da je pozabil na potrebe duše in tudi cerkve. Tudi marsikateri posvetno usmerjen avtor je bil prepričan, da sta za obubožanje slovenskega življa kriva sestavljanje oporok in splošno nepoznavanje dednega prava. Italijanski pisci pa so s svojimi navodili spodbujali oporočno prakso med vsemi plastmi prebivalstva. Avtorica meni, da so koprski notarji, ki so bili v 19. stol. italijanske narodnosti, poznali in uporabljali njihove priročnike in da brez vpliva koprške notarske tradicije tudi breška oporočna praksa ne bi bila tako razširjena, kot je sicer bila. To dejstvo morda premalo poudari,

glede na to, da je celo to poglavje potemtakem posvečeno piscem, ki v obravnavanem prostoru sploh niso odmevali.

V poglavju »Odločitev za oporoko« izvem, da je bilo v 17. in 18. stol. oporočno odrejanje za breško prebivalstvo neobičajno dejanje. Število oporok se poveča šele v 1. pol. 19. stol. Oporoka se je izkazala kot učinkovito sredstvo za uveljavitev poslednje volje in z njo zadnje uravnave družinskih strategij. V to poglavje avtorica vključi tudi izsledke statistične obdelave, ki so prikazani v tabelah in grafikonih na koncu knjige. Tipični breški oporočitelj je bil družinski poglavar v razširjeni družini, z že ostarelo ženo, sinom, snaho, vnuki. Redkokateri družinski poglavar je vodenje domačega gospodarstva prepustil svojim otrokom, ko je bil še zdrav in sposoben za delo. Izročilne pogodbe so bile v Bregu, tako kot drugje v Primorju, redek pojav.

V Bregu se je, podobno kot v ostalih delih Primorske in Istre, uveljavilo načelo deljivosti posesti že pred letom 1815, ko je bil uveden obči državljanski zakonik, ki je bil usklajen z rimskim pravom. Breg je pred tem že več stoletij doživljal drobitev kmetij, kar pomeni, da novi dednopravni predpisi na začetku 19. stol. niso pomembneje posegli v sistem dedovanja, kot se je dogajalo na tistem delu slovenskega podeželja, ki v preteklosti ni poznalo rimskega prava. Za družinskega poglavarja in njegovo ženo je bila oporoka sredstvo za doseg smotrne porazdelitve zapuščine, za izbiro najprimernejšega prevzemnika domačega gospodarstva in za dodelitev odpravščine ostalim. Le najrevnejši so pristali na enakopravno porazdelitev celotnega premoženja med vse upravičene dediče.

V poglavju »Svečana pravna kupčija« avtorica preuči obliko in jezik oporok. Na oblikovni ravni se je način izražanja zadnje volje prepletal z notarsko in cerkveno oporočno retoriko. V notarskih pisarnah so se soočale pisna in ustna kultura, kultura višjih in nižjih slojev, notarska kultura in nasledstvene navade.

V poglavju »Od ljudske pobožnosti do sekularizacije« avtorica podrobneje predstavi potridentsko evangelizacijo v tržaškem zaledju, delovanje jezuitov, kapucinov in frančiškanov in številnih verskih bratovščin. Baročna pobožnost je začela v breškem območju zamirati v 1. pol. 19. stol.. K postopnemu opuščanju baročnih religioznih vzorcev in širjenju novih je prispevala tudi narodnobuditeljska vloga, ki jo je v Bregu sredi 19. stol., podobno kot drugod v slovenski Istri in na Primorskem, prevzela slovenska duhovščina. Politična narodnobuditeljska dejavnost duhovščine je potekala vzporedno in skozi njeno pastoralno dejavnost.

V poglavju »Skrb za dušo« se avtorica poglubi v vero v priporočila, molitve, miloščine in zadušnice, nabožna volila, s katerimi svet živih lahko pomaga zveličanju duš umrlih. Sledovi te vere so vidni tudi v oporokah. Postopno nižanje absolutne in relativne vrednosti (glede na celotno zapuščino), namenjene nabožnim volilom, kaže, da breški oporočitelji proti koncu 19. stol. v onostranstvu niso več videli privilegirane področja svoje investicijske dejavnosti. Skrb pred pogubo duše se je umaknila pred skrbjo za preživetje družine in pred zaupanjem (ali samo upanjem), da bodo domači vendarle opravili to, kar je pokojnik menil, da je za njegovo dušo potrebno.

V poglavju »Grešno truplo naj bode spravljeno« avtorica opisuje odmikanje od tradicionalnega občutja smrti med breškim prebivalstvom v drugi pol. 19. stol., ki je sčasoma spremenilo tudi tradicionalno predstavo o telesu in sam potek pogreba. Vse do osemdesetih let 19. stol. je bila sestavni del slavnostnega pogreba obdaritev najrevnejših. V župnijskih virih je moč zaslediti zapise o pomoči, ki so jo družine v Bregu izkazovale beračem. Hrana in denar, ki sta bila sprva namenjena najrevnejšim, pa sta bila proti koncu 19. stol. po volji oporočitelja izročena vsem pogrebcem, ne glede na njihov

gmotni položaj. Videz sprevoda je ob koncu 19. stol. doživel radikalno spremembo. Za nacionalno najbolj zavedno plast kmečkega prebivalstva je postajal čedalje relevantnejši, ne le s socialnega, temveč tudi nacionalnega vidika. Na grobove so v drugi pol. 19. stol. začeli postavljati nagrobnike. Na narodnostno mešanem območju oziroma na območju, kjer je nacionalni konflikt postajal vse izrazitejši, je slovenski nagrobni napis pričal o etnični pripadnosti umrlih.

V poglavju »Nasledstvene izbire malih kmetov« avtorica obravnava demografsko rast, razslojevanje in vseslošno družbeno-gospodarsko krizo ob koncu 19. stol. Ugotavlja, da so znotraj rodbin nastajale pomembne razlike v premoženju. Vsako nasledstvo je sprožalo delitev družinske posesti, ki je lahko bodisi izboljšala bodisi poslabšala gospodarski, in z njim socialni, položaj družinskega jedra. Zemljiška posest je določala obliko družinskega jedra, pogojevala je ženitne izbire in zaveznitva. Okoli zemljiške posesti, srži vseh gospodarskih in družbenih razmerij, so se spletala rodbinska, sorodstvena in vaška razmerja. V teh odnosih se kaže zemlja kot največja, fiksna gospodarska dobrina z izrazito simbolno vrednostjo, kot dobrina, ki določa družbene odnose in je od njih tudi določena. Glavne strategije breških družin so bile nasledstvene izbire, ohranitev zemljiške posesti in ohranjanje možnosti preživetja.

Nemalokrat se je dogajalo, da je prvi generaciji dedičev še uspelo preprečiti razcepitev družinske posesti, zalomilo pa se je v drugi, ki je začela odstopati od izbir predhodne. Testamentarno odrejanje v Bregu ni bilo podrejeno individualni logiki ali koristi enega samega družinskega člana v škodo drugih. Sledilo je logiki družine, solidarnosti rodu in skupnosti.

V poglavju z naslovom »Zemlja in denar v ženskih rokah« je avtorici uspelo izredno prepričljivo prikazati povezanost družbenih in gospodarskih procesov in usode posameznikov na koncu 19. in začetku 20. stoletja. Konča se z ugotovitvami, da se je dinamika družinskih razmerij spremenila šele s postopnim opuščanjem od staršev nadzorovane poročne prakse in dotalnega sistema, vzporedno z okrnitvijo ženske pridobitvene dejavnosti in z zaposlovanjem moških v Trstu, s tem pa sta se na novo določili tudi vlogi moškega in ženske v družini. Postopno oddaljevanje žensk iz produkcijske dejavnosti in rastoča odvisnost breških družin od tovarniškega zaslužka sta zmanjšala gospodarsko moč žensk in s tem pripravila pogoje za opuščanje za Breg tradicionalne delitve dela in družinskih vlog. V oporočni praksi so na prehodu iz 19. v 20. stoletje vidni prvi sledovi teh sprememb. To se je dogajalo v istem času, ko so vaške oblasti nagovarjale ženske, naj se predajajo materinstvu in moralnemu poslanstvu, ki jih čaka v družinskem okolju. Po mnenju breškega klera in vaških veljakov skrb za gmotno preživetje družine, zahajanje v mesto, upravljanje zemlje in denarja ne sodijo k ženski naravi. Z njimi naj bi se izključno ukvarjali moški. Recipročnost gospodarske pomoči med možem in ženo, ki je bila gibalo vseh družinskih, sorodstvenih in skupnostnih razmerij, je nadomestila gospodarska odvisnost in z njo čas socialno nezaščitene ženske.

V zadnjem poglavju z naslovom »Družinska razmerja: ljubezen ali korist?« avtorica navaja, da iz oporok izvemo, da je uporne otroke čakala kazen v obliki materialnega oškodovanja. Kazen za neprimerno vedenje pa ni doletela le nepokornih sinov in hčera. Pojavljala se je tudi v odnosih med zakonci in v razmerjih med brati in sestrami. Bojazen, da otroci ne bi oskrbovali staršev v starosti in bolezni, je silila roditelje, da so si s posebno klavzulo zagotovili prežitek. Avtorica se sprašuje, ali naj se pridruži zgodovinarjem, ki trdijo, da kmečka družina v družbi starega reda ni poznala čustvenih odnosov, ali tistim, ki pravijo, da so starši v tradicionalni kmečki družini bili do svojih otrok brezbrizni. Sama meni, da se prav v veliki skrbi za preživetje družine skriva tudi čustvena naklonjenost do

zakoncev in potomcev. Boj za obstanek resnično ni dovoljeval velikih sentimentalizmov, vendar pa privilegiranje materialnih koristi tudi ni preprečevalo vzpostavitve ljubezensko obarvanih razmerij med posameznimi družinskimi člani.

Za konec avtorica zapiše, da se je iskanje prepadne ločnice med tradicionalnim in modernim svetom v njenem primeru izkazalo za neuspešno in da se radikalni prelom starega in novega, po katerem kliče vse prevečkrat uporabljeno dihotomično razlaganje preteklosti, v Bregu ni dogodil. »Iz perspektive obskurnega podeželja je prehod iz starorežimske kmečke družbe v moderno potekal protislovno: ob upiranju starega novemu srečamo tudi oblike sožitja in nekonfliktnega prilagajanja (str. 262).«

Knjiga izredno zanimivo prikazuje gospodarsko in družbeno razslojevanje v kraških vaseh v bližini Trsta, spreminjanje tradicionalne vaške skupnosti, utrjevanje in slabenje vaških cerkvenih in posvetnih oblasti, miselnost posameznikov in njihove strategije, naj ponovim iz naslova, za preživetje in odrešenje; obvezno in doborodošlo besedilo za vsakogar, ki ga zanimajo Trst, tržaški kras, družina, vaška skupnost, družinska in vaška posest, vera in cerkev, prilagodljivost ljudi, kontinuiteta in spremembe v prelomnem času iz 19. v 20. stoletje.

Mojca Ravnik

Jože Primc, *Okamneli mož*, izdalo in založilo ČZD »Kmečki glas«, Ljubljana 1997, 468 str., zgoščenka.

15. knjiga zbirke Glasovi z naslovom **Okamneli mož** (in druge zgodbe iz Zgornje Kolpske doline) prinaša ljudsko pripovedniško blago iz pokrajine ob Kolpi ali natančneje od Babnega polja in Prezida prek Gerova, Čabra, Osilnice, Kužlja, Kostela, Fare do Dola in Predgrada. Te zgodbe so po etnološki klasifikaciji »klasična slovstvena folklor«, ki »... nezadržno izginja« (M. Stanonik). Knjigi so priloženi posnetki na zgoščenci.

Knjiga 433 zgodb je obsežna. Napove jo spremna beseda Marije Stanonik; tej sledi obsežen uvod njenega avtorja oz. zbiralca in pisca Jožeta Primca. Ta pove, da je začel z zbiranjem leta 1988, kraje svojih zapisov pa da je delno spoznal že v desetletjih svojega novinarskega dela. Iz zemljepisnega orisa obkolpske krajine, krajev strmin, sotesk, pečin, gozda in majhnih travnikov, njivic in vrtač, polpraznih in sedaj že precej povsem praznih zaselkov, veje nostalgичno občudovanje sveta v izginevanju. Kajti tak je svet na obeh straneh Kolpe, slovenski in hrvaški, svet med Babnim poljem in Podgradom, izprazen zaradi odseljavanja, zato svet naglo usihajoče vsakršne tvornosti človeka in naglega spreminjanja krajine iz kulturne, poseljene, v gozd se pogrezajočo, človekove-mu bivanju neprijazno. Ni edini tak med slovenskimi pokrajinami; tako je še marsikje na Tolminskem, na Notranjskem (npr. hribi med Krasom in Vipavsko dolino), po hribih na Koroškem, Štajerskem itd. V zgodovinskem orisu obkolpske pokrajine skuša avtor bralcu približati glavne dogodke, ki so jo oblikovali in poudarja, da so kraji na obeh straneh Kolpe dolgo dobo, pravzaprav do leta 1990, delovali in živeli kot enota. To se kaže v enotnem folklornem izročilu in v narečju, ki je na obeh straneh Kolpe enako. V narečju, zlasti v leksiki, pa so zapustile sledove prej meje posameznih gospostev (kočevsko, kostelsko, in poljansko) kot pa relief sam po sebi.

V dialektologiji obstoječa delitev oz. klasifikacija govorov v obkolpskih krajih temelji na glasoslovnih načelih in po teh načelih tvorijo enoto govori od vključno Babnega polja do Grlja; govori v prisotni knjigi obravnavane Poljanske doline in Predgrada pa so

že del južnobelokranjskega narečja. Slovenska dialektološka klasifikacija ima seveda hibo, saj se vztrajno drži meje na Čabranki in Kolpi, čeprav me je pred leti že dvodnevno zapisovanje v Dragi, Travi in Pungertu pod Goteniško goro (slovenska stran) ter v Kužlju in Brodu na Kolpi (hrvaška stran) prepričalo o istem narečju na obeh straneh Kolpe. Še pred desetimi leti pa so bili dijaku iz Prezida in Čabra na postojnskih srednjih šolah (gimnazija, ki sem jo tudi sama obiskovala, srednja gozdarska šola ipd.) nekaj povsem naravnega, saj so se s svojim domačim narečjem brez težav vključili v družčino pretežno notranjsko govorečih sošolcev. Seveda si posamezni govori sledijo v smeri SZ–JV v zaporedju: govor Babnega polja, govor znotraj črte (približno!) Prezid–Lazec–Gornja Briga–Srobotnik–Gerovo–Prezid ter ožji kostelski oz. južnokostelski govor med Srobotnikom in Grljem.

Kako je bilo s prilivom neslovenskega življa v te kraje, s čimer se ukvarja tudi J. Primc, nam nekaj povedo tudi čisto dialektološki podatki, ki potrjujejo avtorjev zaključek, da je več novoselcev ostalo v ožjem kostelskem in poljanskem govoru, ne pa tudi na Babnem polju in v krajih osrednjega kostelskega govora (po J. Primcu gebarski govor). Govor Babnega polja in t. i. gebarski govor je monofonško-diftonški in s tem bližji sosednjim dolenskim govorom kot pa (ožji) kostelski, ki je monofonški (po gradivu Jožeta Gregoriča za kostelski slovar) in ki je tak postal verjetno zaradi sožitja predhodnega monofonško diftonškega sistema z monofonškim (podobno je bilo z gorenjščino), ki so ga s seboj prinesli priseljenci z juga. Pomembno pri tem je, da sta refleksa za *č* (*jat*) in cirkumflektirani *o* še vedno ohranjena kot samostojna fonema, kar je eden pomembnih pokazateljev slovenskosti tega govora. Ločevanje med slovensko in hrvaško stranjo Kolpe in s tem takorekoč delitev jezikovno in bivalno enotne pokrajine se ni začelo šele z nastankom prave državne meje, pač pa že desetletja prej, v dobi, ko se je nehalo govoriti o Slovencih v Istri onkraj republiške meje na Hrvaškem, nehalo govoriti o slovenski manjšini v Zagrebu ipd. Dodati je treba, da so se tudi hrvaški pisci ustavljali pred mejo (prim. npr. Karto kajkavskega narečja v knjigi Mija Lončarića *Kaj – jučer i danas*, Čakovec 1990). Dokazovanja, kam spadajo obkolpski govori, bi ob razplamteli polemiki potekala v obe smeri. Upoštevati je tudi treba, da narodnostne zavesti ne oblikuje samo jezik oz. narečje in ožja pokrajinska kulture, pač pa tudi zgodovinske in politične okoliščine. Glede na porazne demografske razmere v teh krajih je najbolj pozitivno po najboljših močeh zapisati in še kako drugače zbrati jezikovno in drugo blago, ki nezadržno izginja, se pravi to, kar je storil avtor knjige, ki je pred nami.

Razporeditev zgodb v knjigi je tematska; tako je nastalo kar šestnajst različnih razdelkov. Vsaka zgodba je po zaselku, iz katerega izhaja informator, uvrščena še v pokrajino ter z letnico zapisa in rojstno letnico informatorja tudi časovno označena. Zvezdica ob naslovu zgodbe opozori, da je bila zapisana na hrvaški strani, dve zvezdici pa, da so jo zapisali dijaki iz Čabra. Besedila zgodb so pogosto zapisana dvakrat: v narečju in v poknjiženi obliki. To je spretna poteza, ki približa polnarečna besedila v to smer manj razgledanim bralcem.

Zgodbe je mogoče skupiniti tudi po pripovednih značilnostih. Zgodbe so večinoma kratke; pojavljajo se v več med seboj bolj ali manj različnih variantah (npr. zgodbe o mračniku, o tem, kako je Peter Klepec – ta naj bi bil doma prav iz obkolpskih krajev – prejel nadpovprečno moč); večina zgodb je motivno novih, določeno število pa je takih, ki so kot variante istega motiva znane iz širšega slovenskega prostora (npr. kralj naroči umor nezveste žene in sinčka: Od svete Genovefe, motiv Janka in Metke: Ivica in Marica, dalje čarobno hitrih čevljev: Karuke in Rebeka, zvite lisice in neumnega volka: Ohcet v Rezugah ipd.). Zgodbe o strahovih imajo pogosto v ozadju vzgojno namero;

preprečevale naj bi ponočevanje (zgodbe o mračniku, Strašili so nas, Strah v Kostelu), pretirano pitje (Ded na gredi), nečedne navade (Pod kapom je lulala) ali pa so posledica resničnega strahu pred razbesnelo naravo (Bolfom je nekaj nagajalo), živalmi (Strah ga je napadel), ali pa so rezultat razgrete domišljije (pojav neznanih predmetov, ropota, glasov npr. v zgodbi Niso se podrle dile). Včasih pripovedujejo o potegavščinah v tem smislu (Strašili so, Domači strah).

Variante nekaterih zgodb poznam že iz svojega terenskega dela, npr. k zgodbi *Ta bo moja žena* v Šmihelu na Postojnskem, motiv sove kot napovedovalke smrti je znan na Pivškem, vzporednico k *Napovedoval* je bodočnost sem slišala v *Knežaku* na Pivškem, o morski deklici prerokinji v *Stranah* na Postojnskem (pok. Marija Bajc), o Izpolnjeni prerokbi so znali enako povedati v Dolini pri Trstu.

Razdelek *Videnja* prinaša dve pripovedi o videnju Matere božje, ki izražata resno prepričanje v resničnost dogodkov; o njih se je le izjemoma govorilo.

Odločno na kraj (Loško steno) je vezanih 22 variant zgodbe o okamenelem možu, ženi in otrocih. Kot vzrok za prekletstvo navajajo lov ali kako drugo opravilo na nedeljo, streljanje proti kostelski Sveti gori, kletev in žensko jezo (na moža). Prav tako so zelo povezane s kraji ob Kolpi zgodbe o vilah; vile so drugače precej take, kot jih poznamo iz ostalega slovenskega prostora: so lepe, svetujejo, celo delajo, prikazujejo se predvsem dobrim in vernim ljudem. Ne samo črne vile, pač pa tudi škrtlji ali kostelsko »šratlji« so njihovo nasprotje: povzročajo neprijetnosti, so majhni, nelepi možički z rdečo kapico, domujejo po gozdnih jamah in luknjah. Spomin na take »škrateljne« živi med najstarejšimi na Postojnskem. Imenovanje vraga in preklinjanje boga Kostelci praktično niso poznali; to mi je zatrjeval med delom za kostelski slovar že pokojni Jože Gregorič. Nasprotno pa se je kostelska domišljija pošteno razživila ob coprnica; drugih bajnih bitij ni prav dosti (zakleta deklica, fant, kača velikanka, zeleni konj idr.).

Zgodbe v zvezi z razlago ledinskih imen so bolj ali manj znane povsod po Sloveniji, prav tako razne šaljivke in zmerljivke. V primeru obravnavane knjige pa gre zahvala zbiralcu, ki jih je vzel dovolj resno in jih zapisal. Prav tako povsod krožijo zgodbe iz preteklosti, npr. o Turkih, Francozih, zakopanih denarjih (*Strane* na Postojnskem). Slavina na Postojnskem pozna t. i. »zaljubljen dan« (zaobljubljen dan) 5. avgusta, to je dan, ko so izostali primeri kolere, ki je razsajala v teh krajih v prvi polovici prejšnjega stoletja. Snov je primerljiva z zgodbo *Zaobljuba ob kugi* (363).

Tudi zgodbic, vsebinsko seveda drugačnih, ki jih je avtor poimenoval socialne, ne manjka drugod po podeželju.

Zgodbam so dodane še tri zbirke - da gre za prave narečne slovarje, ni mogoče reči - narečnih besed; to je t. i. čabransko-delniški slovar z dodatkom, osilniško-gebarski in kostelsko-poljanski slovar. Zapisi narečnih besed so delno poknjženi, delno pa ohranjajo izrazitejše narečne značilnosti (npr. izglasni -u: fkrou, hoteu; -ua nam -la: igua, gareua, akanje: kakuš, kalač; polglasnik). Načela poknjževanja polnarečnih zapisov niso podana, zato pomenijo za dialektologa potrjevanje po dialektoloških kriterijih zapisanega gradiva, ne morejo pa mu služiti kot zanesljiv vir narečnih informacij; njihova uporabnost je torej potrjevalne, ne pa tudi raziskovalne narave.

Lahko zaključim, da je pred nami bogata knjiga, ki bo zanimiva tako za zahtevnega bralca, npr. za etnologa ali slavista, kot za vsakogar, ki ga zanima polpretekli duhovni utrip slovenskega podeželja. Avtor je opravil s to knjigo hvale in spoštovanja vredno delo.

Sonja Horvat

Spominjam se kmetice, ki je vsak dan ustajala ob šestih, toda ob sobotah ob peti uri, tako da je pripravila svoje tri otroke za pot v slovensko šolo.

To je pomenilo najprej pol ure hoje do železnice, potem pol ure vožnje z vlakom, potem morda še četrť ure z avtobusom in potem peš po takrat dostikrat še blatnih cestah do Doma. Otroci pet ur v šoli, ona na dvorišču, vedno s knjigo v roki. Čakala je pet ur /.../

Ni bila edina.

Zorko Simčič, »Prešeren v deželi slovenskega čudeža«,

Delo, Književni listi, 5. februarja 1998, str. 13.

Urad Republike Slovenije
za Slovence
v zamejstvu
in po svetu

Gregorčičeva 25

LJUBLJANA

tel. 386(0)61 178 22 91

fax. 386(0)61 178 22 99

Osnovni namen delovanja Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, ki deluje v okviru Ministrstva za zunanje zadeve, je skrb slovenske države za slovenske državljane in njihove potomce, ki živijo zunaj meja matične domovine. Področje delovanja Urada je sodelovanje s *slovenskimi narodnimi skupnostmi v Italiji, Avstriji, Madžarski in Slovenci v državah bivše Jugoslavije*.

Do nedavnega je Urad zaradi vojnih razmer v BiH precej pomagal tudi tam živečim Slovincem. Prevladovala je problematika humanitarne pomoči in urejanje statusnih zadev Slovencev, ki izpolnjujejo pogoje za sprejem državljanstva Republike Slovenije.

Urad si predvsem prizadeva na osnovi pobud, ki jih prejema od slovenskih organizacij po svetu in posameznikov, izboljšati način in kvaliteto prizadevanj Republike Slovenije za ohranjanje jezika, kulture in narodne zavesti med rojaki na tujem ter izboljšati njihov položaj kot narodne skupnosti na območju sosednjih držav.

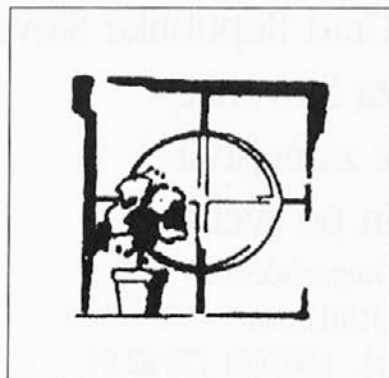
Zamejskim in izseljenskim organizacijam daje finančno pomoč, vzpodbuja kulturno izmenjavo in stike in vzdržuje stike s pomembnimi Slovenci po svetu. Skupaj z Ministrstvom RS za šolstvo in šport je Urad že četrtoč pripravil izpopolnjevanje učiteljev slovenskega jezika iz Avstralije in Argentine ter prvič za učitelje iz ZDA in Kanade. Z Uradom RS za informiranje pa je tretjič pripravil srečanje urednikov izseljenskih glasil in urednikov slovenskih radijskih ur po svetu.

Urad tudi daje mnenja za sprejem v slovensko državljanstvo za Slovence po rodu in za zakonce slovenskih državljanov, če za sprejem v slovensko državljanstvo obstaja nacionalni interes.

Z drugimi organizacijami, ki se ukvarjajo z izseljensko problematiko, kot npr. Slovensko izseljensko matico, Svetovnim slovenskim kongresom, Izseljenskim društvom Slovenija v svetu in Rafaelovo družbo, skuša vzpostaviti produktivno sodelovanje.

RAFAELOVA DRUŽBA

Poljanska 2
LJUBLJANA

Rafaelova družba je cerkvena ustanova v okviru slovenskih škofij.

1906 – Začetek delovanja ljubljanske podružnice dunajske Družbe sv. Rafaela za varstvo slovenskih izseljencev.

1908 – Ustanovitev samostojne slovenske Družbe sv. Rafaela v Ljubljani. Prvi predsednik družbe je bil dr. Janez Evangelist Krek. Prva svetovna vojna je onemogočila delovanje družbe.

1945 – Družba je ponovno prenehala delovati vse do leta **1990**, ko so Slovenski škofje ustanovili *Katoliško središče Slovencev po svetu* v Ljubljani. Septembra **1995** se je na simpoziju v Stični preimenovala v *«Rafaelovo družbo»*. Naslov pisarne: Ljubljana, Poljanska cesta 2. Tu je tudi uredništvo mesečnika za Slovence na tujem Naša luč.

Zaenkrat deluje z izključno prostovoljnim delom in je povezana z Zvezo slovenskih izseljenskih duhovnikov in pastoralnih sodelavcev v Evropi in z drugimi slovenskimi župnijami in ustanovami po svetu.

Vsako leto prireja po vseh župnijah v Sloveniji *«Nedeljo Slovencev po svetu»*, katere namen je ozaveščati slovensko javnost za problematiko naših rojakov vseh generacij. Zato prireja razstave in predavanja o življenju naših rojakov ter v sodelovanju z izseljenskim društvom *«Slovenija v svetu»* organizira obiske in tečaje zlasti za mlade skupine, dijake slovenskih tečajev, nastope pevskih in drugih kulturnih skupin po župnijah v domovini. Rojake oskrbuje s slovenskimi knjigami, video kasetami in drugimi pripomočki. Zbira arhivski material o njihovem delu in življenju. V republiki Sloveniji želi ustvarjati prijaznejše okolje zanje, da bi radi obiskovali svojo domovino ali domovino svojih prednikov in se vsaj nekateri za stalno preselili nazaj. V tej zvezi pomaga s svetovanjem in posredovanjem v reševanju tozadevnih problemov.

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA
VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC
STUDIES

Erjavčeva 26

LJUBLJANA

tel. 386(0)61 210 879, 210 823

fax. 386(0)61 210 964

INV
IES

Ustanoviteljica inštituta je Republika Slovenija, soustanoviteljica pa Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Filozofska fakulteta v Ljubljani.

Inštitut za narodnostna vprašanja (INV) je raziskovalna ustanova, ki interdisciplinarno preučuje različne vidike narodnostnega vprašanja, položaj narodnih manjšin v Sloveniji, položaj slovenskih manjšin v zamejstvu, mednarodno pravno varstvo manjšin in oblike sožitja v večetničnih družbah.

INV je naslednik Manjšinskega inštituta, ki je kot ena prvih raziskovalnih inštitucij deloval v Ljubljani v letih **1925 do 1941** in se ukvarjal s položajem Slovencev v zamejstvu ter s položajem nemške in madžarske manjšine v Sloveniji. Od januarja 1944 do maja 1945 je na svobodnem ozemlju deloval Partizanski znanstveni inštitut, nato pa je deloval v Ljubljani do leta 1948. Od **1948 do 1956** je bil inštitut v okviru Univerze, od tedaj pa je samostojna znanstvena ustanova.

Raziskovalna dejavnost:

Temeljna dejavnost inštituta je raziskovalna, ki zajema osnovne in aplikativne raziskave s področja etničnih študij. Raziskovalci zastopajo naslednja področja: etnologija (1), filozofija (1), jezikoslovje (2), politologija (2), psihologija (1), pravo (3), sociologija (2), zgodovina (2).

Trenutno potekajo na Inštitutu štirje dolgoročno zasnovani raziskovalni projekti, ki se nanašajo na komparativno proučevanje položaja narodnih manjšin v Sloveniji in zamejstvu ter Slovencev na območju bivše Jugoslavije; preučujejo teoretične vidike slovenskega narodnega vprašanja in oblike sožitja v večnacionalnih skupnostih. To so projekti:

- Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru (nosilka prof. dr. Albina Nečak Lük);
- Slovensko narodno vprašanje v sodobnih razmerah (nosilec doc. dr. Miran Komac);
- Položaj in vloga Slovencev v jugoslovanskem prostoru (nosilka dr. Vera Kržišnik Bukič);
- Etnična komponenta integracijskih procesov in sožitja v večnacionalnih družbah (nosilec doc. dr. Mitja Žagar).

Diseminacija raziskovalnih dosežkov

Raziskovalci svoje ugotovitve posredujejo z raziskovalnimi poročili in elaborati, z objavami v domačem in tujem strokovnem tisku, s predavanji ter referati na strokovnih srečanjih doma in v tujini.

Dokumentacijska dejavnost

Specializirani INDOK center INV je edini knjižnični in dokumentacijski center v Sloveniji, ki se ukvarja izključno z etničnimi vprašanji. Skrbi za pridobivanje, obdelavo in hranjenje gradiv z različnih področij etnične problematike in tako tvori specializirano bazo podatkov ter sodeluje v sistemu COBISS. Skrbi tudi za diseminacijo informacij s področja etničnih vprašanj slovenskim in tujim uporabnikom.

Dokumentacija obdeluje in hrani periodične publikacije (250 naslovov) in dragoceno zgodovinsko in tekoče arhivsko gradivo, knjižnica pa 30.000 knjižnih enot.

Organizacija mednarodnih znanstvenih srečanj

INV sodeluje tudi v organizaciji mednarodnih srečanj, ki vplivajo tako na izoblikovanje in razvoj teoretične misli kot tudi na izboljšanje dejanskih razmer, v katerih etnične skupine živijo. Nekatera od teh srečanj so bila prelomnica tudi v svetovnem merilu - npr. Seminar OZN o človekovih pravicah v večnacionalnih skupnostih (Ljubljana, 1965), ki je bil prvi mednarodni seminar o tej temi na univerzitetni ravni. Drugi pomembnejši seminarji so bili še: Seminar o mednarodnopravnem varstvu človekovih pravic (Brdo, 1981), Seminar OECD o vzgoji in izobraževanju v večnacionalnih skupnostih (Ljubljana, 1985) Seminar v okviru Delovne skupine za manjšine Alpe-Jadran (Bled, 1993), Seminar UNESCA o večplastni identiteti (Ljubljana, 1994).

V novejšem času sta naslednji strokovni srečanja pomembno prispevali k izoblikovanju normativnega ogrodja za varstvo narodnih manjšin v Sloveniji in zamejstvu: Posvet Narodnost - manjšina ali skupnost: urejanje, uresničevanje in varstvo pravic narodnosti (narodnih manjšin) v Republiki Sloveniji (Ljubljana, 1990) ter Posvet Manjšina kot subjekt: urejanje, uresničevanje in varstvo pravic slovenske narodne manjšine v zamejstvu (Ljubljana, 1995).

Tako na raziskovalni kot tudi na dokumentacijski ravni spremlja INV problematiko Romov. V letu 1991 je inštitut pripravil znanstveno srečanje Romi na Slovenskem, na katerem so prvič skupaj sodelovali predstavniki znanstvenih in strokovnih ustanov, politiki, delavci socialnih in strokovnih služb ter predstavniki Romov.

Publicistična dejavnost

Od 1960 INV izdaja publikacijo Razprave in gradivo / Treatises and Documents (sedanji urednik mag. Boris Jesih); kot edina slovenska specializirana revija za narodnostna vprašanja objavlja prispevke domačih in tujih strokovnjakov. Povzetki člankov so objavljeni v angleščini ali v enem od svetovnih jezikov. Doslej je izšlo 28 števil.

Poleg tega pa INV občasno pripravlja tudi monografije in zbornike - npr. Madžari in Slovenci - sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji (Ljubljana, 1987), Ethnic minorities in Slovenia (Ljubljana, 1994), Slovenci v Hrvaški (Ljubljana, 1995).

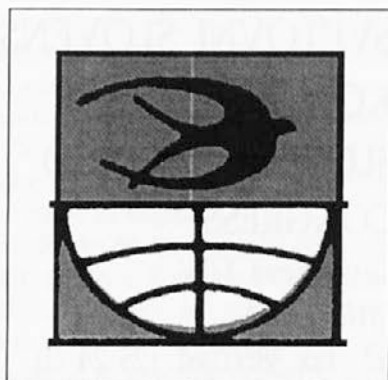
SLOVENSKA IZSELJENSKA MATICA

Cankarjeva 1/II

LJUBLJANA

tel. 386(0)61 210 748, 210 760

fax. 386(0)61 125 16 73

Slovenska izseljenska matica je bila ustanovljena leta **1951** z namenom, da sodeluje s slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci. Je društvo, ki razvija, pogloblja in širi stike med Slovenci v Sloveniji in slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci. Povezuje se z vsemi izseljenci in njihovimi potomci, ne glede na njihovo politično, idejno ali religiozno pripadnost ter razloge in obdobja izselitve.

Slovenska izseljenska matica zagotavlja javnost svojega dela z obveščanjem Slovencev doma in po svetu prek svojega glasila - mesečnika Rodna gruda, četrtnetne revije Slovenija v angleškem jeziku ter Slovenskega izseljenskega koledarja.

Svoj program uresničuje tako, da: navezuje, razvija, širi in pogloblja stike med slovenskimi izseljenci in med njihovimi potomci. Pomaga pri ohranjanju in razvijanju narodne zavesti in slovenske kulture ter slovenskega jezika. Sodeluje pri zbiranju in dokumentiranju zgodovinskega ter sedanjega gradiva o slovenskem izseljenstvu. Spodbuja in pomaga pri preučevanju narodnostnih, kulturnih in drugih vprašanih Slovencev po svetu. Izseljencem daje praktične možnosti za njihovo sodelovanje pri usmerjanju dela SIM v dobro Slovencev po svetu.

SIM vodi predsednik, ki istočasno predsednikuje tudi Izvršnemu odboru. Le ta je izvršilni organ Občnega zbora in vodi delo SIM med dvema sejama zbora. Izvršilni odbor opravlja vse najpomembnejše naloge SIM: sprejema letni delovni in finančni načrt SIM v skladu z odločitvijo Občnega zbora.

Njegove sklepe uresničuje strokovna služba, ki jo vodi tajnik SIM. Za čim pristnejše stike s Slovenci po svetu skrbi posebni Izseljenski svet, ki je posvetovalno telo SIM. Ima 20 članov, ki jih predlagajo slovenske skupnosti po svetu, in sicer po štiri iz Latinske Amerike, Kanade, ZDA, Avstralije in Evrope. Njihovo delo koordinira predsednik SIM tako, da jih najmanj štirikrat letno seznanja s problematiko SIM ter pozove, naj svoja stališča in predloge posredujejo SIM.

Glavne aktivnosti SIM so organiziranje gostovanj različnih pevskih, folklornih in drugih skupin Slovencev po svetu in v Sloveniji ter seznanjanje Slovencev, živečih po svetu, z aktualnimi kulturnimi dogodki in dosežki slovenskih umetniških skupin.

Osrednja prireditev SIM je vsakoletno Srečanje v moji deželi, ki je prvo nedeljo v juliju, na kateri se množično srečujejo Slovenci z vsega sveta z rojaki iz Slovenije.

SVETOVNI SLOVENSKI
KONGRES
SLOVENIAN WORLD
CONGRESS

Cankarjeva 1/IV

LJUBLJANA

tel., fax 386(0)61 125 24 40

SVETOVNI SLOVENSKI KONGRES
SLOVENIAN WORLD CONGRESS
Glavni odbor - Head Council

Svetovni slovenski kongres je organizacija, ustanovljena ob osamosvojitvi Slovenije, zarodki njenega nastanka pa segajo še v predvojni čas študijskih dnevov Drage na Opčinah pri Trstu in so odsev zgodovinskega trenutka, ki je neprisiljeno povezal Slovence doma in po svetu.

»Ko smo začeli zbirati prve zamisli o Svetovnem slovenskem kongresu, smo se pravzaprav pripravljali na zelo *slabe čase*, ki jih je že bilo moč pričakovati ob vedno večjih in vse ostrejših nasprotjih v Jugoslaviji, še posebej pa zaradi dejstva, da je prav Slovenija vedno bolj *stopala v ospredje* vprašanj o nadaljnji usodi jugoslovanske države. Mislili smo na neizogibno vojaško intervencijo in na okupacijo oziroma na politično obglavljanje naše republike in na življenje pod kakšnim kvizlinškim režimom...» To so misli, zapisane v uvodniku revije SSK - Slovenski svet - v 3. številki leta 1991.

Svetovni slovenski kongres je vseslovenska organizacijska skupnost, ki povezuje in združuje Slovence doma in po svetu na temelju zavezanosti slovenstvu, ne glede na nazorske, strankarske in druge razlike. Njena naloga je vzpostavitev pravilnega odnosa med Slovenci v svetu in matično domovino, navezovanje stikov, novih vezi vzajemnosti in sodelovanja, iskanja in vrednotenja skupnih interesov ter premoščanje razdalj, tako daljinskih kot vsebinskih.

SSK s tem, da povezuje matične, zamejske, zdomske in izseljenske Slovence, izpolnjuje zgodovinsko izročilo naših dedov iz leta 1848 o Zedinjeni Sloveniji. Tako si Kongres prizadeva povezovali slovenstvo z namenom, da ohranimo in obranimo čut za slovenski jezik in kulturno izročilo, slovenski duh in narodno samozavest, ter da okrepimo in utrdimo čut za slovensko državnost. Stremi po narodni spravi kot temelju našega sobivanja. Sprava pomeni pomiritev in premagovanje naše medsebojne odtujenosti zavoljo državljanske vojne in njenih posledic. Vsem Slovincem bi morala biti vrnjena domovina z vsemi pravicami in častmi.

Kongres je tako vseslovensko civilno gibanje, ki obravnava probleme slovenstva in Slovencev ter ima o njih svoja stališča, ki jih predstavlja domači in mednarodni javnosti ter državnim organom v Sloveniji.

Svetovni slovenski kongres je mednarodna, politična in nestrankarska organizacija. Politična zato, ker daje pobude in predloge Državnemu zboru, vladi in drugim državnim ustanovam za čim hitrejšo reševanje posameznih političnih in nepolitičnih vprašanj, kot so: pridobitev državljanstev, sprejem zakona o posebnem statusu za Slovence brez državljanstva, sodelovanje Slovencev na kulturnem, gospodarskem in znanstvenem področju. In nestrankarska zato, ker v njenih vodstvenih organih ne morejo biti ljudje, ki so na vodilnih mestih katerekoli politične stranke. Do politike posameznih strank je Kongres demokratično kritičen. Slovence in našo državo, stranke, razvoj in potrebe uvidi dolgoročno, odmaknjeno od trenutnih političnih silnic in nagibov.

Kongres ima nalogo premagati delitve, ki jih je zadalo desetletja trajajoče obdobje komunizma, ki ni vzgajalo nacionalne zavesti in njenih vrednot. S svojim delovanjem vpliva na oblikovanje take državne politike, ki bo zagotovilo za demokratično, pluralistično, gospodarsko in socialno urejeno Slovenijo in kot tako sprejemljivo za vse Slovence. Svetovni slovenski kongres in naši ljudje po svetu, ki zasedajo ponekod tudi visoka mesta v državnih aparatih, povsod pa uživajo velik ugled v družbi, so pripravljeni izpolniti svojo narodno dolžnost ter zavest mednarodnega političnega in gospodarskega uveljavljanja Slovenije. Tako Kongres želi in hoče postati živí del slovenskega naroda pri njegovem vključevanju v proces vedno večje svetovne soodvisnosti narodov in tudi njegovega prizadevanja za uveljavljanje mednarodnopravnih jamstev za lasten obstoj in razvoj.

Izseljensko društvo SLOVENIJA V SVETU

Štula 23
1210 Ljubljana-Šentvid
tel., fax 386(0)61 152 10 08

Izseljensko društvo Slovenija v svetu je prostovoljno združenje državljanov in je nastalo na pobudo potomcev katoliških izseljencev iz politične emigracije, ki živijo v Sloveniji, za medsebojno povezovanje in ohranjanje vezi s skupnostmi, iz katerih izhajajo. Društvo sodeluje z drugimi izseljenskimi skupnostmi po svetu, ki soglašajo z nameni Društva in jih lahko v domovini tudi zastopa. Izhajajoč iz lastnih izkušenj, Društvo pomaga Slovincem oziroma njihovim potomcem ob vrnitvi ali naselitvi v Sloveniji.

Za posebno nalogo si je Društvo zastavilo vzdrževanje stikov s slovenskimi izseljenci, njihovimi potomci ter pospeševanje sodelovanja med vsemi, ki se zavedajo svojega slovenstva. Zavzema se za uveljavljanje pravic in dolžnosti izseljencev, zdomcev ter njihovih potomcev v Republiki Sloveniji. Skrbi za obveščanje slovenske javnosti in državnih oblasti o izseljencih in s tem pomaga pri reševanju problemov svojih članov. V ta namen društvo vsako leto organizira Tabor za Slovence po svetu, kjer predstavniki slovenskih organizacij po svetu, predstavniki vlade in predstavniki civilnih družb v Sloveniji predstavijo svoje težave in rešitve za konkretne zadeve Slovencev po svetu. Lansko leto je bila tema tabora ugotovitev razlogov, zaradi katerih se Slovenci ne vračajo v domovino. Letos je društvo hotelo napraviti še en korak naprej in ponovno povabilo predstavnike Slovencev po svetu ter civilnih družb, da bi govorili o predlogih za splošni zakon za Slovence po svetu.

Izseljensko društvo Slovenija v svetu tudi svetuje izseljenskim rojakom in njihovim potomcem pri uveljavljanju njihovih pravic ter jim pomaga pri obiskih oziroma povratku v domovino. Sodeluje pri zbiranju zgodovinskega gradiva o slovenskem izseljenstvu in zdomstvu. Preučuje vsa vprašanja, ki so povezana z izseljenci in sodeluje z drugimi ustanovami, ki imajo podobne namene. Daje pobudo za zakonodajne rešitve tekočih problemov izseljenskih rojakov. Organizira kulturne prireditve ali na njih sodeluje. Društvo po potrebi tudi deluje kot založnik v skladu z veljavnimi predpisi.

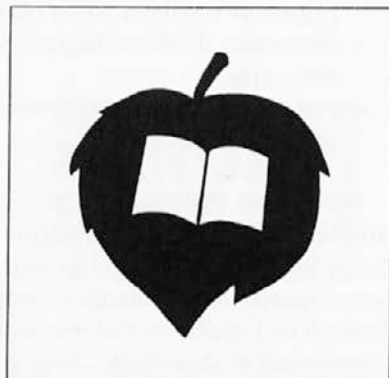
SLOVENSKI DOM KULTURNO PROSVETNO DRUŠTVO

Masarykova 13

ZAGREB

Hrvaška

tel., fax 385(0)41 42 19 85

KULTURNO PROSVETNO DRUŠTVO »SLOVENSKI DOM« Zagreb (v nadaljnjem besedilu Slovenski dom). Slovenski dom je prostovoljno Društvo in združuje zagrebške Slovence, ki jih je po zadnjem popisu iz leta 1991 bilo 7.464.

Slovenski dom v Zagrebu deluje kontinuirano od leta **1929**. Pri utemeljitvi so mu dali ime »Narodna knjižnica in čitalnica« oziroma popularno so ga klicali Nakić. Nekoliko let pozneje so mu spremenili ime v »Narodni dom« in s tem imenom je delovalo vse od začetka II. svetovne vojne, a od leta 1941–1945 so mu tedanje oblasti NDH prepovedale delo, toda Društvo ni prenehalo z delom, delovalo je ilegalno – pomagalo je pregananim in pobeglim Slovencem in jih organiziralo. Takoj po končani II. svetovni vojni je Društvo ponovno javno delovalo in je leta 1946 spremenilo ime v Slovenski dom in pod tem imenom deluje vse do danes.

Slovenski dom v Zagrebu ima danes bogato kulturno in prosvetno dejavnost. Vsi njegovi načrti in programi izhajajo in temeljijo se na postavljenih ciljih:

- ohraniti slovensko identiteto,
- ohranitev in negovanje slovenske samozavesti,
- ohranitev, negovanje in širitev slovenskega jezika,
- ohranitev in negovanje slovenske naravne, kulturne in duhovne dediščine,
- ohranitev in razvoj že tradicionalno dobrih in prijateljskih odnosov med večinskim hrvaškim prebivalstvom.

Članstvo v Slovenskem domu je prostovoljno. Sedaj imamo registriranih okoli 800 aktivnih članov. Medsebojno povezovanje temelji na bogati kulturni in prosvetni dejavnosti: imamo 3 pevske zборе: ženski, mešani in pevski zbor Duhovne sekcije. Za seboj imajo številne nastope v Slovenskem domu, po Sloveniji in Hrvaški.

Organiziramo številna predavanja na različnih področjih, številne so prireditve in otvoritve razstav umetnikov raznih tehnik in stilov, literarne prireditve, koncerti, gostovanje slovenskih glasbenih in scenskih umetnikov, predavanja ambasadorjev, akreditiranih v Zagrebu, proslave državnih praznikov Slovenije ... Pomembno je poudariti, da Slovenski dom ima že več let tečaje slovenskega jezika, in sicer organiziran skozi dve skupini: začetni in nadaljevalni, itd.

Razen Slovenskega doma v Zagrebu na Hrvaškem sedaj delujejo še:

- Slovensko društvo Slovenski dom »Bazovica« Rijeka, Podpinjol 43. Društvo letos pripravlja proslavo 50 let obstoja.
- Slovensko društvo »Triglav« Split, Krešimirova 6. Društvo je letos proslavilo 5 let delovanja.
- Slovensko društvo »Dr. France Prešeren« Šibenik, Zvonimirova 77. Društvo deluje od meseca maja, letos.

Vsa naštetá slovenska društva na Hrvaškem povezuje Zveza Slovenskih društev na Hrvaškem s sedežem v Zagrebu na Masarykovi 13/I. Zveza deluje od januarja 1992. Zveza je krovna organizacija slovenskih društev na Hrvaškem, ki ima nalogo in cilj povezovanja, koordiniranja in usmeritve kulturne in prosvetne dejavnosti v slovenskih društvih na Hrvaškem. Celotna kulturna in prosvetna dejavnost oziroma koordinacija in usmerjenost te dejavnosti izhaja iz temeljnih usmeritev: ohranitev slovenske identitete, slovenske samozavesti, slovenskega jezika in celotne slovenske kulturne dediščine.

**NARODNI SVET
KOROŠKIH SLOVENCEV**
RAT DER KÄRNTNER SLOWENEN
10. Oktober-Strasse 25
9020 Celovec /Klagenfurt
Avstrija
tel. 43(0)4 63 51 25 28
fax 43(0)4 63 51 25 28-22

Ustanovitev in namen

Narodni svet koroških Slovencev je bil ustanovljen leta **1949** kot neodvisno združenje. Predstavlja reprezentativno, demokratično legitimirano narodnopolitično organizacijo koroških Slovencev. Njegov namen je, da zastopa politične, kulturne in gospodarske pravice in interese Slovencev na Koroškem. Zavzema se za samostojno politiko in dosledno podpira samostojno kandidaturo koroških Slovencev pri volitvah, predvsem na občinski in deželni ravni.

Največ zaslug za ustanovitev in uspešno delovanje Narodnega sveta si je pridobil dr. Joško Tischler (1902–1979), osrednja osebnost med koroškimi Slovenci in oče Slovenske gimnazije v Celovcu.

Sodelovanje organizacij

Narodni svet tesneje sodeluje z organizacijami in ustanovami, ki si prizadevajo za ohranitev narodnostne, jezikovne in kulturne identitete koroških Slovencev, med drugimi so to Enotna lista, Politično upravna akademija, Krščanska kulturna zveza, Slovenska gospodarska zveza, Skupnost južnokoroških kmetov, Mohorjeva in Koroška dijaška zveza.

«Naš tednik»

Narodni svet izdaja tudi tedenski časopis «Naš tednik», ki po vsebini in razširjenosti zavzema mesto glavnega slovenskega lista na Koroškem.

Demokratično zastopstvo

V luči sprememb v Evropi in demokratizacije v Sloveniji vidi Narodni svet potrebo in možnost za premaganje zastarelih zastopstvenih struktur in taborskega mišljenja v slovenski manjšini na Koroškem, zato se zavzema za vzpostavitev skupnega, od članov narodne skupnosti neposredno in demokratično izvoljenega pluralno sestavljenega zastopstva koroških Slovencev z javnopravnim statusom in se zavzema za doseg zajamčenega manjšinskega mandata v Koroškem deželnem zboru.

Zbor narodnih predstavnikov

Ker Avstrija takega zastopstva doslej ni uredila, se je Narodni svet odločil za temeljito organizacijsko prenovu. Kot nadstrankarska in ideološko nevezana organizacija se je odprl vsem koroškimi Slovincem in jim leta 1995 prvič omogočil, da so svoje zastopstvo na demokratičnih volitvah neposredno izvolili. Od 6094 oseb, ki so bile vpisane v volilne sezname, se jih je 75 % udeležilo volitev in izvolilo 60-članski Zbor narodnih predstavnikov, takorekoč parlament koroških Slovencev, v posebnem postopku pa tudi predsednika organizacije, in sicer Nantija Olipa, podžupana občine Sele.

Člen 7 - manjšinske pravice

Člen sedem Avstrijske državne pogodbe iz leta 1955, ki ureja manjšinske pravice, še ni izpolnjen. To velja predvsem za dvojezično vzgojo v ustanovah otroškega varstva, ustrezno medijsko oskrbo s celodnevним radijskim programom in z dnevnimi televizijskimi oddajami v slovenščini, pa tudi glede upoštevanja slovenščine kot uradnega jezika in za dvojezične krajevne napise.

Narodni svet je zato skupno z organizacijami drugih narodnostnih manjšin v Avstriji izdelal in predložil osnutek Temeljnega zakona o narodnih skupnostih, s katerim bi bile odpravljene vse omejitve in pomanjkljivosti pred dvajsetimi leti sprejetega Zakona o narodnih skupinah v Avstriji.

Narodnostne manjšine v Evropi

Narodni svet je član Centra avstrijskih narodnih skupnosti na Dunaju, Avstrijskega komiteja Evropskega biroja za manj razširjene jezike in Federalistične unije evropskih narodnostnih skupnosti in je tako vključen v široko mrežo narodnostnih organizacij v Avstriji in Evropi. V tej zvezi prispeva h krepitvi sodelovanja in solidarnosti med narodnostnimi manjšinami in aktivno podpira prizadevanja za vzpostavitev in uveljavljanje evropskih standardov za zaščito in pospeševanje narodnostnih manjšin.

Koroški Slovenci - Slovenija

Koroški Slovenci smo del slovenskega naroda. Imamo z njim skupni slovenski jezik, skupno kulturo in zgodovinsko zavest. Če hočemo preživeti kot slovenska narodna skupnost, moramo gojiti tesne stike s slovenskim narodom in njegovo suvereno državo.

SLOVENSKI
 NARODOPISNI INŠTITUT
 URBAN JARNIK
 V CELOVCU

10. Oktober-Strasse
 A - 9020 Celovec/Klagenfurt
 Avstrija
 tel. 43(0)4 63 51 62 43
 fax 43(0)4 63 50 23 79

Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik se tako imenuje po podeželskem kaplanu, priljubljenem župniku ter borbeni osebnosti literarnega in narodnega prepoda. Urban Jarnik je bil rojen 11. maja 1784 na Potoku v šentštefanski fari v Ziljski dolini. Po mašniškem posvečenju je služboval kot kaplan. Leta 1818 je prevzel župnijo Šmihel na Gosposvetskem polju, leta 1827 pa v Blatogradu, kjer je deloval do smrti leta 1844.

Jarnik se je začel ukvarjati s publiciranjem že kot kaplan, ko je 1814 izdal prvo slovensko knjigo za mladino. Kot kaplan v Čajnc̄ah in Podkrnosu je pisal pesmi. Kot župnik v Šmihelu na Gosposvetskem polju pa je že poučeval koroško zgodovino. Med drugim je pisal tudi o avtohtonosti Slovencev na Koroškem. Z razpravo *Andeutungen über Kärntens Germanisierung* je podal prvo zgodovinsko in družbeno analizo vzrokov za nazadovanje slovenskega življa na Koroškem. S to razpravo pa je izzval zahrbtno in pritlehno gonjo Slovencev nenaklonjenih strokovnih in političnih krogov. Bržkone se je tudi zato začel ukvarjati predvsem z jezikoslovjem. Leta 1842 je v Vrazovem glasilu *«Kolo»* objavil prvo dialektološko razpravo o koroških slovenskih narečjih z naslovom *«Bild des slovenschen Dialects in Kärnten»*.

Pod vplivom prijateljstva z Vrazom, Sreznjevskim in še nekaterimi drugimi osebnostmi tistega časa se je začel ukvarjati tudi z narodopisjem. Leta 1813 je objavil v Cariniji prvi narodopisni članek o Ziljanih in njihovih šegah, o slovenskih sibilah ali žalikženah, pisal je tudi o slovenskih starosvetnostih.

V spoštljiv spomin na velikega rojaka je Krščanska kulturna zveza na seji dne 29. 10. 1991 sklenila, da se ustanovi Slovenski narodopisni inštitut kot posebna organizacijska enota v okviru KKZ. Odbor Krščanske kulturne zveze je dne 2. 3. 1992 sprejel pravilnik Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik.

Z dosedanjo in načrtovano dejavnostjo Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik se uresničuje njegov namen in njegove naloge: Slovenski narodopisni inštitut je znanstvena ustanova za preučevanje preteklega in današnjega načina življenja in kulture koroških Slovencev. Organizira in koordinira raziskovalna dela na narodopisnem področju. Skrbi za zbiranje, dokumentiranje, raziskovanje in publiciranje narodopisnega gradiva.

PAPEŠKI
SLOVENSKI
ZAVOD

Via Appia Nuova, 884

00178 Roma

Italija

tel. 39(0)67 18 47 41

fax 39(0)67 18 46 11

SLOVENIK

Na pobudo p. Antona Prešerna, D. J., je škof Anton Vovk prosil Sveti sedež, naj ustanovi, podobno kot pri drugih narodih, v Rimu Slovenski zavod. Janez XXIII je ugodil škofovi prošnji in je dne 22. novembra 1960, na praznik sv. Cecilije, ustanovil Slovenski zavod. Čez pet let, 21. marca, Sveti sedež odobri Slovenikov statut in pravilnik. Papež Pavel VI. dopolni ustanovitveno delo in ga povzdigne 23. maja 1973, ob prisotnosti vseslovenskega romanja, v Papeški slovenski zavod. Papež Janez Pavel II. dopolni ustavni proces Zavoda in ga 22. novembra 1990 osebno obiše, kot opozori romarja pri vratih latinsko-slovenski napis: »Janez Pavel II. me je obiskal in me blagoslovil«.

Papeški slovenski zavod, ki ga v vsakdanji uporabi na kratko imenujemo Slovenik, je visoko akademski inštitut, ki sprejema duhovnike za višje univerzitetne študije na papeških rimskih univerzah, torej za magisterije in doktorate, ko so prej že dosegli po najmanj šestletnem univerzitetnem študiju prvo akademsko priznanje.

Slovenik organizira vsako leto znanstvene simpozije, kjer slovenski zgodovinarji že petnajstkrat razpravljajo na podlagi arhivov Ljubljane, Maribora, Kopra, Gorice, Dunaja, Celovca, Gradca in Vatikana, o izrazitih zgodovinskih osebnostih slovenske zgodovine in jih izdajo v teku leta v zbornikih.

V Sloveniku je sedež slovenske župnije v Rimu s podružnico pri Loretski Materi božji na Foro Traianu, kjer že desetletja deluje združenje vernikov v Bratovščini Anton Martin Slomšek, in ima dve grobnici na rimskem pokopališču Prima Porta.

1978 so slovenski univerzitetni profesorji na papeških univerzah ustanovili Slovensko teološko akademijo, katere predsednik je rektor Slovenika. Akademija si je zadala nalogo, da bo po vatikanskih arhivih iskala in objavljala naše slovenske dokumente in z Zavodom organizirala letne znanstvene simpozije. Da Akademija pridno dela, dokazuje dejstvo, da je do sedaj objavila nad dvajset knjig.

Številni romarji, ki z leti stalno naraščajo, dobijo v Zavodu navodila za obisk na papeških avdiencah in tudi napotke za ekonomsko bivanje. Slovenik je pravočasno priskrbel v slovenščini informativni tisk za naše romarje: Rim in Vatikan, Sveta dežela, Assisi, Montecassino in Katakombe. Tako postane slovenskemu obiskovalcu Rim bolj dostopen in odprt.

Vse poti vodijo v Rim. To velja tudi za naše rojake, ki v Papeškem slovenskem zavodu dobijo najlažje in najhitreje vse informacije o Rimu.

SLOVENSKI RAZISKOVALNI INŠTITUT

ISTITUTO SLOVENO
DI RICERCHE

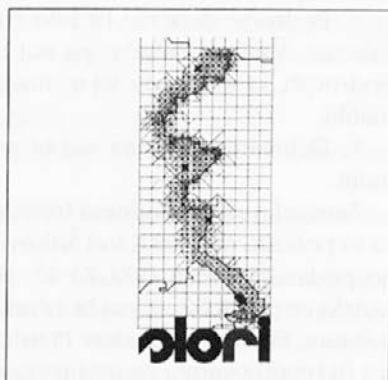
Via Carducci 8

34133 TRST/TRIESTE

Italija

tel. 39(0)40 63 66 63

fax 39(0)40 36 93 92

Slovenski raziskovalni inštitut - SLORI, ustanovljen leta **1974**.

Že v prvi polovici šestdesetih let se je začela širiti znotraj slovenske narodne skupnosti v Italiji potreba po ustanovi, ki bi nudila gradivo, analize ter študije tako za politične in strokovne razprave o njenem manjšinskem položaju kakor tudi za načrtovanje njenega razvoja na kulturnem, političnem in gospodarskem področju.

Že od prvih povojnih let si je namreč narodna skupnost prizadevala, da bi dosegla čim boljše opredelitve pravic v okviru vsedržavne in deželne zakonodaje, v vedno večji meri pa se je ta potreba pokazala na vseh tistih področjih, ki so zahtevala tehtnejšo in temeljitejše poznavanje lastnih možnosti za organiziranje, ohranjanje in razvoj manjšinskega tkiva. Poleg tega je želja in zahteva po oblikovanju ustanove, ki bi strokovno raziskovala manjšinsko problematiko, izvirala iz težnje, da bi bila slovenska narodna skupnost v Italiji subjekt tudi na tem področju. Edino manjšinska raziskovalna ustanova bi se namreč lahko v zadostni meri posvečala razvejani in kompleksni problematiki, s katero se je morala soočiti, obenem pa bi lahko pri raziskovalni dejavnosti v največji možni meri upoštevala namere in cilje lastne skupnosti. V vodilnih strukturah manjšine se je čedalje bolj širilo in utrjevalo prepričanje, da mora slovenska narodna skupnost imeti takšno ustanovo, ki se bo lahko hitro odzvala na dinamičen proces dogajanj in ga analizirala ter tako odgovarjala na izzive in spremembe v širšem in ožjem okolju ter v svoji sredini.

Prvi osnutki raziskovalne ustanove, kot izhaja iz arhivov, segajo v sredino sedemdesetih let. Osnovne smernice, ki bi bile ključnega značaja za raziskovalno ustanovo v specifičnih razmerah, v katerih živi slovenska narodna skupnost v Italiji, so bile:

1. Inštitut naj bi bil enoten in odprtega značaja; k sodelovanju naj bi pritegnil strokovnjake, ki bi pomagali doseči zastavljene cilje in bi zbirali gradivo, izdelovali analize in jih objavljali; rezultati dela pa ne bi bili namenjeni samo manjšini, temveč tudi vsem njenim sogovornikom.

2. Gradivo naj bi pomagalo reševati odprta aktualna vprašanja Slovencev v Italiji; za zgodovinsko problematiko naj bi skrbel tedaj že ustanovljeni Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu. Ko se je na manjšinski politični sceni po letu 1970

postavilo v ospredje vprašanje globalne zakonske zaščite, je bilo jasno, da bo Inštitut moral opraviti pomembno delo tudi ob tem vprašanju.

3. Področje dela naj bi bilo čim širše tako glede na sektorje kot na probleme in zahteve. Vsaj na začetku pa naj bi največ pozornosti namenili za raziskave na tistih področjih, ki so bila doslej najmanj obdelana, v prvi vrsti družbenogospodarski problematiki.

4. Delovanje Inštituta naj bi pokrivalo celotno narodnostno ozemlje Slovencev v Italiji.

Zamisel o raziskovalnem inštitutu se je začela uresničevati v letih 1972-73, ko je skrb za to pobudo prevzel Karel Šiško. Na IX. rednem občnem zboru Slovenske kulturno-gospodarske zveze (SKGZ) 12. decembra 1972 je bil najprej ustanovljen referat za raziskave pri SKGZ, ki naj bi v čim krajšem času dokončno izpeljal zamisel o ustanovitvi inštituta. Stekle so nekatere raziskave, predvsem pa evidentiranje kroga sodelavcev, ki naj bi tvorili osnovo za ustanovitev raziskovalnega inštituta.

Bližnja mednarodna manjšinska konferenca, ki je zahtevala močno in strokovno kvalificirano prisotnost Slovencev, je pospešila zadnje priprave. Izbrano je bilo tudi dokončno ime: SLOVENSKI RAZISKOVALNI INŠTITUT (Slori).

21. junija 1974 je bil Slori formalno ustanovljen.

Delo se je začelo s majhnim številom osebja v nič manj skromnih prostorih. Vloga zaposlenih na Sloriju je bila v tem prvem obdobju izrazito usklajevalna. Treba je bilo organizirati in usklajevati delo aktivnih članov ter širšega kroga univerzitetnih in srednješolskih sodelavcev. S temi silami se je Slori julija 1974 predstavil na mednarodni manjšinski konferenci v Trstu s 15 referati in tremi obsežnimi publikacijami v več jezikih.

Zdelo se je, da je delo dobro zastavljeno, čeprav je poleg že omenjenih problemov kazalo, da bo Slori lahko računal na omejena denarna sredstva, dokler ne bo dosegel, da ga bodo javne ustanove priznale. Sile, ki so verjele v pomen Slorijeve vloge, v prvi vrsti Slovenska kulturno-gospodarska zveza, so ga pozneje vseskozi tudi podpirale in mu omogočale delovanje. Šest mesecev po ustanovitvi je Slori na prvem rednem občnem zboru potrdil veljavnost svojih izhodišč ter zarisal zahteven program.

Januarja 1976 je začel delovati sedež v Gorici, septembra istega leta pa tudi sedež v Čedadu. Zaradi članov in obravnavane problematike je Slori že v tem kratkem času dosegel, da se je slovensko narodno ozemlje od Kanalske doline do Milj obravnavalo kot celota.

Maja 1977 je bila otvoritev novih prostorov osrednjega tržaškega sedeža, s čimer se je zaključilo prvo triletno obdobje Slorijevega obstoja. Oktobra 1983 je ustanovil podružnico v Kanalski dolini.

Potem, ko so se ustanovili in razvili pokrajinski sedeži Slorija in se je s tem povečalo število uslužbencev, se je težišče raziskovalnega dela preneslo s širšega članstva na krog stalnih raziskovalcev. Izvedba prvih širših študijskih srečanj je bila izraz potrebe, da se izpolnijo nekatere večje vrzeli v poznavanju lastnega obstoja.

V tem času je Slori začel prejemati tudi prva naročila za raziskave. Poudariti pa je treba, da je prejemal naročila za raziskovalne naloge bodisi iz krogov Evropske gospodarske skupnosti bodisi od manjših krajevnih uprav; Dežela, Pokrajina in večje občine še zmeraj niso bile pripravljene dati Sloriju priznanja za že opravljeno delo, prav tako ne podpore za njegovo družbeno vlogo ter nadaljnji razvoj.

V začetku leta 1982 je Slori prizadel težak udarec: nenadoma je umrl njegov ravnatelj Karel Šiško, ki je od vsega začetka največ prispeval k njegovi zasnovi, uresničitvi in

delu. Funkcijo ravnatelja je prevzel Darko Bratina, ki je postopoma skušal reorganizirati delo z uvajanjem novega načina ali nove -filozofije- raziskovalne dejavnosti. Nova zamisel raziskovalnega dela je temeljila na tem, da bi se vsak raziskovalec specializiral v svoji stroki, v okviru programske usmeritve strokovno-raziskovalne dejavnosti ustanove pa so bili predvideni trije nivoji:

- bazične raziskave, to je raziskave pretežno teoretične narave;
- uporabne raziskave, to je širše in pomembnejše raziskave, ki bi bile v splošno korist manjšinske skupnosti;
- »hitra pomoč«, to je manjše raziskave, ekspertize in podobno, kot odgovor na povpraševanje ustanov, organizacij itd.

Sredi osemdesetih let je Slori kljub prostorskim in finančnim omejitvam usmeril svoje napore tudi v modernizacijo raziskovalne infrastrukture: pospešil je obogatitev specializiranega knjižnega in revijalnega fonda, preuredil nekatere prostore, uvedel računalniško opremo ter bolj funkcionalno organizacijsko in upravno poslovanje.

Ob koncu 80. let se je pokazala na eni strani vrsta dosežkov in za Slori pomembnih dogodkov, ki so mu pomagali pri uveljavitvi v kulturno-znanstvenem prostoru v ožjem in širšem kontekstu, na drugi strani pa je naraščal finančni pritisk ter negotovost, ki sta zajela večino kulturnih ustanov slovenske narodne skupnosti v Italiji. To je privedlo ob prehodu v devetdeseta leta do tega, da je bil Slori prisiljen odpustiti vrsto izoblikovanih raziskovalcev in drugih sodelavcev.

Slori je od vsega začetka skrbel za izpopolnjevanje mladine na raziskovalnem, pa tudi na drugih področjih. Organiziral je vrsto seminarских srečanj, poleg tega pa je potrebno poudariti plodno sodelovanje z Narodno in študijsko knjižnico v Trstu pri organizaciji Mladinskih raziskovalnih taborov od leta 1980. Slori je tudi nudil pomoč študentom pri njihovih raziskavah in diplomskih nalogah. Znotraj Inštituta je potekala hkrati precejšnja prevajalska dejavnost.

Slovenski raziskovalni inštitut je prešel v obdobje, ko je postal tudi za širšo javnost priznana raziskovalna ustanova. Vzpostavil je stike in sodelovanje z vrsto znanstvenih in raziskovalnih ustanov ter univerz. V začetku leta 1991 je podpisal konvencijo o sodelovanju s Tržaško univerzo. Tudi Dežela Furlanija-Juljska krajina mu je končno izrazila priznanje s tem, da ga je vključila v seznam raziskovalnih ustanov, financiranih iz sklada, ki ga je predvideval Osimski sporazum za kulturno obmejno delovanje.

Končno je leta 1991 Dežela odobrila zakon za obmejna območja za triletje 1991/93, ki je predvideval financiranje Slorija iz državnega sklada.

Glede na zadnje obdobje je treba še omeniti dejstvo, da se je Slori vključil v Svet slovenskih organizacij (SSO), tako da mu tudi ta krovna organizacija poleg Slovenske kulturno-gospodarske zveze (SKGZ) pomaga pri plodnejšem povezovanju z manjšinskim prostorom v Italiji in pri premagovanju ovir, ki se pojavljajo v sklopu njegovega delovanja.

V teh dvajsetih letih je bilo opravljenih mnogo nalog. Z opravljenim delom so postale jasnejše tudi raziskovalne potrebe slovenske narodne skupnosti in rešitve organizacijskih problemov, s katerimi se mora soočiti manjšinski raziskovalni inštitut. Skratka, izoblikovala se je naša izvirna raziskovalna kultura, podlaga za nadaljnji razvoj raziskovalne dejavnosti med Slovenci v Italiji.

SVET
SLOVENSКИH
ORGANIZACIJ

Donizetti 3

TRST/TRIESTE

Italija

tel. 39(0)40 37 08 46

fax 39(0)40 63 33 07

SSO

Svet slovenskih organizacij (SSO) je krovna organizacija deželnega značaja na podlagi slovenstva in demokracije. Glavni sedež ima v Trstu, pokrajinska sedeža pa ima še v Gorici in v Čedadu za Videmsko pokrajino

SSO je bil ustanovljen **16. decembra 1976**. Povezuje kulturne, prosvetne in druge organizacije in skupine. Trenutno šteje 19 članic na Tržaškem, 12 na Goriškem in 6 na Videmskem.

«Cilj Združenja je ohranitev in razvoj slovenske skupnosti v Italiji v vseh vidikih političnega, socialnega, kulturnega, športno-rekreacijskega, ekonomskega in znanstvenega življenja na temeljih ideološkega pluralizma, demokracije in avtonomije.»

«Združenje koordinira dejavnost organizacij in ustanov članic in predstavlja njihove skupne interese v vseh forumih in na vseh ravneh.»

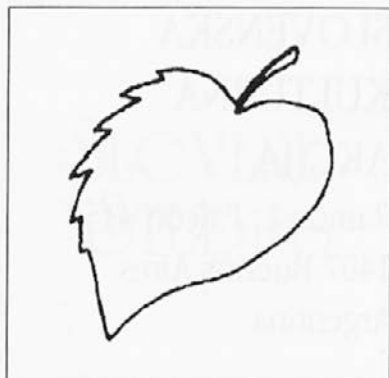
«Pospešuje ustanavljanje društev, fundacij, ustanov, institucij, zadrug in družb...»

Združenje povezuje in usklajuje delovanje članic in jih zastopa na vseh državnih forumih tako v Italiji kot v Sloveniji.

Redni občni zbori združenja so vsaka tri leta. Na njih izvolijo izvršni odbor, nadzorni odbor in rabsodišče. Vsaj dvakrat letno se sestane svet združenja, ki ga sestavljajo izvršni odbor in po en predstavnik za vsako članico.

ZVEZA SLOVENCEV NA MADŽARSKEM

Deák u. 17
9970 Monošter/Szentgotthárd
Madžarska
tel. 36(0)94 38 02 08

Zveza Slovencev na Madžarskem je bila ustanovljena **27. oktobra 1990** na Gornjem Seniku in ima sedež v Monoštru (Szentgotthárd). Kulturne in politične interese Slovencev na Madžarskem je med 1947 in 1990 zastopala Demokratična zveza južnih Slovanov na Madžarskem - s sedežem v Budimpešti. Ta je imela od leta 1972 tudi slovenskega referenta. Med 1986–1990 je delovala slovenska sekcija Zveze v Monoštru.

Od leta 1994 deluje slovenska krajevna samouprava na Gornjem Seniku, v Števanovcih in Andovcih. Slovenska manjšinska samouprava pa na Verici, Dolnjem Seniku in Slovenski vesi. Slovenske prebivalce vasi Sakalovci zastopa elektor v Državni slovenski manjšinski samoupravi s sedežem na Gornjem Seniku.

Omenjene organizacije pomagajo šolam pri njihovi slovenski vzgojno-izobraževalni dejavnosti, skrbijo za ohranjanje svojstvene narodnostne kulture. V njihovi organizaciji in z njihovo podporo deluje slovenska folklorna skupina, gledališka družina, pevski zbor, lutkovna skupina, ljudski ansambel. Podpirajo tudi delo kulturnih domov in knjižnic. Izdajajo slovenski letopis (Slovenski koledar) in dvotednik Porabje ter tudi leposlovne in znanstvene publikacije (npr. novele, frazeološki slovar, etnološki slovar, učbenik slovenščine). Podpirajo občasne razstave slovenskega Muzeja Avgusta Pavla v Monoštru. Prizadevajo si za izgradnjo Slovenskega informativnega in kulturnega centra v Monoštru, kjer bi delovala tudi prva samostojna radijska postaja porabskih Slovencev. Trenutno oddaja Madžarski radio tedensko 25-minutni slovenski program, Madžarska televizija pa 25-minutni spored vsak drugi teden.

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

Ramón L. Falcón 4158
1407 Buenos Aires
Argentina

Slovensko kulturno akcijo je ustanovila 20. februarja **1954** v Buenos Airesu skupina kulturnikov in političnih emigrantov, ki jih je usoda diaspore po drugi svetovni vojni vrgla v svet. Večina le-teh se je zatekla v Argentino, ki je bila takrat manj zahtevna za fizično in starostno kvalifikacijo imigrantov. Skupina kakih sto Slovencev je že takoj po naselitvi v letu **1948** začel na ta ali drug način kulturno delovati. Šest let kasneje so se povezali v skupni organizem, ki naj bi jim v tujem okolju in brez vsake domovinske podpore dajal zatočišče in moralno podporo pri nadaljnjem ustvarjanju. Povezali so se medtem tudi z mnogimi ustvarjalci, razpršenimi po šestnajstih deželah petih kontinentov.

Glavni pobudniki za ustanovitev SKA so bili predvsem: publicist R. Jurčec, misijonar L. Lenček, prof. A. Geržinič, pisatelj Z. Simčič, in profesor M. Komar. Na ustanovnem sestanku so se tem pridružili še M. Marolt, F. Ahčin, N. Jeločnik, P. Verbič, J. Krivec in M. Willenpart, kasneje pa še T. Debeljak, M. Gogala, V. Brumen, S. Kociper, B. Remec, I. Lenček, B. Fink, F. Papež in še mnogi drugi. Iz ostalih dežel so pričeli sodelovati F. Dolinar, F. Rode, K. V. Truhlar, R. Vodeb, V. Beličič, M. Jevnikar (iz Italije); V. Kos (Japonska); R. Ložar, K. Mauser, T. Arko, F. Gorše, M. Javornik, R. Lenček, J. Velikonja (ZDA); L. Detela in V. Ošlak (Avstrija); M. Savinšek in J. Zorc (Francija); S. Rapotec (Avstralija), L. Sirc (Anglija), B. Sušnik (Paragvaj) itd.

Po ustanovnem razglasu se je SKA »osnovala z namenom, da pospešuje in posreduje kulturne stvaritve, zlasti slovenske. Pri tem ji je vodilo najvišja kakovost, ki je dosegljiva«. S pravilnikom je določila, da je »organizacija slovenskih zamejskih in zdomskih kulturnih delavcev, ki žele z ustvarjalnim in posredovalnim delom pomagati pri ustvarjanju in širjenju kulturnih vrednot, posebno slovenskih. Idejni temelj organizacije je naravni etični zakon, potrjen in izpopolnjen po krščanskem svetovnem nazoru.«

SKA je osnovana na devetih odsekih: družbeni, filozofski, glasbeni, gledališki, likovni, literarni, prirodoslovno-znanstveni, teološki in zgodovinski. Njeno delovanje pa se izraža na treh temeljnih področjih: 1. Periodika: revije Meddobje (povprečno štiri številke letno ter bilten Glas SKA (šest do osem številke letno); 2. knjižne izdaje (doslej izdanih okrog 90 knjig); 3. Kulturne prireditve: predavanja, gledališke predstave, koncerti, likovne razstave (celotno število 540 prireditev v 43 letih).

THE SOCIETY FOR SLOVENE STUDIES

AMERIŠKA DRUŽBA ZA
SLOVENSKE ŠTUDIJE V ZDA
IN V KANADI

Prof. dr. Rado L. Lencek
Institute on East Central Europe
Columbia University
NEW YORK, N.Y. 10027, USA
Fax: 1 212 749-1002

SLOVENE
STUDIES

The Society for Slovene Studies (SSS) - Ameriška Družba za slovenske študije je nepridobitna ameriška znanstvena ustanova, posvečena gojitvi tesnega sodelovanja med ameriškimi slovenisti in pospeševanju slovenske jezikoslovne, literarne in kulturne problematike na ameriških univerzah in na rednih letnih znanstvenih konvencijah ameriških ustanov kot **The American Association for the Advancement of Slavic Studies, Inc.** (AAASS = Ameriško združenje za pospeševanje slovanskih študij) in **The American Association of Teachers of Slavic and East European Languages** (AATSEEL = Ameriško združenje učiteljev slovanskih in vzhodnoevropskih jezikov) - in za pripravljane znanstvenih del slovenske jezikoslovne, literarne in kulturne problematike za revialno in knjižno objavo v ameriških strokovnih in znanstvenih publikacijah.

Člani **The Society for Slovene Studies** lahko postanejo umski delavci, ki se zanimajo za kateri koli vidik kulture in znanstvenega obravnavanja Slovenije in Slovencev, raziskovalci slovenskega jezika, književnosti, zgodovine in kulture, visokošolci in študentje slovenskega jezika - in vsi oni, ki bi finančno, z volili, darili ali drugače želeli podpreti znanstveno delovanje ameriške Družbe za slovenske študije.

Ustanovljena v New Yorku leta 1973 kot Družba akademsko izobraženih ameriških Slovencev za pospeševanje slovenskih študij v Združenih državah, je **The Society for Slovene Studies** danes mednarodno priznano združenje znanstvenikov anglo-ameriškega sveta, ki se zanimajo za preučevanje slovenske kulture in za pospeševanje ter poglobljanje zanimanja za slovensko kulturo v svetu. Prva organizacijska baza Družbe za slovenske študije je bila na Inštitutu za vzhodno-centralno Evropo na **Columbia University in the City of New York** (1973-1983); njen drugi operacijski sedež je bil na Centru za slovanske in vzhodnoevropske študije na **Ohio State University** (1983-1990), njena tretja baza na Ruskem in vzhodnoevropskem Inštitutu in Oddelku za slovanske jezike in književnost na **Indiana University** (1990-1995). Od 1996 dalje je organizacijska baza Družbe za slovenske študije na Oddelku za moderne jezike in primerjalne študije na **The University of Alberta**, v Edmontu (Alberta, Kanada). Od leta 1976 je **The Society for Slovene Studies** članica ameriške znanstvene ustanove **American Association for the Advancement of Slavic Studies** (AAASS) in sodelu-

je na njenih nacionalnih in internacionalnih konvencijah. Leta 1889 je **The Society for Slovene Studies** dobila svoj **Center for Research and Documentation** na **Inštitutu za Vzhodno-Centralno Evropo na Columbia University in the City of New York**; z letom 1991 je SSS postala tudi izredna članica Ameriške zveze učiteljev slovanskih in vzhodnoevropskih jezikov (AATSEEL) in sodeluje na njenih vseameriških konvencijah.

Prve publikacije SSS so bile: njen **SSS Newsletter** (1973–1978) in štiri zborniki znanstvenih razprav **Papers in Slovene Studies** (1975–1978). Od 1979 dalje SSS izdaja svojo znanstveno revijo **Journal of the Society for Slovene Studies**, v kateri objavljajo tudi člani **Society for Slovene Studies** iz Slovenije, ki se v zadnjih letih vse pogosteje udeležujejo vsakoletnih konferenc **SSS** in Ameriškega združenja za pospeševanje slovanskih študij v Združenih državah (AAASS). Od 1978 dalje **SSS** tudi izdaja svoj polletni bilten **SSS Letter** in občasne zvezke **SSS Documentation Series**. **The Society for Slovene Studies Research and Documentation Center** (Institute on East Central Europe, Columbia University in the City of New York) je leta 1995 izdal drugo revidirano izdajo knjige **Who's Who of Slovene Descent in the United States**, ki sta jo pripravila Joža Velikonja in Rado L. Lencek.

Program konvencij AAASS 1997 v Seattlu (zvezna država Washington) je obsegal štiri sekcije s slovensko tematiko: **Slovenska emigracija v Evropi; Vidiki slovenskih mednarodnih odnošajev; Slovenska književnost v angleških prevodih; Slovensko jezikoslovje**.

V teku so tudi priprave na proslavo petindvasetletnice delovanja **Society for Slovene Studies** (1973–1998), kateri bodo v septembru 1998 posvečene sekcije **Society for Slovene Studies** na konvenciji AAASS v Boca Raton na Floridi in v decembru 1998 na konvenciji AATSEEL v San Franciscu (California).

DRUŠTVO PLANINKA

S.A.A. Planinka

146 Redland Bay Rd.

Cornubia Qld. 4130

Avstralija

tel. 61(0)7 287 61 32

Tukajšnji rojaki so se začeli na sestankih in v privatnih domovih zbirati že leta **1952**, kjer so bile prve priprave za slovenski večer s plesom. Prireditveni odbor je zbiral in iskal svoje rojake po jugoslovanskih klubih in jih seznanjal s slovensko družbo. Leta **1955** je bilo ustanovljeno društvo Planinka s sprejetimi pravili in novim odborom. Na vseh prireditvah je bila razobešena slovenska zastava brez zvezde, kar je značilno za našo skupnost, ki je za časa komunizma hotela ohraniti samostojnost, četudi za ceno samovoljne izolacije. Društvo je leta 1977 kupilo zemljišče, ki mu še danes pravimo »hribček«, kjer smo leta 1985 zgradili slovenski dom, ki se je z leti dopolnjeval. Na hribčku stoji tudi lepo slovensko znamenje Marije Pomagaj z vzdanimi ploščami imen pokojnih rojakov Kraljičine dežele Qld-a, ki se tudi dopolnjujejo z novimi imeni. Poleg slovenskega doma stoji pokrito tristezno balinišče, ker je balinanje naš najljubši šport. Društveni prostori so odprti vsako prvo in tretjo nedeljo v mesecu. Članov je okoli 60. Leta 1981 je Društvo organiziralo slovensko šolo. Pouka se je udeležilo 11 otrok in je trajal eno leto. Predsednik društvenega U.O. je Vinko Čoper, podpredsednik Edo Andlovec, tajnica Albina Vah, blagajničarka Ivica Mitič in načelnik balinarjev Andrej Kirn. Naslov: S.A.A. Planinka 146 Redland Bay Rd. Cornubia Qld. 4130.

Radio 4 EB.

Slovenske radijske postaje so v Brisbanu že od leta 1979. Enourni program je ob sobotah zvečer. Več let je bil program tudi ob sredah, kar pa je bilo prenaporno. Vse delo je kot pri Društvu brezplačno. Poleg oddaj pa je treba sodelovati še pri vzdrževanju radijske postaje. Približno število poslušalcev je 300–600. Menjavajoči uredniki slovenskih oddaj so: Marica Podobnik, Anica Cuderman in Jože Vah. Konviner Robert Bizjak, tajnik Mirko Cuderman in blagajničarka Francka Barbis.

Naslov: Slovenian Radio Group 4 EB, P.O.Box 7300, East Brisbane 4169.

Slovenski narodni svet

Ustanovljen je bil leta 1990. Največji pomen združenja je prišel do izraza ob osamosvojitvi Slovenije. SNS Qld. je močno agitiral ob času plebiscita. Takoj, ko je bila

proglašena samostojnost, smo za popularizacijo nove Slovenije, prvi v Avstraliji priredili proslavo in povabili televizijske in časopisne novinarje in jih seznanili z novo Slovenijo. Bili smo uspešni, saj so TV poročila že isti dan uporabila našo proslavo po celi Avstraliji. Ob napadu na Slovenijo smo skupno s Hrvati demonstrirali v centru mesta Brisbane, kjer je bila zelo velika udeležba s številnimi gesli. Pisali smo protestna pisma vsem vodilnim in lokalnim zastopnikom tukajšnje vlade in časopisom ter jih seznanjali z našim položajem. Organizirali in odposlali smo nabirko za pomoč Sloveniji in beguncem.

Slovinci zunaj Brisbana

V drugih delih Qlda. in N. T. je premalo rojakov, da bi se organizirali v skupnost, razen na Zlati Obali, kjer že peto leto deluje **Gold coast bocce club Lipa**.

Snovanje Slovenske skupnosti v Brisbanu

Brisbanska Slovenska skupnost praznuje letos že visoke jubileje. Prilagam nekaj podatkov, ki bodo verjetno zanimali ne samo starejše rojake, ampak vse, ki se zanimajo za zgodovino slovenstva v Avstraliji.

G. Janez Primožič piše v društvenem glasilu Okrožnice:

Pred ustanovitvijo Planinke je bilo že več poskusov, da se tukajšnji Slovenci združijo v skupnost. Tako je bilo na sestanku dne 27. oktobra 1952 na domu pokojnega g. Cirila Vuga sklenjeno, da se z dosedanjimi prostovoljnimi prispevki priredi prvi Slovenski večer. Ta zamisel je bila uspešna s končnim dobičkom.

Jože Košorok pa poroča: 25. 7. 1954 se je zbrala skupina slovenskih rojakov pri Janezu Primožiču z namenom, da se ustanovi društvo v Brisbanu. Navzoči so bili: Ciril Vuga, Janez Primožič, Jože Košorok, Josip Fon, Stanko Sivec in Martin Šilec. Mesec dni pozneje smo zvedeli za Plutove v New Farm in jih povabili v sodelovanje. Z veseljem so se odzvali in odslej prevzeli glavno delo.

Zbrali smo se kakor omenjeno in ustanovili pripravljalni odbor, sami delavci in obrtniki. Janez Primožič je bil edini z ekonomsko srednjo šolo, ki je vedel, kako se sestavi odbor. Za predsednika sem predlagal Cirila Vugo, ki je z obotavljanjem sprejel, saj ni bilo kaj izbirati. Za tajnika Janeza Primožiča, za blagajnika so postavili mene. To je bil pripravljalni odbor, ki naj bi organiziral prvo večjo družabnost Slovencev v Brisbanu. Zato smo najeli malo sobo ob BAFS dvorani v prvem nadstropju na George St. Tone Kranjc je priskrbel pivo in klobase -kranjske-, ki so jih že takrat prodajali v Brisbanu, vendar ne tako dobre kot v Sloveniji. Za ples je poskrbel Stanko Smrdelj s svojo harmoniko. Jaz pa sem posodil radiogramofon in slovenske plošče. Na vratih pa naj bi dve dekleti pripenjali gostom rožmarinovo vejico s slovenskimi barvami, in pa seveda z vstopnino naj bi pokrili stroške večera. Predlog je tudi bil, naj bi za denar imeli še nadzorni odbor, v katerem so bili Stanko Sivec, Martin Šilec in Josip Fon.

Ko harmonikar ni mogel več igrati, smo plesali na plošče. Od nekod je prišel Legiša, ki je bil odlični harmonikar in nam še nekaj časa igral. Po zabavi je odšel in ga nismo več videli. Ta večer je bil res zabaven in precej novih rojakov smo spoznali. Plutovi so bili navdušeni, saj odkar so v Avstraliji, ata od leta 1926 in ostala družina od leta 1936, niso videli toliko Slovencev in Slovenk.

Pri Lennonsu v hotelu - v -papu- smo se večkrat moški ob sobotah srečevali in debatirali o politiki in Društvu. Ker ni bilo akademika med nami, smo ugibali, kako bi ustanovili društvo. Neko soboto popoldan je Stanko privlekel pravila iz žepa in vzkliknil: Društvo ni društvo brez pravil. To je res, smo pomislili. Prebral je pravila, ki so se

nam zdela zelo učena in uradna. Proti temu res ni kaj. V svojem »Slovenskem kotu« smo glasno obravnavali pravila. V drugem kotu hotela pa so Slovaki tudi precej glasno govorili. V ta pub je zahajalo več emigrantov - New Australians, kot pa Avstralcev.

Stanko Sivec tudi lepo poroča v svojem uvodnem članku Glas Planinke, julij 1964 ... Prvi družabni večer, na katerega smo bili povabljeni vsi takrat znani rojaki v Brisbanu, je bil prirejen dne 21. avgusta 1954. V dvorani (BAFS) 331 George St. nas je bilo zbranih 40 odraslih in otrok. Za ta prvi javni družabni večer gre v prvi vrsti priznanje pokojnemu Cirilu Vugi kot prvemu ustanovitelju tukajšnje slovenske skupnosti. Odbor je potem priredil še dva večera, od katerih je zadnje silvestrovanje najlepše uspelo. Zanimivo je tudi dejstvo, ki ga omenja urednik Glas Planinke v istem jubilejnem članku, da je že takrat visela slovenska zastava brez zvezde na vseh slovenskih prireditvah.

Jože Košorok nadaljuje v svojem poročilu: Dokler sem bil še sam in Lojzke, moje bodoče žene še nisem poznal, sem večkrat obiskoval Primožičeve in Purgarjeve v Roclea. V Parri pa sem obiskoval Stankota in Bety Smrdel. Stanko je igral na harmoniko in smo se večkrat odzvali vabilu na družabni večer, kjer je bil navzoč tudi Jože Čarman. Ob igranju harmonike smo tudi zapeli. Zabaval nas je tudi z novim magnetofonom ter posnemal petje in govore. To je bilo za ta čas nekaj novega, saj smo to reč nekateri prvokrat videli in preizkušali. Na moj predlog smo zbrali nekaj denarja, mislim, da nekaj čez tri funte in jih poslali v Sydney patru Pivku za Misli, katere je prevzel od patrov Bena Korbiča in p. Klavdija Okorna. Naročnina za Misli je bila takrat en funt.

Naslednje leto v oktobru 1956 smo imeli prvo slovensko sv. mašo v Brisbanu oz. v Queenslandu, in sicer v Marijini cerkvi Peel & Marivale St. Ker so Plutovi pred leti živeli ob mostu Gray St. Bridge so poznali župnika v tej fari v South Brisbanu. Prosili so ga, naj nam posodi cerkev, v kar je z veseljem privolil. Po maši smo ga povabili na čajanko, kjer se je seznanil s Slovenci, za katere še nikoli ni slišal, saj smo bili vsi Jugoslavs. Od takrat so še vedno slovenske maše v tej Marijini cerkvi. Patru Pivku sem pisal in ga povabil v imenu naše skupnosti, da smo pripravljeni za njegov prihod.

Janez Primožič nadaljuje v Okrožnici: Takratni odbor ni imel pravil in se je imenoval »Prireditveni odbor«. Dne 28. novembra 1954 je bil širši sestanek vseh tukajšnjih Slovencev z namenom, da se izvoli Upravni, nadzorni in kulturni odbor. Predsednik je postal Ciril Vuga. V teku leta se je priredilo tri uspešne družabne večere, dokler se ni na sestanku 12. 2. 1955 sklenilo, da se odbor razide, imovina razproda in preostala gotovina pokloni dobrodelnemu društvu. Preden se je Prireditveni odbor razšel, je bilo ustanovljeno novo Slovensko društvo pod imenom Planinka 23. januarja 1955; ustanovitelja sta bila dosedanja člana Stanko Sivec in Mirko Rakušček. Spisala so se pravila, katera je širši sestanek z dnem 11. 2. 1955 odobril s tričetrtine navzočih. Plačujoči člani so postali šele s prvim marcem ter naj bi bil to rojstni dan Planinke. Za predsednika je bil izvoljen Franc Grčman.

Vsi ti dragoceni zapiski o začetku slovenskega združenja na tem delu sveta so toliko bolj pomembni, ker izražajo močno željo po domači družbi. Če upoštevamo toliko zaprek naše male skupine - nepoznanih ljudi, ki so iskali svoje rojake med Jugoslavani in tu in tam na veliko veselje našli Slovence med njimi. Tragična doba komunizma v rodni domovini je ovirala združevanje in tudi delovanje naše skupnosti. Toda vseeno smo vzdržali. Zato se mi zdi primerno, da širša javnost spozna težave in uspehe združevanja.

SVETOVNI SLOVENSKI
KONGRES
AVSTRALSKA SLOVENSKA
KONFERENCA

in
SLOVENSKI NARODNI SVETI
VIC • NSW • SA • QLD • ACT
1 Charles Court Midura Vic 3500
Avstralija
tel. 61(0)6 291 84 26

SSK

Vključuje Konference po vsem svetu in se trudi za izboljšanje pogojev in zakonov za Slovence v izseljenstvu, zamejstvu in domovini.

SSK

Je slovenska organizacija, ki deluje po svojih Konferencah na vseh celinah sveta; je slovenska organizacija, kjer so vsi Slovenci enakovredni; je slovenska organizacija, ki prizna izseljencem pomembnost; je slovenska organizacija, ki še vedno zahteva spravo.

Konference

Predlagajo rešitev problemov Kongresu in vsemu slovenskemu občestvu. Brez Konferenc in Narodnih svetov je SSK brez vpliva.

Cilji ASK

Krepiti slovensko zavest med avstralskimi Slovenci.

Podpirati slovenske kulturne in družabne ustanove.

Podpirati slovensko šolstvo in lektorate.

Seznanjati avstralsko javnost z udejstvovanjem slovenskih priseljencev.

Podpirati kulturno in gospodarsko sodelovanje med Avstralijo in Slovenijo.

Področja ASK

Narodna politika in publiciteta; kultura in književnost; gospodarstvo; verska dejavnost; socialna vprašanja in zdravstvo; šolstvo in izobraževanje; šport in družabnost.

Sveti

Slovenski narodni sveti združujejo aktivne Slovence in so osnova ASK.

Sveti delujejo med rojaki, se zavzemajo za krajevne probleme in predlagajo rešitve Konferencam in Svetovnemu kongresu.

Dr. Marija Stanonik
Slovo od Traditiones

Čprav je zadnji čas izšlo kar nekaj del o (slovenski) identiteti, sem prepričana, da tukajšnji zbornik o njej ni odveč. Kljub pomisleku, da je trud zanj komaj smiseln.¹ Besede akademika pisatelje Alojza Rebule so mi v oporo, ko utemeljujem smisel in pomen odločitve za to témo: »Biti Slovenec: ... Danes mi je odnos do identitete merilo vsakršne veljavnosti ne toliko v politiki (tam je čakam najmanj), kolikor v kulturi: merilo ne samo kulturne veljave, ampak enostavno elementarnega talenta. Ne čutiti tega problema mi je enostavno pomanjkanje inteligence in občutljivosti. Če pa inteligence in občutljivosti le ne more zanikati, je to pomanjkanje nečesa še dragocenejšega - pristnosti.«²

Rubriko Razprav uvaja zemljepisna predstavitev prostora in njegovih posebnosti, ki »na stiku velikih evropskih pokrajinskih enot« (D. Perko) po svoje vplivajo ne le na njihovo rastlinsko odejo (M. Zupančič), ampak tudi na različne kulturološke procese, kot so npr. slovenska narečja (V. Smole).

Diahrono razsežnost tukajšnje tematike upoštevajo trije avtorji. V daljno preteklost segata razpravi s stališča mitologije (N. Mikhailov) in etimologije (A. Šivic-Dular), ki se ji s stališča onomastike pridružuje J. Keber. Sem sodita tudi dve razpravi o udih Mohorjeve družbe v 19. stoletju doma (F. Jakopin) in pri naših izseljencih v ZDA (A. Vovko).

Posebno hvalevredni sta razpravi (M. Križman, L. Bokal) o jezikovnih interferencah Slovencev v stiku z drugojezičnimi prebivalci, saj je jezik najobčutljivejši seizmograf vsaktere prepoznavnosti.

Najobsežnejši je razdelek z izrecno družboslovno problematiko. Etnološka publicistika še vedno boleha za pomanjkanjem teoretične refleksije, zato sta dva teoretična članka (J. Makarovič, A. Nečak-Lük) tu vsekakor dobro znamenje, kakor tudi naslednji (J. Juhant, J. Toporišič, D. J. Ovsec, R. Muršič, M. Ravnik), ki sicer zgodovinsko snov interpretirajo z dobro podkovanimi teoretičnimi izhodišči. Njihova skupna lastnost je,

¹ Marta Koren, tajnica uredništva, Ljubljana, 14. 11. 1997: Kaj pa je to? Najin prispevek je le kapljica v morje ... Kaj pa tisti, ki so odgovorni za vedra? (ali za potoke).

² Alojz Rebula, Nocoj bi zaslužil nekaj zvezd, v: Delo, Sobotna priloga 39, 22. nov. 1997, 38.

da vprašanje identitete zanje ni statistika, ampak dinamičen proces razmerij v posameznih družbenih plasteh. V špico tukajšnje problematike sodita dve literarnozgodovinski raziskavi (T. Kermauner, J. Pogačnik), ki na podlagi ene od literarnih zvrsti (dramatika) in končno zgolj enega samega literarnega dela (Cankar, Hlapci) odkrivata lastnosti slovenske drugačnosti.

V rubriko Gradivo so uvrščeni članki³ o konkretnih vprašanih slovenske zamejske in izseljenske problematike: na Hrvaškem (M. Kropelj), Koroškem v Avstriji (T. Domej), v Porabju na Madžarskem (M. Kozar-Mukič), na Tržaškem v Italiji (P. Rustja). Slovenske izseljence zastopata A. Bernard in J. Plevnik, drugače pišejo o njih še N. Sulič, Z. Žigon in B. Čebulj-Sajko. Slovence iz republik bivše Jugoslavije zastopa v tem razdelku D. Murko.

Izredno tehtna je tokrat rubrika Razgledi z orisom terenskega dela v Kanalski dolini (R. Dapit), osebnimi skušnjami o zamejskem šolstvu v Italiji (C. Tavčar, Ž. Gruden) in izseljenstvu (E. Škulj), poročilom o mednarodnem srečanju na to témo in poglobljenimi ocenami (V. Smole, H. Ložar-Podlogar, S. Granda). Zaznamovana je tudi petdesetletnica Komisije, ki je bila povod za ustanovitev Inštituta za slovensko narodopisje pri tedanji SAZU v Ljubljani.

Tudi knjižne ocene in poročila so tematsko ubrana (A. Vovko, S. Stergaršek, S. Drnovšek, M. Furlan, S. Novak-Lukanovič, M. Ravnik, S. Horvat).⁵

Posebna pridobitev tukajšnje številke Traditiones so strnjene predstavitve šestnajstih ustanov, kar je približno polovica vseh, ki se trudijo za ohranjanje slovenskega jezika in kulture, identitete sploh v našem zamejstvu in med našimi rojaki po svetu.

Moja velika želja je bila, da bi v tukajšnjih Traditiones dobila svoj prostor vsaka slovenska pokrajina, ki jo po sili razmer, a v skladu z mednarodnimi konvencijami obravnavamo kot zamejsko. To se je skoraj⁶ posrečilo.⁷ Naštejmo njihova klasična imena: Tržaško, Beneška Slovenija, Rezija, Kanalska dolina v Italiji, Koroška v Avstriji, Porabje na Madžarskem, porečje Kolpe in Čabranke in Istra na Hrvaškem. Prav tako imajo svoj članek tudi Slovenci na treh celinah kot klasičnih področjih slovenskega izseljenstva v 19. in 20. stoletju: Severna in Južna Amerika in Avstralija, medtem ko so za

³ Nekateri od člankov na sugestijo recenzentov.

⁴ Žal je moral izpasti članek Duše Krnel-Umek, ker ga je vmes že objavila tudi v Novi reviji. Prim. Vprašanje slovenske nacionalne identitete v Istri, Nova revija 16, št. 187/188, 1997, 210-223.

⁵ Na tem mestu se iskreno zahvaljujem dr. Tonetu Cevcu, predstojniku Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU in odgovornemu uredniku tokratne številke Traditiones, da je preskrbel za njihov izid dodatna sredstva. Vendar sem bila, žal, dobesedno primorana zaradi velike finančne stiske zadnji hip odložiti objavo naslednjih že uredniško pripravljenih in celo postavljenih razprav in člankov: M. M. Kerimova, Slovenija i Slovenci v trudah A. N. Haruzina i V. N. Haruzinoj; M. Ramšak, Identiteta evropskih etnoloških enciklopedičnih del in slovenski prispevek k temu, ki segata daleč čez narodne meje. Tukajšnja téma bo prikrajšana tudi za pomemben vidik preučevanja vsakršne identitete, ker je odložena razprava Marije Jež: Poimenovalni tipi kot identifikacijski dejavnik slovenskega jezikovnega prostora.

Manjka kompletna rubrika Zgodovina. V času, ki je bilo za slovensko narodno identiteto izredno kočljivo, je prav njej v prid nastalo Narodopisje Slovencev. A. Ložar-Podlogar jeposkrbela v svojem prispevku, da bo odslej o njegovem nastanku manj ugibanj in več dejstev. Tridesetletnice obstoja radijskih oddaj Slovenska zemlja v pesmi in besedi se je spomnila njena dolgoletna urednica Jasna Vidakovič. Prav tako je izpadla kompletna rubrika Obletnice in nekrologi: Branislava Sušnik Ivan Sedej, spomnili bi se tudi stoletnice smrti Matije Valjavca. V rubriki Razgledi obžalujem članka T. Ložarja, Kanadski Slovenec o svojem slovenstvu in A. Bernard, Pogled na temelje mojega jezika. Prav tako je bilo iz istega vzroka odloženih devet knjižnih poročil in ocen.

⁶ Če bi iz italijanskega zamejstva ne manjkala Goriška.

⁷ Čeprav simbolično (le s poročilom ali knjižno oceno).

svojo navzočnost v zborniku prikrajšani Slovenci, ki so posejani po Afriki in Aziji, pretežno kot misijonarji.

Seveda bi vprašanja tukajšnjih Traditiones zaslužila vsaj tri zvezke: a) o identiteti slovenskega naroda z lastno državo; b) slovensko zamejstvo; c) slovensko izseljenstvo. Prednost v enem zvezku zbrane snovi pa je, da daje bolj živo čutiti medsebojno povezanost vseh »treh Slovenij« in prepletenost njihove problematike.

Tako kot prejšnji letniki (Traditiones 23 - Naš živi jezik, 1994, Traditiones 24 - Slovstvena folklor, 1995, Traditiones 25 - Besede in reči, 1996, je tudi pričujoča številka Traditiones 26 - Res Slovenica - Quo vadis? zasnovana interdisciplinarno. V želji po uresničitvi zamisli o predstavitvi naslovne problematike z različnih zornih kotov so bili povabljeni k sodelovanju člani II. razreda SAZU in sodelavci vseh ustreznih Inštitutov pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani, pa tudi vrsta drugih avtorjev, ki se z razpisano tematiko srečujejo pri svojem znanstvenem in strokovnem delu ali se jih njena vprašanja dotikajo na lastni koži.

Tako naj bi obdelava posameznih tém dosegla čim višjo raven, po drugi strani pa tudi kar največjo avtentičnost.

Kaj naj rečem za slovo? Boli me, da je del etnološke srenje razpisane teme za Traditiones 23–26 sprejel tako hladno in z odporom. Saj gre za bistvena vprašanja, nad katerimi bi se moral zamisliti vsak slovenski izobraženec, humanističnega profila še toliko bolj. Etnolog pa sploh!

Iskreno se zahvaljujem vsem, ki so se odzvali prošnji za sodelovanje in s tem izkazali zaupanje predstavljenemu uredniškemu konceptu. Hvala gg. Marti Koren, tajnici uredništva, mag. Andreji Žele,⁸ lektorici in višjemu strokovnemu sodelavcu Dušanu Merharju, v referatu za tisk pri SAZU, za vestno in složno sodelovanje. Brez njihove delovne ubranosti in tovariške naklonjenosti bi v tukajšnji zadolžitvi že zdavnaj omagala. Večkrat nisem več vedela, ali sem dolžna biti urednica ali uradnica. Marsikdaj mi je bilo žal, da sem popustila pritisku, naj sprejem urejanje inštitutskega zbornika, kakor je bilo prej, žal tudi tistim, ki so mi to naložili. Vsako glasilo nosi hote ali nehote tudi pečat urednika. Tudi Traditiones 23–26. Veselim se jih, saj si kljub nasprotnemu mnenju⁹ drznem upati, da vsebinsko niso slabše kot prejšnji letniki. Poleg tega bi sama nikdar ne mogla uresničiti zastavljenega načrta s temami, o katerih sem pogosto razmišljala in zdaj vse skupaj sestavljajo zaokroženo celoto.

Za konec dodajam še bistveni del mojega diskusijskega prispevka za posvetovanje o slovenski nekomercialni periodiki 5. 3. 1997:

Zavest o pomembnosti omenjene periodike je dovolj živa, saj o tem priča njena številčnost, vendar ta zavest ni ustrezno razvrščena. Na eni strani krčevit napor za možnost objavljanja, na drugi pa pogosto veliko premajhna odzivnost naslovnikov posamezne publikacije. Že pred leti je eden od urednikov ene od znanstvenih revij izjavil, da povprečno prebereta vsak članek v reviji 1,5 bralca: avtor in urednik. To ironično opazko je treba vzeti z nekaj rezerve v zavesti, da znanstvene objave delujejo na daljši rok. Koristno je, da ima posamezna stroka več revij različnih ravni, saj s tem daje možnost za uvajanje strokovnemu naraščanju in trud za kakovost člankov, včasih pa se zdi, da obstaja z njimi tudi neke vrste zasičenost in prihajajo na dan tudi nedode-

⁸ Andreja je vsa štiri leta svoje delo opravljala za minimalno plačilo, večinoma pa kar zastonj.

⁹ Prim. M. Matičetov, Traditiones 25, 1996, 14–15.

lani (premalo zreli). Predvsem je treba v vsaki stroki posebej gojiti ustrezno slovensko terminologijo in tekoče jezikovno izražanje, a ne v smislu dolžnosti, ampak pravice in veselja, da nam je to dano. Kot se vsak posameznik trudi za čim lepše stanovanje, bi bilo prav, da bi bilo tudi (jezikovno) okolje njegovega intelektualnega delovanja čim bolj urejeno in duhovno krepko.

Z objavami v tujem jeziku (praviloma angleščina) na domačih tleh postajamo kolonija v lastni državi. Ni še preteklo sto let, ko smo bili podrejeni cesarskemu nemškemu Dunaju, ni še preteklo deset let, ko smo bili podrejeni -zajedničkemu-srbohrvaškemu Beogradu, in zdaj na vrat na nos skačemo v naročje merkantilni angleščini. Če to počno parvenijski ljubljanski trgovci vsake baže, naj jim znanost - cvet narodovega duha!? - slepo sledi? Prepričana sem, da ni tolikšnega dobička od objave v angleščini v domači reviji, kolikršna je škoda. S tem se slabi odgovornost za razvijanje domačega strokovnega izražanja, berejo jih pa tako spet le domači strokovnjaki. Strinjam pa se, da je ob koncu slovensko pisanih razprav kakovosten primerno dolg povzetek v tujem jeziku. Premisliti bi tudi morali, ali naj bi vsake toliko časa, na primer vsakih pet let, izdali zbornik zares dobrih domačih člankov v tujem jeziku, predvsem takih, ki bi utegnili imeti pomen tudi v tujem okolju. To je seveda precej odvisno od tega, za katero stroko gre. Če že gre za objavo v tujem jeziku, je primernejše dajati prednost objavam v tuji periodiki. Manj stane, odmevnost je večja in selekcija ustrežnejša. Tukajšnje razmišljanje se praviloma nanaša bolj na stroke, ki se navezujejo na slovensko istovetnost, saj nima vpogleda v druge, vendar je ravno pri njih še toliko bolj pomembno gojiti jezikovno samostojnost, saj jih samo ta in ne tudi predmet sam umešča v slovensko duhovno kulturo.

Recenzije. V našem okolju, ko ni prave konkurenčnosti za posamezne specializacije, so anonimne recenzije le umetna institucija. Saj se da prav dobro sklepati, kdo je kaj dobil v roke, četudi ne bo podpisan. Dober neposreden pogovor je lahko strokovno bolj koristen in osebnostno zdrav. V slovenskih razmerah pa sploh, ko vlada tolikšno nezaupanje in prehitro natolcevanje. Kaj naj se v recenzijah upošteva: ustreznost izvajanja napovedanemu naslovu, logična predstavitev problema in njegovo razvijanje, ustrezna uporaba virov in strokovne literature (citiranje), novi izsledki, v danih primerih poznavanje predzgodovine problema, ne nazadnje, ampak stalno: lep, skrben jezik, precizno izražanje, skrbna terminologija.

Honorarji. Spodobilo bi se jih obdržati, vsaj simbolično. Mladim v spodbudo, saj nimajo ne vem kakšnih plač. Drugi pa tudi praviloma pišemo članke daleč čez meje svojega rednega delovnega časa. Z njimi bi dobili povrnjene vsaj materialne stroške.

Na koncu še v premislek, ali se ne dela krivica avtorjem humanističnih strok, da se tudi od njih zahteva kot kriterij za napredovanje ipd. citiranost v mednarodnih bazah podatkov, ko pa je težišče njihovega poslanstva ravno na domačih tleh. Tudi odzivnost na slovenskih tleh je lahko varljiva, to marsikdaj prej vodi v populizem kot v zahtevno, v globino usmerjeno znanstveno delo, odmaknjeno vsakdanjemu hrupu slave in trgovine.

Vsem bralcem veliko ustvarjalnega zanosa in vztrajne marljivosti!

SODELAVCI TEGA ZBORNIKA - Collaboratores huius voluminis

Antonija BERNARD, dr., univ. prof., Institut national des langues et civilisations orientales, 75343, Paris Cedex 07, 2, rue de Lille, Francija

Ljudmila BOKAL, prof. slovenskega jezika s književnostjo, strokovna sodelavka s specializacijo, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Breda ČEBULJ-SAJKO, dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Roberto DAPIT, mag., lektor, Oddelek za romanske jezike Filozofske fakultete, 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2

Teodor DOMEJ, dr., strokovni nadzornik za Slovensko gimnazijo in za slovenski pouk na višjih in srednjih šolah na Koroškem, Deželni šolski svet za Koroško, 10. Oktober Strasse 24, A-9020 Celovec/Klagenfurt, Avstrija

Stanka DRNOVŠEK, dipl. etnologinja, strokovna sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Metka FURLAN, dr., višja strokovna sodelavka, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Stane GRANDA, dr., znanstveni sodelavec, Inštitut za zgodovino Milka Kosa ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Živa GRUDEN, dipl. etnologinja, Študijski center "Nediža" - Centro studi "Nediža", Via Azzida, San Pietro al Natisone (Ud.), Italija

Sonja HORVAT, mag., strokovna sodelavka s specializacijo, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Franc JAKOPIN, redni član SAZU, dr., univ. prof., znanstveni svetnik, 1000 Ljubljana, Vodnikova 4

Janez JUHANT, dr., univ. prof., dekan Teološke fakultete, 1000 Ljubljana, Poljanska 4

Janez KEBER, prof. slovenskega in ruskega jezika s književnostjo, samostojni strokovni sodelavec, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Taras KERMAUNER, dr., redni član SAZU, 1000 Ljubljana, Jamova 75

Marija KOZAR-MUKIČ, dipl. etnologinja, kustodinja, Savaria Múzeum, 9700 Szombathely Pf. 14, Madžarska

Mirko KRIŽMAN, dr., univ. prof., Pedagoška fakulteta Maribor, 2000 Maribor, Koroška cesta 160

Monika KROPEJ, dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Helena LOŽAR-PODLOGAR, mag., strokovna sodelavka s specializacijo, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Jan MAKAROVIC, dr., univ. prof., Fakulteta za družbene vede, 1000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5

Nikolai MIKHAILOV, dr., docent, Università degli studi di Pisa, Dipartimento di linguistica, già Istituto di lingua e letteratura russa, Via della Faggiola 2, 56100 Pisa, Italija

Dragutin MURKO, prof., 71000 Sarajevo, Kalemova ul. 19, BiH

Rajko MURŠIČ, dipl. etnolog, asistent-stažist, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 1000 Ljubljana, Zavetiška 5

Albina NEČAK LÜK, dr., izr. prof., znanstvena svetnica, Inštitut za narodnostna vprašanja, 1000 Ljubljana, Erjavčeva 26

- Sonja NOVAK LUKANOVIČ, mag., višja raziskovalka z magisterijem, Inštitut za narodnostna vprašanja, 1000 Ljubljana, Erjavčeva 26
- Damjan OVSEC, dipl. etnolog, 1000 Ljubljana, Župančičeva 12
- Drago PERKO, dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za geografijo ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5
- Jože PLEVNİK, dr., D. J., Regis College, 15 St. Mary Street, Toronto, Ontario, M4Y 2R5 Kanada
- Jože POGAČNIK, redni član SAZU, dr., univ. prof., 2000 MARIBOR, Koroška 118
- Mojca RAVNIK, dr., strokovna sodelavka s specializacijo, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5
- Peter RUSTJA, mag., Via Zanella 103, 34127 Trst, Italija
- Vera SMOLE, dr., docentka, znanstvena sodelavka, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5
- Marija STANONIK, dr., docentka, višja raziskovalna sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5
- Sonja STERGARŠEK, prof. angleškega in francoskega jezika s književnostjo, višja bibliotekarka, Inštitut za literature ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5
- Nives SULIČ-DULAR, diplomirana etnologinja, 1000 Ljubljana, Majde Vrhovnikove 24
- Polona ŠEGA, dipl. etnologinja, mlada raziskovalka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5
- Alenka ŠIVIC-DULAR, dr., univ. prof., Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2
- Edo ŠKULJ, dr., višji znanstveni sodelavec, Teološka fakulteta, 1000 Ljubljana, Poljanska 4
- Zora TAVČAR, upok. prof. slovenskega jezika s književnostjo, 1434 Loka pri Zidanem Mostu 42
- Jože TOPORIŠIČ, redni član SAZU, dr., upok. univ. prof., 1000 Ljubljana, Šarhova 18
- Andrej VOVKO, dr., direktor, Slovenski šolski muzej, 1000 Ljubljana, Plečnikov trg 1
- Mitja ZUPANČIČ, dr., redni član SAZU, znanstveni svetnik, Inštitut za biologijo ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5
- Zora ŽAGAR, dipl. etnologinja, višja kustodinja, Pomorski muzej Sergej Mašera, 6330 Piran, Cankarjevo nabrežje 3
- Zvone ŽIGON, dipl. novinar, mladi raziskovalec-asistent, Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Povzetke so prevedli:

Mojca MAJCEN

Sonja STERGARŠEK

ter nekateri avtorji sami.

Po en prispevek sta *lektorirala* Milena HAJNŠEK-HOLZ in Silvo TORKAR.

Za znanstveno vsebino svojega prispevka odgovarja vsak avtor sam.

Navodila sodelavcem zbornika TRADITIONES

TRADITIONES objavljajo le izvirna, še neobjavljena dela. Avtor odgovarja za vse trditve, ki jih v prispevku navaja; pri raziskovanju in pri pisanju članka mora upoštevati etična načela.

Dolžina razprave naj ne presega dveh avtorskih pol (32 strani, tj. 60.000 znakov - s tabelami, slikami in literaturo vred), zapisa 10 strani, ocene ali poročila 4 strani. Slovenski povzetek naj ne bo daljši od treh strani; avtor uredniku sporoči zaželeni jezik za prevod. V tujih jezikih napisane razprave imajo povzetek v slovenščini. Pred razpravo naj bo kratek izvleček (abstrakt).

Spremni dopis k članku naj vsebuje: naslov dela, ime in priimek avtorja z natančnim strokovnim in akademskim nazivom, popoln naslov ustanove, v kateri dela, in naslov, kamor naj pridejo korekture; izjavo, da poslano besedilo ali katerikoli del besedila (razen povzetka) ni bilo poslano v objavo nikomur drugemu; potrebna pisna dovoljenja založb, ki imajo avtorske pravice za ponatis slik, shem ali tabel.

Posebni znaki naj bodo označeni z barvnim svinčnikom, ob robu pa razločno izrisani. Daljši navedki (nad 5 vrstic) naj bodo z odstavkom ločeni od drugega besedila (navednice tedaj niso potrebne).

Literatura: Vsako trditev, dognanje ali misel drugih je potrebno potrditi z referenco. Možna sta dva načina:

– med besedilom, npr. (Krek 1887: 569), v seznamu literature pa:

Krek, G. 1887: *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*, Graz.

– v opombi. V opombah so enote bibliografske navedbe ločene med seboj z vejicami. Na koncu vsake bibliografske enote je pika. Pri nadaljnjem navajanju istega dela uporabljamo naslednji način.

¹ France Kotnik, *Pregled slovenskega narodopisja*, v: *Narodopisje Slovencev I*, Ljubljana 1944, 21-52.

² Kotnik, *Pregled...*, 42.

Besedilo opombe naj bo v članku (pri tipkopisu) takoj za mestom, ki ga pojasnjuje, vendar z odstavkom ločeno od drugega besedila: zaporedna številka opombe stoji stično za ločili, ki sledijo temu mestu.

Pri zaporednem navajanju več del enega avtorja v seznamu literature namesto imena in priimka napravimo dva pomišljaja. Kadar na isto leto pride več del istega avtorja, letnici na desni stično dodajamo male črke slovenske abecede: 1965a, 1965b.

Tipkopis: Avtorji, ki pišejo besedila s pomočjo PC kompatibilnega računalnika, naj jih pošljejo uredništvu na 5^{1/4} ali 3^{1/2} inčnih disketah skupaj z izpisom. Besedila naj bodo shranjena v ASCII kodi.

Slikovni material avtor priloži na posebnih listih, vsako sliko s svojo številko, v rokopisu pa mora biti označeno, kam katera sodi. Fotografije morajo biti kvalitetne. Risbe morajo biti risane s črnim tušem na bel trd papir. Pri velikosti je potrebno upoštevati, da bodo v zborniku pomanjšane na širino stolpca (130 mm). Morebitno besedilo na sliki mora biti izpisano z letraset črkami.

Vsak članek daje uredništvo v strokovno recenzijo in jezikovno lekturo. Po končanem redakcijskem postopku, recenziji in lektoriranju vrnemo prispevek avtorju, da popravke odobri, upošteva in oskrbi čistopis, ki ga vrne s popravljenim prvotnim izvirnikom.

Avtor dobi v korekturo prvi izpis, da na njem označi vse tiskarske pomote. Pri tem in pri prečrkovanju tujih pisav se drži pravil Slovenskega pravopisa 1990. Spreminjanja

besedila ob tej priliki uredništvo ne bo upoštevalo. Korekture je potrebno vrniti v treh dneh, sicer uredništvo meni, da avtor nima pripomb.

Ob izidu dobi avtor 1 izvod zbornika in 20 separatov svojega prispevka. Za poročilo ali oceno dobi avtor najmanj 2 separata.

Rokopisov in slikovnega materiala uredništvo ne vrača. Prispevke oddajte ali pošljite na naslov:

Uredništvo TRADITIONES, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 3-5, Ljubljana. Dovoljenje za ponatis slik, objavljenih v TRADITIONES, je potrebno zaprositi pri uredništvu.